

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A, TÜRKİYE'DE GAZETELERİN
ASKERÎ DARBELER KARŞISINDAKİ TAVRI**

Yüksek Lisans Tezi

Solmaz KARAMAN

Çorum - 2023

**27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A, TÜRKİYE'DE GAZETELERİN ASKERİ
DARBELER KARŞISINDAKİ TAVRI**

Solmaz KARAMAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Anıl VAREL

Çorum 2023

KABUL VE ONAY

Solmaz Karaman tarafından hazırlanan "27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a, Türkiye'de Gazetelerin Askerî Darbeler Karşısındaki Tavrı" adlı tez çalışması 17.01.2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR

.....

Prof. Dr. Fatih DUMAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Anıl VAREL

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 20/01/2023 tarih ve 2023/191 sayılı kararı ile Solmaz Karaman'ın Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Solmaz KARAMAN

27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A, TÜRKİYE'DE GAZETELERİN ASKERÎ DARBELER KARŞISINDAKİ TAVRI

Solmaz KARAMAN

ORCID: 0000-0002-5410-5508

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2023

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Cumhuriyet dönemi Türkiye siyasal hayatında gerçekleşen darbe ve darbe girişimlerinde süreç boyunca gazetelerin aldıkları tutumlardır. Çalışmaya 27 Mayıs 1960 Darbesi, 21-22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir öncülüğünde gerçekleşen darbe girişimleri, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Muhtırası ve 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi dâhil edilmiştir. Çalışmanın teorik arka plan konusuna ayrılan ilk bölümü ile sonuç bölümü haricinde geri kalan her bir bölümü, kronolojik bir sırayla, yukarıda sayılan darbe ve darbe girişimlerine ayrılmıştır. Her bir askerî müdahale, o müdahalenin gerçekleştiği dönemde Türkiye kamuoyunda öne çıkan, tirajı yüksek olanlar arasından seçilmiş en az beş gazete özelinde inceleme konusu edilmiş ve gazetelerin manşet, sürmanşet ve haber içerikleri ile köşe yazılarının açık içerikleri ele alınmıştır. Gazeteler, darbe ve darbe girişimlerinin gerçekleşmesinden bir ay öncesi ile bir ay sonrası arasında kalan iki aylık zaman zarfındaki yayınları üzerinden incelenmişlerdir.

Çalışma boyunca öne sürülen temel argümanlar şunlardır: (I) Türkiye'de olağan dönemlerde demokrasinin savunuculuğu rolünü üstlenen gazeteler, darbe dönemlerinde çoğunlukla güç ve iktidar yanlısı bir tavır değişikliğine yönelmekte ve bir askerî müdahale girişiminin başarılı olup olmaması, o girişime karşı gazetelerin göstereceği tavrı da doğrudan etkileyebilmektedir. (II) Gazeteler, darbe dönemlerindeki yayınlarıyla, Türkiye'de darbe geleneğinin yerleşmesi ve bunun geniş kitleler tarafından on yıllar boyunca meşru görülmesinde kayda değer bir pay sahibidir. (III) Bununla birlikte, 1960'tan 2016'ya, gazetelerin darbeler karşısındaki tutumlarında zaman içerisinde belirgin bir dönüşümün yaşandığı ve ordunun siyasete müdahalesi konusunda çok daha duyarlı hâle geldikleri gözlemlenmektedir.

Anahtar Kavramlar: Darbe, Muhtıra, Gazete, Medya

Bilim Kodu: 117111

THE ATTITUDE OF THE NEWSPAPERS AGAINST THE MILITARY COUPS IN TURKEY FROM 27 MAY TO 15 JULY

Solmaz KARAMAN

ORCID: 0000-0002-5410-5508

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

Ocak 2023

ABSTRACT

The subject of this study is the attitudes taken by newspapers during the coup d'état and coup attempts that took place in Turkish political life during the Republican period. The study has included the coup of 27 May 1960, the coup attempts led by Talat Aydemir on 21-22 February 1962 and 21 May 1963, the Memorandum of 12 May 1971, the coup of 12 September 1980, the Memorandum of 28 February 1997, and the coup attempt on 15 July 2016. With the exception of the first part of the study devoted to the theoretical background topic and the conclusion section, each remaining part of the study is devoted to the coup and coup attempts listed above in chronological order. Each military intervention, at least five newspapers that were prominent in the Turkish public opinion and selected among those with high circulation at the time of that intervention, were examined and the headlines and news contents of the newspapers and the explicit contents of the columns were discussed. Newspapers were examined through their publications during the two-month period between one month before and one month after the coup d'état and coup attempts took place.

The main arguments put forward throughout the study are: (I) Newspapers that play the role of democracy advocacy in ordinary times in Turkey tend to change their attitude towards power and pro-power during coup periods, and whether a military intervention attempt is successful or not may also directly affect the attitude of newspapers towards that attempt. (II) Newspapers, with their publications during the coup periods, have a significant share in the establishment of the coup tradition in Turkey and its legitimization by the broad masses for decades. (III) However, it is observed that there has been a significant transformation in newspapers' attitudes towards coups from 1960 to 2016 and that they have become much more sensitive about the military's intervention in politics.

Key Terms: Military coup, Memorandum, Newspaper, Media

Science Code: 117111

TEŞEKKÜR

Sağlık alanında sürdürmekte olduğum memuriyetim ve bu çalışmamın da Covid 19 pandemisi sürecine denk gelmesi pek çok kısıtlılıkları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, zorlu çalışma hayatım nedeniyle kişisel, pandemiyle ilgili uygulanan kapanmalar dolayısıyla da toplumsal engellerle karşılaştım. Danışman hocam Anıl Varel'in ilgisi, desteği ve bana olan inancı sayesinde bu süreçleri atlatabildim. Bu tez çalışmam boyunca bana desteğini hiç esirgemeyen, çalışmanın temas edebileceği hemen her konuda beni bilgilendiren, akademik bir metin haline gelmesinin her sürecinde sabırla yön gösteren saygıdeğer hocam Dr. Öğretim Üyesi Anıl Varel'e teşekkür ederim.

Tez savunma sınavımda jüride olmayı kabul eden saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mete Kaan Kaynar ve Prof. Dr. Fatih Duman'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Solmaz KARAMAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GÖRSEL DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	
TEORİK ARKA PLAN: MEDYANIN SİYASAL ve TOPLUMSAL İŞLEVLERİNE YÖNELİK TEMEL YAKLAŞIMLAR	
1.1. Medyanın Siyasal-Toplumsal İşlevlerine İlişkin Geleneksel Yaklaşımlar	7
1.2. Medyanın Siyasal ve Toplumsal İşlevlerine İlişkin Eleştirel Yaklaşımlar	9
2. BÖLÜM	
27 MAYIS 1960 DARBESİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI	
2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Gelişim Süreci	19
2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Gazetelerin Verdiği Destek	24
2.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler	36
2.4. Genel Değerlendirme: 27 Mayıs Darbesi ve Gazeteler.....	38
3. BÖLÜM	
22 ŞUBAT 1962 ve 20-21 MAYIS 1963 TALAT AYDEMİR DARBE GİRİŞİMLERİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI	
3.1. 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimlerinin Gelişim Süreci.....	40
3.2. 22 Şubat 1962 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerin Verdiği (Dolaylı) Destek.44	44
3.3. 22 Şubat 1962 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştiriler/ Sorgulayıcı Tepkiler.....	47
3.4. 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerin Verdiği (Dolaylı) Destek.....	49
3.5. 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler.....	51

3.6. Genel Değerlendirme: 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs Talat Aydemir Darbe Girişimleri ve Gazeteler.....	56
--	----

4. BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

4.1. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Gelişim Süreci	58
4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Gazetelerin Verdiği Destek.....	61
4.3. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Gazetelerden Gelen Eleştirel/Sorgulayıcı Tepkiler	71
4.4. Genel Değerlendirme: 12 Mart Muhtırası ve Gazeteler.....	76

5. BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

5.1. 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Gelişim Süreci.....	79
5.2. 12 Eylül 1980 Darbesi'ne Gazetelerin Verdiği Destek.....	82
5.3. 12 Eylül Darbesi'ne Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler.....	97
5.4. Genel Değerlendirme: 12 Eylül 1980 Darbesi ve Gazeteler.....	99

6. BÖLÜM

28 ŞUBAT 1997 MUHTIRASI KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

6.1. 28 Şubat 1997 Darbesi'nin Gelişim Süreci.....	102
6.2. 28 Şubat 1997 Muhtırası'na Gazetelerin Verdiği Destek.....	105
6.3. 28 Şubat 1997 Muhtırası'na Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler.....	122
6.4. Genel Değerlendirme: 28 Şubat 1997 Muhtırası ve Gazeteler	131

7. BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

7.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Gelişim Süreci	134
7.2. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştirel/Sorgulayıcı Tepkiler.....	137
7.3. Genel Değerlendirme: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ve Gazeteler	146

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	149
------------------------------------	------------

KAYNAKÇA.....	154
----------------------	------------

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel	Sayfa
Görsel 2.1. ve 2.2. Karikatürist Nebar Tüblek'in, 3 ve 10 Haziran 1960 tarihli <i>Akşam</i> gazetelerinde yer alan çizimleri	31
Görsel 2.3. 9 Haziran 1960 tarihli <i>Hürriyet</i> gazetesinde yer alan, <i>Hürriyet</i> foto muhabiri Alâettin Büte'nin objektifinden bir fotoğraf.....	32
Görsel 2.4. 28 Mayıs 1960 tarihli <i>Hürriyet</i> gazetesinde yayımlanan fotoğraflar.....	32
Görsel 2.5. 14 Haziran 1960 tarihli <i>Hürriyet</i> gazetesinde yer verilen, üniversitelerin açılış kutlamalarından bir fotoğraf.....	33
Görsel 2.6. 28 Mayıs 1960 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer verilen bir fotoğraf.....	34
Görsel 2.7. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 17 Haziran 1960 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	35
Görsel 2.8. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 28 Mayıs 1960 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	35
Görsel 2.9. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 30 Mayıs 1960 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	35
Görsel 2.10. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 21 Haziran 1960 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	35
Görsel 3.1. Turhan Selçuk'un, 25 Şubat 1962 tarihli <i>Milliyet</i> gazetesinin ön sayfasında yer alan bir çizimi.....	46
Görsel 3.2. Karikatürist Ali Ulvi'nin, <i>Cumhuriyet</i> gazetesinin 16 Şubat 1962 tarihli baskısında yer alan bir çizimi.....	46
Görsel 3.3. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 20 Mayıs 1963 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	50
Görsel 3.4. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 23 Mayıs 1963 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	55
Görsel 3.5. Ratip Tahir Burak'ın, 30 Mayıs 1963 tarihli <i>Ulus</i> gazetesinde yer alan karikatürü.....	55
Görsel 3.6. Ratip Tahir Burak'ın, 7 Haziran 1963 tarihli <i>Ulus</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	56
Görsel 4.1. Bedri Koraman'ın 15 Mart 1971 tarihli <i>Milliyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	70
Görsel 4.2. Ali Ulvi'nin, 27 Mart 1971 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	71
Görsel 5.1. 16 Eylül 1980 tarihli <i>Günaydın</i> gazetesinin ilk sayfasında yayımlanan bir karikatür.....	88
Görsel 5.2. Karikatürist Nebar Tüblek'in, 18 Eylül 1980 <i>Hürriyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.	88
Görsel 5.3. Nebar Tüblek'in, 20 Eylül 1980 tarihli <i>Hürriyet</i> gazetesinde yayımlanan karikatürü.....	88
Görsel 5.4. Ali Ulvi'nin, 21 Eylül 1980 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yayımlanan bir karikatürü.....	88
Görsel 5.5. 17 Eylül 1980 tarihli <i>Tercüman</i> gazetesinde yer alan, Mehmet Ünlü'nün objektifinden bir fotoğraf.....	89
Görsel 5.6. 4 Ekim 1980 tarihli <i>Hürriyet</i> gazetesinde yer alan bir fotoğraf.....	89
Görsel 6.1. <i>Milliyet</i> gazetesinin 5 Şubat 1997 tarihli baskısının manşet haberinde yer alan bir fotoğraf.....	106
Görsel 6.2. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 15 Mart 1997 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer verilen bir çizimi.....	108

Görsel 6.3. Musa Kart'ın, 2 Mart 1997 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir karikatürü.....	109
Görsel 6.4. Nuri Kurtcebe'nin, 5 Mart 1997 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir karikatürü.....	109
Görsel 6.5. Nuri Kurtcebe'nin 7 Mart 1997 tarihli <i>Cumhuriyet</i> gazetesinde yer alan bir karikatürü.....	109
Görsel 6.6. Bedri Koraman'ın, 4 Mart 1997 tarihli <i>Milliyet</i> gazetesinde yer alan bir çizimi.....	111
Görsel 7.1. 17 Temmuz 2016 tarihli <i>Sabah</i> gazetesinin manşetinde yer alan fotoğraflar.....	138
Görsel 7.2. 18 Temmuz 2016 tarihli <i>Sabah</i> gazetesinin ön sayfasında yer alan bir fotoğraf.....	140
Görsel 7.3. 25 Temmuz 2016 tarihli <i>Sabah</i> gazetesinin manşetinde yer alan fotoğraflar.....	140
Görsel 7.4. 19 Temmuz 2016 tarihli <i>Zaman</i> gazetesinin ilk sayfasında yer alan bir fotoğraf	142

GİRİŞ

Milli Gazete'nin internet sitesinde, 18 Şubat 2011 tarihli haberler arasında, "Medya Derneği: Gazeteci Darbeye Karşıdır" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, "Medya Derneği, demokrasinin, medyada çeşitliliğin ve basın özgürlüğünün yanındadır. Gazeteciliğin sağladığı yasal imkânlar ve toplumsal itibar kullanılarak farklı düşünenlerin baskı altına alınmasına ve darbe girişimlerine yardım ve yataklık edilmesine ise şiddetle karşıdır" açıklamaları yer almıştır. Ancak cumhuriyet tarihi boyunca sık sık darbe ve darbe girişimlerine sahne olan Türkiye'de, bu gelişmelere gazetelerin verdikleri tepkiler, Medya Derneği'nin ilgili açıklamasında belirtildiği kadar kesin ve darbe karşıtı bir muhtevaya sahip olmuş mudur?

Bu çalışmanın konusu, Türkiye'deki darbe süreçlerine gazetelerin verdikleri tepkilerdir. Bu kapsamda, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir öncülüğünde gerçekleşen darbe girişimleri, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Muhtırası ve 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi konu edilecek ve gazetelerin söz konusu darbe süreçlerine verdikleri tepkiler incelenecektir. Darbe, anayasal yollarla iktidara gelen meşru bir hükümetin, anayasal olmayan yollardan iktidardan indirilişi olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu tanım, Türkiye'deki darbe süreçlerine ilişkin bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Zira 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminden önce gerçekleşen askerî müdahalelerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) İç Hizmet Kanunu'nda yer alan ve cumhuriyetin temel değerlerine zarar verildiği takdirde askerî müdahalelerinin önünü açan veya darbeciler ve onların destekçileri tarafından bu şekilde yorumlanan 35. maddeye dayandırıldığı görülmektedir. İç Hizmet Kanunu'ndaki bu madde, 2013 yılında değiştirilmiş olsa da, darbe süreçlerinin geriye dönük olarak yorumlanmasında hukuki boyutu tartışılır kılmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma boyunca 'darbe' terimi, demokratik seçimle iş başına gelmiş bir hükümetin, şiddet yoluyla görevden uzaklaştırılması olarak; darbe girişimi ise buna yönelik olarak hazırlanan ve fiiliyata dökülen, ancak amacına ulaşamayan hareketleri niteleyecek şekilde kullanılacaktır.

Bu bağlamda, cumhuriyet tarihi boyunca ordunun siyasete müdahaleleri arasında sayılabilecek, ancak doğrudan doğruya hükümet değişikliğini hedef almayan girişimler (27 Nisan 2007 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçimine Genel Kurmay'ın dolaylı müdahalesi gibi hadiseler) ile fiiliyata geçmemiş darbe girişimleri (9 Mart Cuntası gibi hadiseler) çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Öte yandan 28 Şubat 1997'de gerçekleşen askerî müdahale, kısa vadede doğrudan doğruya bir iktidar değişikliğine yol açmamış olmasına rağmen; hem iktidarın muktedirliğini büyük ölçüde aşındırdığı, hem de bir süre sonra hükümetin dağılmasına yol açan süreci hazırladığı için, çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Çalışmaya, sadece darbelerin değil, darbe girişimlerinin de dâhil edilmesinin sebebi; gazetelerin bu süreçlere yönelik tepkilerinin, askerî müdahale girişiminin başarısına bağlı olarak değişip değişmediğinin de tartışma konusu edilecek olmasıdır. Çalışma, darbe ve darbe girişimleri öncesinde ve sonrasında gazetelerin söylem ve tavrının, genel olarak mevcut iktidar/güç

ilişkileri çerçevesinde değişip değişmediğini ve gazetelerin yıllar içerisinde darbelere karşı tutumlarında herhangi bir değişiklik yaşanıp yaşanmadığını tespit etme amacını taşımaktadır.

Konunun önemi, medyanın, kamuoyu oluşturmada çok önemli bir güç teşkil etmesi ve bunun en önemli parçalarından birisini gazetelerin oluşturmasındadır. Medya, halk kitlelerini olaylardan haberdar eden, halkın eğitilmesi, bilgilendirilmesi hususunda görev alan ve toplumsal sorunlar hakkında tartışma alanları yaratabilen, gazete, dergi, televizyon, radyo ve günümüzde internetin de dâhil olduğu kitle iletişim araçlarının tamamına verilen isimdir (Taşçı, 1996, s. 784). Gerek ülke içi gerekse ülke dışında gerçekleşen olay ve gelişmeler hakkında topluma bilgi sağlayan medya, tüm bu olay ve gelişmelerin kitlelerce nasıl algılanacağı ve bunlara nasıl tepki verileceği konusunda da belirleyici bir etki sahibidir. Bunun nedeni, açıkça, toplumu oluşturan bireylerin gelişen olay ve olguları yerinde görüp doğrudan gözlemlene şanslarının olmamasıdır. Medya, gelişmeleri toplum adına gözlemler ve yeniden kurgulayarak topluma sunar (Kaya, 2001'den akt. Işık, 2013, s. 116).

Medyanın toplumsal-siyasal işlevine dair ana akım yaklaşıma göre medya, toplumun aynasıdır ve ülkede yaşananları ayna gibi yansıtmaktadır. Medya kuruluşları birbirlerinden bağımsız ve zaman zaman çatışan çıkarları dile getiren kurumlar olsalar da, söz konusu yaklaşımda genel olarak medyanın topluma hizmet ettiği kabul görmektedir. Bu yaklaşımda medyanın toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağladığı, dirlik ve düzeni koruduğu, değişimin ve gelişimin istikrar içinde gerçekleşmesini mümkün kıldığı savunulmaktadır. Özetle bu görüşte medya, kamusal çıkarları gözetten bir bekçi, demokrasinin dördüncü kuvveti gibi kurgulanmaktadır (Çakmur ve Kaya, 2013, s. 567-578).

Medya kuruluşlarının üzerinde özellikle ekonomik ve siyasal anlamda avantajlı baskı gruplarının var olduğu gerçeği, yukarıda bahsedilen ana akıma alternatif nitelikte yaklaşımları doğurmuştur. Bu yaklaşımların geneline, 'eleştirel yaklaşımlar' adı verilmektedir. Söz konusu yaklaşımlara göre medya kuruluşları, yapıları gereği ticari kuruluşlardır ve bu nedenle daima kamuoyu çıkarları doğrultusunda etki oluşturmazlar. Bazı durumlarda kendi özel çıkarlarının, kimi çıkar çevrelerinin veya iktidarın isteklerinin doğrultusunda kamuoyunu yönlendirirler. Yine bu yaklaşıma göre toplum, farklı çıkarları olan kesimlerden oluşur ve kamuoyunu etkisi altına alan grupların olanakları birbirlerine eşit değildir. Burada ekonomik gücü yüksek olan gruplar ve siyasi gücü elinde bulunduranlar, çok daha avantajlı konumdadırlar (Atabek, 2002, s. 231-233).

Cumhuriyet tarihinin bütünü göz önünde bulundurulduğunda, medyanın belki de en önemli parçasını ise gazeteler teşkil etmiştir. Bora ve Cantek'in (2009, s. 879) de ifade ettiği gibi, "gazeteler, modern zamanlarda düşüncenin sadece aktarımında ve deveranında değil, asıl önemlisi nasıl düşünülmesi gerektiği konusunda belirleyici önem taşır. Öncelikle 'gündemi' tayin ederler; daha doğrusu 'gündem' diye bir önem sıralaması, bir müzakere/mütalaa rejimi, zaten gazeteyle varolur." Bu bağlamda gazeteler, darbe süreçlerinde de yazdıkları ve

yazmadıklarıyla ve hangi olguları öne çıkarıp hangilerini geri planda bırakacaklarına yönelik tercihleriyle de ülkelerin siyasal yaşamlarında önemli bir rol oynarlar. Bu nedenle, olağan dönemlerde demokrasinin savunuculuğunu yapmakla övünen gazetelerin, ülke tarihinin bu kritik karar ânlarında nasıl bir tutum aldıklarının ortaya konulması büyük önem taşımaktadır.

Çalışmaya dâhil edilecek gazetelerin seçiminde temel kriter, tirajlarının yüksekliğidir.¹ Ancak inceleme konusu edilecek gazetelerin tayininde bazı kısıtlılıklar da rol oynamıştır. *Sabah*, *Hürriyet*, *Günaydın*, *Yeni İstanbul*, *Tercüman*, *Zaman*, *Akşam* ve *Ulus* gazetelerinin internet arşivlerinin olmaması veya arşivi bulunanların da bu tez çalışmasında konu edilen tarihsel dönemlere kadar geri gitmemesi gibi güçlükler, söz konusu kısıtlılıklardan sadece biridir. Bu tez çalışmasının sürdürüldüğü süre zarfında Covid-19 pandemisi yaşandığı ve salgın nedeniyle süreli yayınlar arşivinin bulunduğu Milli Kütüphane uzun bir süreliğine kapalı kaldığı için, gazetelerin basılı kopyalarına ulaşmak da oldukça güç olmuştur. Ayrıca bu tez çalışmasının yazarının sağlık alanında memuriyet görevini sürdürmesi ve üstelik pandemi boyunca özel olarak Covid-19 hastalarından sorumlu olmasının getirdiği yoğunluk da gazete arşivlerine ulaşmada ilave zorluklara yol açmıştır. Yine de, Türkiye’de basın tarihinin önde gelen gazetelerinin pek çoğu, çalışmaya dâhil edilebilmiştir. Bunlar, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Tercüman*, *Zaman*, *Yeni İstanbul*, *Günaydın*, *Akşam* ve *Ulus* gazeteleridir. Öte yandan, bu çalışma geniş bir tarihsel süreci konu edindiğinden, tüm darbe girişimleri için her seferinde aynı gazetelere yer verilmesi mümkün olmamıştır. Zira her darbe ve darbe girişiminde, dönemin öne çıkan gazeteleri az-çok farklılık gösterebilmektedir. Bu husus, ele alınacak darbe süreçlerinde hangi gazetelerin inceleneceğini etkileyen temel faktörlerden bir diğeri olmuştur.

Çalışmada ele alınacak gazetelerin darbe ve darbe girişimlerinden bir ay öncesi ile bir ay sonrasına kadar geçen iki aylık süre zarfındaki yayınları değerlendirmeye alınmıştır. Bu kısıtlamanın tek sebebi, darbeler konusunda gazetelerde ülkenin tüm tarihi boyunca yayımlanan yazıların hepsini tek bir çalışmada incelemenin olanaksızlığı değildir. Bunun yanında, darbe süreçlerinde en kritik karar ânlarının darbelerin hemen öncesi ve sonrasında yaşanması ve gazetelerin bu kritik süreçlerde ne tepki verdiklerinin bilhassa önemli olması, söz konusu kısıtlamanın asıl nedenidir. Bu bağlamda, gazetelerin, örneğin 27 Mayıs Darbesi’nin üzerinden yaklaşık yarım asır geçtikten sonra bu sürece yönelik yaptıkları yorumlar değil; söz konusu darbenin hemen öncesi ve sonrasında yazdıkları bu çalışma açısından önem arz etmektedir. Söz konusu ‘kritik karar ânları’nın tam olarak ne kadarlık bir süreyi kapsadığı sorusunun ise tüm darbe ve darbe süreçleri için geçerli olacak şekilde tartışmasız bir nesnel kıstasa bağlanması ise elbette mümkün değildir. Bu itibarla, sürecin, ‘darbelerin bir ay öncesi ile bir ay sonrası arasında kalan iki aylık zaman zarfı’ şeklinde tayin edilmesinin nedeni; bu iki aylık sürenin, gazetelerin söz konusu sürece yönelik tavırlarının

---

¹ Söz konusu gazetelerin incelendikleri dönemlerdeki tirajlarına ilişkin bilgilere, Cumhurbaşkanlığı İletişim Sistemi (CİMER) aracılığıyla, Basın İlan Kurumu’ndan (BİK) ulaşılmıştır.

belirgin şekilde açığa çıkması için yeterli uzunlukta bir süre olarak kabul edilmiş olmasıdır. Gazeteler incelenirken odaklanılacak öğeler ise gazetelerin manşet ve sürmanşetleri, açık haber içerikleri ve gazete başyazarları ile köşe yazarlarının yazılarıdır.

Darbe ve darbe girişimi süreçlerinde basının nasıl bir tavır aldığı konusu, Türkiye'deki literatürde aslında çalışılmakta olan bir konudur. Ancak bu çalışmaların bazıları sadece bir darbe ya da darbe girişimiyle veya tek bir gazeteyle sınırlı kalırken, başka bazı çalışmalar ise sadece amacına ulaşabilmiş askerî müdahale girişimlerini odağına almış veya iki darbenin karşılaştırmalı analizini yapmıştır. Tek bir darbe veya darbe girişimini ulusal gazeteler özelinde konu edinen ve tümü tez çalışmalarından oluşan literatürde şu eserler bulunmaktadır: Gamze Budak, "Osmanlı'dan 12 Eylül'e Ordu-Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül 1980 Darbesi"; Arife Tan, "15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya"; Edibe Gezgin, "Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları"; Burhan Aydoğan, "15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişiminin Türk Basınındaki Yankıları"; Samet Ertem, "27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Basınındaki Yansımaları"; Volkan Yıldız, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türk Yazılı Basınındaki Yansımaları" ve Engin Kaya, "27 Mayıs 1960 Darbesi'nde Basın". Yerel gazeteleri konu edinen ve tümü yüksek lisans tezlerinden oluşan literatürde ise şu çalışmalar bulunmaktadır: Kadir İnekçioğlu, "27 Mayıs Darbesi'nin Sakarya Basınına Yansımaları"; Ayşe İlgen, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Yerel Basında Sunumu: Diyarbakır Örneği" ve Bayram Çetin, "12 Eylül 1980 Darbesi'nin Konya Basınına Yansıması". Serpil Seda Şimşek'in "Darbelere Giden Süreçte Medyanın Algı İnşası: 27 Mayıs 1960 ve 15 Temmuz 2016'nın Karşılaştırmalı Analizi" isimli çalışması, Berrak Parıltı'nın "1960 ve 1980 Darbelerine Yönelik Cumhuriyet Gazetesi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İçerik Analizi" isimli çalışması ve Bekir Bilgiç'in "Türk Basınının '28 Şubat Post Modern Darbesi' ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Yaklaşımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" isimli çalışması ise seçilen iki askerî müdahaleye basının tepkisini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalardır.

Başlığına bakıldığında içerik olarak bu tez çalışmasına nispeten yakın gibi gözüken, Mustafa Akbayır'ın "Darbe Dönemlerinde Türk Medyası: 27 Mayıs, 12 Eylül ve 15 Temmuz Örneğinde Medya-Demokrasi İlişkisi" isimli tezinde ise Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihli darbe girişimleri, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 28 Şubat 1997 Darbesi çalışmaya dâhil edilmemiş; ayrıca söz konusu çalışmada daha kısıtlı bir gazete havuzundan yararlanılmış ve köşe yazarlarının yazıları da inceleme konusu edilmemiştir. Gürhan Savgı'nın, "Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı (1946-1997)" başlıklı yüksek lisans tezinde ise 15 Temmuz darbe girişimi ve Talat Aydemir darbe girişimleri konu edilmemiştir. Hanife Gurnaz'ın "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'deki Darbe Teşebbüsleri ve Basın" başlıklı yüksek lisans tezi ise 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonraki askerî darbe girişimlerini kapsamına almamıştır. Şamil Kanat Yüce'nin "Basının Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Türkiye'de Basının Askeri Müdahaleler Öncesi ve Sonrasındaki Tutumu" başlıklı yüksek lisans tezinde ise her ne kadar "askerî müdahaleler" şeklinde genel bir başlık kullanılmış olsa

da, söz konusu çalışmada basının yalnızca 12 Eylül 1980 Darbesi'ne yönelik tutumu inceleme konusu edilmiş ve bu inceleme, *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleriyle sınırlı tutulmuştur.

Türkiye'deki literatürde, basının darbe süreçlerindeki tavrını konu edinen kitapların da yayımlandığı görülmektedir. Bunlardan biri olan, Mine Söğüt'ün "Darbeli Kalemler" isimli çalışmasında, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi konu alınmış ve bu müdahaleleri takip eden bir haftalık süreçteki köşe yazılarından derlemeler yapılmıştır. Hayati Tek'in, "Darbeler ve Türk Basını" isimli kitabında da darbe girişimleri (amacına ulaşamamış askerî müdahale teşebbüsleri) konu edilmemiş; sadece darbelerden sonra gazetelerin ve dönemin önde gelen dergilerinin darbeye olan desteklerine yer verilmiş ve gazetecilerin darbelerden yıllar sonra kaleme aldıkları muhasebe yazıları ele alınmıştır. İrfan Neziroğlu'nun, "Türkiye'de Askerî Müdahaleler ve Basın" isimli kitabı da yine başarılı olmuş askerî müdahale girişimlerini konu almıştır ve söz konusu kitap, 1950-1980 yılları arasını kapsadığından, 28 Şubat 1997 Muhtırası konu edilmemiştir. Murat Erdin'in "Silahsız Kuvvetler: Medya" isimli kitabında ise 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi dışında kalan geniş bir tarihsel süreç ve gazete havuzu incelenmiş olmakla birlikte, bu çalışmada sadece darbeyi destekleyen gazete haberlerine ve köşe yazılarına yer verilmiş; darbeler karşısında gazetelerden zaman zaman gelen eleştirel tepkiler, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Mehmet Emin Gerger'in, "İnönü-Menderes Mücadelesi: İktidar-Muhalefet-Medya Darbe" isimli kitabında ise yalnızca 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne basın tepkisine değinilmiştir. Sonuç itibarıyla bu tez çalışmasında, yukarıda adları anılan lisansüstü tezleri ve kitaplara kıyasla daha geniş bir tarihsel aralık konu edilmekte; üstelik sadece darbeler değil, fiiliyata geçirilmiş ama sonuca ulaşamamış darbe girişimleri (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe girişimleri ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi) de incelemeye dâhil edilmekte ve daha geniş bir gazete havuzundan istifade edilmektedir.

Bu çalışma, nitel bir araştırmadır ve asıl olarak metin analizi üzerine bina edilmektedir. Bu kapsamda, ele alınan gazetelerin manşet ve sürmanşet haberleri, açık haber içerikleri ve başyazar ile köşe yazarlarının yazıları inceleme konusu edilmektedir. Ancak bu inceleme, darbe ve darbe girişimlerini destekleyen ya da eleştiren yazıların bir dökümünün yapılp, bunların kategorize edilmesi ve alt alta sıralanmasından ibaret değildir. Zira çalışma boyunca, darbe ve darbe girişimlerini destekleyen veya onlara açık ya da örtük şekilde eleştirel yaklaşan yazılarda örülmekte olan söylemin bizatihi kendisi de sorunsallaştırmaktadır. Bu bağlamda, gazeteler incelenirken, darbe ve darbe girişimlerinin nasıl tanımlandığına, sıfatlandırıldığına ve bunların haberlerde nasıl sunulduklarına da odaklanılmaktadır. Bireysel olarak kaleme alınmış köşe yazılarında ise darbe ve darbe girişimine açık ya da örtük bir destek, onaylama veya eleştiri bulunup bulunmadığına bakılmaktadır. Diğer yandan, gazetelerin ve köşe yazarlarının söylemlerinde, askerî müdahale girişiminin sonuçlanma şekline göre bir tavır değişikliği olup olmadığına da özellikle dikkat edilmektedir. Zaten bu tez çalışmasında, gazetelere ilişkin inceleme sürecinin darbe ve darbe girişimlerinin bir ay öncesinden başlatılmasının temel nedeni de budur. Öte yandan, konusu gereği bu çalışmada

sadece birincil kaynaklardan değil, ikincil kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Birincil kaynaklar, çalışmada ele alınacak olan gazeteler iken; ikincil kaynaklar ise Türkiye siyasal hayatı ve özel olarak darbe dönemleriyle ilgili olarak kaleme alınan teorik ve tarihsel çalışmalardır.

Bu tez çalışması, sekiz ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, tezin teorik arka planına yönelik açıklamalarda bulunulmakta ve medyanın siyasal ve toplumsal işlevlerine yönelik olarak literatürde öne çıkan temel yaklaşımlara kısaca değinilmektedir. Devamında (birinci bölüm ile sonuç bölümü arasında kalan diğer bölümlerde), Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçilmiş hükümetlere yönelik olarak gerçekleştirilen darbe ve darbe girişimlerinin her biri, ayrı birer ana bölüm olarak ele alınmaktadır. Her ana bölümün başında ilk olarak, o bölümde konu edilecek darbe ya da darbe girişiminin gelişim süreci ana hatlarıyla özetlenmektedir. Bunu takip eden diğer kısımlarda ise sırasıyla, söz konusu darbe veya darbe girişimine basının verdiği destek ve ardından, basındaki eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımlara yer verilmektedir. Her ana bölümün son kısmında ise o bölümde ele alınan darbe ya da darbe girişimiyle alakalı olarak, basının genel tutumu hakkında toparlayıcı, genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın son bölümü ise çalışma boyunca elde edilen bulguların özetlenmesi ve gazetelerin, Türkiye'deki darbeler karşısındaki genel tavrının ana hatlarıyla formüle edilmesine ayrılmıştır.

1. BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN: MEDYANIN SİYASAL VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİNE YÖNELİK TEMEL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde, tezin teorik arka planını oluşturmak üzere, medyanın siyasal ve toplumsal işlevlerine ilişkin mevcut literatürdeki kuramsal tartışmalar ana hatlarıyla ele alınacaktır. Bölümün ilk kısmında, mevcut literatürde hâkim durumda olan geleneksel yaklaşıma kısaca değinilecektir. İkinci kısımda ise geleneksel yaklaşıma bir tepki olarak ortaya çıkan eleştirel yaklaşım(lar)dan bahsedilecektir. Söz konusu kısımda, medya çalışmalarındaki eleştirel yaklaşımların vurguladıkları temel hususlar ele alınacak ve eleştirel yaklaşımların, bu tez çalışması gibi araştırmalar açısından sağlayabileceği katkılara değinilecektir.

1.1. Medyanın Siyasal ve Toplumsal İşlevlerine İlişkin Geleneksel Yaklaşımlar

Medya kısaca, halk kitlelerini olaylardan haberdar eden, halkın eğitilmesi ve bilgilendirilmesi hususunda görev alan ve toplumsal sorunlar hakkında tartışma alanları yaratabilen; gazete, dergi, televizyon, radyo ve günümüzde internetin de dâhil olduğu kitle iletişim araçları olarak tanımlanmaktadır (Taşçı, 1996, s. 784). Geleneksel ya da konvansiyonel medya olarak adlandırılan gazete, radyo ve televizyon teknolojisi üzerinde seyreden medyanın gelişimi, toplumların zamana ve mekâna dair algılamalarını değiştirmiş, zaman ve mesafe algısına şekil vermiştir. Son yıllarda bu medya teknolojilerine, internet de eklenmiştir. Fiziksel olarak uzun süreler gerektirecek olan bilgi transferleri artık modern dönemde söz konusu medya teknolojileri aracılığıyla çok kısa zamanda gerçekleştirilmektedir (Çağlar ve Doğanay, 2017, s. 220).

Medya, toplumsal, siyasal ve ekonomik tüm gelişmeleri toplum adına gözlemlemekte ve yeniden kurgulayarak topluma sunmaktadır (Kaya, 2001'den akt. Işık, 2013, s. 116). Bu çalışmanın ana malzemesi ise geleneksel / konvansiyonel medyanın en önemli dalı olan gazetelerdir. Gazete, ilk olarak XVII. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşmaya başlayan bir kitle iletişim aracıdır. Kökenine bakıldığında ise gazetelerin, XIV. yüzyılda kullanılan haber kâğıtları ve mektuplarından kaynağını aldığını söyleyebilmek mümkündür. Dünya kapitalizminin süratle geliştiği XIX. yüzyılda ise gazeteler bugünkü ticari kuruluşlar olan kitle gazeteleri hâlini almışlardır (Tokgöz, 1994, s. 33).

Gazeteyi de içerisine alan basın ve genel anlamda medyanın toplumsal ve siyasal işlevlerine ilişkin olarak, literatürde iki farklı kavrayışın mevcut olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, literatürdeki ana akımı teşkil eden "geleneksel yaklaşım" veya diğer bir ifadeyle, "liberal-çoğulcu yaklaşım"dır. İkinci yaklaşım ise ilkinin tepki olarak geliştirilen, "eleştirel" yaklaşımdır.

Ana akım yaklaşıma göre medya, toplumun aynasıdır; ülkede ve dünyada yaşananları mümkün olduğunca bir ayna gibi topluma yansıtılmaktadır ya da ideal olarak, görevi bu

olmalıdır. Bu yaklaşımda, liberal dünya görüşüne uygun bir şekilde, rasyonel düşünebilme ve değerlendirebilme yeteneğine sahip olan bireylerin, medya sayesinde edindikleri bilgiler ışığında hem kendilerinin hem de tüm toplumun ortak çıkarlarını gözetecek davranışlarda bulunacakları varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, medya kuruluşları birbirlerinden bağımsız ve zaman zaman çatışan çıkarları dile getiren kurumlar olsalar da, bu yaklaşımda genel olarak medyanın topluma hizmet ettiği, kamusal çıkarları koruduğu genel kabul görmektedir. Medyanın, toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağladığı, dirlik ve düzeni koruduğu, değişimin ve gelişimin istikrar içinde gerçekleşmesini mümkün kıldığı savunulmaktadır. Bu yaklaşımda medya, kamusal çıkarları gözetilen bir 'bekçi', demokrasinin dördüncü kuvveti gibi görülmektedir (Çakmur ve Kaya, 2013, s. 567-578).

Bu bağlamda medyanın, yasama, yürütme ve yargıdan sonra, devletin söz konusu diğer erklerini bütünleyen ve onları denetleyip sınırlandıran bir güç olarak değerlendirilmesi, geleneksel yaklaşımın tercih ettiği bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanıma ilk kez kullanan siyaset kuramcısı ise Edmund Burke'tür (Kayıran, 2011, s. 100). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Thomas Jefferson da, 1787 yılında yaptığı bir konuşmada, "gazetesiz bir hükümet mi, yoksa hükümete mi gazetelerimiz sorusuna cevap vermek bana düşse, bir an tereddüt etmeden ikinciye seçerdim" demiştir. Konuşmasının bu bölümünde Jefferson, gazetelerin, ülke ve halk çıkarlarını hükümetten daha iyi koruyacağına vurgu yapmış; aynı zamanda da, hükümetin baskısı altında gazetelerin fonksiyonlarını yitireceğinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir (Akarcalı, 2006, s. 26).

Geleneksel medyanın en önemli dalı olan gazete, Girgin'e (2003, s. 65) göre, kamuoyunu hemen her konuda aydınlatan, farklı siyasal ideolojilerin sözcüsü olarak topluma mesajlar ileten ve siyasal işlevi en yüksek olan kitle iletişim aracıdır. Düzenli olarak yayımlanan gazeteler, yazılar ve fotoğraflar kullanarak topluma güncel olaylarla ilgili bilgiler sunarlar ve toplumsal eğilimler ve siyasal gelişmelerle ilgili yorumlarda bulunurlar. Düzenli aralıklarla yayımlanan bir yayına gazete olma özelliğini veren de o yayının toplumsal işlevleri olan toplumsal bir kurum olmasıdır.

Buna bağlı olarak, her toplumsal kurumda olduğu gibi, gazete ve gazetecilikte de bazı etik kuralların olduğu kabul edilmektedir. İrvan (2022), bu kuralları kısaca şöyle sıralamaktadır: doğruluk, dürüstlük, editöryal bağımsızlık, nesnellik, adil olmak, zarar vermemek, cesaret, barışçıl olmak, teyit etmek, hesap verebilir olmak. Ana akım medya yaklaşımının öngörülerinin gerçekleşebilmesi için gereken en önemli ön koşul ise şüphesiz, basın özgürlüğü olarak kabul edilmektedir. Ancak diğer yandan, basın özgürlüğü konusunun dünyanın hemen her yerinde oldukça tartışmalı bir konumda olduğu da bilinmektedir (Çakmur ve Kaya, 2013, s. 567-578).

Görüldüğü gibi, medyanın siyasal ve toplumsal işlevlerine ilişkin geleneksel yaklaşımda, önceden tanımlanmış hedefleri ve özgürlük ilkeleri olan bir alanın karşımıza çıktığı düşünülür. Öte yandan, bir ülkedeki medya özgürlüğünün, o ülkenin siyasal sistemi içerisinde

özgürlüklerin nasıl kavrandığına bağlı olarak değişeceği varsayılmaktadır. Yani bir ülkede, devletin medya sahipliğini özel mülkiyete bırakması ve medyanın yalnızca yasalar yoluyla denetlenmesi yoluna gidilebileceği gibi; tam tersi bir şekilde, siyasi otoritenin iletişim araçlarının idaresini tamamen üstlenmiş olması da mümkündür. Ya da bir siyasi sistemde her iki durumun bir arada olduğu da görülebilmektedir (Kaya, 1985, s. 37). Bugün hâlâ varlığını sürdüren monarşilerde ve tek partili sistemleri olan pek çok ülkede medyanın, devletin gözetimi altında olduğu kabul edilir. Bu ülkelerde, medyanın ürettiklerinin hükümetler tarafından denetlendiği ve düzenlendiği; ama demokratik ülkelerde ise basın özgürce faaliyette bulunabildiği vurgulanır. Böylelikle, otoriter rejimlerde genellikle medyanın çıktılarının sansürlenmeye çalışıldığının ve medyanın özgürce faaliyetlerinin sınırlandırıldığının altı çizilir.

Özetle, geleneksel yaklaşımda, medyanın özgürce varolabilme koşullarının yaratılabilmesi durumunda -ki bundan anlaşılabilir, özellikle hükümetlerin medya üzerinde herhangi bir baskılarının bulunmaması durumudur-, medyanın, toplum adına bir 'bekçi' gibi işlev göreceği varsayılmaktadır. Görüldüğü gibi bu önermede medya, sivil toplum alanına; devlet/hükümet ise bunun tam karşısına konulmakta ve aralarında bir çatışma ilişkisi formüle edilmektedir. Bu kategorizasyonun temelinde ise sivil toplum alanının genişlemesi ve devletten bağımsızlaşması ölçüsünde, daha ideal bir toplumun kurulabileceği yönündeki, liberalizmin klasik 'sivil toplum – devlet' dikotomisi yatmaktadır.

Ancak medyanın üzerinde özellikle ekonomik anlamda avantajlı baskı gruplarının var olduğu ve bunun aksi bir durumun, en azından kapitalist toplumlarda mümkün olamayacağı iddiası, yukarıda bahsedilen ana akıma alternatif yaklaşımları doğurmuştur. Bu yaklaşımların geneli, 'eleştirel yaklaşım' üst-başlığı altında toplanmaktadır. Sıradaki kısımda bu konu ele alınacaktır.

1.2. Medyanın Siyasal ve Toplumsal İşlevlerine İlişkin Eleştirel Yaklaşımlar

Eleştirel yaklaşımlarda temel olarak, kapitalist toplumsal formasyona gömülü olduğu ve onun kâr odaklı genel mantığı içinde şekillendiği müddetçe, medyanın özgür ve tarafsız bir şekilde faaliyet göstermesinin mümkün olmadığı iddia edilmektedir. Bu görüşe göre, kapitalist toplumlarda medya kuruluşları, yapıları gereği ticari kuruluşlardır ve faaliyetleri de bu nesnel varoluş koşulları tarafından belirlenir. Böylelikle bazı durumlarda kendi özel çıkarlarının, kimi çıkar çevrelerinin veya iktidarın isteklerinin doğrultusunda kamuoyunu yönlendirirler. Nitekim bu yaklaşıma göre toplum, farklı çıkarları olan toplumsal kesimlerden meydana gelmektedir ve bunların kamuoyunu etki altına alma olanakları kesinlikle birbirlerine eşit değildir. Burada ekonomik gücü yüksek olan gruplar ve siyasi gücü elinde bulunduranlar, çok daha avantajlı bir konumdadırlar (Atabek, 2002, s. 231-233).

Görüldüğü gibi, eleştirel medya yaklaşımı temelde, tarihsel maddeci kuramdan doğan; uzlaşmaz sınıfsal karşıtıkların oluşturduğu bir toplum çözümlemesinden yola çıkmaktadır.

Bu yaklaşımı savunanlar, toplumda egemen sınıfların kitle iletişim araçlarının sahipliğini veya denetleme gücünü elinde bulunduracaklarını öne sürmektedirler. Yani bu yaklaşıma göre medyanın faaliyetleri, egemen sınıf veya sınıf fraksiyonlarının çıkarlarına göre şekillenmektedir. Bu doğrultuda biçimlenen medya, yine bu doğrultuda standart üretim yapmaktadır. Bu açıdan medya aslında, gerçeği olduğu gibi yansıtmaz; çarpıtarak ve bozarak yansıtır. Ayrıca bu anlayışa göre medya çoğu zaman, siyasal iktidarların da meşruiyet sağlamak için toplumu ikna etmekte kullandıkları önemli bir araçtır. Yani medya kuruluşları ve siyasal iktidarı elinde bulunduranlar arasında karşılıklı bir bağlılık ve etkileşim mevcuttur. Bu çerçevede medyada yer alan içerikleri üretenler, medya sahiplerinden ve siyasal iktidardan bağımsız bir meslekî etkinlik gerçekleştiremezler. Medya ürünlerini tüketenlerin ise örgütlenmedikleri hâlde, medya içerikleri üzerinde bir etkilerinin olamayacağı savunulmaktadır. Özetle eleştirel yaklaşımda, medyanın, toplumun örgütlenmemiş kesimlerinde mevcut düzeni sağlamlaştırıcı etki yaptığı öne sürülmektedir. Bu yaklaşımı savunanlar, geleneksel yaklaşımçıların savunduğu kamu çıkarlarının bekçiliği görüşünün karşısına, 'düzenin bekçileri' görüşünü çıkarmaktadırlar ve nitekim günümüzde medyada tekelleşme sürecinin gün geçtikçe belirginleşmesi de, ana akım medya yaklaşımının inandırıcılığını giderek zedelemektedir (Çakmur ve Kaya, 2013, s. 519-525).

Bilindiği gibi, medya çalışmalarında üzerinde en çok durulan kavramlardan biri olan 'kamuoyu' kelimesi, 'halkın düşüncesi' ve 'toplumun tavrı' anlamlarına gelmektedir. Modern anlamda kamuoyu kavramı ise kitle iletişim araçlarının, yani medya organlarının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Demokratik olarak nitelenen sistemlerin temeli ise halkın çoğunluğunun, yani kamuoyunun rızasına dayanmaktadır. Ülkelerin halkları siyasal ve toplumsal gelişmeleri medyadan takip etmekte, iç ve dış sorunlar hakkında medyadan bilgi edinmektedirler. Vatandaşlar, kendilerinin birebir şahit olmadıkları hemen her konuyla ilgili olay ve olguları, yansıttığı kadarıyla ve yansıttığı şekilde medyadan haber almaktadırlar. Medyadan edindikleri bu bilgiler doğrultusunda ve yine medyanın tanımlamalarıyla da algılarını inşa etmektedirler (Atabek, 2002, s. 223-231).

Eleştirel yaklaşımı savunanların iddiasına göre, medyanın halkı bilgilendirme süreci çoğu zaman yanlı bir şekilde olmaktadır. Bu yaklaşıma göre medya, çoğunlukla ekonomik gücü elinde bulunduran ve siyasi gücü olan kesimler lehine yayın yapan bağımlı bir aktördür. Bu düşüncenin merkezinde ise Marksist temelli "rızanın imalatı/propaganda modeli" yatmaktadır. Bu modele göre medya, liberal çoğulcu görüşlerin varsaydığı dördüncü kuvvet rolünden çok uzaktadır; siyasilerin ürettikleri politikaların toplumda destek bulması için seçkinler tarafından kullanılan bir araç konumundadır. Medya, karar verici konumdaki iktidar sahiplerinin şahsi fikir ve inanışlarını yaymak ve bunları kabullendirmek için kullandıkları bir mecradır. Özetle medya, hegemonyanın bir aracıdır. Bu modelin temasında, medyanın esas görevinin siyasi seçkinlerin politik tutumlarına yönelik hizmet sunma işlevinin olduğu kabul edilmektedir. Medyada üretilenlerin verdiği iletilerin içeriği, bireylerden başlayarak toplumun değer, davranış ve tutumlarında değişim oluşmasına neden

olmaktadır. Bu yönüyle topluma sunduğu eğitim ve eğlence faaliyetlerin yanı sıra, kendisine maddi destek sağlayan çıkar grupları için propagandalar yürüttüğünü söyleyebilmek mümkündür. Bu propagandaların içeriği ise gazete çalışanlarının ve editörlerin çalışmalarıyla meydana getirilen bir gündem olmanın haricinde, medyanın siyasi iktidara olan çıkar bağı sebebiyle, bizzat hükümet tarafından tayin edilmektedir. Yani aslında medya, ekonomik ilişkiler doğrultusunda kendi sansür mekanizmasını oluşturmakta, toplumdaki egemen sınıflar lehine, egemen sınıfların çıkarları ile örtüşen bir yayıncılık anlayışı gütmektedir (Karaduman, 2018, s. 481-483).

İtalyan siyaset kuramcısı Antonio Gramsci de medyayı, büyük insan topluluklarını yöneten küçük kapitalist azınlığın kontrolü sağlamakta kullandığı bir aygıt olarak değerlendirmektedir. Gramsci'ye göre azınlığı oluşturan kapitalistlerin, insanları yönetme ve yönlendirme gücünü elinde bulduklarını sağlayan ilk koşul, çoğunluğun rızasını örgütleyebilmeleridir. Burada, bilhassa medyanın algı yaratma ve toplumdaki algıları yönlendirme gücünden yararlanır. Ona göre toplumdaki çoğunluğu kontrol etmek için bir araç olarak kullanılan medya ve onun topluma aktardıkları sayesinde; çoğunluk, dayatılan düşünce ve ideolojileri kendilerine ait fikirler sanarlar. Kapitalist azınlık tarafından sürekli yapılan bu aktarım, zamanla toplumun çoğunda kabul görmekte ve tartışılmamaktadır (Pamukçuoğlu, 2017, s. 13-14).

Gerçekten de yaşadığımız dünyanın ve bu dünyaya ait yeni siyasal ve ideolojik gelişmelerin taşıyıcılarından ve hatta mimarlarından biri konumundaki medya, bu etkisini, toplumdaki birbirinden farklı düşünce dünyalarına sahip insanlar üzerinde baskın bir kültür / kabul / onay mekanizması oluşturarak gerçekleştirmektedir. Bir nevi, hedeflenen politik yapıyı topluma kabullendirme görevini üstlenen medya, kişilerin düşüncelerinde ve yaptıklarında, doğrudan ve dolaylı olarak, bilerek ya da bilmeyerek rol oynamaktadır. Bireyle başlayan bu etkilenme, toplumun tamamını sosyal ve kültürel bağlamda yapılandırmaktadır. Medyada üretilen çıktılar, egemen sınıflar lehine türlü kaygıları taşımakta ve büyük kitlelerce hızla kabul edilmektedirler. Toplumun böylesine yaygın ve baskın bir kanal üzerinden yönlendirilmesinin, yine toplum adına pek çok olumsuz yanı bulunmaktadır. Bilgi, önemli bir güçtür; ancak elde edilen bilginin doğruluğunun teyit edilebilmesi önemlidir. Doğrular, toplumdaki birey ve grupların algılarına göre değişebilirken; gerçeklikse yalnızca bir tanedir. Bunu kabul ettiğimiz hâlde, elde edilen bilgilerin doğrulanmasıyla bireylerin neden-sonuç ilişkisi kurma yeteneklerinin de o denli artacağını söylemek mümkündür. Böyle bakıldığında, medyanın toplumu yönlendirme gücünün ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Medya, topluma bilgi yayan bir kurum olmakla birlikte, toplumu kasıtlı olarak yanlış yönlendirebilme ve gerçekliği çarpıtma gücünü de elinde tutmaktadır (Gezgin, 2016, s. 15-20).

Geleneksel yaklaşımda medyaya atfedilen 'kamusal bekçilik' ve 'dördüncü kuvvet olma' rollerinin, yine medya organları ve gazeteciler tarafından da yüceltildiği, böylelikle medyanın

da kendisini halk yararı güden bir kurum olarak kabul ettirmeye çalıştığı görülmektedir (Karaduman, 2018, s. 479). Bu sayede medya sahipleri ve çalışanları, aslında kendileri açısından bir dokunulmazlık alanı oluşturmak isterler. Eleştirel yaklaşıma göre ise medya sektöründe ve toplumda sürekli tartışılan ve medya sahiplerince iddia edilen 'tarafsız yayıncılık' ilkesi, gerçek anlamda mümkün değildir. Tarafsızlıktan bahsedebilmek için, ilgilenilen konunun taraflarından herhangi birinin etkisine karşı duyarlı olmamak ve taraflar arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek bir konumda olmamak gerekir. Medya ise yaptığı yayınlarla tarafları etkileyebilecek durumdadır ve hem egemen sınıflardan hem de siyasi iktidardan gelecek etkilere karşı çok daha duyarlı bir konumdadır (Kılıç, 2006, s. 156).

Medyanın toplumu egemen sınıflar lehine ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendireceğine vurgu yapan eleştirel medya çalışmalarının bugün üzerinde en çok durdukları konuların başında ise tekelleşme meselesi gelmektedir. Tekelleşme, bir şirketin aynı alana hizmet veren başka şirketleri bünyesine katmasıyla veya alan dışı bırakmasıyla oluşmaktadır. Tekelleşen şirketler büyük kâr oranlarına sahip olurlarken, tüketenler ise bu durumdan son derece olumsuz şekilde etkilenirler. Alanda tekelleşen şirketler, istedikleri hâllerde ürettiklerinin kalitesini düşürebilmekte ve ücretleri kontrolsüz şekilde arttırabilmektedirler. Medya sektöründeki tekelleşme, tüketenler için seçenekleri de azaltmakta, üretilenleri karşılaştırabilme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır (Yaylagül, 2019, s. 408).

İletişim kurumlarının dev sermaye grupları ve holdingleşen şirketlerce tekelleştirilmesi, bugün liberal demokrasiye sahip ülkelerin pek çoğunda gözlemlenmekte olan bir olgudur. Özellikle 1980'li yılların başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberal politikaların etkisiyle beraber, medya da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, toplumun diğer sahalarında olduğu gibi, serbest rekabetçi ekonomi politikalarının şiar edinilmesiyle gerçekleşmiştir. Daha önceki yıllarda sıkı düzenlemelere tabi olan medya alanında kamu tekellerinin etkisi azaltılmış ve reklamcılığın önemi artmıştır. İletişim ürünlerinin sayısı ve etkinliği artmış, medya günden güne çok daha kârlı bir sektör hâline gelmiştir. Böylelikle, bu dönemde medya sahipliği büyük önem kazanmış, büyük firmalar medya sektörüne girmeye başlamıştır. Medya sektöründeki bu dönüşüm, ekonomi bilimi çalışmalarına da konu olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra medya ekonomisine yönelik çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalardan öne çıkan bazıları, Owen ve Wildman'ın 1992 tarihinde yayımlanan "Video Economics" isimli kitapları ve Alexander, Owers ve Carveth tarafından hazırlanan, "Media Economics: Theory and Practice" isimli çalışmalarıdır (Söylemez, 1997, s. 210-211).

Neoliberal politikalar, aslında bireyin bağımsızlığına ve ekonomik olarak zenginleşmesine olanak sağlamak; serbest rekabet ve girişimciliği arttırmak iddiasıyla geliştirilmiştir. Bu ekonomi anlayışında, önceki dönemlerde devlet tarafından kontrol altında tutulan gereçler, üretiminden dağıtımına ve tüketimine kadar tüm yönleriyle dünya piyasasında takas edilebilecek materyallere dönüştürülmüşlerdir. Yani neoliberal ekonomi politikaları sosyal

hayatın tüm ögeleri gibi iletişimi de bir serbest pazar alanı olarak görmüş; ancak amaçladığının tam aksine, yüksek düzeyde tekelleşmeye neden olmuştur. Neoliberaler, bu politikaların, rekabetçi bir ortam yaratarak medya içeriklerinde çeşitliliği arttıracaklarını ve toplumun daha çok bilgiye ulaşabileceğini iddia etmektedirler. Ancak, 1980'li yılların başından itibaren uygulanan bu politikalar rekabetçi bir ortamın oluşmasına yol açmamış; ayrıca medya içeriklerinde zenginleşmeye de neden olmamıştır. Tam tersine, az sayıdaki şirket veya kurumun kendi çıkarları doğrultusunda içerik üretmesine ve bütün önceliklerinin kâr maksimizasyonu olmasına sebebiyet vermiştir (Yaylagül, 2019, s. 406-407).

İngiltere'de 2015 yılında hazırlanan bir rapor, bu konuda dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. "Media Reform Coalition" isimli bir kuruluş tarafından hazırlanan bu rapora göre, İngiltere'de basılan gazetelerin %70'i yalnızca üç büyük şirket tarafından kontrol edilmektedir. Bu şirketlerin kontrol ettikleri gazetelerin pek çoğu, ülkenin çok okunan, yüksek tirajlı gazetelerdir. İngiltere'de basılan bu gazetelerle birlikte, kamusal söylemler söz konusu üç şirket tekelinde oluşturulmaktadır. Bu da, söz konusu üç şirketin siyasi gündemi istedikleri gibi belirleme ve kendi çıkarları için gündeme yön verme gücünü elinde tuttukları anlamına gelmektedir. Medya sahipliğindeki tekelleşmeyi konu alan en temel kitaplardan biri sayılan, Ben Bagdikian'ın "Media Monopoly" isimli kitabında da iletişim alanındaki tekelleşmelerin bilgi çeşitliliğini azalttığına dikkat çekilmektedir. Medyanın tekelleşmesi, okur, izleyici ve dinleyici kitlelerinin, bilgiyi, neyin haber olması gerektiğine karar veren az sayıdaki kaynaktan öğrenmesine neden olmaktadır. Ülke vatandaşları yeterli ve gerçek bilgiye sahip olamadıklarında, sosyal değişimlere etki etmek, sosyal ve ekonomik süreçlere müdahil olmak gibi yeterliliklerden de uzak kalırlar. Ayrıca medyanın birkaç dev şirket tekelinde kalması, medya da magazinleşmeye de neden olmaktadır. Kâr maksimizasyonunun peşinde olan bu şirketler tarafından okuyucuya ulaştırılan içeriklerin ilgi çekici ve çarpıcı olması hedeflenmektedir. Tekelleşen medya sektörü, sosyal problemlerin neden ve sonuçlarıyla pek ilgilenmemekte, siyaset kurumlarını ve kapitalist ekonomiyi eleştirmemektedir (Yaylagül, 2019, s. 408-412).

Gerçekten de medyanın özellikle yeni medya teknolojilerinin de geliştirilmesiyle birlikte sosyal ve siyasal alanlarda ulusal ve uluslararası sahaya ulaşan dönüştürme gücü muazzam boyutlara erişmiştir. Bu durum, teknolojik ilerleme açısından olumlu bir gelişme gibi görünse de medyanın bu gücünün kim için, kimlere yönelik ve hangi amaçlar uğruna kullanılacağı son derece önemlidir. Bugün dünya kamuoyuna aktarılan haberlerin yüzde sekseni dört büyük medya ajansı tarafından yayılmaktadır. Dolayısıyla haber ve bilgi akışında bir tek yönlülük mevcuttur. Küresel anlamda haber niteliği taşıyan olay ve olgular ile ilgili büyük medya gruplarınca servis edilen bilgiler ağırlıklı olarak bu dört ajanstan sağlanmaktadır (Aşkın, 2016, s. 265).

Geniş kitlelere ulaşan medya sektörü için yapılan yatırımların oranları zaman içinde, yani geçmişten günümüze sürekli artmıştır ve bugün bir medya yapılanmasına sahip olabilmek için, çok büyük bir ekonomik yatırım gücü gerekmektedir (Yurdigül ve Yurdigül, 2009, s. 1925). Medyada giderek artan holdingleşme sebebiyle medya patronu koltuklarında bankalar, petrol şirketleri, sağlık hizmetleri ve ilaç şirketleri gibi büyük şirketlerin sahipleri oturmaktadır. Medya firmaları ile diğer firmalar iç içe geçmekte ve bu da, yayınsal bağımsızlığı ortadan kaldırmaktadır. Medyanın faaliyetleri, medya tekellerinin kâr hedefleri nedeniyle sınırlandırılmakta ve kamuoyunu ilgilendiren düşünceler üzerinde kontrol uygulanmaktadır. Şirketler, kendi çıkarlarına ters düşen içerikleri daha üretim aşamasında sansürlemekte veya hiç haber yapmamaktadırlar. Bu açıdan, medya sahipliğinin birkaç şirketle sınırlı olmasının ve giderek tekelleşmesinin, demokrasinin temel ögesi ile çatıştığı söylenebilir. Tekelleşme, içerik zenginliğini ve ifade özgürlüğünü tehdit etmekte, iletişim alanının az sayıdaki büyük sermaye güçleri tarafından tanzim edilmesine yol açmaktadır (Yaylagül, 2019, s. 412-415).

Eleştirel yaklaşımı savunanlar arasında bir grup, medyanın yukarıda bahsedilen tarihsel evrimine (tekelleşme sürecine) dikkat çekerek, başlangıçta medyanın aslında kamu yararı gütmeye amacının olduğu; ancak zaman içerisinde güç, iktidar ve farklı baskı grupları lehine değişip dönüşüm geçirdiği kanısını taşımaktadır. Örneğin Squires, "Death of the Fourth Estate" (1994) isimli kitabında basın, halk merkezli, kamu yararını öncelik alan, demokrasinin korunmasıyla ilgilenen ve siyasi olarak aktif girişimli geleneksel, üstün karakterini kaybettiğini iddia etmiştir. Squires'e göre basın artık kamu yararını gözetmeyen bir kurum değil, en yüksek kârı yakalama peşinde koşan ticari bir kuruluştur. Basının, kamu yararına siyasal ve toplumsal meselelere olan ilgisi giderek azalmış, toplumun aynası olma özelliği olan gazetecilik önemli ölçüde çarpıtılmıştır. Basının yapısal pratikleri ticarileşmiştir ve bu pratikler, farklı hedefler uğruna kullanılmıştır (Squires, 1994'ten akt. Erdoğan, 1999, s. 39). Nitekim kitle iletişim sistemlerini geniş toplumsal sistemin bir alt sistemi olarak tanımlayan Kaya (1985) da, farklı siyasal sistemler ve bu sistemlerin tarihsel gelişmelerine bağlı olarak bu alandaki kaide ve kuralların değiştiğini iddia etmektedir. Ona göre kitle iletişim araçları ya da genel tabiriyle medyadaki teknolojik gelişmeler ve karşı karşıya kaldıkları ekonomik kaygılar, Britanya Yayın Kuruluşu'nun (BBC) modelini oluşturduğu ve uzun yıllar radyo-televizyon alanına damgasını vuran kamu hizmeti yayıncılığının çok ciddi bir bunalıma girmesine neden olmuştur. Sonuçta bu bunalım hâli, liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerin hemen hemen hepsinde yaşanmış ve basına ithaf edilen temel ilkeler aşınmıştır (Kaya, 1985, s. 165-166).

Özetle, eleştirel medya çalışmaları alanındaki bir grup, medyanın, neoliberal politikaların hâkimiyetine girmezden önce genel itibarıyla kamu yararını güttüğünü ve buna yönelik yasalarla çevrelenmiş bir alanı temsil ettiğini söylemektedir. Hâlbuki medya sektörü, yapısı gereği her zaman ticari kuruluşlar hâlinde faaliyet göstermiş, ekonomik ve siyasi gücü elinde tutan seçkinlerin etkilerine karşı her zaman duyarlı olmuştur. Nitekim Türkiye'nin neoliberal

dönüşüm evresine girmezden çok önce de Türkiye’de basın iktidardan gelecek ve en azından maddi kayıpla sonuçlanacak baskılara karşı çok duyarlı olduğu bilinmektedir ve çalışmanın ilgili bölümlerinde bu konu üzerinde ayrıca durulacaktır. Neoliberal politikaların getirdiği değişim sadece, medyanın bu özelliğini katmerlendirmiştir.

Medya kuruluşlarının faaliyetlerinin sadece son 30-40 yıldır değil; bunun çok öncesinden beri kapitalizmin belirlediği sınırlılıklar tarafından çevrelendiği gerçeği, son 30-40 yılda gerçekleşen değişimlerin önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Bugün, sadece büyük sermayelerin ulaşabileceği konuma gelen medya, dev bir endüstri niteliğini kazanmıştır. Sermaye kaynaklarının sahipleri için haberler birer mal, okuyucu ve izleyiciler birer müşteri, gazeteciler ise birer bant işçisidir. Medya bu konumuyla kamunun değil, -geçmişte olduğundan da çok daha belirgin şekilde- hegemonyanın hizmetindedir. Özellikle Türkiye gibi iktidarın sınırsız kaynak ve kredi başta olmak üzere pek çok avantaj dağıtabildiği ülkelerde medya kuruluşları da paylarına düşeni fazlasıyla almaktadır (Akarcalı, 2006, s. 30-31). Gazeteci Hrant Dink (2006, s. 55) de bir yazısında, “medya kimi zaman çukur ayna, kimi zaman tümsek ayna gibi davranıyor” demiştir. Dink’in bu yorumu da Türk medyasının toplumun aynası gibi davrandığı ve düz bir ayna gibi toplumda olup biteni tüm şeffaflığıyla aktardığı genel kanısına karşı bir eleştiri niteliğindedir.

Gerçekten de tıpkı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1980’li yıllardan itibaren medya sektöründe sahiplik ve kontrol edilme açısından bir değişim yaşanmış ve devletin medya kurumları ile kurduğu ilişkinin içeriği de belirli ölçüde dönüşmüştür. Bugün Türkiye’deki medya sektörünün durumuna göz atıldığında, büyük sermayenin medya üzerindeki egemenliği dikkat çekmektedir. Bu sermaye grupları ise medya sektörü üzerinde kendilerinin ve siyasi iktidarların çıkarlarını korudukları bir hegemonya alanı oluşturmaktadırlar (Kaymas, 2008, s. 79-80). Türk basın tarihinde, tek parti döneminde ve Demokrat Parti (DP) döneminde siyasi partiler, sosyal kurumlar ve basın arasında doğrudan bir bağlantının olduğu görülmektedir. Bu dönemlerde siyasi partilerin sponsor olduğu gazeteler ve hatta siyasi parti binalarında basılıp dağıtılan gazetelerin varlığı şaşırtıcı değildir. Ancak doğrudan medya-parti bağı, medya faaliyetlerinin ticarileşmesiyle birlikte giderek azalmıştır. Buna karşın siyasi partiler ile medya arasındaki bağ şekil değiştirmiş, siyasi iktidarın basın üzerindeki kontrolü daha da artmıştır. Böylelikle medya sahipleri, şirket çıkarlarını korumak amacıyla siyasi iktidarların istedikleri doğrultuda yayın yapmaya ve siyasi iktidarlar için bir araç olmaya devam etmiştir (Ercebe, 2017, s. 1038).

Medyanın büyük sermaye gruplarının tekeline geçmesinin Türkiye’de önünü açan sürecin başlangıcı ise 24 Ocak 1980’de siyasi arenada alınan kararlar ve takip eden süreçte gerçekleşen 12 Eylül 1980 Darbesi’yle kurulan hegemonyadır. Bu kararlar, temelde ekonomik ve toplumsal süreçlerin tamamının küresel kapitalist sisteme göre uyarlanmasını hedeflemekteydi. Bu dönemde medya alanında öne çıkan olaylar ise radyo-televizyon alanındaki kamu tekelinin kaldırılması ve medya sektöründeki sermayenin yapısının

ve sahiplik ilişkilerinin değişmesidir. Turgut Özal'ın 1980'li yıllarda söylediği "gün gelecek Türkiye'de iki buçuk gazete kalacak" sözleri, 1990'lı yıllardaki medya sahipliğindeki dönüşümle birlikte kısmen gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Türkiye'de klasik anlamda basının sahipliğini üstlenen ve sermayesini yalnızca basından kazanan iki büyük ailesi bu alandan çekilmiş, farklı sermaye grupları medya sektöründe çok daha aktif hâle gelmiştir. 2000'li yıllarda ise satın almalar ve birleşmelerle medya sahipliği az sayıda şirketin eline geçmiş ve tekelleşmiştir (Bostancı ve Akmeraner, 2016, s. 182-183).

Önemine binaen tekrar hatırlatmak gerekir ki, son 30-40 yıldır basın sektöründe yaşanan gelişmeler ne kadar önemli olursa olsun, 'basın - siyasal iktidar - egemen sınıflar' arasındaki ilişki yepyeni bir olgu değildir. Nihayetinde siyasetin ve siyasilerin de kendi propagandalarını yapabilecekleri en önemli merci şüphesiz medyadır. Siyasal iktidarların medyayı bu ekonomik endişeleri nedeniyle yanlarına çekmeleri sayesinde, medya üzerinde siyasetin etkisi daima varolmuştur (Şimşek, 2009, s. 127-131).

Basın ve haberciliğin belli kural ve kaideleri olan bir alan olduğu varsayıldığından, siyaset-medya ilişkisi, medya etiği tartışmalarının da önemli bir konusudur (Taşkiran, 2007, s. 35). Ancak haber ve iletişim anlamında özgürlük ve tarafsızlıktan bahsedilebilmesi için medya kanallarının ekonomik endişelerden uzak olması gerekmektedir. Türkiye'de dergi, gazete, radyo ve televizyon gibi medya ağlarının sayısal olarak çoğalması, çoğulculuk ilkesi bakımından olumlu bir durum olarak görülmektedir. Gerçekte ise rakamsal değeri ne olursa olsun bu kurumların hepsinin birkaç medya patronuna ait olduğu bilinmektedir. Bu nedenle de çoğulculuktan ve özgür habercilikten bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Kamuoyunu tarafsızca bilgilendirmemek konusunda medyaya getirilen eleştiriler kadar, siyasetçilerin medyayla ilişkileri de konu edilmekte ve eleştirilmektedir. Gazete üzerinden ilerleyen ve bugün televizyon ve internet teknolojilerinin de geliştirilmesiyle modern çağa özgü bir yapı olarak karşımıza çıkan medya, büyük kitlelere hitap edebilmek ve toplumlara etkileyebilmek adına benzersiz bir oluşumdur. Bu nedenle medya, elbette siyaset ve siyasetçilerle de ilişki halindedir. Medyanın seçtiği ve önem verdiği konulara 'medya gündemi' adı verilir. Bu tanım, medyanın öncelik sıralamasını ifade eder. Medya gündemi ile kamu gündemi arasındaki çarpıcı ilişki, çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Üstelik medya ile siyaset arasındaki ilişkisi, yalnızca bununla da sınırlı değildir. Arka planda, ikisi arasında çıkar ve bağımlılık ilişkisi de mevcuttur. Siyasiler oy alabilmek, iktidara gelmek, iktidarda kalmak veya icraatlarını duyurmak için medya desteğine ihtiyaç duyarlar (Yüksel, 2006, s. 37-39).

Medyanın okunma ve izlenme oranlarını ve halk adına ortaya koydukları bakış açısını dikkate almamak siyasiler için mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi, medyaya rakip olabilecek bir kitle iletişiminin bulunmamasıdır. Demokratik düzenin dışına çıkıldığı dönemlerde, askerî darbe süreçleri gibi seçilmiş olma sorumluluğu olmayan kadroların yönetimi elinde tuttuğu olağanüstü dönemlerde medyanın bu kesimler üzerinde etkisi çok daha fazladır. Bu kadrolar

halk desteği almak ve meşruiyet kazanmak için medyanın marifetlerine muhtaçtırlar. Bir bakıma iktidarlarını medya ile paylaşmaktadırlar. Bir başka açıdan da iktidarın zayıfladığı ve koalisyon dönemleri gibi parçalı bir yapı oldukları dönemlerde gerek iktidar ortakları gerekse muhalefet partileri medya ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmakta, bu iyi ilişkilerin konumlarına bir güç olarak yansıtacağını düşünmektedirler (Bostancı, 2006, s. 24-25). Bu nedenle siyasiler, medyaya her açıdan çok önem vermektedirler. Ayrıca hem kendileri, hem de rakip ve karşıtları hakkında medyadan bilgi edinmektedirler. Siyasilerin medyayı kullanmaları arttıkça, medyadan güdülenmeleri de artmaktadır. Çünkü siyasiler sürekli kendilerinin ve icraatlarının konu edilmesini arzularlar. Hatta karşıtlarıyla ilgili haber ve yorumların da kendi istedikleri doğrultuda yapılmasını isterler. Siyaset-medya tartışmalarının ve uzlaşmalarının da temel noktası bu isteklerdir. Medyanın siyasetçiler üzerine ürettikleri bilgiler artık, siyasilerin kendileriyle ilgili bilgilerinin dahi kaynağı haline gelebilmektedir. Sonuçta, siyasiler artık medyanın gönüllü muhabirliğine soyunmakta ve kendilerini öne çıkartarak karşıtlarını alt etme yarışına girmektedirler. Bu da aslında medyanın dolaylı iktidarı anlamına gelmektedir (Akarcalı, 2006, s. 30-31).

Medya ile siyaset arasında karşılıklı çıkar sağlamayı amaçlayan ilişkilerin çokluğu bu iki sistemi birbirine bağımlı duruma sokmaktadır (Kayıran, 2011, s. 100). Çıkar edinmeye dayanan ve üstü kapalı, sırlı bir şekilde devam eden bu ilişki şekilleri hem medya sisteminin, hem de siyasetin güvenilirliğini zedelemektedir (Güz, 2011, s. 82-83). İster haklı bazı sebepleri olsun, isterse medyanın yarattığı hayali dünyanın kullanılması amacıyla olsun bu ilişki ve müteakabiliyet süreğendir. Medya ve siyasetin bu ilişkisinin en dramatik yönü ise medya sektörünün sermayeyi elinde bulunduranlarca tekelleşmesidir. Toplumun farklı kesimlerinin temsil edilebildiği parçalı bir medya sektörü çok geniş kesimlerin çıkarları yönünde siyaseti etkileyebilecekken, tekelleşmiş medya bu etki alanını daraltmaktadır. Halkı temsil etme ise yalnızca hayali bir kurgu olarak kalmaktadır (Bostancı, 2006, s. 25).

Görüldüğü üzere, medyanın kamu yararı güden bir bekçi veya yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir kuvvet gibi işlediği görüşünü savunanların karşısına eleştirel medya yaklaşımı çok güçlü bir şekilde çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre medya sektörü, yapıları gereği ticari kuruluşlardan oluşmaktadır ve çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda, gücü elinde bulunduran kesimler lehine yayın yapmaktadır. Egemen sınıflar lehine, egemen sınıfların istekleri doğrultusunda halkı yönlendirerek ve egemen sınıfın yönetimine kamuoyunun rızasını sağlamaktadır. Yani medya aslında, bugünkü kapitalist toplumsal yapılarda yasama, yürütme ve yargıdan sonra vatandaşları baskılamının dördüncü bir gücü konumundadır (Ramonet, 2010'dan akt. Aşkın, 2016, s. 265).

Kamuoyunu yönlendirme gücünü elinde bulunduran medyanın, Türkiye tarihinin en kritik karar anları arasında olan darbe süreçlerinde ortaya koydukları tepkiler de şüphesiz ki toplumun siyasal-ideolojik kabullerinin şekillenmesinde oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Türk medyasının askerî müdahale süreçlerinde nasıl bir tutum aldığı inceleme konusu

edilmekte ve konu, gazeteler özelinde incelenmektedir. Çalışmada -27 Mayıs Darbesi'nden 15 Temmuz'daki darbe girişimine- geniş bir zaman yelpazesinde, basının askerî müdahalelere verdikleri tepkiler analiz edilmektedir.

2. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

Bu bölümde ilk olarak ülkeyi 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne götüren süreç kısaca özetlenecek; akabinde *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Ulus*, *Hürriyet* ve *Yeni İstanbul* gazeteleri özelinde basının darbeyi olumlayan ve eleştiren tepkilerine ayrı başlıklar hâlinde yer verilecektir. Çalışmanın bu bölümüne dâhil edilen gazeteler, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin bir ay öncesinden itibaren incelenmeye başlanarak, darbeyi takip eden bir aylık sürece kadar ele alınacaklardır. Bölümün sonunda, 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni gazetelerin nasıl sunduğuna yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Gelişim Süreci

1950 yılının Mayıs ayında, Cumhuriyet tarihinde ilk kez gizli oy sistemiyle gerçekleşen seçim, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) için beklenilmeyen şekilde sonuçlanmış ve seçim neticesinde Demokrat Parti (DP) iktidarı devralmıştır. Demokratların 1950 seçimlerindeki bu siyasi başarıları, iktidarda kaldıkları on yıl boyunca partinin yanlılarınınca 'Beyaz İhtilâl' olarak adlandırılmıştır (Uslu, 2015, s. 379).

DP'nin iktidara gelişi, kendilerini 'Kemalist' veya 'sol-Kemalist' olarak isimlendiren bazı aydın çevrelerce Kemalist devrimlerden ödün verildiği, devrimin yarıda bırakıldığı ve yok sayıldığı gerekçeleriyle 'karşı devrim' olarak nitelendirilmiştir. Öte yandan bazı liberal ve muhafazakâr yorumcular ise bu iktidar değişimini, halkın kendisini yok sayan siyasi iktidara karşı ayağa kalkması ve iktidarı onlardan devralması olarak formüle etmişlerdir. 'Beyaz İhtilâl' nitelemesi de bu kavrayışın bir neticesidir. Tüm bu yorumlara karşın, İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı sonrasında iç ve dış siyasette yürüttüğü politikalara DP döneminde de devam edildiği, bu nedenle gerçek anlamda ülkede kayda değer bir değişikliğin yaşanmadığı görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Bu yorum sahiplerine göre DP iktidarı, aslında 'ikinci bir CHP İktidarı'ndan başka bir şey değildir. Zaten DP'nin kurucu kadroları da CHP içerisinden kopup gelen kimselerdir. Atılğan'a göre ise DP'nin iktidara gelişi bu yorumların hiçbiri ile açıklanamaz. Ona göre "DP, ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarının Kemalist devrimin kurduğu tarihsel bloğu, geleneksel cumhuriyet bürokrasisini dışlayarak yeniden inşa etme girişimi[dir]" (Atılğan, 2015b, s. 396-397).

Nitekim birçok sanayi, banka ve sigorta şirketinin kurucusu ve ortağı durumunda olan Celal Bayar ile dönemin en büyük toprak ağalarından biri olan Adnan Menderes'in liderliğinde tarım ve ticaretteki egemen sınıfların temsilciliğini üstlenen DP, iktidarının ilk yıllarında yönünü sınai ve tarımsal kapitalizme çevirmiştir. Bu dönemde bilhassa tarıma büyük önem verilmiş, gerek özel bankalar, gerekse devlet bankaları tarafından tarımsal ihtiyaçlara yönelik krediler sağlanmıştır. Yine bu dönemde, ABD'den alınan ekonomik yardımlar, Türkiye'yi uluslararası sahada tarım ürünleri tedarikçisi olarak kurgulamaya çalışan ABD'nin istediği alanlarda kullanılmış ve bu nedenle, tarımda makineleşme hızla artmıştır. Tarımda

makineleşmenin artmasıyla doğru orantılı şekilde, ülkedeki ekilebilir alanların sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır. Öte yandan DP iktidarının bu ilk yıllarında, Amerikan yardımlarına güvenilerek iktisadi adımlar plânsız şekilde atılmış ve yardımların kesilmesi sonrasında ekonomide durgunluk ve nihayetinde gerilemeler yaşanmaya başlanmıştır. 1954 yılında belirginleşen ekonomik sorunlara ve enflasyona çözüm arayan DP, yönünü yine Amerikan yardımlarına çevirmiş; ancak Menderes Hükümeti ABD'den umduğu yardımı bu kez alamamıştır. 1958 yılına gelindiğinde ise ekonomik bunalım iyice görünür hâle gelmiş, sanayide hammadde temininde zorluklar yaşanırken, tarımda ise mazot bulamama sıkıntısı baş göstermiştir (Atılgan, 2015b, s. 397-405).

Diğer yandan Demokratlar, iktidara gelmelerini takip eden yıllarda, cumhuriyet bürokrasisine karşı öfkeyle yaklaşmışlar ve dönemin bürokratları sistematik bir şekilde itibarsızlaştırılmışlardır. CHP döneminde memurlara tanınan yasal güvencelere, DP iktidarı döneminde sınırlamalar getirilmiştir. 1954'te çıkarılan bir yasa ile memuriyet güvencesi yok edilmiş ve emekliye sevk edilebilmek için belirli bir süre çalışmış olma şartı kaldırılmıştır. Bu doğrultuda da, hükümetin memuru istediğinde görevden uzaklaştırmasının önünde hiçbir engel kalmamıştır. 1954'te çıkarılan bu kanunla ayrıca, Milli Eğitim Bakanı'na üniversitelerde görevli öğretim elemanlarını istediği gibi işten atma yetkisi de tanınmış, bu nedenle üniversitelerin özerkliği zarar görmüş ve öğretim üyeleri susturulmak istenmiştir. DP'nin bürokrasi üzerindeki baskısı iktidarının son yıllarına doğru iyice artmış ve Menderes, muhalefet partileriyle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişki içerisinde bulunan memurların görevden atılacağı yönünde tehditler savurmuştur. Bu dönemde Menderes'in üst düzey ordu mensuplarını aşağılayan içerikteki "orduyu yedek subaylarla yönetirim" ve öğretim üyelerine yönelik olarak kullandığı "kara cübbeliler" gibi ifadeleri, aydın kesimi itibarsızlaştırma sürecinin diğer izlekleridir. DP'nin itibarsızlaştırmak istediği grubun yalnızca geleneksel bürokrasi memurları ve öğretim üyeleriyle sınırlı kalmayıp, ayrıca gazeteci, edebiyatçı gibi aydın çevreleri kapsadığı da görülmektedir (Atılgan, 2015b, s. 406-408).

İktidara geldiği 1950'li yılların başında DP'nin, işçilere ve sendikalara karşı ise ılımlı bir tutum sergilediğini söyleyebilmek mümkündür. Ancak 1950'li yılların ortalarından itibaren DP'nin sendikalara yönelik tavrı değişmeye ve baskıcı bir hâl almaya başlamıştır. 1955 yılında Sendika Birlikleri yönetmeliğe uygun açılmadıkları bahanesiyle kapatılmıştır. Birliklerin kapatılması, dönemin sendikaları tarafından tepki çekmiş; konu, dönemin Çalışma Bakanı'na intikal ettirilmiştir. Bu görüşmeden bir netice alınamamış ve Sendika Birlikleri'nin yeniden açılması ancak 27 Mayıs Darbesi'nden sonra mümkün olabilmıştır. Ayrıca gazetecilerin darp edilmesini protesto eden İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kapatılması da DP döneminde sendikalar üzerinde kurulan baskıya bir diğer örnektir (Koçak, 2015, s. 76-77).

1950'li yıllar boyunca DP iktidarının dış politikadaki tutumu ise ABD ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi üzerine olmuştur. DP'nin bu tutumunda iki önemli

sebepten bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, ABD ile yakınlığın, siyasi konumlarını da güçlendireceğine olan inançlarıdır. Özellikle iktidarın ilk yıllarında CHP'nin muhalefetine karşı saygınlığını koruyabilmek adına Kore Savaşı gibi hadiseleri ABD ile yakınlaşmak için bir araç, bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. DP'nin ABD ile yakın ilişkiler kurmak istemesinde ikinci önemli sebep ise DP iktidarınca planlanan ekonomik dönüşüme, ABD'nin finansman kaynağı sağlamasının beklenmesidir (Özcan, 2015, s. 132).

Ekonomideki kötüye gidişin ve sosyal baskının arttığı DP iktidarının son yıllarında, halkın desteğini almak ve tabanını genişletmek amacıyla 1958 yılında büyük bir kampanyayla başlattığı 'Vatan Cephesi' hareketi ise beklenildiği etkiyi yaratmamış; sadece toplumdaki kutuplaşmayı arttırmıştır. Vatan Cephesi kampanyasının temel unsurlarından biri, harekete katılanların isimlerinin her gün devlet denetiminde radyoda okutulması olmuştur. Bir buçuk yıl süren bu harekette, okunan listelerde çoktan ölmüş kimseler, bebek isimleri, hatta uydurulmuş isimler de yer almıştır. Öyle ki bu kampanyanın bıktırdığı insanlar tarafından, Radyoyu Dinlemeyenler Derneği isimli bir dernek dahi kurulmuştur (Zürcher, 1995, s. 348-349). Yine DP iktidarında gerçekleşen ve Amerikalılara geniş hareket özgürlüğü tanıyan bazı sözlü anlaşmalar, ülkenin bağımsızlığına gölge düşüreceği kaygısıyla eleştirilmiştir. DP iktidarı döneminde muhalefetten büyük tepki çeken konulardan biri de, laiklikten ödün verildiği iddiası olmuştur (Akşin, 2007, s. 280-295).

Bu yıllarda muhalefet partileri ise iktidarın baskılarına karşı tüm güçleriyle varlık göstermeye çalışmışlardır. 24 Kasım 1958 tarihinde CHP ve Hürriyet Partisi (HP) DP'ye karşı güç birliği ederek birleşme kararı almış ve 12 Ocak 1959'da toplanan CHP'nin 14. Kurultayı'nda İlk Hedefler Beyannamesi isimli bir belgeye imza atılmıştır. İçeriğinde sosyal devlet, basın özgürlüğü, grev ve sendika kurma hakkı, üniversitelere özerklik, devlet yayın araçlarının tarafsızlığı ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması gibi maddelerin bulunduğu bu beyanname, daha sonra 1961 Anayasası'nın temelini oluşturacak esasları da içermiştir (Akşin, 2007, s. 290).

Muhalefette olduğu yıllarda basın özgürlüğü konusunda hükümeti ağır bir biçimde eleştiren ve özgürlüklere dair büyük vaatlerde bulunan DP iktidarının ilerleyen yıllarında basına karşı uyguladığı baskı politikaları da toplumda eleştiri konusu yapılmıştır ve bu çalışmanın muhtevası itibarıyla basın-DP ilişkilerine nispeten genişçe bir parantez açmakta yarar vardır. DP döneminde basını kontrol altına almaya yönelik uygulamalardan ilki, basın davalarına bakacak mahkemeler konusunda değişiklikler içeren 9 Mart Yasalarıdır. 1954 yılının ilk aylarında tasarı olarak sunulan "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun", 9 Mart 1954'te kabul edilmiştir. Hızla yürürlüğe giren bu kanunla, itibar kırarak, şöhret ve servete zarar verecek haberlerin yapılması suç sayılmış; basında söz konusu kanunla suç sayılabilecek bir yayın yapıldığında savcılara doğrudan soruşturma açma yetkisi verilmiş ve basının gündemine getirdiği iddiaları ispat etme hakları ellerinden alınmıştır. Aslında bu kanunla Demokratların muhalefet yıllarında vaat ettikleri özgürlükler ütopyası

yıkılmaya başlamıştır. DP Hükümeti'nin yine 1954'te Basın Kanunu'nda yapmış olduğu bir başka değişiklikle, basın ekonomik anlamda da hükümet kontrolüne alınmaya çalışılmıştır. Bu durum, yanlı basına geniş hareket imkânı tanımış; muhalif basın ise baskılanmaya çalışılmıştır. Yanlı basını tanımlamak için kullanılan "besleme basın" tabiri, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde, başta CHP'nin önde gelen simalarından Nihat Erim'in sahibi olduğu *Ulus* gazetesinin yazarlarına ve İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in sahibi olduğu *Akis* gazetesinin yazarlarına çok sayıda dava da açılmıştır. Bunların bazıları hapis cezalarına çarptırılmıştır (Atılğan, 2015b, s. 451; Yıldız, 1996, s. 492-499).²

Son yıllarına doğru iktidarı kaybetme korkusu yaşayan DP, muhalif olabilecek her şeye karşı daha da baskıcı, kısıtlayıcı bir tutum takınmıştır. Bu kapsamda muhalefet, askerî darbe planlamak ve darbecileri desteklemekle suçlanmıştır. 27 Nisan 1960'ta muhalefetin yıkıcı faaliyetlerini soruşturmak amacıyla bir komisyon (Tahkikat Komisyonu) kurulmuştur. Bu komisyonun kurulması, DP döneminde yalnızca muhalefete karşı değil; bireysel hak ve özgürlüklere ve basın özgürlüğüne karşı da yapılmış son büyük hamle olmuştur. Tamamı DP'li 15 milletvekilinden oluşan komisyona oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Bu komisyon, yayın yasağı koyulması, süreli ve süresiz yayınlara el koyulması ve matbaaların kapatılması gibi özellikle muhalif basının nefes almasına izin vermeyecek uygulamalara gitme yetkisine sahip kılınmıştır (Ahmad, 2006, s. 152; Atılğan, 2015b, s. 451).

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, o dönemde üniversitelerdeki pek çok hukuk profesörünce anayasaya aykırı görülmüştür. Bu profesörlerin bir kısmına siyasete karışmak suçuyla disiplin cezaları verilirken, bu kez de bu cezalara tepki niteliğinde öğrenci protestoları başlamıştır. Protestoları bastırmada polis gücü yetersiz kalınca, DP Hükümeti askerleri kullanma kararı almıştır. Gösterilere müdahaleler sırasında can kaybı da yaşanmış, askerlerin böylesi olaylara karıştırılması Harp Okulu öğrencilerinin de hükümete tepki göstermelerine yol açmıştır. Harp Okulu öğrencilerinin 21 Mayıs'ta gerçekleştirdikleri sessiz yürüyüş, basında sansür uygulamaları nedeniyle yer almamış, ama toplumda kulaktan kulağa yayılmıştır. Ülkede tüm bunlar yaşanırken Kore Devlet Başkanı'nı deviren öğrenci gösterilerine ise Türk basınında büyük yer verilmiştir (Zürcher, 1995, s. 350).

Nihayetinde, Milli Birlik Komitesi (MBK) ismi verilen bir komitenin yönetime el koyduğunu duyuran bildiri, 27 Mayıs 1960 sabahı radyoda Alparslan Türkeş tarafından okunmuş ve yurda duyurulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bir grup albay ve alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen bu darbe, parlamentoya olduğu kadar ordu içerisindeki hiyerarşiye karşı da yapıldığı için, diğer darbe ve darbe girişimlerinden önemli farklılıklar göstermektedir (Ahmad, 2006, s. 157-158; Özdemir, 1997, s. 192).

---

² Demokrat Parti iktidarı döneminde çıkarılan, sansürlemeye ve kontrol etmeye yönelik kanunlar hakkında daha detaylı bilgiler için bkz.: Bulunmaz (2012).

Netice itibariyle, 1960'lı yıllara doğru, DP iktidarının baskıcı yönetimi ve CHP'nin yürüttüğü muhalefet politikası ülkede kutuplaşmayı arttırmış, sonuçta gerçekleşen bu darbeyle de en büyük bedeli yine sivil iktidar ve siyasetçiler ödemişlerdir. Türkiye siyasal hayatı içerisinde 27 Mayıs Darbesi'nin bir kırılma noktası olduğunu söylemek mümkündür. Ordu artık kışlalarından çıkmış, ülkede darbeler iklimi başlamıştır. Ayrıca bu darbe, kendinden sonraki askerî müdahalelere de bir nevi önyak olmuştur (Saç, 2017, s. 77).

Darbe sırasında DP'li milletvekillerinin çoğu tutuklanmış, tutuklananların davaları, Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından görülmüştür. Yargılamalar sonucunda sanıklara ağır veya hafif pek çok cezalar verilmiştir. 14 DP'li ise ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bunlar arasında Celal Bayar'ın ölüm cezası yaşından dolayı ertelenmiş; Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun ölüm cezaları ise infaz edilmiştir (Akşin, 2007, s. 294).

MBK, darbeyi, 1960 Haziranı'nda geçici anayasayla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Yasama ve yürütme gücü, MBK'nin veya MBK başkanı da olan Devlet Başkanı'nın atadığı kabinenin yönetimine verilmiştir. Yalnızca yargı, görünüşte komiteden bağımsız işlemiştir. Bu arada, yeni bir anayasanın hazırlanmasına yönelik girişimler de başlamıştır. Yeni anayasanın hazırlanması için, akademisyenlerden ve aydınlardan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Hukuk profesörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığını yaptığı bu komisyon, iktidarın sivil yönetime bırakılmasından önce devlet yapısında ve kurumlarında çeşitli değişiklikler yapılmasını istemiştir. Komisyon çalışmalarıyla yeni anayasa, yeni bir seçim yasası ve ülkeyi modern demokratik dünyaya uygun olduğu düşünülen kurumlarla yeniden yapılandırmayı amaçlamışlardır (Ahmad, 2006, s. 158-167).

27 Mayıs Darbesi'nin ardından, az sayıda istisnası dışında, genel olarak basında bir şenlik havasının hâkim olduğu görülür. Darbenin gerçekleşmesiyle birlikte, DP iktidarının basına uyguladığı baskı ortadan kalkmış, basın mensuplarına verilen ve verilmesi muhtemel hapis cezaları da yok sayılmıştır. Üniversiteler ve bürokrasideki huzursuz ortamın yarattığı gerginlik de ortadan kalkmıştır (Şenol Cantek, 2015, s. 450). Darbecilerin 27 Mayıs'ı devrim ya da ihtilâl olarak isimlendirmeleri, dönemin basınca hemen kabul görmüş ve darbe, gazetelerde devrim olarak anılmaya başlanılmıştır. Öyle ki, darbeyi takip eden aylar boyunca basında yer alan darbeye övgüler, "Ak Devrim" isimli bir kitapta toplanmıştır (Doğaner, 2017, s. 99).

Bu bölümün bundan sonraki kısımlarında, dönemin basınının 27 Mayıs Darbesi'ne nasıl tepki verdiği, dönemin çok okunan gazeteleri arasından seçilen gazeteler özelinde incelenmiştir. Sıradaki kısımda ise Türkiye'nin bu ilk askerî darbesine basının verdiği destek konu edilmiş, darbeyi destekleyici ve meşrulaştırıcı içerikler ortaya koyulmuştur.

2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Gazetelerin Verdiği Destek

Bu bölümde, 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleştiği tarihten bir ay öncesi ve darbeden bir ay sonrasına kadarki süre zarfında, dönemin hâkim medya aracı olan gazetelerin manşetleri, sürmanşetleri ve açık haber içerikleri ile başyazar ve köşe yazarlarının yazılarında darbeyi olumlayan açıklamalara yer verilecektir.

Manşetleri incelendiğinde, dönemin büyük gazetelerinin tamamının darbeyi sevinçle karşıladıkları görülmektedir. CHP'nin resmî yayın organı olan *Ulus* gazetesi, 27 Mayıs Darbesi'ne en açık desteği veren gazetelerin başında yer almıştır. Darbeden bir ay öncesinde kapatıldığı için darbe öncesi tutumu incelenemeyen bu gazete, 28 Mayıs 1960 tarihinde darbeyi "Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı" manşetiyle duyurmuştur. Darbeden günler sonra da darbeye desteğini sürdüren ve darbecileri kahraman ilan eden *Ulus*, 25 Haziran 1960 tarihli baskısında, MBK üyelerinin mecliste ant içmelerini, "Kendilerini Türk Milletine Adadılar" manşetiyle sunmuştur.

Akşam gazetesinde ise darbe, 28 Mayıs 1960 sabahında, "İkinci Cumhuriyet Kuruluyor" manşetiyle duyurulmuştur. *Akşam*'ın aynı günkü baskısında ayrıca, 27 Mayıs öncesi protestolarda ölen üniversiteli gençler için bir hürriyet anıtı yapılması teklif edilmiştir. Yine 28 Mayıs 1960 tarihli baskısında, "Şanlı Ordumuz Vazife Başında" başlığı altında kimi fotoğraf ve karikatürlere yer verilmiştir. Gazetenin 29 Mayıs 1960 tarihli baskısında ise "Demokrasiyi Tesis İçin İktidar Deviren İlk Ordu" başlıklı bir haber yayımlanmış ve haber içeriğinde, dünya basının darbeye yönelik olumlu tepkilerine yer verilmiştir. 27 Mayıs Darbesi'ni takip eden bir aylık süreçte *Akşam* gazetesi, darbecileri öven haberleri yayımlamaya devam etmiştir.

Akşam gazetesinin bir yandan devrik DP Hükümeti'ni eleştiren ve diğer yandan da darbeyi ve darbecileri olumlayan bir söylem kullanması, gazetenin darbe öncesindeki pozisyonuyla aslında uyumludur. Zira darbeden önceki bir aylık süreçte yayınları incelendiğinde de *Akşam*'da, basına getirilen sansür uygulamalarının, yayın yasaklarına uymadıkları gerekçesiyle kapatılan gazetelerin, cezaevlerine konulan gazetecilerin ve öğrenci protestolarının ilk sayfadan haber yapıldığı görülmektedir. Darbeden önce de iktidara muhalif yanını gizlemeyen *Akşam*'ın 1 Mayıs 1960 tarihli baskısının ön sayfasında, Adnan Menderes'in "ayaklanma için sebep yok" sözlerinin başlık alınarak haber yapıldığı radyo konuşmasının hemen yanında; Kore'de gerçekleşen ihtilalin, "Kore'de Demokrasi Yeniden Kuruluyor" başlığıyla verilmesi bilhassa anlamlıdır. Yine 1 Mayıs 1960 tarihli *Akşam* gazetesinde, Menderes'in yurt genelindeki protestolar için radyo konuşmasında kullandığı "alçakça hengâme" ve "bu iş kesilip bitirilmeli" gibi sözleri büyük puntolarla ön plana çıkarılmıştır. *Akşam*'ın darbe öncesindeki yayınlarında ayrıca, diğer bazı gazetelerin aksine, muhalefet liderlerine de yer vermeye çalışılmış; özellikle ana muhalefet lideri İnönü'nün beyanatlarına geniş yer ayrılmıştır. Nitekim 18 Mayıs 1960 baskısında İnönü'nün Menderes'e verdiği beyanati haber yapan gazete 19 Mayıs itibariyle kapatılmış ve 28 Mayıs'a kadar da kapalı kalmıştır.

Milliyet gazetesi de darbeyi coşkuyla karşılamış ve 28 Mayıs günü itibariyle darbecileri yücelten haberleri manşetine taşımaya başlamıştır. *Milliyet*, darbenin gerçekleşmesinden henüz iki gün sonra, 29 Mayıs 1960 tarihinde “Hükümet Kuruldu. Reisicumhur ve Başvekil Org. Cemal Gürsel Seçimlerin 3 Ay İçinde Yapılacağını Söyledi” haberini manşetine taşımıştır. Darbeden sadece iki gün sonra gazetede, Gürsel’den, “Reisicumhur ve Başvekil” olarak bahsedilmesi dikkat çekicidir. Darbeden bir ay öncesinden itibaren incelendiğinde ise gazetede, doğrudan darbe çağrışımı yapan herhangi bir yazı yayımlanmış olmasa da, DP iktidarını yeren haberlere sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Bu açıdan, gazetenin darbeyle birlikte DP iktidarına yönelik söylemlerinde belirgin bir değişikliğin yaşandığını söyleyebilmek mümkün değildir.

Cumhuriyet gazetesi ise darbeyi, 28 Mayıs 1960 tarihli sürmanşetinde “Türkiye’nin Kahraman Silahlı Kuvvetlerimiz Tarafından İdaresinin İkinci Günündeyiz, Meclis Feshedildi, Yeni Anayasa ve Demokratik Müesseselerin Kurulma Hazırlığına Başlandı” haberiyle karşılamıştır. Darbeye açıktan ve büyük destek veren *Cumhuriyet* gazetesinde, 28 Mayıs’tan itibaren manşetlerde ve ilk sayfa haberlerinde MBK’nin icraatlarını olumlu haberlere yer verilmiştir. *Cumhuriyet*’in 10 Haziran 1960 tarihindeki manşetine ise “Orduya Minnet ve Şükran” yazılması uygun bulunmuştur. Genel yayın yönetmenliğini Nadir Nadi’nin üstlendiği ve DP iktidarına muhalif çizgide yayın yapan *Cumhuriyet*’in, darbenin yaklaştığı günlerde de DP’yi hedef alan köşe yazısı ve haberlerini arttırdığı görülmektedir.³

Hürriyet gazetesi de darbeyi sonuna kadar destekleyen bir tavır almıştır. Gazetenin 27 Mayıs 1960 tarihli baskısının sürmanşetinde, “Türk Ordusu Vazife Başında / Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı” haberi yer almıştır. Aynı sayfada, “Bayram Sevinci, İstanbul Bayraklarla Donatıldı” başlıklı haberin içeriğinde, sokağa çıkma yasağına rağmen vatandaşların darbeyi mutlulukla karşıladığı yazılmıştır. Darbenin gerçekleşmesinin hemen ertesi günü, 28 Mayıs 1960 tarihli baskıda ise “Yurtta Tam Bir Huzur Hüküm Sürüyor / Yeni Anayasanın Hazırlıkları İlerliyor” manşeti yer almıştır. Özetle, darbenin gerçekleşmesiyle beraber *Hürriyet* gazetesi, tamamen darbecilerin yanında saf tutmuştur. Hâlbuki 27 Mayıs Darbesi’ne sayılı günler kala, gerek atılan manşetler gerekse haber içerikleriyle *Hürriyet*, DP iktidarının politikalarını destekler bir vaziyettir. Örneğin, 16 Mayıs 1960 tarihli baskısında, “Başvekil İzmir’de Büyük Tezahüratla Karşılandı” manşeti yer almıştır. Aynı tarihli baskıda “Menderes’in Nutku” başlıklı haberde, Menderes’in konuşması yumuşatılarak verilmiş ve dahası, Tahkikat Komisyonu ile ilgili haber gazetede olumlu şekilde yansıtılmıştır. Darbenin gerçekleştiği tarihe kadar, gazetenin manşetinde ve ilk sayfadan verilen haberler de sıklıkla Menderes’i konu alan ve destekleyen haberlerdir.

---

³ *Cumhuriyet* gazetesinde 27 Mayıs’ın yaklaştığı günlerde yayımlanan söz konusu yayınlara bir örnek için bkz.: Nadi (1960, 22 Mayıs).

Yeni İstanbul gazetesinin darbe sonrasındaki tutum değişikliği ise daha da dikkat çekicidir. Darbe gününe kadar DP iktidarı ve politikalarının coşkulu bir destekçisi⁴ konumunda olan gazete, darbe sonrasında yön değiştirerek; tamamen darbecileri destekleyen ve devrik iktidarı eleştiren yayınlar yapmıştır. Gazete, 28 Mayıs 1960 baskısında darbeyi, “Başkumandan Meclisi Feshetti / Bütün Yurtta Mutlak Bir Huzur Hâkim” manşetiyle karşılamıştır. Aynı tarihli *Yeni İstanbul* gazetesinde “Ankaralılar Orduyu Sevinçle Karşıladi” başlıklı başka bir haber yayımlanmıştır.

27 Mayıs Darbesi gerçekleşikten sonra gazeteler, darbeyi sıklıkla “ikinci cumhuriyet”, “milli inkılap” ve “meşru ihtilal” olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, darbe sonrası yurdun farklı yerlerinde gerçekleşen gösterilerin, “Hürriyet sevinci” veya “Hürriyet bayramı” şeklinde haber yapılması durumu çok yaygındır. Örneğin *Ulus* gazetesinin 1 Haziran 1960 tarihli baskısında, “Milli İnkılap Bayramımız Dün De Yurtta Devam Etti” başlığıyla sunulan haberin içeriğinde, İzmir ve Manisa’da binlerce kişinin katıldığı sevinç gösterisi yürüyüşlerinin yapıldığı bilgisi aktarılmıştır. Bir gün sonraki *Ulus* gazetesinde ise İnönü’nün basın toplantısında yerli ve yabancı basına verdiği demece yer ayrılmış ve haberin başlığı için, İnönü’nün “Bu Hareket Meşru İhtilaldir” sözleri seçilmiştir. *Ulus*’un 26 Haziran 1960 tarihli baskısının manşetinde de “Kavuştuğumuz Büyük Bayram Kutlu Olsun / Devrilen İktidar Tarafından Yasak Edilen Spor Gösterileri Bugün Bütün Yurtta Yapılacak” haberine yer verilmiştir.

Hürriyet gazetesi de darbeyi benzer ifadelerle nitelemiştir. 30 Mayıs 1960 tarihli baskısında, “Bütün Yurtta Hürriyet Bayramı Devam Ediyor, Halk, Ordu İle Sarmaş-dolaş, Her Yerde Sükûnet Hâkim Bulunuyor” başlıklı bir haber yapılmış ve darbenin yurtta mutlulukla karşılandığı ve herkesçe benimsendiği iddia edilmiştir. Yine *Hürriyet* gazetesinin 21 Haziran 1960 tarihli baskısında ise “Ankara’da Yapılan Hürriyet Mitingi Çok Muhteşem Oldu, Kahraman Ordunun Övüldüğü Dünkü Mitingde Hürriyet Andı İçildi” şeklinde bir haber yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesi de darbenin bir bayram havasında kutlandığını anlatan haberlere yer vermiştir. 28 Mayıs 1960 tarihli baskısında, “Türk Milleti Büyük Bir Bayram Yaşıyor” başlıklı bir haber yer almıştır. 5 Haziran 1960 tarihli baskısında ise manşetin hemen altında yer alan ve İstanbul’da gerçekleştirilen mitingden bir fotoğrafın da verildiği, “İstanbul’da ilk Miting” başlıklı haber, “Kahraman ordumuzun başardığı büyük inkılâp hareketinin yurtta uyandırdığı sevinç, yurdun dört bir bucağında heyecan içinde kutlanmakta...” şeklinde sunulmuştur.

---

⁴ *Yeni İstanbul* gazetesinin DP iktidarının politikalarını destekleyen tavrını açık biçimde gösteren bazı yazılar için aşağıda manşetleri belirtilen haberlere bakılabilir: “Adnan Menderes’in İzmir’de Dün Yaptığı Konuşma / Başvekil kendini karşılayan İzmirliilere hitaben yaptığı konuşmada havadisler suikastçıların eseridir dedi” (16.05.1960); “Menderes: Bu Fitne Bitmeli” (17.05.1960); “Başvekilin İzmir Nutku Büyük Akis Yarattı/ Havanın Yumuşaması Bekleniyor/ Menderes’in Konuşması Aydınlatıcı Olarak Sınıflandırılıyor/ İzmir’de Muhafif Çevreler de Aynı Kanaate Sahip” (17.05.1960); “Tahkikat Komisyonu Vazifesini Bitirdi / Büyük Tezahüratlarla Karşılandığı Eskişehir’de Başvekil Bunu Açıkladı” (26.05.1960).

Milliyet ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde de darbe sonrası yurt genelinde gerçekleştirilen mitinglerin, “hürriyet bayramı”, “hürriyet mitingi” veya “hürriyet sevinci” ifadeleriyle tanımlandığı pek çok haber yer almıştır. Örneğin, *Milliyet*'in 9 Haziran tarihli baskısında, “Şehrimizde Dün İki Büyük Miting Yapıldı. Taksim ve Beyazıt Meydanlarını Dolduran Binlerce İnsan Hürriyet Sevincini Haykırdı” haberi yer almıştır.

Öte yandan, darbe öncesindeki gösterilerde DP'nin gizli görevlileri veya polisler tarafından öldürüldüğü iddia edilen üniversiteli gençler, dönemin gazetelerinde “Hürriyet Şehidi” olarak anılmışlardır. *Hürriyet*'in 11 Haziran 1960 tarihli baskısının manşetinde, hükümet protestoları sırasında hayatını kaybedenler için Anıtkabir'de gerçekleşen törenin fotoğrafına yer verilmiş ve “Şehitlerimiz Ata'larına kavuştu” diye yazılmıştır. *Milliyet*'in Mayıs 1960 tarihli baskısında ilk sayfadan verilen “Hürriyet Şehitleri İçin Kampanyanın 2. Günü Yekün: 70.430 Lira” başlıklı haber ve içeriği de bu vurguya örnek teşkil etmektedir.

Basında ayrıca darbenin dünyanın diğer ülkelerindeki siyasiler ve gazetecilerce de olumlu karşılandığı ve hatta hayranlıkla takip edildiği izlenimi verilmek istenmiş, dış siyaset ve basın çevrelerinin 27 Mayıs Darbesi'ni yalnızca öven açıklamaları gazetelerde haberleştirilmiştir.⁵ Öte yandan 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinden hemen sonra gazetelerde, devrik DP iktidarı döneminde gerçekleştiği iddia edilen rüşvet, hazinede yolsuzluk ve suiistimal, vatana ihanet, orduya kumpas, hatta gösteri yapan gençlerin öldürülüp kuyulara atılması, öldürülen gençlerden hayvan yemi yapılması gibi sansasyonel haberlere de sıklıkla yer verilmiştir. Bu tür haberlerin içeriklerine bakıldığında, pek çoğunun kanıtlanmamış, henüz araştırılan ve yalnızca iddia düzeyinde kalmış sayılabilecek haberler oldukları anlaşılmaktadır. Gazetelerin önemli bir kısmı, bu haberlere sürmanşetlerinde veya ilk sayfalarında yer vermiş ve bu yolla, gerçekleşen darbeyi meşru gösterme yarışına girmişlerdir. Örneğin *Ulus* gazetesinin 30 Mayıs 1960 tarihli baskısında, büyük puntolarla sunulan “Sâbık İktidarın Yarıda Kalan Tertibi” haberi manşet alınmış ve haberin girişinde “İstanbul Taşlıtarla'da parayla tutulan adamlara dağıtılmış 7 bin silah ve asker elbisesi ele geçti, depolar bulundu- tahrip teşkilatı yakalandı” diye yazılmıştır. Manşetin hemen altında, “Memleketimiz ve halkımız büyük tehlike atlattı. Bu silahlarla yüzlerce kişi tevkif ve yok edilecekti” diye yazılmıştır. Haberin içeriğinde ise sahte askerler tarafından gerçekleştirilmesi planlanan terör faaliyetlerinin suçunun orduya yükleneceği ve bu sayede orduya olan güven duygusunun ortadan kaldırılmaya çalışılacağı iddia edilmiştir. 3 Haziran 1960 tarihli baskısına da *Ulus*, yine çarpıcı bir manşetle çıkmıştır. “75 Milyon Liralık Suiistimalin İç Yüzü” başlıklı haberde, kanunsuz yollarla, Ziraat Bankası üzerinden şirketlere verilmek üzere yapıldığı ileri sürülen milyon dolarlık yolsuzluk iddiaları gündeme taşınmıştır. Aynı gazetenin 16 Haziran 1960 tarihli baskısında da “Menderes'in de Dâhil Olduğu Suiistimaller” başlıklı bir haber yer almıştır.

Akşam gazetesinde de DP'yi hedef alan ve dava süreci sonuçlanmamış ya da hiçbir zaman başlamamış sansasyonel haberlere sıklıkla yer verilmiştir. Gazetenin 31 Mayıs 1960 tarihli

⁵ Bazı örnekler için bkz.: *Hürriyet* (1960, 30 Mayıs); Cumhuriyet (1960, 5 Haziran).

baskısında yer alan; “Konya’da Kuyulara Atılan Cesetlerden Kim Haberdar?” başlıklı haber, bu anlamda oldukça çarpıcıdır. Haberde, intihar etmeden önce Namık Gedik’in, Ankara ve İstanbul’da bulunan soğuk hava depolarında cesetler bulunduğunu ve sorumluluğun kendisinde olduğunu, Ahmet Salih Korur’un da cesetlerden haberdar olduğunu itiraf ettiği yazılmıştır. *Akşam* gazetesinin 4 Haziran tarihli baskısı ise “Cesetler Yem Makinasında Kıyılıp Toz Haline Getirilmiş” sürmanşetiyle çıkmıştır. Haberin içeriğinde, eski hükümetin cesetleri ortadan kaldırmak için akıl almayacak yöntemlere başvurduğu, ama ipuçlarının ele geçirildiği iddia edilmiştir.

Milliyet gazetesi de benzer haberleri yapmaktan geri durmamıştır. Gazetesinin, 2 Haziran 1960 tarihli baskısının manşetinde yer alan “Buzhanelerden Toplu Halde Cesetler Çıktı / Cesetlerin Ekserisinin Nümayişlerde Öldürülen Talebeler Olduğu Açıklandı” başlıklı haber ve 9 Haziran 1960 tarihli baskısının manşetinde yer alan “Harp Okulu’nun İmha Planları Açıklandı / Orgl. Cemal Gürsel, bu konuda Bayar’ın Riyasetinde Çankaya’da Yapılan Toplantının Tafsilatını Anlattı” başlıklı haber oldukça çarpıcıdır. *Milliyet* gazetesi 1 Haziran 1960 tarihli baskısının manşetinde de, “Menderes Orgl. Gürsel’e ‘Beni Kurtarınız’... Dedi. Gürsel, Eski Başvekilin Hareketi Tasvip Eden Mesaj Gönderdiğini Basına Açıkladı” haberine yer vermiştir. Hâlbuki haberde Menderes’in böyle bir mesaj gönderdiğini kanıtlar bir içerik bulunmamaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin de bu konudaki tutumu farklı değildir. 31 Mayıs 1960 tarihli baskısında, manşetin hemen altında yer alan “Bir Kürdistan Hükümetinin Tesisi İçin DP. Grubu İçinde Çalışanlar Varmış” başlıklı haberin içeriğinde, sabık iktidarın Kürdistan propagandalarına göz yumduğu iddia edilmiştir. *Cumhuriyet*’in 1 Haziran 1960 tarihli baskında yapılan haber de yine dikkat çekicidir. Haber başlığı; “Ele Geçen Tahkikat Komisyonu Raporu’nun Münderecatı, Korkunç Bir İstibdat İdaresi Tesisi İçin Ne Gibi Tedbirler İstenmişti?” şeklindedir. Haberin içeriğinde, Tahkikat Komisyonu’nun hazırladığı rapor sonucunda CHP’nin kapatılacağı, orduya karşı tedbirler alınacağı, basın tamamen susturulacağı ve baskıcı bir rejimin planlandığı yazılmıştır. *Cumhuriyet*’in bir gün sonraki manşetinde ise “Buzhane ve Çukurlarda Cesetler Bulundu” haberi yer almış; haberin içeriğinde, bir MBK üyesinin Fransız Ajansı muhabirine verdiği malumatta, bazı çukurlar ile et ve balık kurumlarının buzhanelerinde cesetler bulunduğu bilgisini verdiği belirtilmiştir. Gazetesinin 4 Haziran 1960 baskısında da benzer bir haber yer almıştır. Haber, “Halk Arasında Büyük Heyecan Uyandıran Haberler / Şehit Cesetleri Kıyılıp Hayvan Yemi Mi Yapıldı?” başlığıyla sunulmuş; ancak haber içeriğine bakıldığında, araştırılmakta olan bir ihbar alındığı bilgisinden başka hiçbir somut veri kullanılmamıştır.

Yassıada’daki yargılamalar devam ederken, DP dönemine ait olduğu iddia edilen çarpıcı bir haber de *Hürriyet* gazetesinin 2 Haziran 1960 tarihli baskısında yer bulmuştur. Haber, “İzmir Hürriyet Mücadelesine Nasıl Katılmıştı?” başlığıyla sunulmuş ve haberde, 15 Mayıs, 17 Mayıs, 19 Mayıs ve 29 Mayıs tarihlerinde yaşanan olayların anlatıldığı bölümünün başında büyük

puntolarla “Bir komiser, polislere: İstiklal Marşını dinlemeyin, vurun kafalarına diye küstahça bir emir vermişti” ifadeleri yer almıştır.

Bu bölümde buraya kadar adı anılan gazetelerin başyazar ve köşe yazarları da gerçekleşen darbeyi yazılarıyla desteklemiş ve yüceltmişlerdir. Hatta bu tutum, darbecilere övgüler dizilmesi boyutlarına ulaşmıştır. Örneğin Bülent Ecevit (1960, 28 Mayıs), *Ulus*'taki bir köşe yazısına, “Karanlık günler sona erdi. Günaydın Türk Milleti” diyerek başlamış; yazısında darbeyi, az rastlanır temiz ve asil bir inkılap olarak nitelemiştir. Ecevit, darbenin gerçekleşmesinden duyduğu memnuniyeti, “Türk Milleti dün ordusuyla övünmekte ne kadar haklı olduğunu bir kere daha gördü...” diyerek yazıya dökmüştür. Yine Ecevit (1960, 30 Mayıs), bir diğer köşe yazısında ise şunları kaydetmiştir: “Anayasa komisyonunun Milli Birlik Komitesi Başkanı'na sunduğu rapor, Türk Ordusu'nun başardığı hareketin ne kadar meşru ve ne kadar yerinde bir hareket olduğunu tereddüde yer bırakamayacak bir açıklıkla belirtmektedir.” Ecevit'in (1960, 1 Haziran), başka bir yazısında 27 Mayıs Darbesi'ni bu kez, “Türk Ordusu, bütün dünyanın hayranlığını çekecek kadar başarılı, medeni ve meşru bir ihtilâl hareketini, görülmemiş bir süratle 2 saat içinde bütün yurttan zafere ulaştırdığı andan itibaren, demokratik rejimin sosyal müesseselerinin ve cumhuriyet devrimlerinin kurtarılması için faaliyete geçmiştir” cümleleriyle övmüştür.

Ulus gazetesinin bir diğer yazarı Cihad Baban (1960, 28 Mayıs) ise bir köşe yazısında, gerçekleştirilen darbe sayesinde Atatürk'ün mezarında artık rahat bir nefes alabileceğini yazmıştır. Yine *Ulus*'tan Hıfzı Oğuz Bekata (1960, 30 Mayıs) da gerçekleşen darbeyi gururla övmüş, DP döneminde yurt içi ve yurt dışında yaşananlar nedeniyle ülkenin utanılacak bir duruma düştüğünü; bu nedenle darbeyi gerekli bulduğunu ifade etmiştir. Bekata bu yazısında, darbe için “Bu kansız ihtilâl mukaddestir, meşrudur” ifadelerini kullanmıştır. Sami N. Özerdim (1960, 31 Mayıs) ise 27 Mayıs gününü bayram ve sevinç günü olarak nitelemiş, ordu ve halkın birbirlerine sarıldıklarını yazmıştır. Özerdim, yazısında darbeyi sevimli gösterme çabasına girmiş ve şunları yazmıştır:

27 Mayıs günü sokağımızdan geçen ve ara sıra herhangi bir ihtiyaç için duran ciplerdeki subayların, erlerin çevresini çocuklar alıyor, onlara sevgi dolu gözlerle bakıyor, masum sorular soruyorlardı; onlara çiçek veriyorlardı, askerinin elindeki makineli tüfek o gün bir müzik aleti kadar ince ve güzeldi... Ordu ve halkın bu kadar candan birbirine sarılması, bu yeni devrimin özünü açıklıyordu.

27 Mayıs Darbesi'nin meşru olduğu, *Ulus*'un diğer köşe yazarlarınca da ısrarla vurgulanmıştır. Örneğin Sadun Tanju (1960, 9 Haziran) bir yazısını bitirirken, DP dönemi için, “Türk demokrasisinin putperestlik devresi” ifadesini kullanmıştır. Doğan Avcıoğlu (1960, 15 Haziran) *Ulus*'da yayımlanan bir yazısına başlarken, “Milli Birlik Komitesi tarafından yürürlüğe konulan geçici Anayasa her şeyden evvel bir idealizm vesikasıdır” demiştir. *Ulus*'un 17 Haziran 1960 tarihli baskısında, “İnkılâpların Meşruluğu” başlıklı yazısında Yavuz Abadan, 27 Mayıs Darbesi'ni, 1908 İkinci Meşrutiyet ve 1920 Birinci Cumhuriyet'ten sonra üçüncü önemli inkılap ve İkinci Cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Yine *Ulus* gazetesinde

yayımlanan, Memlük Hakan (1960, 29 Mayıs), Süheyp Derbil (1960, 30 Mayıs), Necmi Osten (1960, 12 Haziran) ve Emin Soysal'ın (1960, 14 Haziran) yazıları da darbeyi yücelten içeriklere sahiptir.

Bölümün önceki kısımlarında, *Akşam* gazetesinin darbeyi destekleyen haberler yaptığına değinilmişti. *Akşam*'ın köşe yazarları da darbeden sonra darbeyi destekler içerikte yazılar yayımlamışlardır. Müşerref Hekimoğlu (1960, 28 Mayıs), darbenin gerçekleşmesinden duyduğu mutluluğu açıkça belirtmiş ve “demokrasiye sahip çıkıldı” diye yazmıştır. Hekimoğlu (1960, 1 Haziran), başka bir yazısında darbeden bahsederken bu kez “bütün dünya basınında hayranlık uyandıran bir devrim yaptık” ifadelerini kullanmıştır. Hekimoğlu (1960, 29 Mayıs), bir başka köşe yazısında, “iki gündür mesleğimizin en mutlu anlarını yaşıyoruz” diye yazmış ve darbe sayesinde basın özgürlüğü sağlandığı için mutlu olduğunu belirtmiştir. Hekimoğlu (1960, 3 Haziran) diğer bir yazısında ise darbe sonrası yaşananların “bir rüya kadar güzel” olduğunu yazmıştır.

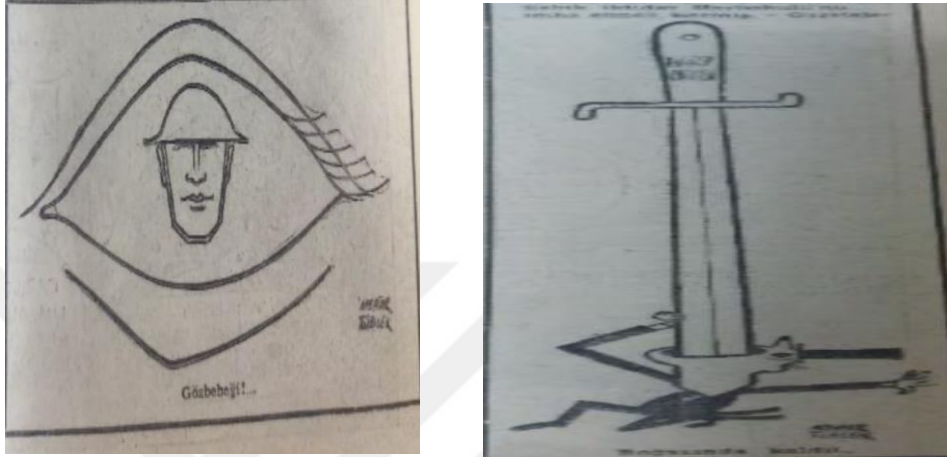
28 Mayıs 1960 tarihli *Akşam* gazetesinde, “Az Gittik Uz Gittik” isimli köşede, “Sabık Değil Sabıkalı” başlığı ile yazdığı yazısıyla Aziz Nesin de darbeyi alkışlarla karşılamıştır. Nesin, yazısına, “Sağ ol Generalim, sağ ol Albayım, sağ ol Yarbayım, sağ ol Binbaşım, Sağ ol Yüzbaşım, sağ olun yiğit komutanlarım. Var olsun Türk Ordusu” ifadeleriyle başlayarak darbecilere yönelik uzun bir teşekkür yazısı yazmıştır. Aynı gün, *Akşam* gazetesi yazarlarından İrfan Derman (1960, 28 Mayıs) da yazısına, “Türk Ordusu tarihi mesuliyetini bir kez daha tam zamanında yükledi” diyerek başlamış ve darbeyi “asil bir hareket” olarak nitelemiştir. Vecihi Ünal (1960, 29 Mayıs) ise Cemal Gürsel'in “Asla Diktatör Olmayacağım” sözlerini başlık aldığı yazısında DP dönemini kâbusa benzetirken, darbeyi ise kâbusları rüyaya çeviren bir hareket olarak tanımlamıştır. Vecihi Ünal (1960, 30 Mayıs), bir gün sonraki yazısında ise darbecileri kastederek, Gürsel'in başında bulunduğu ordu mensuplarının alkış istemeyecek kadar alçakgönüllü olduklarını, hazımsız bir politikacı değil vatan aşkıyla yanan idealistler olduklarını yazmıştır. Ünal (1960, 1 Haziran) başka bir yazısında, DP iktidarının üniversiteli gençlere, profesörlere ve aydınlara olan baskısını hatırlatmış ve orduyu “koruyucu melek” olarak tanımlamıştır. Yazısının devamında, “Başımızda babamız, candan sevdiğimiz komutanımız Cemal ağa var”, “Profesörler ikinci Cumhuriyetin sağlam temellerini hazırlıyor” diye yazmıştır.

Akşam'ın bir diğer yazarı Edip F. Çelik (1960, 2 Haziran) ise darbe sürecini şu ifadelerle anlatmıştır:

Yurdumuz büyük bir heyecan ve bayram havası içerisindeydi. Yıllardan beri uygulanmakta olan baskı rejimini, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sihirli süngüsü ortadan silivermiştir. İhtilallerin en güzelini en olgununu başardıktan sonra, geçici bir süre için memleket idaresini ele alanlar gerçek anlamda demokratik, insan haklarına saygılı bir siyasi düzenin kurulmasına çalışmaktadırlar.

Darbeden sonraki bir aylık baskıları incelendiğinde, Akşam'ın diğer köşe yazarlarının da darbeyi destekler yazılar kaleme almış oldukları görülmektedir.⁶

Dönemin *Cumhuriyet* gazetesi karikatüristi Ali Ulvi ve *Akşam* gazetesi karikatüristi Nebar Tüblek'in, gazetelerinin politik pozisyonunu yansıtan çizimleri de dikkat çekicidir. Karikatüristler, devrik DP iktidarını yeren, hatta kimi zaman aşağılayan çizimlere sıklıkla yer verirken, darbeyi ve darbecileri yücelten, öven çizimler yayımlamışlardır.

Görsel 2.1. ve 2.2. Karikatürist Nebar Tüblek'in, 3 ve 10 Haziran 1960 tarihli *Akşam* gazetelerinde yer alan çizimleri

Hürriyet'in köşe yazarlarından da 27 Mayıs Darbesi'ne büyük destek gelmiştir. Vasfi Raşit Sevig (1960, 30 Mayıs), hazırlanmakta olan yeni anayasanın büyük kitaplardan biri olacağını yazmıştır. Sevig (1960, 3 Haziran), başka bir yazısında ise “şanlı ordumuzun 27 Mayıs'ta yaptığı hareket, şaheser bir numune teşkil eder” demiştir. Yine *Hürriyet* yazarlarından Emin Karakuş (1960, 2 Haziran) bir köşe yazısında, DP iktidarını, anayasayı ihlal eden gayri meşru bir hükümet kurmak, vatandaşın mal, can ve ırzına tecavüz etmek, farklı illerde vatandaşları birbirine karşı kışkırtmak ve dillere destan nice yüz kızartıcı hareketle Türkiye'yi insan şeref ve haysiyetinden mahrum bırakmakla suçlamıştır. Karakuş, 3 Haziran 1960 tarihli yazısına ise “İşte Böyle Gidersin” başlığını vermeyi uygun bulmuş, Menderes ve DP iktidarının darbe yapılarak görevden indirilmesini açıktan desteklemiştir. *Hürriyet*'in bir başka yazarı Niyazi Payzın (1960, 1 Haziran) ise “DP Meclis Grubunun Mesuliyet ve Günahı” başlıklı bir yazısında, DP iktidarının keyfi yönetimini eleştirmiştir. Payzın (1960, 15 Haziran), başka bir yazısında ise 27 Mayıs Darbesi için yazılan bir marşı konu almış ve bu marşı, “27 Mayıs İnkılâbının marşı” olarak nitelemiştir. Aynı gazetede Nihad Sami Banarlı'nın (1960, 11 Haziran) bir yazısı, “Yurdumuzu, içine düştüğü buhrandan kurtarmak ve bir selamete ulaştırmak için vazifeye atılan Türk ordusu, 16 günden beri bu vazifenin başındadır” sözleriyle başlamış ve yazısının içeriğinde Banarlı, herkesten Türk ordusuna güvenmesini istemiştir. *Hürriyet* gazetesinde yazan başka bir isim olan İlhan Engin (1960, 19 Haziran) ise bir yazısında, darbe

⁶ Öne çıkan bazı örnekler için bkz.: Karaca (1960, 28 Mayıs); Ülgen (1960, 5 Haziran).

sonrası gelişen huzur ortamını konu almış ve “27 Mayıs İnkılâp hareketini tamamlayan kahraman ordumuz [...] vatana huzur getirdi” demişti.

Görsel 2.3. 9 Haziran 1960 tarihli *Hürriyet* gazetesinin 3. Sayfasında yer alan, *Hürriyet* foto muhabiri Alâettin Büte'nin objektifinden bir fotoğraf

Görsel 2. 4. 28 Mayıs 1960 tarihli *Hürriyet* gazetesinin 6. sayfasında alt alta yayımlanan fotoğraflar.

Dönemin önemli gazetelerinden bir diğeri, *Milliyet*'in köşe yazarları da 27 Mayıs Darbesi'ni sevinçle karşılamışlardır. Çetin Altan, 27 Mayıs 1960 tarihli gazetenin ikinci baskısında kaleme aldığı “Büyük Gün” başlıklı yazısına, “Bütün Türk vatani perverleri bu muazzam ve şanlı günün sevinci ve heyecanı içindedirler” ifadeleriyle başlamıştır. Altan (1960, 28 Mayıs), bir gün sonra darbeyi, demokrasimizin en sağlam teminatı olarak tarihe geçecek bir olay olarak nitelemiş ve şöyle devam etmiştir:

Bize bu günleri tattıran ve bir milletin haysiyetine konmaya çalışan tozları bir üfleyle temizleyen Türk Silahlı Kuvvetleri sağ olsunlar. Kardeşkanı dökülmeden yapılan bu hareketin, aynı vakar içinde demokrasinin temellerini atmasını bekliyor, seviniyor, övünüyor, övünüyor, seviniyoruz.

Görsel 2.5. 14 Haziran 1960 tarihli *Hürriyet* gazetesinde ilk sayfada yer verilen, üniversitelerin açılış kutlamalarından bir fotoğraf

Belirtmek gerekir ki, Altan'ın darbeyi ve darbecileri yücelten yazıları aslında darbeden günler önce başlamıştır. Altan (1960, 7 Mayıs), darbeden tam yirmi gün önceki yazısında, sanki günler sonra gerçekleşecek darbeyi önceden görmüş ve kalemine bu doğrultuda yön vermiştir:

Doğar doğmaz yüzmesini bilen ördek yavrusu gibi, Türk de doğuştan askerliğe vurgundur. Orduyla milletin birbirine bu kadar mezcedildiği başka bir memleket yoktur. Öyle günler oluyor ki, sokakta bir asker gördüğüm zaman göğsüm iftiharla kabarıyor, omuzlarımda dedemin taktığı apoletleri hissediyor, keşke ben de asker olsaydım diyorum.

Darbenin gerçekleşeceği günü sabırla beklediğini yazan *Milliyet* başyazarı Abdi İpekçi (1960, 4 Haziran) bir yazısında, 27 Mayıs'ın bir ihtilal değil, inkılâp olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu yazısında İpekçi, 27 Mayıs'ı diğer ihtilallerden ayıran temel faktörün, onun meşruiyeti olduğunu iddia etmiş ve bu meşruiyetin Anayasa'nın 34. maddesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. İpekçi, Anayasa'nın 34. maddesinin Türk Ordusu'nu, Türkiye Cumhuriyeti ve Anayasa'yı korumakla görevlendirdiğini yazmıştır. Başyazar, söz konusu yazısında, 27 Mayıs hareketinin, darbenin tek bir kahramanının olmaması ve darbecilerin

iktidar hırslarının olmaması yönüyle de diğer hükümet darbelerinden ayrıldığını ileri sürmüştür.

Cumhuriyet'in köşe yazarları da darbeyi coşkuyla desteklemişlerdir. Başyazar Nadir Nadi (1960, 28 Mayıs), darbeden bir gün sonraki yazısında, devrik DP yönetiminin anayasaya aykırı tutumlarla demokrasimizi soysuzlaştırdığını, ülkeyi 27 Nisan'dan 27 Mayıs'a kadar süren karanlık bir sürece ittiğini ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülkenin bu şartlarında kardeş kavgasını önlemeyi kendilerine görev bildiklerini dile getirilmiştir. Nadi (1960, 30 Mayıs), başka bir yazısına, zulme ve haksızlığa uğrayan milletlerin zor kullanarak hürriyetlerini kazanmalarının uzun yıllardır meşru görüldüğünü anlatarak başlamış ve ülkemizdeki darbenin de meşru olduğunu ileri sürmüştür. Nadi (1960, 14 Haziran) bir başka yazısında, "dünkü gazetelerde ilan edilen geçici Anayasa, şerefli Türk Ordusu'nun, 27 Mayıs sabahı eşsiz bir başarı ile giriştiği devrim hareketine, yurdumuzda hukuk devleti şartları yeniden ve en kısa zamanda kuruluncaya kadar aynı başarı ile devam etmeye kararlı olduğunu açıkça gösteriyor" ifadelerini kullanmıştır.

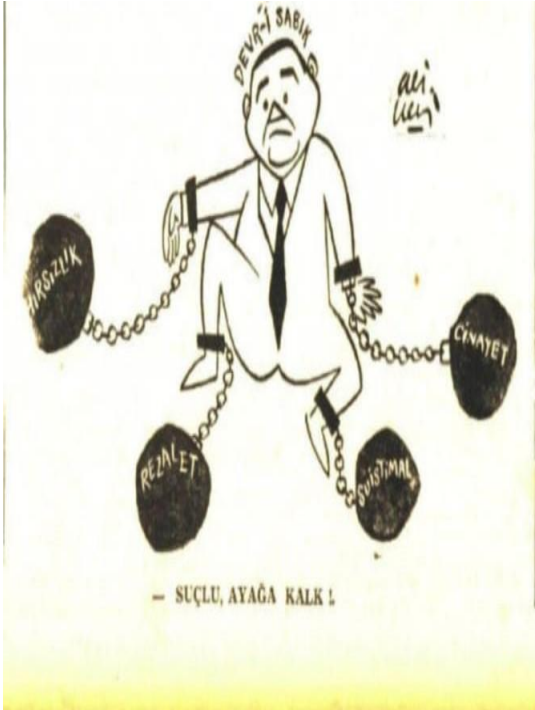
Cumhuriyet yazarlarından Hamdi Varoğlu (1960, 28 Mayıs) ise darbeden haberdar olduğu andan beri çocuk gibi mutlu olduğunu belirttiği yazısında, darbeyi öğrendiği anı, "içinde hürriyet güneşi yanan o nemli gözü, bana bu müjdeyi bir hediye gibi veren o genç subayın yüzünü ömrüm boyunca unutamam" ifadeleriyle anlatmıştır. Başka bir yazısında ise Varoğlu (1960, 30 Mayıs), darbeden, "bambaşka bir ihtilâl bu, Türk'ün vakarına yakışan bir ihtilâl" sözleriyle bahsetmiştir.

Görsel 2.6. 28 Mayıs 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfasından verilen bir fotoğraf

Burhan Felek de yazılarında darbeyi desteklemiş ve yüceltmiş *Cumhuriyet* yazarlarından. Felek (1960, 28 Mayıs), bir yazısında, "bir kardeş kavgası karanlıklarına düşeyazan vatani ve milleti bu vahim badireden kurtarmak için, nizam, kanun ve vazife sembolü olan ordu, Türkiye'de idareyi eline aldı" cümlelerini kullanmıştır. Aynı gazetede Yaşar Kemal (1960, 5 Haziran) ise darbe için, "tarahimizin büyük devrimlerinden biriyle karşı karşıyayız. Olaylar gösteriyor ki kansız, gerçekten ne istediğini bilen bir ihtilâl yaşıyoruz" diye yazmıştır. Yine Kemal (1960, 12 Haziran), başka bir yazısında darbeciler için, "27 Mayıs hareketini yapanların ilk işi bizi zulümlerden, suiistimallerden kurtarmak oldu" ifadelerini kullanmıştır.

Hasan Ali Yücel (1960, 20 Haziran) ise *Cumhuriyet*'te yayımlanan bir yazısına "Birinci Cumhuriyetin Son Günleri" başlığını atmayı uygun bulmuştur. Yücel de 27 Mayıs Darbesi'ni 'ikinci Cumhuriyet' olarak niteleyenlerdendir.

Görsel 2.7. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 17 Haziran 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

Görsel 2.8. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 28 Mayıs 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

Görsel 2.9. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 30 Mayıs 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

Görsel 2.10. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 21 Haziran 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

DP iktidarının özellikle son döneminde büyük destekçisi olan *Yeni İstanbul* gazetesinin başyazar ve köşe yazarlarının tutumları, darbe gününden itibaren tamamen değişmiştir.⁷ Gazetenin başyazarı Habib Edip Törehan'ın (1960, 29 Mayıs) kaleminden çıkan "Ordunun Vazife Şuuru" başlıklı yazı, "rejimin ve memleketin bekçisi olan kahraman Türk ordusu, 27 Mayıs sabahının erken saatlerinden itibaren Türkiye'nin idaresini ve mukadderatını fiilen ele almış bulunuyor" ifadeleriyle başlamıştır. Yazının devamında, Atatürk'ün silah arkadaşları ve evlatları olan Türk ordusunun kan dökmeden gerçekleştirdiği bu darbenin, Türk tarihini şerefle süsleyecek sayfelerinden birini teşkil edeceği yazılmıştır.

Yeni İstanbul gazetesinin farklı yazarları da başyazarlarıyla aynı dili kullanmışlardır. Örneğin Fikret Adil (1960, 5 Haziran), "Bayramlık" başlığını verdiği bir yazısında, "bu yıl kurban bayramı çok iyi bir bayrama denk geldi, İkinci Cumhuriyet diye isimlendirebileceğimiz bir davranışın onuncu gününün sevincine denk geliyor" ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi Adil de darbenin "İkinci Cumhuriyet" olarak isimlendirilebileceğini düşünenlerdendir. Aynı yazısında Adil ayrıca, DP iktidarını, piştikten sonra bozuk olduğu anlaşılan süte benzetmiştir. Bir başka *Yeni İstanbul* yazarı Muzaffer Soysal (1960, 11 Haziran) ise bir yazısında, 28 Nisan olaylarında öldürülen gençleri kahramanlaştırmış ve onların Atatürk'ün prensiplerini korumak için öldüklerini ileri sürmüştür. Soysal, yazısının devamında Atatürkçülükten dem vurmış ve Atatürk'ten uzaklaşan yönetimlerin ayakta kalamayacağını yazarak, DP iktidarına darbenin bu nedenle yapıldığını yazmış ve bu yolla darbeyi haklı zemine oturtmayı amaçlamıştır.

Görüldüğü üzere 27 Mayıs Darbesi basından büyük destek görmüş, gazeteler günlerce gerçekleşen darbenin meşruiyetini kanıtlamak için yarışa girmişlerdir. Darbeciler kamuoyuna kahramanlar olarak sunulmuş, devrik iktidar deyim yerindeyse lanetlenmiştir. Darbeden önce DP iktidarının politikalarını destekleyen gazetelerin dahi darbeden sonra darbecileri alkışladıkları bu bölümde ortaya koyulmuştur. Dönemin çok okunan gazeteleri incelendiğinde, 27 Mayıs Darbesini desteklemeyen, eleştiren ya da mesafeli bir duruş sergileyen gazete veya gazeteciler de var mıdır? Bu sorunun cevabı bir sonraki bölümde ortaya koyulmuştur.

2.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler

Bu bölümde, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden bir ay öncesi ile bir ay sonrasına kadar geçen iki aylık süre zarfında, gazetelerde yer alan ve darbeye yönelik eleştirel ve sorgulayıcı bir tavra sahip olan yazılara değinilecektir. Cumhuriyetin kuruluşundan 37 yıl sonra gerçekleşen Türkiye'nin bu ilk askerî darbesine, dönemin hâkim medya organı olan gazetelerde aslında doğrudan doğruya itiraz içeren herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Hatta darbe öncesinde iktidara en yakın duran gazeteler dahi, darbe gerçekleştikten sonraki yayınlarında darbeyi

---

⁷ Dönemin aydınlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1984, s. 265) da anılarında, DP'nin iktidara gelmesinde önemli roller oynamış olan İstanbul gazetelerinin, 27 Mayıs'tan sonra devrik iktidarı kötülemekte birbirleriyle yarışa girdiklerini ifade etmektedir.

meşru, devrik iktidarı ise gayrimeşru olarak nitelemişlerdir. Yine de bu dönemde, darbe hükümetini ve halkı uyarma amacıyla kaleme alınan bazı yazılara rastlanmaktadır. Bu tür yazılarda gazeteciler, darbeyi desteklediklerini açıktan dile getirirler de, darbe sonrasında devrik iktidar DP'ye karşı gelişen çok yönlü linç ortamında halkı sağduyulu olmaya davet etmekte ve masumiyet karinesine dikkat çekmektedirler.

Milliyet gazetesinde, başyazarın 17 Haziran 1960 tarihli "Dikkatli Olalım" başlıklı yazısı, yukarıda belirtilen sağduyu çağrılı yazılara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Başyazar Abdi İpekçi, yazısında, basında sık sık yer alan; Harp Okulu'nu imha planları, öldürülen üniversiteli gençler, kıyım yapılan cesetler, Ardahan'ın Ruslara satılması, büyük yolsuzluklar gibi DP dönemini hedef alan haberler konusunda uyarılarda bulunmuştur. İpekçi, bu iddiaların henüz araştırıldığına ve resmî bir açıklama olmadığına dikkat çekerek, soruşturmanın selameti ve kurulacak mahkeme heyetinin kararlarının etkilenmemesi adına sansasyonel haberler ve yorumlardan duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Görüldüğü gibi, yazının içeriğinde darbeye yönelik herhangi bir itiraz mevcut değildir. Ancak DP yanlısı gazetelerin bile devrik hükümete şiddetle saldırdığı söz konusu konjonktürde, linç ortamını dağıtmaya yönelik bu tür istisnai çıkışlar dikkat çekicidir. Darbe sonrası darbecilere desteğini gizlemeyen *Milliyet* başyazarı, bu yazısında hem mesuliyet sahiplerini resmî olarak kanıtlanmamış iddiaların sızdırılmaması konusunda, hem de gazeteleri ve köşe yazarlarını rivayet sayılabilecek haberleri dikkate almamaları konusunda uyarmaktadır. İpekçi, kamuoyunu sabırlı olamaya ve sağduyuya çağırılmaktadır.

Benzer bir uyarı da *Akşam* gazetesinin "Bana Kalırsa" köşesinin yazarı Müşerref Hekimoğlu'ndan gelmiştir. Hekimoğlu (1960, 30 Mayıs), darbeye bağlılığını açıkça ifade ettiği yazısında, 27 Mayıs öncesinde iktidarı destekleyen kimi gazete ve gazetecilerin, darbe sonrasındaki tavır değişikliklerini hayretle izlediğini belirtmiş ve bu kişilerin fikirlere değil, şahıslara bağlı kimseler olduklarını ileri sürmüştür. Yazısının devamında ise devrik DP iktidarının kinle ve öfkeyle değil, kanun önünde yapılacak hesaplaşmayla cezasının verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Başka bir yazısında ise Hekimoğlu (1960, 4 Haziran), benzer kaygılarını şu ifadelerle dile getirmiştir:

Türlü duyguların etkisi altındayız. Bu duygulardan sıyrılıp da doğru yolu bulabilirsek, vazife ve sorumluluğumuzu benimseyebilirsek çok güzel, efendice, mertçe başlayan işi güzel bir sonuca vurdurabiliriz. Aksi halde yeni üzüntüler ve yeni kırıklıklarla karşılaşmaktan kaçınamayız. Bu bir karamsarlık değil, göz önünden bir an uzak tutulmaması gereken bir gerçek.

Yazısının devamında Hekimoğlu, bu konuda aydınlara büyük görev düştüğünü, aydınlık bir geleceğe kavuşulabilmesi için vatandaşı uyarmanın gerekli olduğunu, şahsi kin ve öfkelerin bir yana bırakılarak memleketin kalkındırılmasına kafa yorulması gerektiğini yazmıştır. Hekimoğlu, yazılarında doğrudan doğruya darbecilere yöneltmiş bir eleştiri kaleme almamıştır; ama darbeden günler sonra, yukarıdaki gibi uyarı niteliği taşıyan yazılar yayımlamaya devam etmiştir. Yazılarında, yeni kurulacak sistemi bulandırmaya çalışanlara

karşı uyarılarda bulunmuş, kin ve nefretle devrik DP iktidarından intikam almak isteyenlere karşı hukuktan yana tavır almış, yeni acıların yaşanmaması ve DP döneminde yaşananların tekrarlanmaması için aydınlara ve vatandaşlara vazifelerini hatırlatma amacı gütmüştür.

Cumhuriyet'in, darbeye desteğini gizlemeyen gazetecilerinden başyazar Nadir Nadi'nin kimi yazıları da hem MBK'yi, hem siyasi partileri hem de vatandaşları uyarır niteliktedir. Darbeden henüz dört gün sonra, 1 Haziran 1960'ta Nadir Nadi yazısına "Ağır Başlı Olalım" başlığını atmıştır. Nadi, yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

Milletimizin kaderi bakımından çok nazik bir andayız. Siyasal inançlarımız ne olursa olsun hepimize düşen büyük görevler var. Bunların başında da kişisel ihtiraslarımızı bir yana bırakıp sağduyunun ışığında sevgili yurdumuzu bir an önce el birliği ile huzura kavuşturmaya çalışmaktır.

Yazısının devamında Nadi, halkı partizanlıktan ve intikam alma hırslarından uzak durmaya çağırmıştır. Nadi, en kısa zamanda seçime gidileceğini, milli iradenin bu yolla sağlam şekilde ortaya çıkacağını, hukuk devleti prensiplerine hızla kavuşulabilmesi için kin ve intikam duygularına sırt çevrilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Nadi'nin, 4 Haziran 1960 tarihli, "İlk Hedef Seçim Olmalı" başlıklı yazısı da bu anlamda önemlidir. Yazısına, MBK'nin en kısa zamanda seçime gidileceği açıklamasını desteklediğini belirterek başlayan Nadi, askerî yönetimin idareyi bir an önce sivil yönetime bırakması gerekliliğinin ve hukuk devleti prensiplerinin altını çizmiş ve şöyle demiştir:

İntikal devrinin uzatılmaması her bakımdan yerinde bir düşüncedir. Eski iktidar hukuk devleti şartlarına sırt çevirdiği için düşürülmüştür. O halde, bir an önce bu hukuk devleti şartlarını yeniden kurmak, bunu yaparken de hukuk prensiplerinden ayrılmamak gerekiyor.

Ele alınan gazeteler özelinde incelendiğinde görülmüştür ki 27 Mayıs 1960 Darbesi basından açık bir eleştiri almamıştır. Ancak İpekçi ve Nadi başta olmak üzere bazı gazetecilerin halkı ve askeri sağduyulu olmaya çağıran yazıları mevcuttur. Sağduyu çağrısı yapan bu yazıların içeriklerinden darbeye bir itirazlarının olmadığı, hatta destekledikleri de anlaşılmaktadır. Bazı gazeteciler ise darbeden önce DP iktidarına yakın duran ve politikalarını destekleyen gazetecilerin, darbeden sonra devrik iktidarı karalama yarışına girdiklerine dikkat çekmişlerdir. Bir sonraki bölümde de bu gazete ve gazetecilerin 27 Mayıs Darbesi'ne tavrına yönelik genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

2.4. Genel Değerlendirme: 27 Mayıs Darbesi ve Gazeteler

27 Mayıs Darbesi'ne basının tepkisinin, dönemin çok okunan gazeteleri *Hürriyet*, *Milliyet*, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Ulus* ve *Yeni İstanbul* gazeteleri özelinde incelendiği bu bölümde ortaya çıkan en net sonuç, darbenin gerçekleşmesinden itibaren gazetelerde darbeyi doğrudan doğruya veya örtük biçimde eleştiren herhangi bir haber veya yazının yayımlanmamış olmasıdır. İncelenen bütün gazeteler, darbeyi ve darbecileri hararetle alkışlamış ve darbeyi sevinçle karşılamışlardır. Darbeye kadar DP iktidarının destekçisi olan *Hürriyet* ve *Yeni*

İstanbul gazeteleri de 27 Mayıs 1960 tarihi itibarıyla, yani darbeden hemen sonra, darbeyi ve darbecileri yücelten ve devrik iktidarı yeren haberler ve yazılar yayımlamışlardır. 27 Mayıs 1960 tarihli *Hürriyet* gazetesi, “Bayram Sevinci, İstanbul Bayraklarla Donatıldı” haberiyle basılmış, 28 Mayıs 1960 tarihli *Yeni İstanbul* gazetesinde ise “Başkumandan Meclisi Feshetti. Bütün Yurtta Mutlak Bir Huzur Hâkim” manşeti atılmıştır. Hızlı bir şekilde darbecilerin yanında saf tutan bu iki gazete de, dönemin diğer çok okunan gazeteleri gibi darbeyi meşru göstermek için devrik iktidarı hedef alan ve bazıları hiçbir zaman kanıtlanmamış haberleri yayımlama yarışına girmişlerdir. Buzhanelerde bulunan cesetler, keşfedilen toplu mezarlar ve öğrencilerin kıyma yapılması gibi haberler, incelenen gazetelerin hepsinde yer bulmuştur. Ayrıca söz konusu gazetelerde darbe, “hürriyet bayramı”, “inkılap” ve “ikinci cumhuriyet” gibi ifadelerle yüceltilmiş; darbenin başındaki isimler kahramanlaştırılmışlardır. Yukarıda dikkat çekildiği üzere, kimi gazeteciler, darbeciler için “askerin elindeki makineli tüfek o gün bir müzik aleti kadar ince ve güzeldi” diye yazacak kadar ileri giderken, incelenen gazetelerin hepsinde darbe girişimi öncesindeki protestolarda hayatını kaybedenler “hürriyet şehidi” olarak anılmışlardır. Gazetelerde, darbeyi ve darbecileri onurlandırmak amacıyla bir hürriyet anıtının inşa edilmesi için kampanyalar da yürütülmüştür.

İncelenen gazetelerin darbe sonrasındaki tutumları, gerçekleşen bir darbe sonrasında basın güvensizlik ve korku hissederek sessiz kalmasından veya pasif bir destekten çok uzaktır. Gazetelerin tutumu, darbeyi bütün gücüyle alkışlama, başka bir yolun mümkün olmadığını gösterme ve darbenin kahramanca bir hareket olduğu kanısını kamuoyunda oluşturma amacını gütmüştür. Ortaya çıkmaktadır ki, Türkiye’nin bu ilk askerî darbesine basının tepkisi, birinci bölümde bahsedilen ana akım medya yaklaşımının vazettiği ‘kamunun bekçisi’ rolünden çok uzaktır. Darbenin, demokratik işleyişi aksatan bir hareket olarak değerlendirilmediği, iktidar gücünü tekeline alan MBK üyelerinin şiddetle desteklendiği görülmektedir.

Öte yandan, özellikle darbe öncesinde DP iktidarına muhalif bir çizgide haber yapmış ve darbe sırasında da darbeye desteğini açık şekilde ortaya koymuş olan gazetelerden *Cumhuriyet* ve *Milliyet*’te sağduyu çağrısı yapan yazılar dikkat çekicidir. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarı Nadir Nadi’nin bu kapsamdaki uyarıları ve yönetimin bir an önce sivil idareye teslim edilmesi gerekliliğini vurgulayan yazıları mevcuttur. *Milliyet* başyazarı Abdi İpekçi’nin de yalan haber ve kışkırtmalara karşı darbenin DP’ye yönelik bir linç girişimine dönüşmemesi için itidal çağrılarını içeren yazıları yayımlanmıştır. Söz konusu yazılar, doğrudan doğruya darbeye karşı eleştiri içermeseler de, diğer gazete ve gazetecilerin 27 Mayıs Darbesi’ni kamu vicdanında kabul ettirmek için her türlü haberi yapma yarışına girdikleri süreçte önemli uyarılar içeren, sorumlu gazetecilik örneği sayılabilecek yazılardır.

3. BÖLÜM

22 ŞUBAT 1962 VE 20-21 MAYIS 1963 TALAT AYDEMİR DARBE GİRİŞİMLERİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

Bu bölümde, Talat Aydemir liderliğinde gerçekleşen iki darbe girişiminin gazetelere nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Bölümün ilk kısmında, darbe girişimlerinin gelişim süreçleri kısaca özetlenecek; akabinde, söz konusu darbe girişimlerini gazetelerde destekleyen yazılara ve bu darbe girişimlerine karşı eleştirel/sorgulayıcı yaklaşımlara ayrı başlıklar hâlinde yer verilecektir. Çalışmanın bu bölümünde incelenen gazeteler, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Akşam* ve *Ulus*'tur. Bu gazetelerin söz konusu darbe girişimlerine verdikleri tepkiler, gazete manşetleri, haber içerikleri, başyazar yazıları ve köşe yazılarının açık içeriklerine bakılarak ortaya konulacaktır.

3.1. 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimlerinin Gelişim Süreci

Söz konusu iki darbe girişiminin başkahramanı Kurmay Albay Talat Aydemir, 1954 yılında Harp Akademisi'nden topçu asteğmen olarak mezun olmuştur. Genç yaşına rağmen, ordu içerisinde hızla yükselmiş ve Kurmay Albay rütbesine ulaşmıştır. Aydemir, 27 Mayıs Darbesi'nden bir yıl önce, 1. Kore Tugayı 3. Şube Müdürlüğü görevine getirilmiş ve Kore'ye gönderilmiştir. Bu nedenle, 27 Mayıs Darbesi'ne katılamamıştır. Kore'den dönüşü, darbenin dört ay sonrasına tekabül etmektedir. Yurda döndükten sonra, Harp Okulu Komutanlığı gibi çok önemli bir göreve getirilmiş olsa da, MBK'ye girememiştir. Bu süreçte Aydemir, MBK içerisindeki radikal kesim olarak bilinen ve sonraları MBK'den tasfiye edilecek olan Ondörtler'i desteklemiştir (Eryaman, 2020, s. 219).

Esasen Alparslan Türkeş ve Orhan Kubilay, MBK için Aydemir ve yurtdışındaki diğer subayların üyeliklerini talep etmişler; ancak bu teklif, komite tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum, Aydemir'i bir süre hüsrana uğratmış olsa da Harp Okulu'ndaki görevini hakkıyla yapmaya çalışmış ve burada yaptığı yeniliklerle öğrencilerinin gönlünü kazanmayı başarmıştır. Aydemir, Harp Okulu'ndaki görevi boyunca öğrencileriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiş; okulu, orduda gerçekleştirmeyi umduğu reformlar için uygun bir ortam olarak değerlendirmiştir (Öztan ve Ataman Çelik, 2017, s. 160).

Radikal eğilimleriyle bilinen Ondörtler'in, başını Cemal Gürsel'in çektiği ılımlı kanat tarafından MBK'den tasfiye edilmesi sonrasında ise ordu içerisinde MBK'ye duyulan güven giderek azalmış ve TSK içerisinde, Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adı altında yeni ve büyük bir cunta örgütlenmiştir. Bu cuntanın Ankara kolu, 'Albaylar Cuntası' olarak anılmış ve liderliğini, Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir üstlenmiştir. Zamanla SKB, darbe yanlısı pek çok örgütlenmenin birlik oluşturduğu bir çatı hâlini almıştır (Tekelioğlu, 2018, s. 126-127).

Aydemir'e göre MBK, darbe sürecinin devamında, 27 Mayıs günündeki ilk amacından giderek uzaklaşmıştır ve SKB'nin amacı da işte bu duruma engel oluşturmaktır. Burada SKB'nin ciddi bir gücü olduğunu söylemekte yarar vardır. Hava Kuvvetleri Komutanı ve SKB üyesi İrfan Tansel'in yurt dışı tayinin durdurulması olayı, bu gücün en büyük kanıtıdır. Görünürde gayet yasal olan bu atama, SKB üyelerince, SKB'nin gücünü ve otoritesini sarsacak bir durum olarak değerlendirilmiştir. Zira bu atamanın gerçekleşmesiyle, MBK'nin yeniden güçlenmesine ortam hazırlanacağını düşünmüşlerdir. Atamaya engel olmak isteyen SKB'nin emriyle havalanan jet filosu, Tansel'i Washington'a götüren uçağı takibe almış ve Türkiye sınırı geçilmeden uçak yakalanmıştır. Havada jetlerce etrafı sarılan uçak, mürted havaalanına iniş yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu olayın ertesi günü Genelkurmay Başkanlığına, Aydemir'in kaleminden çıkan ve Tansel'in yurtdışı atamasının yirmi dört saat içerisinde durdurulmasını talep eden bir ultiatom gönderilmiştir. Henüz yirmi dört saat dolmadan, Tansel'in eski görevine iadesi gerçekleşmiştir (Öztan ve Ataman Çelik, 2017 s. 161-162).

MBK, Ondörtlerin tasfiyesi sonrasında demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmış olsa da, Aydemir'in de içinde bulunduğu kimi subaylar, seçim sonrasında DP çizgisine yakın partilerin mecliste çoğunluğu ele geçirmelerinden de endişe duymuşlardır. 15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen seçimlerin sonucu, korkularının yersiz olmadığını göstermiştir. Zira bu seçimde, DP'nin mirasçısı olan partiler önemli bir oy oranı yakalamışlar ve bu partilerin oylarının toplamı CHP'yi geride bırakmıştır. Bu durum, ordu içerisindeki bazı çevrelerce, 27 Mayıs Darbesi'yle elde edilen kazanımların yitilmesi olarak yorumlanmıştır (Demir, 2006, s. 160).

Seçimlerin gerçekleşmesinden henüz altı gün sonra (21 Ekim 1961), seçim sonuçlarından hoşnutsuz olan on general ve yirmi yedi albay bir araya gelerek bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Yapılan toplantı sonucunda bir metin oluşturulmuştur (21 Ekim Protokolü). Bunun üzerine, SKB içerisinde imzalanan protokolden haberdar olan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bizzat devreye girmiş ve SKB'nin önemli isimlerinin katılacağı bir toplantı düzenlemiştir (Tekelioğlu, 2018, s. 129). Toplantı, 24 Ekim 1961 sabahı, Çankaya'da Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel başkanlığında yapılmıştır. Toplantıya siyasi parti liderleri dışında Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı ile 1. 2. ve 3. Ordu Komutanları çağırılmıştır. Toplantı sonucunda "Çankaya Protokolü" denilen bir belgeye imza atılmıştır. Çankaya Protokolü, Yassıada hükümlülerine af çıkarılmaması, 147'lerin üniversitelere geri dönmemesi, ordu mensuplarına verilen hakların geri alınmaması, yaklaşan Cumhurbaşkanlığı Seçimi'nde siyasi partilerin aday göstermemesi ve Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığının siyasi parti liderlerince desteklenmesini içeren dört ana maddeden oluşmuştur. Söz konusu protokolün yazılı olmayan bir maddesi ise İsmet İnönü'nün başbakan olmasıdır (Demir, 2006, s. 158).

21 Ekim Protokolü'nün kabul edilmemesi Aydemir ve çevresindekiler için şok etkisi yaratmış, imzalanan Çankaya Protokolü ise beklentilerinin yanında yetersiz kalmıştır. 21 Ekim Protokolü'nü imzalayan ancak Çankaya görüşmesinden sonra fikir değiştiren bazı generaller, ordudaki güvensizlik havasının artmasına sebep olmuşlardır. Çankaya Protokolü'nün imzalanmasını takip eden günlerde, darbe yapılacağı söylentileri dolaşmaya başlamış, hükümet kanadı ile Aydemir çevresi arasındaki iletişim çok gergin bir hal almıştır. Ülkede oluşan bu gergin ortam ABD'nin de dikkatini çekmiş, Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı Talbott, olası bir darbeye ABD'nin hangi tarafta olacağını belirlemek amacıyla, önce Aydemir'le, sonra da İnönü'nün damadı Metin Toker ile görüşmelerde bulunmuştur (Öztan ve Ataman Çelik, 2017, s. 155-165).

Söz konusu konjonktürde, aslında aydınlar da askerler gibi ikiye bölünmüş durumdadır. Dönemin dergi ve gazetelerine bakılacak olursa, birbiriyle çatışan başlıca iki fikir görülmektedir. Bu görüşler arasından cuntacı askerlerin de etkisi altında olduğu düşünce, Türkiye'de toplumsal yapının batılı demokrasi modellerinin işlemesine uygun olmadığıdır. Bu nedenle sosyal ve ekonomik sorunlara, batılı demokrasilerin çözümlerini körü körüne uygulamak yanlıştır. Diğer görüşe göre ise Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek için köklü reformlara ihtiyaç yoktur. Bu görüşü savunanlara göre, 1950-60 yılları arasında yaşanan kötü tecrübeler geride kalmıştır ve 27 Mayıs Darbesi'nin getirdiği demokrasi anlayışına güvenmek gerekmektedir (Özdemir, 1997, s. 213).

Kamuoyundaki bu tartışmaları yakından takip eden ve askerî müdahale söylentilerini bitirmek isteyen Başbakan İsmet İnönü, 19 Ocak 1962'de Genelkurmay Karargâhı'nda Genişletilmiş Komuta Konseyi isimli bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya katılan kolordu komutanları ve generaller, Cevdet Sunay'ın hükümetin desteklenmesi ve darbe heveslerinden vazgeçilmesi önerisini desteklemişlerdir. Ancak toplantıda bulunan Aydemir ve kendisine yakın bazı albaylar, askerî müdahalenin gerekliliği konusundaki kanaatlerinden vazgeçmemişlerdir (Demir, 2006, s. 160).

Bir süre sonra, Aydemir ve arkadaşları tarafından 20-21 Şubat gecesi bir darbe yapılacağı söylentileri ordu içerisinde yayılmaya başlamıştır. Ankara Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu Birinci Zırhlı Tümen Tank Taburu'nda bu söylentilerin gerçek olduğuna inanan bazı subaylar birliklerini alarma geçirmiştir. İlerleyen saatlerde bu girişimin bir yanlış anlaşılardan ibaret olduğu ortaya çıkmış, Aydemir'in olaylardan haberi olmadığı anlaşılmıştır. Olaydan bir gün sonra, 21 Şubat gecesi Genelkurmay Başkanlığı'nda bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda Aydemir'in başını çektiği ve orduda huzursuzluk yaratan subayların doğu illerine tayin edilmesine karar verilmiştir. Tayin haberini alan Aydemir, Harp Akademileri Kurmay Başkanlığı'na durumu açıklayan bir rapor eşliğinde üç maddeden oluşan bir de muhtıra göndermiştir. Muhtırada tayinlerin durdurulması istemiştir. Ancak İstanbul'daki birlikler olası bir müdahaleye destek vermeyeceklerini bildirdiklerinden, Aydemir'in muhtırası reddedilmiştir (Örtülü, 1966, s. 236-238).

Yaşananlardan sonra daha da hırslanan Aydemir, yeni mezun olmuş asteğmenlere hitaben bir konuşma yapmış ve darbe alarmı vermiştir. Harp Okulu binasının altında bulunan cephanelik açılmış, mermi ve silahlar alınmıştır. Hükümet tarafından Çubuk'tan ve Polatlı'dan olayı bastırmak için gönderilen birlikler Harp Okulu'na geldiklerinde Aydemir hareketine katılmışlardır. Bu durumdan güç alan Aydemir, Cumhurbaşkanı'ndan bazı isteklerde bulunmuştur. Bu istekler, kendisi ve arkadaşlarının emekliye sevkinin durdurulması, 200 milletvekilinin vekilliklerinin düşürülmesi ve anayasanın bazı maddelerinin düzeltilmesidir. Aydemir, istekleri kabul edilmezse harekâtın durdurulmayacağını belirtmiştir (Demir, 2006, s. 162).

Darbe girişimi, Başbakan İsmet İnönü'nün pazarlıkçı yaklaşımı sayesinde bastırılabilmiştir. Ancak pazarlık meselesi olan Aydemir ve arkadaşlarının affı, Adalet Partililere (AP), DP'lilerin affını talep etme fırsatını vermiştir. Mecliste büyük tartışmalara neden olan af meselesi aşılamamış ve darbe gerçekleşme de hükümet yıkılmıştır (Atılğan, 2015a, s. 559).

22 Şubat sonrasında SKB eski birliğini ve gücünü kaybetse de Aydemir ve arkadaşlarının çabalarıyla yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Aydemir ve arkadaşları bu kez kapsamlı bir darbe planı hazırlamış ve cuntacılar arasında görev dağılımı yapılmıştır. Harekâtın günü için 20 Mayıs'ı 21 Mayıs'a bağlayan gecede karar kılınmıştır (Demir, 2006, s. 165).

22 Şubat girişimi İnönü'nün pazarlıkları sayesinde kansız bitse de, 21 Mayıs girişimi ilkinden çok farklı olmuştur. Aydemir, darbe girişiminde, kontrolü büyük oranda darbenin ikinci adamı olarak da bilinen Fethi Gürcan'a bırakmıştır. Aydemir, girişimin başarılı olacağı konusunda kendinden emin bir tavır takınsa da girişimi başarısızlığa götüren aksaklıklar ilk anlardan itibaren başlamıştır. Radyoda darbe bildirisinin okunmasında 12 dakikalık bir gecikme olmuş, bu nedenle Hava kuvvetlerinin jetleri geç havalanmış ve istenilen etkiyi yapamamıştır. Aydemir Harp Okulu'na henüz geldiğinde ise Radyo Evi'nden karşı bildiri okunmuştur. Karşı bildirinin okunmasının ardından İstanbul'dan gelmesi beklenen destek gelmemiş, Eskişehir'den gelen jetler ise rotalarını Çankaya Köşkü yerine Harp Okulu'na çevirmişlerdir. Aydemir Radyo Evini tekrar ele geçirse de artık kesin olarak kaybetmiştir. Aydemir ihtilal sırasında kan dökülmesini istemese de çıkan çatışmalarda 7 kişi ölmüş ve 26 kişi de yaralanmıştır. Olayların bastırılmasından sonra Aydemir polise teslim olmuş, Fethi Gürcan ise yurt dışına kaçmaya çalışırken yakalanmıştır (Aslaner, 2022, s. 595).

Talat Aydemir'in liderliğindeki 21 Mayıs darbe girişiminin başarısız olmasının ardından darbeye kalkışanların yargılanma süreci başlamıştır. Fethi Gürcan, Aydemir ve darbenin yöneticilerinden; dördü subay, toplam altı kişi ölüm cezasına çarptırılmıştır (Özdemir, 1997, s. 214).

Olayların gelişimi kısaca özetlenen Talat Aydemir'in liderliğinde gerçekleşen bu iki darbe girişimlerine basın tepkisini sonra ki kısımlarda konu edilecektir. Öncelikle Aydemir'in ilk darbe girişimi olan 22 Şubat 1962 girişimi ele alınacak, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden yalnızca

iki yıl sonra gerçekleşen darbe girişimine basının olumlayan, doğrudan ve dolaylı olarak destekleyen tavrına yer verilecektir.

3.2. 22 Şubat 1962 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerin Verdiği (Dolaylı) Destek

İncelenen gazeteler içerisinde, 22 Şubat 1962 darbe girişimi öncesinde bu darbe girişimine doğrudan doğruya herhangi bir destek mevcut değildir. Bununla birlikte, özel olarak Aydemir cuntasının değil, ama genel olarak askerinin siyasete müdahalesini olumlayan haberlere sıklıkla yer verilmektedir. Sivil siyasetçilerin orduyu tahrik ettikleri, askerlerin mecburen ülke yönetimine dâhil olmak zorunda kaldıkları vb. söylemler, doğrudan doğruya Aydemir cuntasına yönelik bir destek olarak yorumlanamazsa da, askerî darbe fikrinin meşruiyetini sürdürmesine bir ölçüde yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla gazetelerin, asker-siyaset ilişkilerini ele alış şekilleriyle, olası yeni darbe girişimlerinin meşruiyet kanalına dolaylı olarak su taşıdıkları söylenebilir. DP'lilere yönelik af tartışmalarına ve AP'li milletvekili Nuri Beşer'in asker ve eşlerine yönelik küfürlü ifadelerine üst düzey askerlerin tepkisinin günlerce gazetelerde yayımlanması, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin kazanımlarının kaybedilmekte olduğunun ileri sürülmesi vb. haberler buna örnektir.

22 Şubat 1962 tarihli Talat Aydemir darbe girişiminin ardından, darbe girişiminin gazetelerde haberleştirilmesi sürecinde de bu darbe girişimine doğrudan destek niteliğinde sayılabilecek herhangi bir haber veya yorum yayımlanmamıştır. Buna karşın farklı nedenlerle Aydemir'i ve girişime katılanları mağdur ve masum gösterme çabasına girenler olmuştur. Bu yolla, özel olarak Aydemir'in müdahalesini değil, ama genel olarak askerlerin siyasete müdahalesini doğallaştıran ve hatta haklılaştıran söylemler sürdürülmüştür.

Bu bağlamda, *Milliyet*'te, darbe girişiminin olduğu gün yayımlanan "Saat 11" başlıklı bir yazı dikkat çekicidir. Yazının sahibi Abdi İpekçi (1962, 22 Şubat), 27 Mayıs ihtilâlini gerçekleştirenlerin hiçbir ihtilâlcinin yapmadığını yaparak, serbest seçimle gelecek yeni hükümete idareyi devrettiklerini, ancak Silahlı Kuvvetlerin siyasi olaylarla ilgilerinin bıçak gibi kesilemeyeceğini yazmıştır. İpekçi, her ne kadar ordunun siyasete karışmasının normal demokratik düzende mümkün olamayacağını kabul etse de, "Silahlı Kuvvetlerin maddi ve manevi sorumluluğunu taşıdıkları bir harekete karşı, iktidarın sivil idareye devredilmesiyle bir takım teşebbüs veya tertiplere girişilirse, bunun orduda hiçbir tepki uyandırmamasını beklemek gafletten başka bir şey değildir" ifadelerini kullanmıştır.⁸

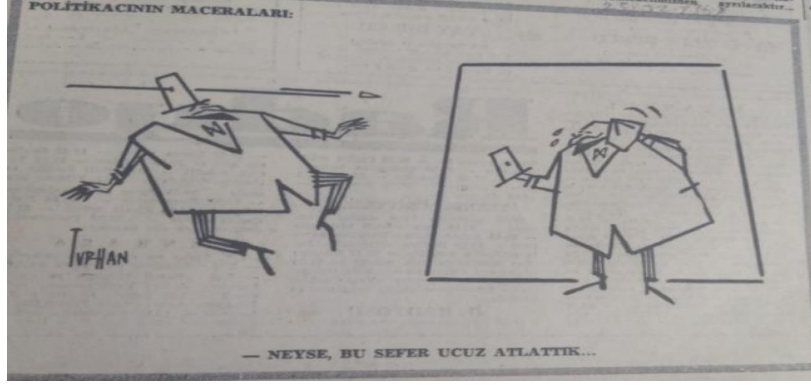
Milliyet'in başyazarı İpekçi (1962, 23 Şubat), darbe girişiminden bir gün sonra yayımlanan "Yüzeye Çıkan Gerçek" başlıklı başka bir yazısında da "seçimlerden beri gelişen olaylar, Silahlı Kuvvetlerimizin çeşitli kademelerinde huzursuzluk yaratmaktaydı. Siyasi istikrarın kurulamaması birçok vatandaşlar gibi ordu mensuplarını da ümitsizliğe düşürürken,

---

⁸ "Durum" köşesinde yer alan ve askerinin siyasete müdahalesini meşrulaştırma anlamında benzer muhtevaya sahip olan başka bazı yazılar için ayrıca bkz.: *Milliyet* (1962, 1 Şubat; 1962, 3 Şubat).

parlâmento ve basında 27 Mayıs Devrimi aleyhine gittikçe hızlanan cereyan, bu devrimin sorumluluğunu taşıyan ordumuzda büyük tepkiler uyandırmaktaydı” ifadelerini kullanmıştır. İpekçi (1962, 24 Şubat), bir gün sonra yayımlanan yazısında ise darbe girişiminin altında yatan nedenleri sıralamıştır. Muhtelif kademelerdeki subayların kendi aralarında toplanıp memleket meselelerini ve 27 Mayıs Darbesi’ne karşı girişilen kampanyadan duydukları rahatsızlıkları konuştuklarının bilindiğini, bu rahatsızlığın yaratacağı kötü sonuçları sezinleyen yüksek kademedeki subayların hükümeti sık sık uyardıklarını, ancak parti liderleri ve bakanların tehlikeyi görmelerine rağmen vermek zorunda oldukları tavizlerden politika icabı vazgeçemediklerini yazmıştır. Yazısının devamında, bu durumdan rahatsız olan bazı subayların, bir ân evvel duruma müdahale etmek istediklerini ve bu subayların, 27 Mayıs Devrimi’ne öncülük edenler oldukları hatırlatmıştır. Yazar, yazısının sonunda, “şurasını şükranla anmamız gerekir ki, hareketi tertipleyenler tasvip görmediklerini anlar anlamaz teslim olmuşlar ve bizi bir kardeş kavgasına sürükleyecek müdahaleye girişmemişlerdir” ifadelerini kullanmıştır. Özetle yazar, Aydemir girişimini tasvip ettiğini söylemese de, girişimin haklı sebepleri olduğunu açıkça yazmış ve darbeye kalkışanlara, kardeşkanı dökmedikleri için şükran duyduğunu ifade etmiştir. İpekçi (1962, 4 Mart), darbe girişiminden günler sonra, “22 Şubat 1962’yi Hazırlayanlar, 27 Mayıs’ı Yapanlardır” başlıklı ve yukarıda özetlenenlerle benzer bir muhtevaya sahip başka bir yazı daha yayımlamıştır. Yazısının başında, 22 Şubat’ı aydınlatmak ve 27 Mayıs’ın son olaylarla ilgisini ortaya koymak amacıyla bu yazıyı kaleme aldığını belirtmiş, yazısının sonunda ise Dünder Taşer ve Talat Aydemir için, “27 Mayıs’ı sadece Demokrat Parti iktidarına son veren bir ihtilâl değil, hayallerini gerçekleştirecek bir devrim hareketi olarak tasarlayanlardı. 22 Şubat günü giriştikleri teşebbüs, arkadaşları tarafından yarım bırakıldığını düşündükleri bir hareketi tamamlamak ve 27 Mayıs’ı kafalarındaki hedefe ulaştırma içindi” ifadelerini kullanmıştır.

Milliyet’in bir diğer yazarı Metin Doğanalp (1962, 26 Şubat) ise bir yazısında, darbe girişimine katılan bir Harbiye öğrencisiyle görüşmesine yer vermiştir. Harbiyelinin, “biz 22 Şubat hareketini, 27 Mayıs ihtilâlinde eksik kalan tarafları tamamlamak için yaptık” sözlerine dikkat çekmiş ve Harbiyelinin ağzından, Aydemir ve arkadaşlarının hareketi örgütlemelerini ve olay gününde yaşananları anlatmıştır. Yazısının sonunda Doğanalp, “genç talebe son cümlelerini şöyle tamamladı: Ümitliyiz. 22 Şubat hareketi 27 Mayıs ihtilâlinin eksik kalan taraflarını tamamlamak için hükümeti faaliyete geçirecektir. Huzur askere temin edilen huzurdan sonra temin edilebilir. Hükümet mensupları bunu öğrenmiş olacaktırlar” diye yazmıştır.

Görsel 3.1. Turhan Selçuk'un, 25 Şubat 1962 tarihli *Milliyet* gazetesinin ön sayfasında yer alan bir çizimi

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Cevat Fehmi Başkurt da İpekçi ve Doğanalp'e benzer içerikte bir yazı yayımlamıştır. Başkurt (1962, 20 Şubat), "İnönü'nün Telaş Yersiz Değildir" başlığını verdiği bu yazısında, 27 Mayıs'ı korumak konusunda asker in huzursuzlanmasının ve tepki göstermesinin normal olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, *Cumhuriyet*'te, 22 Şubat darbe girişimi öncesinde, yine doğrudan doğruya Aydemir darbesine yönelik bir destek olarak yorumlanamayacak, ancak asker in siyasete müdahalesini gericilik karşıtlığı üzerinden meşrulaştıran karikatürler de yayımlanmıştır.

Görsel 3.2. Karikatürist Ali Ulvi'nin, *Cumhuriyet* gazetesinin 16 Şubat 1962 tarihli baskısında yer alan bir çizimi

Talat Aydemir'in bu darbe girişimi gazetelerde 27 Mayıs Darbesi gibi açıktan desteklenmemiş, Aydemir kahramanlaştırılmamıştır. Yine de girişimin haklı sebepleri olduğunu üstü kapalı veya açık şekilde ileri süren içerikte yazılar yayımlanmıştır. Gazeteler incelendiğinde 27 Mayıs Darbesi'nin halen bir devrim olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu darbe girişimine yönelik dönemin ana akım medyası olan gazetelerinde eleştiren/ sorgulayan yayımlar da yapılmıştır. Ancak, bu eleştirilerin içeriğinin de halen devrim olarak anılan 27 Mayıs Darbesi'nin getirdiklerine zarar verildiği üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Sıradaki bölümde, Aydemir'in bu ilk darbe girişimine karşı basında yer bulan eleştirel ve sorgulayıcı içerikler ortaya koyulacaktır.

3.3. 22 Şubat 1962 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştiriler/ Sorgulayıcı Tepkiler

22 Şubat Talat Aydemir darbe girişiminin bir ay öncesinden itibaren incelenen dönemin önde gelen gazetelerinde, darbe girişimi öncesinde, askerın müdahale söylentilerine ve sivil siyasete etkisine yönelik açık bir eleştiri yer almazken; darbe girişimden sonra, özel olarak Aydemir ve arkadaşlarını eleştiren bazı haber ve köşe yazılarının yayımlandığı görülmektedir. Örneğin, 27 Mayıs Darbesi'ni bir ihtilâl, hatta bir devrim olarak niteleyen *Hürriyet* gazetesi, 23 Şubat 1962 tarihli baskısında Aydemir'in darbe girişimi için "ayaklanma" ifadesini kullanmayı uygun bulmuş ve manşetini, "Ankara'da Ayaklanma" şeklinde atmıştır. 24 Şubat 1962 tarihli *Hürriyet* gazetesi ise "Milletçe Büyük Badire Atlattık" manşetiyle çıkmıştır. Aynı gazetenin 23 Şubat 1962 tarihli baskısında, darbe girişiminin ayrıntılarının verildiği bir haberde ise darbe girişimine katılanlar için "âsiler" ifadesi kullanılmış ve "âsilerin başında Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir var" diye yazılmıştır.

İncelenen gazetelerde, 22 Şubat darbe girişiminin başarısız olmasının ardından, dünya basınının dikkatinin ülkemizde gerçekleşen darbe girişimine yoğunlaştığını dile getiren yazılar da mevcuttur. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra, dünya basınının tepkileri darbecilere övgülerle doluyken, bu kez girişimi savuşturan İnönü hükümeti övülmektedir. Örneğin, 25 Şubat 1962 tarihli *Hürriyet* gazetesinin ilk sayfasında "Dünya Basını Ne Diyor?" başlıklı bir haber yapılmış ve haberin içeriğinde, gerçekleşen darbe girişiminin dünya basınında büyük yankı uyandırdığı, ayaklanmanın bastırılmasının demokrasinin bir zaferi kabul edildiği ve bu süreçteki başarısından dolayı İnönü'nün övüldüğü aktarılmaktadır. Aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, yukarıdakine benzer içerikte ve "Dünya Gazeteleri Ankara Olaylarını Nasıl Görüyor?" başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberın içeriğinde, özellikle *Daily Telegraph* gazetesinin, "hareketin mahiyeti politik sebeplerden fazla askerlerin protestosuna dayanıyor" ve "Ordu Türkiye'de demokrasiye yeni şans tanıyor" yorumlarına dikkat çekilmiştir. Bu tür haberlerde dikkat çekici olan, Türkiye'nin önde gelen gazetelerinin, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra dünya basınının darbecileri öven haberlerini gündemlerine taşırlarken, Aydemir'in bu söz konusu darbe girişiminden sonra ise darbeyi savuşturan İnönü'yü öven ve darbecileri yeren haberleri yayımlıyor olmalarıdır.

Dönemin önde gelen gazetelerinin köşe yazıları incelendiğinde ise darbe girişiminden önce gazetelerde, ordu içerisindeki ve siyasetteki huzursuzluk nedeniyle hükümeti ve halkı darbe girişimine karşı uyaran yazıların mevcut olduğu görülmektedir. Darbe girişimi sonrasında da girişime katılanları eleştiren ve darbeye engel olan ordu mensupları ile hükümeti öven köşe yazıları yayımlanmıştır. Darbe girişiminden günler önce, 11 Şubat 1962 tarihli *Milliyet* gazetesinin "Durum" köşesine, "İhtilâl Formülü" başlığı atılmış ve *Milliyet* imzalı bir başyazı yayımlanmıştır. Yazının içeriğinde, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan İnönü'nün iyimser konuşmalarına rağmen, durumun iyiye gitmediği belirtilmiştir. *Milliyet*'in bu yazısında

“aslında durum bu kadar tozpembe değildir ve belki de bunun böyle olmadığını, bizzat devlet ve hükümet başkanları da bilmektedirler” ifadeleri yer almıştır. Yazar, ihtilal söylentilerinin yeniden dolaşmaya başladığına dikkat çekmiş ve “evet, manzara gerçekten tozpembe değildir. Yakın gelecekte müspet gelişmeler olmazsa büsbütün kararabilir. Ama bizi aydınlığa kavuşturacak olay yeni bir ihtilâl midir?” sorusunu yöneltmiştir.

Kontrol altına alınan darbe girişiminin yankılarının henüz sürdüğü 24 Şubat 1962 tarihinde, *Akşam* gazetesinde, “Atlatılan Tehlike” başlıklı bir başyazı yayımlanmıştır. Yazının başlangıcında yazar, darbecilere karşı hükümetin duruşunu takdir ettiği şu ifadeleri kullanmıştır:

Perşembe günü Ankara’da cereyan eden ve heyecanı henüz dinmemiş olan olaylar bütün Türk Milletinin arzu ettiği şekilde neticelenmiştir. Açık ve demokratik rejime ve Anayasanın üstünlüğün inanmış bulunan Devlet Reisi İnönü’nün başkanlığındaki kabine mensupları, Kuvvet Kumandanları ve siyasi parti liderleri ile partilerin üst kademelerinde vazife alanlar, Türkiye’yi sonu belli olmayan bir maceraya sürüklenmekten kurtarmak için basiret, dirayet ve memleket severliklerini ve hayatlarını ortaya koymuşlardır

Akşam’ın köşe yazarlarından Vecihi Ünal (1962, 24 Şubat) ise “Kızıl Tehlike” başlıklı bir yazısında, darbe girişimi hakkında, “taktığı sağ gösterip sol, sol gösterip sağ vurmak isteyen Bolşevik emperyalizmi, yıllardan beri, radyoları ve içimize soktuğu ajanları vasıtasıyla milleti birbirine düşman ediyor” ifadelerini kullanmış, bu sözleriyle darbeye kalkışan Aydemir ve arkadaşlarını aşırı solcu gruplar olarak nitelemiştir. Ünal, yazısının devamında, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve siyasi parti liderlerinin de aynı kanaate varmış oldukları iddiasında bulunmuş ve iddiasını, İstanbul Garnizon Kumandanı Faruk Güventürk’ün “27 Mayıs ve Atatürk ilkeleri hiç kimse tarafından zedelenemez. Ortaya çıkarılan bütün rivayetler komünistler tarafından ve milleti parçalamak için çıkarılmıştır” sözlerine dayandırmıştır. Benzer şekilde, 26 Şubat 1962 tarihli *Akşam* gazetesinin “Yorum” köşesinde, “Çeşitli Cereyanlara Dikkat” başlıklı yazıda da, huzursuzluk yaratan cereyanların başında aşırı sağ ve aşırı sol hareketlerin geldiği iddiasında bulunulmuştur. Ayrıca söz konusu yazıda “bir yurdun ordusu rejimin tarafsız bekçisidir. Ordunun tek başına rejim kurucusu ve yürütücüsü olma hevesini duymasında büyük tehlike vardır” ifadelerine yer verilmiştir.

Ulus gazetesinin başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1962, 24 Şubat) ise “Demokrasimiz İmtihandan Geçti” başlığını verdiği yazısında, kısa süren bu demokrasi krizinin sorumluluğunu, Cemal Gürsel ve İsmet İnönü’nün 22 Şubat öncesindeki radyo konuşmalarında bahsettikleri uygunsuz neşriyat yapanlar ile hukuk rejimini hedef alan tahrikçilere yüklemiştir.⁹ *Ulus*’un genel yayın yönetmeni Seyfettin Turhan (1962, 26 Şubat) da bir yazısında, asıl hainlerin ortalığı karıştıranlar ve karanlık dedikodular yayanlar olduklarını

⁹ Dönemin *Ulus* gazetesinde başyazar olan Karaosmanoğlu, benzer içerikte olan ve sağduyu çağrısı yapan yazılarına 22 Şubat darbe girişimi öncesinde olduğu gibi sonrasında da devam etmiştir. Bazı örnekler için bkz.: Karaosmanoğlu (1962, 20 Şubat; 1962, 28 Şubat; 1962, 14 Şubat).

yazmıştır. *Ulus*'un bir başka yazarı Hüsnü Göksel (1962, 1 Mart) ise darbe girişimini şu şekilde değerlendirmiştir: “Son müessif olay, Türkiye’de artık ne yukardan aşağıya, ne de aşağıdan yukarıya demokrasiye ihanet imkânının kalmadığını göstermiştir. Demokrasi artık Türk Milletinin öz malı olmuştur.”

22 Şubat 1962 darbe girişiminin hükümet ve hükümete bağlı güçler tarafından bastırılmasından bir yıl gibi kısa bir zaman sonra Talat Aydemir’in 20-21 Mayıs 1963 tarihli ikinci darbe girişimi yaşanmıştır. Bu ikinci darbe girişiminden sonra gazetelerin tavrı birinci girişime karşı tavırlarından oldukça farklıdır. Sırada ki bölümde Aydemir önderliğinde ki bu ikinci darbe girişimine basının destekleyen, olumlayan tavrına yer verilecektir.

3.4. 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerin Verdiği (Dolaylı) Destek

İnceleme konusu edilen gazeteler içerisinde, 20-21 Mayıs 1963 darbe girişimi yaklaşırken darbeyi açıktan çağırان içerikte haber veya köşe yazısı bulunmamaktadır. Bu süreçte genellikle, manşet haberlerde, ordu ile iktidar arasındaki gerilimi aktaran yazıların yayımlandığı görülmektedir.¹⁰ Buna karşın, *Cumhuriyet* gazetesinde İlhan Selçuk’un, potansiyel darbe girişimlerini bir ölçüde haklı gösterir nitelikte bazı yazıları yayımlanmıştır. Selçuk (1963, 16 Mayıs), darbe girişiminden günler önce kaleme aldığı bir yazısında, Başbakan’ın “durum vahim ve kritiktir” sözlerini başlık almıştır. Bu yazısında Selçuk, İnönü’nün vahim dediği tablonun, AP’li Milletvekili Özarda’nın dokunulmazlığının kaldırılması konusundaki komisyon kararının parlâmentoda reddedilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Selçuk, yazısında, imâlî ifadelerle, parlâmentodaki oylamanın gayet demokratik olduğunu ve saygı duyulması gerektiğini söyledikten sonra şunları eklemiştir:

Orduya sövdüğü iddia edilen Milletvekilinin dokunulmazlığı konusunda Parlâmentonun aldığı karar, halk oyunun ve zinde kuvvetlerin vicdanında derin yankılar uyandırmıştır. Bir Parlâmento bir memleketin sağlam ve ileri kuvvetleriyle çapraz durumuna düşerse o işten pek hayır beklemeyin. Ama aslına bakarsanız Parlâmentonun Özarda konusunda vardığı karar kendi tabii eğilimlerini ifade etmektedir. Başka türüsü, ya korkudan, ya da hesaplı davranmaktan meydana gelen zoraki bir karar olacaktı.

Selçuk (1963, 24 Mayıs), darbe girişiminden birkaç gün sonra yayımlanan ve “İlk Düşünceler” başlığını verdiği yazısında da “demokrasimiz bir zafer daha kazandı” yorumunda bulunanları eleştirmiş, herkesin yaşanan darbe girişiminde kademe kademe sorumluluk sahibi olduğunu yazmıştır. Yazısının devamında ise şu cümleler yer almıştır:

Ne üniversiteye, ne basına, ne aydınlara ne halkoyuna ne de orduya dayanmadığı ortada olan bir ihtilâl teşebbüsünün lideri herkesten önce sorumludur. Ancak bir memlekette olan bitenler, her şeyden önce o memleketteki siyasi kadroya sorulur. Bana sorarsanız demokrasinin ne olduğunu bilmiyen, omuzlarına düşen

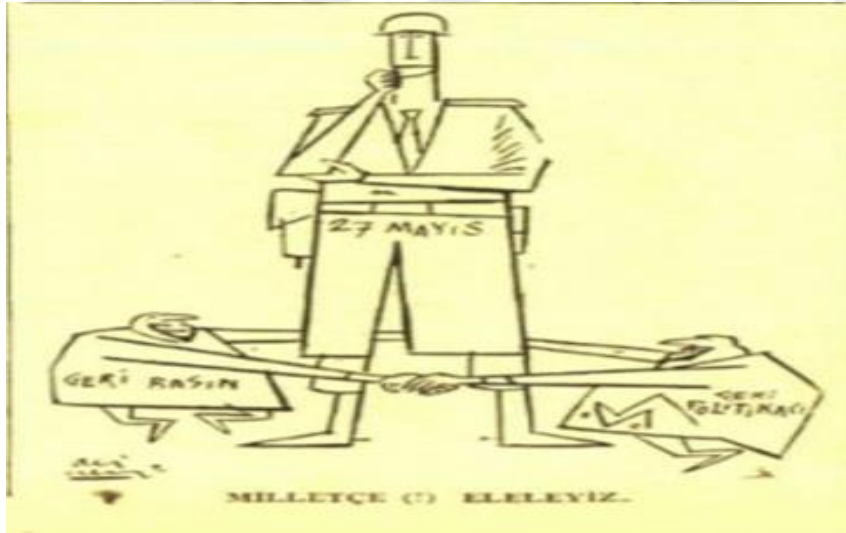
¹⁰ Bazı örnekler için bkz.: *Akşam* (1963, 15 Mayıs); *Cumhuriyet* (1963, 23 Mayıs); *Hürriyet* (1963, 15 Mayıs).

sorumluluğu idrak edemiyen politikacının yüz tanesini birden, Ankara gecesinin karanlıklarında şaşkın ideallerin peşine düşen bir Harbiyeliye değişmem.

Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 tarihli bu darbe girişiminden sonra dönemin gazetelerinde, tıpkı 22 Şubat 1962 tarihli darbe girişiminden sonra olduğu gibi, darbeye dolaylı destek niteliğinde sayılabilecek yayımlar yapılmıştır. Özellikle bazı köşe yazılarında, darbe girişimini askerler tarafından kışkırtılmış olması bahane gösterilerek haklı bir zemine oturtmak isteyen ifadeler yer almıştır. Selçuk gibi, dönemin *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından olan Ecvet Güresin (1963, 26 Mayıs), bir yazısında, darbe girişiminin sorumluluğunu, gerektiği gibi davranmayan politikacılara yüklemiş ve şöyle yazmıştır:

22 Şubat'ı, o günün şartlarına uygun af kararı ile kapatan Parlâmento eğer rejimin normale avdet edebilmesi için tedbirleri hemen bulabilseydi, bizzat kendisini bir düzene sokabilseydi, her partinin içinde kötü politikacılar, geri hesaplılar, Anayasa nizamına inanmış olanlar tarafından tevrik edilebilseydi, nihayet idare ve kaza kuvvetleri, hatta bir kısım basın anarşist ortamın şartlarına uymak yerine gerçek demokratik düzenin hudutları içinde kalabilseyler ve düzeni sağlayacak kanunlar güdüklemeden uygulanabilseydi netice buraya kadar gelmezdi.

Güresin (1963, 14 Haziran), başka bir yazısında ise AP'lilerin 27 Mayıs hükümlüleriyle ilgili af istemlerinin ülkeyi 22 Şubat darbe girişime getirdiğini, af meselesiyle askerlerin tahrik edilmeye devam edildiğini ve özellikle Celal Bayar'ın affı meselesindeki tutumlarının da 21 Mayıs darbe girişimine zemin hazırladığını savunmuştur.

Görsel 3.3. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 20 Mayıs 1963 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

22 Şubat 1962 tarihli Talat Aydemir darbe girişimine basının dolaylı desteğinin konu edildiği bir önceki bölümde, darbe girişiminin, askerlerin siyasetçilerce tahrik edildiği, 27 Mayıs Darbesi'nin getirdiklerinden ödün verilmesinin kabul edilemeyeceği vb. gerekçelerle haklı bir zemine oturtulmaya çalışıldığı gösterilmişti. İlk darbe girişiminden sadece 15 ay sonra gerçekleşen bu darbe girişiminden sonra da, nispeten daha az olmakla birlikte bu tür haber

ve köşe yazıları yayımlanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin yazarı Güresin'in yazılarında olduğu gibi, doğrudan doğruya Aydemir ve arkadaşlarına destek niteliğinde sayılamayacak olsalar da askerinin sivil siyasete müdahalesini doğallaştıran ve sivil siyasetçileri suçlayan yazı ve haberler bu dönemde de yayımlanmıştır. 22 Şubat 1962 tarihli darbe girişiminin konu alındığı bölümde bu tür haber ve köşe yazıları örneklediği için burada benzer türde haber ve yorumların üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

Dönemin gazetelerinde, Talat Aydemir liderliğindeki bu ikinci darbe girişimini eleştiren ve sorgulayan içerikteki yayımlara ise sıradaki bölümde yer verilecektir.

3.5. 20-21 Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler

20-21 Mayıs darbe girişimi öncesi ve sonrasında, gerek haber içerikleri gerekse de başyazar ve köşe yazılarının içeriklerinde, darbe girişimine karşı açık eleştiriler bulunmaktadır. Darbe girişimi öncesinde, ülkede her ân darbe olabileceği havasından ve askerinin politikaya etkisinden rahatsızlık duyan gazetecilerin eleştiri içerikli yazıları yayımlanmıştır. Darbe girişimi sonrasında ise darbecilerin sert bir dille eleştirildiği manşet haberleri, haberler ve köşe yazılarına sıklıkla rastlanmaktadır.

21 Mayıs 1963 tarihli *Hürriyet* gazetesinde, "Ankara'da En Son Durum: Saat 07:00" başlıklı haberin içeriğinde, Harp Okulu'nun hükümete bağlı birlikler tarafından kontrol altına alınmak üzere olduğu ve girişime katılan Harp Okulu öğrencilerinin teslim alındığı bilgisi verilmiştir. Aydemir için ise "artık hatıra cüzdanlarında bir resim gibi kalacak çünkü bu defa hükümet de affetmeyeceğini resmen bildirmiştir" diye yazılmıştır. *Ulus*, darbe girişimini, 21 Mayıs 1963 tarihli baskısının manşetinden, "Demokratik Rejime Karşı Olan Bir Hareket Bastırıldı" şeklinde duyurmuştur. Gazete, bir gün sonra ise "Aldatılanların İsyanı Ezildi" manşetiyle çıkmıştır. Yurdakul Fincancı'nın bu manşet haberinin içeriğinde, darbe girişimi ve sonrasında gerçekleşenleri anlatan yazısı yer almıştır. Girişimin lideri Aydemir'e ve arkadaşlarına yönelik öfkeli bir dil kullanılan bu yazının içeriğinde, "iktidar haydutluğu" ve "sergüzeştçi, bu milletin huzuruna kasteden bir bozguncu" gibi sert sözler ve darbe girişimine katılanlara yönelik ağır eleştiriler yer almıştır.

İncelenen gazetelerin hemen hepsinde, darbe girişimini bastıran Sıkı Yönetim Komutanlığı'nın ve İnönü'nün, darbe girişimine katılanları hedef alan sert ifadeleri manşet ve ilk sayfa haberlerinden duyurulmuştur. 28 Mayıs 1963 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde yer alan, "İnönü: Demokrasiyi Kimse Alt Edemez" başlıklı haberin hemen üzerine, "Ordu adına konuşan Yarbay Elverdi, politikayla uğraşmak veya politikaya karışmak, Ordu mensuplarına yakışmayacak bir şerefsizliktir, dedi" yazılmıştır. Aynı gün *Hürriyet* gazetesinde ise "21 Mayıs'ta: şerir ihtirasların sahipleri ellerindeki milletin silahlarını, milletin aleyhine çevirmişler ve şanlı ordunun idealist büyük çoğunluğu tarafından kahredilmişlerdir" diye yazıldıktan sonra, "İnönü: Demokrasi Yaşayacaktır, Dedi" manşeti atılmıştır. Manşet haberinin

içeriğinde ise 27 Mayıs Bayramı kutlamalarına yer verilmiş ve “Sergüzeşt” yazılı bir alt başlıkta İnönü’nün, “Hürriyet ve Anayasa Bayramı, memleketin bütün menfaatlerini sağlamca bağliyan önemli olaylardan sonra gelmiştir. 21 Mayıs’ta, milleti mahzun ve müteessir eden sergüzeştten sonra bugünkü 27 Mayıs hususi bir değer taşıyor...” sözlerine yer verilmiştir. Aynı haberin devamında, “Şerefli Ellerde” başlığı altında yine İnönü’nün, “Türkiye ilelebet şerefle yaşayacaktır ve onu alt etmeye kimsenin gücü asla yetmeyecektir. 21 Mayıs’taki gibi şerefsiz sergüzeştçilerin âkıbetinin daima bu olacağı kesin olarak anlatılması, Millet’in geleceği için büyük teminattır” sözlerine dikkat çekilmiştir.¹¹

Ulus’un 30 Mayıs 1963 tarihli baskısına ise “Saldırganların Duruşmalarına Gelecek Hafta başlanacaktır” manşeti atılmıştır. Aynı gazetenin 7 Haziran 1963 tarihli baskısında, darbe girişimine karışanların yargılamalarının başlaması, “Kanlı Düşüncelilerin Hesap Vereceği Gün Geldi, 103 Sanık Bu Sabah Adalet Önüne Çıkıyor” manşetiyle duyurulmuştur. Haberin ilk satırında, “20-21 Mayıs gecesi Türk Milletine ve O’nun Anayasasına, Türk Silahlı Kuvvetlerine pusu kurmuş ve saldırmış olanların duruşmasına bu sabah saat 9:30’da Mamak Muharebe Okulunda kurulan L numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesinde başlanacaktır” diye yazılmıştır. 11 Haziran 1963 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde ise “Sanıklar, Kemalizm Prensiplerine Bağlı Olarak Son Tansiyon Yüksekliğinden Cesaret Aldıklarını Söylediler/ İhtilâlin, Birkaç Muhterisin Eseri Olduğu Ortaya Çıktı” haberi yer almıştır. 20-21 Mayıs darbe girişiminin mahkeme süreci, girişimi takip eden bir aylık süreçte, ele alınan gazetelerin çoğunlukla manşetlerinden haber yapılmıştır.¹²

Gazetelerin bazı haberlerinde Aydemir’in şahsiyetini kötüleyen ve küçük düşürücü nitelikte haberlere de yer verildiği görülmektedir. Örneğin 22 Mayıs 1963 tarihli *Hürriyet* gazetesinde, “Aydemir, Gelen Subaylara Süklüm Püklüm Teslim Oldu” başlıklı bir haber yer almıştır. Haberin içeriğinde, 22 Şubat’ta affından sonraki bu ikinci mağlubiyetiyle intihara teşebbüs edeceği düşünülen Aydemir’in, henüz emrindeki Harbiyelilerin bir kısmı teslim olmadan Harbiye binasından kaçtığı yazılmıştır. 23 Mayıs 1963 tarihli *Ulus* gazetesinde ise Orhan Duru’nun, “Aydemir, O Kurşuna Dizilecektir Dedi” başlıklı bir haberi yayımlanmıştır. Haberin içeriğinde, darbe girişimine engel olmak için Harp Okulu’na gelen Garnizon Kurmay Başkanı Kurmay Albay Ali Elverdi’nin yaşadıkları konu alınmıştır. Haberde, Aydemir’in harekâtı sarhoşken yönettiği ve girişime engel olmak isteyen Elverdi hakkında, darbe başarılı olduktan sonra kurşuna dizileceğini söylediği iddia edilmiştir.

Gazetelerde, 21 Mayıs darbe girişimi öncesinde ve sonrasında, müdahaleye karşı en sert uyarılar ve eleştiriler köşe yazarlarından gelmiştir. Söz konusu yazıların bazılarında

---

¹¹Gazetelerde Sıkı Yönetim Komutanlığı ve siyasilerin Talat Aydemir ve darbe girişimine katılanlar için kullandıkları sert sözlerin manşetlere ve ilk sayfa haberlerine taşınmasının başka bazı örnekleri için bkz.: *Akşam* (1963, 26 Mayıs; 1963, 21 Mayıs; 1963, 6 Haziran); *Cumhuriyet* (1963, 22 Mayıs; 1963, 30 Mayıs); *Milliyet* (1963, 26 Mayıs; 1963, 30 Mayıs).

¹²20-21 Mayıs darbe girişiminde sanıkların yargılama sürecini konu alan diğer manşet haberleri için bkz.: *Akşam* (1963, 9 Haziran; 1963, 7 Haziran; 1963, 8 Haziran; 1963, 6 Haziran); *Cumhuriyet* (1963, 7 Haziran; 1963, 15 Haziran; 1963, 9 Haziran); *Milliyet* (1963, 6 Haziran; 1963, 18 Haziran); *Ulus* (1963, 9 Haziran; 1963, 6 Haziran).

doğrudan Talat Aydemir başta olmak üzere darbeciler eleştirilirken, bazılarında ise darbe girişimine önceden engel olunamaması veya başka zaafı nedeniyle siyasiler de hedef alınmıştır.

Akşam gazetesinde, “Sırası Geldikçe” köşesinin yazarı Vecihi Ünal, darbecileri, hükümeti de hedefe alarak eleştirenlerdendir. Ünal (1963, 14 Mayıs), İnönü’nün, “ihtilâl olmayacaktır, bunu onun gözü kapalı heveslileri bile anlamıştır” sözlerini eleştirmiş ve SDK rumuzlu gizli bir teşkilâtın ihtilâl beyannameleri dağıttığını iddia etmiştir. Ünal, bu örgütün, 27 Mayıs Devrimi’ne ve Atatürk ilkelerine karşı olanları ölümle tehdit ettiğini, hatta tehdit edilenler arasında Alparslan Türkeş ve Muzaffer Özdağ gibi ihtilâlcilerin de bulunduğunu dile getirmiştir. Ünal, yazısında ayrıca dönemin hükümetini de “millet, ordu, siyasi partiler ve hattâ ihtilâlciler bile her yönden gelecek ihtilâlin karşısındalar. Hükümet yeni bir ihtilâl teşebbüsüne karşı bu kadar kuvvetli olduğu hâlde, üç-beş kişi çıkıyor, gizli teşkilat kuruyor, beyannameler bastırıp posta ile dağıtıyor! Bu nasıl iştir. Anlaşılır şey değil!” sözleriyle eleştirmiştir. Ünal (1963, 22 Mayıs), darbeden hemen sonra yayımlanan yazısında ise darbe girişimini radyodan duyduğu anda yaşadığı üzüntüyü dile getirmiş, kardeşin kardeşi vurmasına neden olanlar yüzünden milletin kan ağladığını belirtmiştir. Yazısının devamında, “Talat Aydemir adında bir adam varmış. Kendisine ve arkadaşlarına Halâskar Fedaileri adını takmış, milleti ve memleketi kurtaracaklarmış. Neyin fedaisiymiş bunlar ve milleti, memleketi kimden kurtaracaklarmış?” sözleriyle darbeye girişenleri eleştirmiştir.

Akşam’ın bir başka köşe yazarı Esin Talu da aynı çizgidedir. Talu (1963, 16 Mayıs) yazısında, İnönü’nün bir gün evvel durumun iyiye gittiğinden ve ihtilâl olmayacağından bahsederken, bir gün sonra ise durumun çok vahim olduğu şeklinde açıklama yapmasını eleştirmiştir. Talu’ya göre iki günde durumu bu denli kötüleştirecek tek olay, milletvekili Özarda’nın dokunulmazlığının kaldırılmaması meselesi ve bu konuda CHP’nin yalnız kalmış olmasıdır. CHP’yi, seçime gitmek istemesi nedeniyle de ayrıca eleştiren Talu, CHP’nin lehinde olmayacağı belli olan bir seçim konusunun gündeme gelmesini, İnönü’nün ihtilâlcilerle teşkilatlanmalardan aslında haberdar olduğu ve kendi lehine olacak şekilde pozisyon alma çabası içerisinde olduğu şeklinde yorumlamış ve şöyle yazmıştır:

Bütün hesaplarını kurmayca yapan İsmet Paşa’nın, seçime gitmek isteyişinde başka sebepler yok mu? Acaba durum hakikaten vahimdir de, İsmet Paşa yine yedek kuvvet olarak kalmak için mi seçime gitmek istemektedir? Yoksa bu vahameti yaratanlar ancak seçim neticesini bahane edebilecekleri için mi bu yola Başbakanı zorlamaktadırlar. İyi ama bu vahamet iki günde mi patlak verdi? Hikmeti hüda bu şifreli beyannameler nedense iki gün içinde türeyiverdi.

Talu (1963, 22 Mayıs), bir başka yazısında ise “Harbiyeliler aldanmaz” parolasının ters teptiğini söylemiş ve olayların bu raddeye gelmesinin, İnönü Hükümeti’nin zaafından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Aydemir’in 22 Şubat kalkışmasından sonra affedilmesini eleştiren Talu, “bir sahte Bolu beyini affetmek cesaretini gösterenlerin, o sahte babayiğidin elini kolunu bağlamak basiretini de göstermeleri gerekirdi” diye yazmıştır.

Ulus yazarlarından Faik Suad (1963, 22 Mayıs) ise “Harbiyeli Aldandı, Hem De Çok Kötü Aldandı” başlığını verdiği bir yazısında, darbeye kalkışanların olay gecesi “Harbiyeli aldanmaz” parolasını kullandıklarını belirtmiş ve Harbiyelilerin, 22 Şubatçılara tekrar aldanmalarından duyduğu rahatsızlığı yazıya dökmüştür. Yazısının sonunda Suad, “millet ve vatan sevgisinin rehberliğine değil de, bir avuç ihtiras baykuşunun kılavuzluğuna itibar eden sen, Harbiyeli aldanmaz tuzağına kendi istediğinle düştün. Yaşadığın sürece bu kötü aldanışın sızısını yüreğinde duyacaksın!” ifadelerini kaleme almıştır. Suad (1963, 23 Mayıs), bir gün sonraki yazısında ise darbe girişimi için “haince tecavüz hareketi” ifadesini kullanmıştır. Bir başka yazısında ise Suad (1963, 28 Mayıs), hedefine, 22 Şubat sonrasında Talat Aydemir’i överek ona darbe girişimi yapacak cesareti verenleri koymuştur. Yazısına, “Talât’ı ve üç buçuk adamını bu kanlı maceraya adeta itenler vardı. Onun hiçliği ve cüce kişiliğini şişire şişire, hatta Atatürk’le Talât’a boy ölçtürmeye kadar işi azıtanlar ve keçileri kaçırınlar vardı” sözleriyle başlamıştır. Yazısının devamında, Aydemir’i öven bu kişilerin, İnönü’ye ve onun savunduğu anayasal demokrasiye karşı olan herkesi, kim olurlarsa olsunlar destekleyeceklerini de yazmıştır.

Ulus’un başyazarı Cihan Baban (1963, 22 Mayıs) da darbe girişiminden hemen sonraki yazısında, darbecileri ağır bir dille eleştirmiştir. “Türk Milletine Büyük Geçmiş Olsun” başlığını verdiği yazısına Baban, “Talât Aydemir’in ihtirası aklından çok uzun olduğu için, bu muhteris tip 22 Şubat gecesinden ibret almayarak, bu milletin kaderini bir kere daha karartmaya teşebbüs etti” sözleriyle başlamıştır. Yazısının devamında darbe girişimine karışanları tarih bilmeyen, sosyal tekevvünlerden uzak, dünyanın nereye gittiğinden habersiz ve bu cehaletlerinden dolayı da iktidara geçme hırslarıyla kafalarını ortaya koyan kimseler olarak nitelemiştir.¹³

Ulus’un bir başka yazarı Cengiz Vurgeç (1963, 29 Mayıs) ise çok daha bir sert bir üslupla Aydemir’i eleştirmiştir. Vurgeç, “Şerefsiz Maceraperestler” başlığını verdiği yazısında, Aydemir’e yönelik olarak, “sen kalk, bir gece yarısı, taşımaya mezun olmadığın bir üniformayı sırtına geçir, Türk delikanlılarının en gözbebeği ümitlerini kışkırt, kardeş kanı dök, sonra kaç,,” diye yazmıştır. Yazısının devamında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

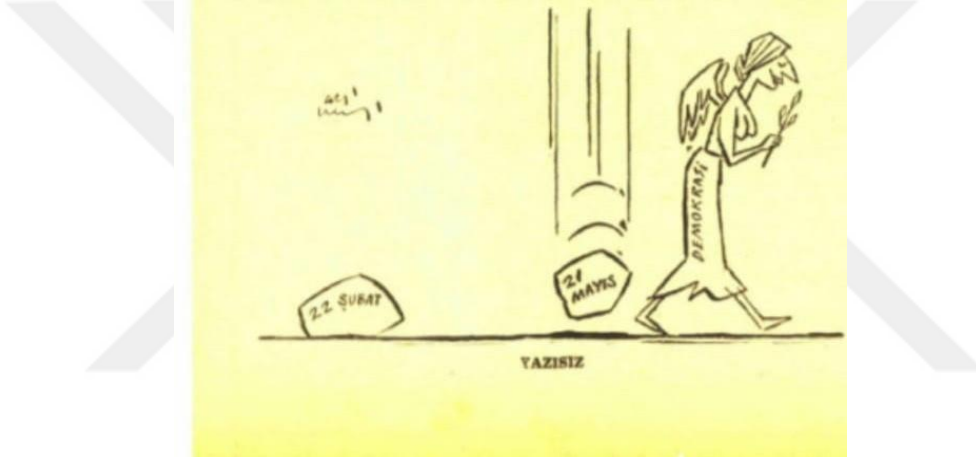
Bu adam müsveddesi, bu caddelerde ne yüzle dolaşabiliyor? Fakat meğerse onun şerefsizliği, o caddelerde salına salına dolaşmak utanmazlığıyla bitecek değilmiş. Meğerse o kendi ihtirası uğruna kardeşi kardeşe kırdırmak yolunu yeniden tutmaya tövbekâr olmuş değilmiş. Ve meğerse biz onu, bir gece yarısı, taşımak hakkına sahip bulunmadığı üniformasına bürünmüş olarak bir gece hırsızınkinden bir alçakça emellerle yeniden sahneye çıkmış görecekmiz!

¹³ *Ulus* başyazarı Cihan Baban, darbe girişimini takip eden bir aylık süreçte benzer içerikli yazılar yayımlamaya devam etmiştir. Bazı örnekler için bkz.: Baban (1963, 23 Mayıs; 1963, 24 Mayıs; 1963, 25 Mayıs; 1963, 29 Mayıs; 1963, 10 Haziran; 1963, 12 Haziran).

Milliyet gazetesinin köşe yazarlarından Refi Cevat Ulunay (1963, 22 Mayıs) ise olaylara farklı bir pencereden baktığı, “Demokrasiyi Kurtaran Adam” başlıklı yazısında, İnönü’yü duruşundan dolayı tebrik etmiş ve yazısının sonunda darbecileri şu şekilde eleştirmiştir:

İhtilâlin başında bulunanın, isyan patlak verdiği zaman gazetelerde neşrolunan beyanatını okudum, bütün dâvâ demokrasiyi kökünden kaldırıp yerine bir diktatörlük kurmaktı. Diktatörlüğün ve diktatörlerin sonlarını tarih bize pek güzel anlatır. Başvekil bunu bizim kadar, hatta bizden daha iyi bildiği için devlet idaresinde en güzel sistemin demokratik rejim olduğunu takdir ediyor. İhtilâl muvaffak olsaydı ne olacaktı? Memleket çorbaya dönecekti.

Darbe girişimi takip eden bir aylık süreçte incelenen gazetelerde, Talat Aydemir ve arkadaşlarını eleştiren başka yazılar da yayımlanmıştır.¹⁴ 21 Mayıs darbe girişimi sonrasında, incelenen gazetelerin bazılarında, gazetenin darbe girişimine bakış açılarını yansıtan karikatürler de yer almıştır.

Görsel 3.4. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 23 Mayıs 1963 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

Görsel 3.5. Ratip Tahir Burak'ın, 30 Mayıs 1963 tarihli *Ulus* gazetesinde yer alan karikatürü

¹⁴21 Mayıs darbe girişimini eleştiren diğer yazılar için bkz. Abadan (1963, 28 Mayıs); Erdoğan (1963, 1 Haziran); Levend (1963, 27 Mayıs).

Görsel 3.6. Ratip Tahir Burak'ın, 7 Haziran 1963 tarihli *Ulus* gazetesinde yer alan bir çizimi

20-21 Mayıs Talat Aydemir darbe girişimi dönemin basınında sıklıkla eleştirilmiştir. 22 Şubat 1962 tarihli darbe girişimiyle kıyaslandığında, basının bu kez daha kararlı bir şekilde darbecileri eleştirdiklerini söylemek mümkündür. Özellikle Aydemir, gazeteciler tarafından sert bir dille eleştirilmiş, darbe girişimini bastıran Hükümet yetkilileri ve askerler kutlanmıştır. Sıradaki bölümde de Aydemir liderliğinde 27 Mayıs Darbesi'nden iki ve üç yıl sonra gerçekleşen bu darbe girişimlerine basının tavrına yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır.

3.6. Genel Değerlendirme: 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs Talat Aydemir Darbe Girişimleri ve Gazeteler

Çalışmanın bu bölümünde, 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 tarihli Talat Aydemir darbe girişimlerine basının verdiği tepki, dönemin tirajı yüksek gazeteleri *Hürriyet*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Ulus* gazeteleri özelinde incelenmiştir. Gazetelerin olayı ele alış tarzında bu çalışma açısından en önemli yan, Aydemir'in darbe girişimlerine karşı gazetelerin tepkisinin, 27 Mayıs Darbesi'nden (ve daha sonra gerçekleşecek 71 Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'nden) büyük farklılık gösteriyor olmasıdır. Aydemir'in darbe girişimleri gazetecilerce alkışlanmamış; aksine, yoğun şekilde eleştirilmiştir. 27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirenleri kahramanlaştıran gazeteler, Aydemir ile beraberindekileri ve kalkıştıkları darbe girişimini bu kez "nankör ve namert tecavüz", "sergüzeştler", "saldırganlar" ve "asiler" gibi nitelermelerle sert şekilde eleştirmişlerdir. 27 Mayıs'tan farklı olarak, bu kez övgü alanlar darbeciler değil; bu iki darbe girişimini savuşturan Başbakan İnönü'dür. Darbe sonrasındaki ilk günlerde İnönü'nün kişiliği bilhassa ön plana çıkarılmış; İnönü, incelenen gazetelerin birçoğunun ilk sayfalarında övgülerle yerini almıştır.

İncelenen gazeteler 27 Mayıs Darbesi'ni büyük bir coşkuyla destekledikleri ve devrik DP iktidarını karalama yarışına girdikleri hâlde, Aydemir'in girişimlerini yoğun şekilde eleştirmeleri ve hatta Aydemir'i küçük düşürmeye çabalamaları aslında, eleştirel medya yaklaşımlarında da dikkat çekildiği üzere basınının, gücü elinde bulunduranların yanında durma kaygılarının tipik bir yansıması olarak görülebilir. Bununla birlikte, birçok kimsenin,

27 Mayıs ile Talât Aydemir darbelerini, gerek gelişim süreçleri, gerek darbeye maruz kalan hükümetlerin mevcut politikaları, gerekse de darbeye öncülük eden önder kadroların yönelimleri özelinde kıyaslayarak, iki darbeyi gerçekten birbirinden farklı şekilde değerlendirmiş olmaları da elbette mümkündür. Yani 27 Mayıs'ı, anti-demokratik bir doğrultuda ilerleyen müstebit bir iktidar karşısında demokrasiyi yeniden tesis edebilmek için girişilmiş bir hareket olarak görenlerin, Aydemir'in darbe girişimlerini çok farklı şekilde değerlendirmeleri (örneğin, kişisel bir diktatörlük kurma çabası olarak yorumlamaları), söz konusu yorum sahiplerinin mutlak suretle samimiyezsiz bir tavır içinde bulduklarını elbette göstermez. Zira Aydemir'in darbe girişimleri ile 27 Mayıs Darbesi, az-çok farklı sosyal-siyasal dinamikler üzerinde gerçekleşmişlerdir. Kuşkusuz, burada adları anılan gazeteler ve köşe yazarlarının hangilerinin sadece güçlüye (iktidarı elinde tutabilene) göre bir pozisyon belirlediğini ve hangilerinin 27 Mayıs Darbesi'ni Aydemir'in girişimlerinden samimi bir şekilde ayırt ederek tavır geliştirdiğini tespit edebilmek, bu çalışmanın sınırları dâhilinde olanaklı değil. Ancak bu çalışma açısından bilhassa üzerinde durulması gereken mesele şudur ki, Aydemir'in darbe girişimlerine karşı yapılan eleştiriler, aslında doğrudan doğruya darbe karşıtlığı içermemektedir. İncelenen gazetelerin tamamında öne çıkan durum, Aydemir'in darbe girişimlerinin, 27 Mayıs Darbesi'nin getirdiklerine zarar vereceği ve 27 Mayıs'ın kazanımlarını yok edeceği gerekçesiyle eleştiriliyor olmalarıdır. Yani gazeteler, Aydemir'in darbe girişimlerini eleştirirken dahi, başka bir darbe olan 27 Mayıs'ı yüceltmektedirler. Aydemir'in ikinci darbe girişiminden sadece günler sonra, 27 Mayıs 1963 günü, 27 Mayıs Darbesi'ne itafen bir bayram olarak kutlanmış ve bu kutlamalar, ele alınan gazetelerde genişçe yer bulmuştur. Özetle gazeteler, bir darbe girişimini kınamalarıyla neredeyse eş zamanlı olarak, başka bir darbeyi de alkışlamaktaydılar.

Aydemir'in söz konusu iki darbe girişimden sonra, bu girişimleri bir ölçüde haklı bir zemine oturtan ve kısmen makul sebepleri olan bir hareket olarak gösteren içerikte haber ve yazılar da yayımlanmıştır. Bu haber ve yazıların içeriklerinde genellikle DP çizgisindeki partilerin meclisteki yerlerini almaları ve askeri kışkırtan söylemlerde bulunmaları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca 27 Mayıs Darbesi'nin sağlayabileceği potansiyel kazanımların tümüyle elde edilmeden yönetimde sivil idareye dönülmüş olduğu düşüncesi de bu tür yorumlara temel teşkil edebilmektedir.

4. BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ülkeyi 12 Mart Muhtırası'na sürükleyen çalkantılı siyasi süreç ve devamında yaşananlar kısaca özetlenecek; akabinde ise dönemin hâkim medya organı gazetelerin, muhtıraya verdiği destek ve ona yönelik eleştirel tepkileri ayrı kısımlarda ele alınacaktır. *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Akşam*, *Ulus* ve *Tercüman* gibi, dönemin tirajı yüksek gazetelerinin değerlendirmeye alınacağı bu bölümde, gazetelerin manşetleri, açık haber içerikleri ve köşe yazılarındaki açık içerikler inceleme konusu edilecektir. Bölümün son kısmında ise 12 Mart Muhtırası'na basının verdiği tepkiye dair genel bir değerlendirmeye yer verilecektir.

4.1. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Gelişim Süreci

Dünyada solun yükselişine az-çok paralel bir biçimde, Türkiye'de de 1960'lı yıllarda sol fikirler toplumda taraftar toplamaya başlamıştır. Nitekim Adalet Partisi'nin (AP) tek başına iktidara geldiği 1965 seçimlerinde sosyalizm, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kanalıyla mecliste temsil edilir hâle gelmiştir (Başaran, 2016, s. 115). 1965 seçimleriyle mecliste on dört sandalyeye sahip olan TİP, milletvekili sayısı az olmasına karşın oldukça güçlü bir muhalefet odağı teşkil etmiş; ülkenin gençleri, aydınları ve işçileri için önemli bir çekim merkezi hâline gelmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, 1968'de Demirel önderliğinde seçim sisteminde bir değişikliğe gidilmiş ve küçük partilere avantaj sağlayan milli bakiye sistemi terk edilmiştir. 1969'da yapılan genel seçimde TİP, bir önceki genel seçimde yakaladığı oy oranını büyük oranda korumuş olsa da, yenilenen seçim sistemi nedeniyle mecliste yalnızca iki sandalyeye sahibi olabilmıştır. Tam da söz konusu dönemde (1971 Muhtırası'na gidilen süreçte) yalnızca meclisteki temsil meselesinde değil; siyasal ve toplumsal hayatın diğer alanlarında da sol özneler üzerinde çeşitli yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. Sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev haklarında değişiklikler yapılmak istenmiş, bu sayede Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) etkinliğinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yapılmak istenen değişiklikler, yalnızca DİSK üyelerinin değil, sendika üyeliği bulunmayan işçilerin de tepkisini çekmiş ve çeşitli protestolara neden olmuştur. Ancak işçi protestoları, Demirel hükümetinin, anayasanın gereğinden fazla özgürlükçü olduğu yönünde serzenişlerine yol açması dışında kayda değer bir sonuç yaratmamıştır. Bu arada, solun yükselişinin aksisedası biçiminde, ülkede radikal sağ akımlar da yükselişe geçince, 1970'lere doğru ülkede ciddi bir kutuplaşma ve çatışma ortamı oluşmaya başlamıştır (Ahmad, 2006, s. 174-175).

Öte yandan, 1965'ten itibaren ordu içerisinde çeşitli cunta örgütlenmeleri yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu cuntalar arasından Korgeneral Cemal Madanoğlu önderliğindeki cunta, en güçlü olanıdır. 'Madanoğlu cuntası' olarak da adlandırılan bu örgütlenmenin diğerlerinden farkı, sivil aydınlar (özellikle de Kemalizm ile sosyalizm arasında bir sentez

gerçekleştirmeye çalışan *Yön* dergisi çevresi¹⁵) tarafından da destekleniyor olmasıdır. Bu cunta, yalnızca darbenin nasıl gerçekleşeceği konusunda değil, darbeden sonra neler yapılacağı konusunda da plan sahibidir. 1965 seçimlerinden sonra Türkiye’de sosyalizmin parlamento yoluyla kurulamayacağından emin olan Doğan Avcıoğlu ve etrafında toplanan diğer aydınlarca desteklenen cunta, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından aralarına sokulan Mahir Kaynak aracılığıyla yakından takip edilmiştir. Ancak içlerindeki MİT ajanından Sovyet istihbaratı aracılığıyla haberdar olduktan sonra cunta hızla teşkilatlanmaya ve darbe hazırlığı yapmaya devam etmiştir. Ne var ki, cuntanın başındaki subaylar, saati geldiğinde darbe için düğmeye basmakta kararsız kalınca, 9 Mart 1971’de yapılması planlanan bu sol hükümet darbesi hayata geçirilememiştir. Bu tarihten üç gün sonra, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç başta olmak üzere Hava, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nın imzası bulunan bir muhtırayla Demirel Hükümeti devrilmiştir (Atılğan, 2015a, s. 636-637).

71 Muhtırası gerçekte, ordu içerisinde teşkilatlanan sol cuntanın hükümeti ele geçirmesini önlemek amacıyla verilmiştir. Nitekim muhtıranın verilmesinden kısa bir süre sonra, ordu içerisindeki sol-Kemalist 9 Mart cuntasında yer alan 35 subay, 5 general ve 1 amiral derhal görevden alınmıştır (Akşin, 2007, s. 301). Muhtıra, sol cuntayı devre dışı bırakma ve soldan gelecek bir darbeye engel olma amacıyla verilmiş olsa da, ironik şekilde, TİP haricindeki diğer sol çevrelerinin tamamı tarafından desteklenmiştir. Türkiye solunun 12 Mart Muhtırası’na bu desteğinin en temel nedeni ise muhtıranın, sol/sosyalist bir cunta tarafından verildiğini sanmalarıdır.¹⁶ Öte yandan muhtıra, en azından görünürde, doğrudan doğruya mevcut hükümeti de hedef almış ve ülkedeki olumsuz koşullardan Demirel hükümeti sorumlu tutulmuştur. Akabinde, muhtıra verildikten kısa bir süre sonra Demirel, kendi partisinin dahi desteğini kaybetmiş ve generaller de bizzat kendi partilileri tarafından bile eleştirilen Demirel’in istifasını istemişlerdir. Neticede, Demirel başbakanlıktan istifa etmek zorunda bırakılmış ve o günlerde ülkeye istikrar getirmesi beklenen ‘partiler üstü’ bir hükümetinin kurulmasının yolu açılmıştır (Ahmad, 2006, s. 176; Atılğan, 2007, s. 209).

Partiler üstü hükümeti kurma görevi ise CHP’den istifa etmesi şartıyla Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’e verilmiştir. Erim başkanlığında kurulan bu hükümette, başka partilerden vekiller, hatta meclis dışından seçilen üyeler de yer almıştır. Toplamda 11 bakandan oluşan bu hükümet, tarihe aynı zamanda ‘teknokratlar hükümeti’ olarak da geçmiştir. Bu hükümetin başa gelmesinden itibaren alınmaya başlayan önlemlerle genellikle

¹⁵Madanoğlu cuntasını destekleyen sivil aydınları da etrafında toplayan *Yön* Dergisi hakkında detaylı bir okuma için bkz.: Atılğan (2008).

¹⁶Bu süreçte, tirajları yüksek ve hükümete muhalif bir konumda bulunan gazetelerde yazan isimlerin bazıları, aynı zamanda Doğan Avcıoğlu’nun önderliğinde çıkarılan *Yön* ve *Devrim* dergilerinde de yazılar yayımlamaktaydılar. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Avcıoğlu önderliğindeki *Yön* (ve sonra *Devrim*) dergisi, ordu içerisinde öne çıkan sol cuntanın ideolojik alt yapısı oluşturmaktaydı (Erdin, 2010, s. 100). Bu nedenle söz konusu gazetecilerin, 12 Mart Muhtırası’nı övgüyle karşılayıp hızla benimsemelerinin ardında da benzer yanlışların yattığını söylemek mümkündür. 12 Mart Muhtırası’na karşı soldaki görüş birliğinin (ya da daha doğru bir ifadeyle ‘yanılgı’nın) tek istisnası ise Behice Boran önderliğindeki TİP olmuştur ve Boran, muhtıra karşısındaki tutumunda kısa sürede haklı çıkmıştır. Boran’ın 12 Mart sürecindeki ayırt edici duruşuna dair detaylı bir okuma için bkz.: Atılğan (2007, s. 209-219).

ülke solunun sindirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Erim Hükümeti döneminde TİP ve DİSK kapatılmış, sendikalı işçiler toplu olarak işten çıkarılmış ve grevler yasaklanmıştır. Bu ortamda solcu gençlik örgütlerinin önderleri de tutuklanmış, bazıları ölüm cezasına çarptırılmış veya kolluk kuvvetleri ile girdikleri çatışmalarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca basına yoğun şekilde sansür uygulanmış, pek çok önemli gazeteci ve yazar da tutuklanmıştır. Yine bu hükümet döneminde, TSK'den ve üniversitelerden atılanlar olmuştur. Yine söz konusu dönemde, 1961 Anayasası fazla özgürlükçü olmakla eleştirilmiş ve anayasada bazı değişikliklere gidilmiştir. Öyle ki Erim bu değişiklikleri açıklarken, 1961 Anayasası için, "Türkiye bu lüksü kaldıramaz" ifadesini kullanmıştır. Türkiye Kanun Hükümünde Kararnamelerle (KHK) de Erim hükümeti döneminde tanışmıştır. Kısacası Erim Hükümeti'nin bütün politikaları özgürlükleri kısıtlamak üzerine olmuştur. Erim'e takılan "Şalacı Erim" lakabı da işte bu dönemde kamuoyunda yerleşik bir hâl almıştır. Aslında Erim'e takılan bu lakabın çıkış kaynağı, teknokratlar hükümetinin başına geçmesinden çok önce, DP ve CHP arasındaki gerilimin arttığı bir dönemde (1946'da) *Ulus* gazetesinde yazdığı bir yazıdır. Bu yazısında Erim, "sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahede edildiğinde... bir müddet için hürriyet ilahının üzerine şal örtmek gerekir" demiştir. Geçekten de Erim, bu düşüncesini, yıllar sonra gelen Başbakanlığı döneminde gerçekleştirmiş, bu da kendisine takılan şalacı lakabını kalıcı hâle getirmiştir (Varel, 2020, s. 125-126).

Bu şekilde, Erim hükümetinin icraatları, göreve gelmesini takiben kısa bir zaman sonra sağ destekler bir görünüm almıştır. Buna tepki olarak da sol örgütlerin eylemleri daha da şiddetlenmiştir. Sol gençlik örgütlerince kaçırılan İsrail Başkonsolosu'nun aranması için İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ve sıkıyönetim ilan edilmiş; bu arada, sol aydınlar, işçiler ve öğrenciler toplu olarak yargılanmaya başlamıştır. Olayların tırmanması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) söz sahibi olamamaları, Erim'in beyin takımı 11'lerin istifasına neden olmuştur. Yeni hükümet ise yine Erim tarafından kurulmuştur. Bu defa gündemde yalnızca konu olarak solun bastırılması ve anayasal özgürlüklerin kırılması vardır. Solu bastırılma çabaları, oldukça tartışmalı bazı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. İşkence merkezleri kurulmuş ve Ziverbey Köşkü bu işkence merkezlerinden adı en çok duyulmuş olmuştur (Aksin, 2007, s. 301-302).

Bu arada Erim, Cevdet Sunay'dan aldığı onaya güvenerek meclisten, ülkeyi kararnamelerle yürütmesini sağlayacak yetkiyi talep etme cesaretini göstermiştir. Bu talebi mecliste kabul edilmeyince, Nisan 1972'de istifa etmiştir. Erim'in istifasından sonra da yerine Güven Partisi lideri Ferit Melen geçmiştir. Meclis içerisinde, Erim ve Melen hükümetlerine muhalefet eden tek siyasi parti genelde CHP, özeldede ise Bülent Ecevit ve onu destekleyenler olmuştur (Zürcher, 1995, s. 378).

Erim hükümetlerinden sonra kurulan Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri döneminde de siyasi istikrar sağlanamamıştır. Sosyal ve ekonomik sorunlar, artarak devam etmiştir.

Nitekim bu hükümetlerin ömürleri de tıpkı Erim hükümetleri gibi kısa süreli olmuştur (Ahmad, 2006, s. 180).

4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Gazetelerin Verdiği Destek

12 Mart Muhtırası'nın öncesinde, incelenen gazetelerin bazılarında, başta Genel Kurmay Başkanı olmak üzere ordunun üst düzey komutanlarının hükümeti uyaran konuşmaları desteklenmiş, olumlu bulunmuştur. Söz konusu gazeteler, komutanların hükümet ve anarşiye dair uyarılarını manşetten haber yapmayı tercih etmişlerdir. Örneğin 10 Şubat 1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "Durum 27 Mayıs Öncesi Gibi" manşet haberiyle basılmıştır. Haberin içeriğinde, Genel Kurmay Başkanı Tağmaç'ın, Cumhurbaşkanı Sunay ile yaptığı görüşmenin detayları yer almıştır. Tağmaç'ın, "Türk devletinin geleceğinin tehlike düşecek hâle geldiği" ve "27 Mayıs öncesi durum ile bugünkü durumun aynı olduğu" hususunda Sunay'ı uyarışı haber yapılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesine göre, Silahlı Kuvvetler sorunların çözümünü hükümetten beklemektedir ve komutanların demokratik düzen içerisinde hükümete yardım etmek istedikleri, köşke yakın çevrelerce dile getirilmektedir. Tağmaç'ın, 12 Mart öncesinde siyasilere uyarı niteliğindeki ve gerekirse askerî bir müdahale yapılabileceği iması taşıyan sözleri dönemin öne çıkan diğer gazetelerinin de manşetlerinden haber yapılmıştır.¹⁷

Cumhuriyet'in 11 Mart 1971 tarihli, yani muhtıranın verilmesinden sadece bir gün önceki baskısında ise "Yüksek Komuta Konseyi Toplandı ve Komutanlar Görüş Birliğine Vardı. Olayları Bastırmada Hükümet Yetersiz" manşeti yer almıştır. Haberin içeriğinde, Yüksek Komuta Konseyi'ne katılanların isimlerine ve konsey toplantısında değinilen konulara yer verilmiştir. *Hürriyet*'in aynı tarihli baskısında ise "Ordu Rejimi Korumakta Kararlı" başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberde, hükümetin son olaylar karşısındaki tutumunun ordu evlerinde en çok konuşulan konu olduğunun altı çizilmiş ve "genel kanaate göre, silahlı kuvvetler mensupları hükümetin olayları hafife aldığı kanaati taşımaktadır. Bu durumun sür'atle düzeltilmesi şarttır" diye yazılmıştır. Haberin devamında, komutanların fikir ve görüşlerini hükümete "muhtıra" şeklinde vereceği söylentilerinin gerçek olmadığı iddia edilmiştir. Aynı tarihli *Milliyet* gazetesinin manşetinde ise "Tağmaç: Maksat Ordunun Sabrını Taşırmaktır,, Dedi" haberi yer almıştır. Haberin içeriğinde yine Tağmaç'ın komutanlarla uzun saatler süren toplantısının içeriğine yer verilmiştir. *Milliyet*, Tağmaç'ın, "Durum tehlikelidir. Ancak yarın çöküyormuşuz gibi bir durum yoktur. Ümitsizliğe kapılmayalım. Bir şans daha tanıyalım" sözlerine dikkat çekmiştir. Yine 11 Mart 1971 tarihli *Tercüman* gazetesi de Tağmaç'ın Genişletilmiş Komuta Konseyi'nde son yaşanan olayları ve özellikle ODTÜ'deki çatışmayı konu alan konuşmasını manşetten duyurmuş ve "Ordu Adeta Müdahaleye Zorlanıyor" sözleri haber başlığı yapılmıştır.

Komutanların muhtırasının, 12 Mart 1971 tarihi itibarıyla yine gazetelerin manşetlerinde yer aldığı ve muhtıranın haber yapılmaya başlandığı günden itibaren ele alınan gazetelerin

¹⁷Bazı örnekler için bkz.: *Akşam* (1971, 12 Mart); *Cumhuriyet* (1971, 4 Mart; 1971, 8 Mart); *Hürriyet* (1971, 4 Mart).

hemen hepsinde, muhtırayı verenlere atfedilen açıklamaların manşetlere taşındığı görülmektedir. 12 Mart 1971 tarihli *Hürriyet* gazetesinin manşetinde, “Hükümetin İstifası İçin Generallere Söz Verildi” başlıklı bir haber yer almıştır. Haberin detaylarında, AP’lilerin, Demirel’in başbakanlıktan alınması için çalıştıkları ve Demirel’in kardeşlerinin yolsuzluk hikâyelerinin ordu evlerinde konuşulduğu iddialarına yer verilmiştir. *Hürriyet* gazetesi aynı tarihte bir jet baskı yayımlayarak muhtırayı, “Ordu Ültimatı Verdi Hükümet Çekilsin” manşetiyle duyurmuştur. Ayrıca “Ordu’da Bütün İzinler İptal Edildi, Birlikler Alarında” ve “Milli Hükümet Kurulmazsa ORDU İdareye El Koyacak” başlıklı haberler yayımlanmış; muhtıranın nasıl verildiği, detaylarıyla haberleştirilmiştir. 13 Mart 1971 tarihli *Ulus* gazetesi ise muhtırayı, “Komutanların Muhtırası” manşetiyle duyurmuştur. Haberin açıklamasında, “demokratik kurallar içinde kuvvetli ve inandırıcı yeni bir hükümetin derhal kurulması isteniyor. Bu yapılmazsa Ordu yönetime derhal el koyacak” diye yazılmıştır. *Akşam* gazetesi de benzer ifadeleri manşetinden haberleştirmiştir. *Akşam*’ın 13 Mart 1971 tarihli baskısı, “Komutanların Ültimatı: Anayasanın Öngördüğü Reformlar Yapılmazsa... Ordu İdareye El Koyacak” manşetiyle çıkmıştır. Haberin hemen altında, muhtıra metni, “Komutanların Ültimatı: Cumhuriyetin Geleceği Tehlikede” başlığıyla verilmiş ve hükümetin istifa ettiği iddialarına yer verilmiştir. Aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin de benzer ifadelere yer verdiği manşet haberinin altında, “Türk Ordusu İdareyi Üzerine Almaya Kararlı” diye yazılmıştır. *Cumhuriyet*, ordunun askerî müdahaleyi muhtırayla sınırlı bırakmamakta kararlı olduğu iddiasında bulunmuştur. Muhtıranın ilanının ilan edilmesinin ardından incelenen gazetelerin hepsinde muhtıra manşet ve sürmanşetten duyurulmuştur. Komutanlara atfedilen sözlere ve konuşmalara sıklıkla yer verilmiştir.¹⁸

Muhtıradan sonraki günlerde de gazetelerde askerî müdahaleyi olumsuz nitelikteki yayınların devam ettiği görülmektedir. 14 Mart 1971 tarihli *Tercüman* gazetesinde muhtıra sonrasına yönelik olarak, “Neler Olabilir?” başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberde, “Demirel Hükümeti’nin istifasından sonra, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının verdikleri muhtıra ışığı altında kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet tekeline çalışılacaktır” diye yazılmıştır. Haberde, gerçekleşen askerî müdahaleden “muhtıranın ışığında” şeklinde bahsedilmesi dikkat çekicidir.

Cumhuriyet’in 15 Mart 1971 tarihli baskısında ise “Silahlı Kuvvetlerin Yanındayız” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberin içeriğinde, muhtıra ve Demirel hükümetinin istifasıyla ilgili olarak, çeşitli kuruluşların muhtırayı olumlayan bildirimleri haberleştirilmiştir. Aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ayrıca, “Haftanın Raporu” isimli bir köşe oluşturulmuş ve “Geliyorum Diyen Ültimatı” başlıklı bir yazıya yer verilmiştir. Yazıda, ülke dışına da yansıyan huzursuzluğun ordu kademelerince de bilindiği ve yabancı basında ordunun alt kademelerinin müdahale isteğinin üst kademelerdeki komutanlarca engel olunduğu bilgisi

¹⁸Gazetelerin Komutanlara atfedilen açıklamaları manşetten haberleştirmelerine yönelik diğer bazı haberler için bkz.: *Akşam* (1971, 16 Mart); *Cumhuriyet* (1971, 16 Mart); *Hürriyet* (1971, 13 Mart); *Milliyet* (1971, 13 Mart); *Tercüman* (1971, 13 Mart); *Ulus* (1971, 13 Mart).

yer almıştır. Buna kanıt olarak da Genel Kurmay Başkanı Tağmaç'ın bayram mesajı gösterilmiştir. Devamında, ordunun üst kademesinin, alt kademeyi askerî müdahaleye gidilmemesi kararına ikna etmeye çalıştığı, ancak son gelişmelerin orduyu müdahaleye mecbur bıraktığı yazılmıştır.

Benzer içerikte haberler muhtırayı takip eden günlerde gazetelerde yayımlanmaya devam etmiştir. *Milliyet*, 15 Mart 1971 tarihinde, "Esen ve Savcı: Muhtıra ve İstifa Hukuka Uygun" başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, başbakanın istifasının ve muhtıranın anayasaya aykırı olduğu eleştirilerine cevaben, Anayasa Profesörü Bülent Nuri Esen ve Prof. Bahri Savcı'nın aksi yöndeki demeçlerine yer verilmiştir. O güne kadar, muhtıranın anayasaya aykırılığı üzerine gelen eleştirilerin hiçbirine yer vermeyen *Milliyet*'in, muhtırayı anayasal olarak da haklı gösterme çabasındaki bu haberi yayımlaması dikkat çekicidir. Yine aynı tarihli *Milliyet* gazetesinde ayrıca, "Türk-İş Koalisyon Kurulmasını İstedi" başlıklı bir haber de yayımlanmıştır. Haberin içeriğinde, "35 sendika ve federasyon komutanların muhtırasını benimsedi" diye yazılmış ve devamında, Türk-İş'in, ülkedeki kardeş kavgasına ve kötüye gidişe askerî dur dememesinin ordunun varlığına aykırı olacağı ve Silahlı Kuvvetlerin muhtırasının çok yerinde bir hareket olduğunu belirten bildirisine yer verilmiştir.

Hürriyet gazetesi de muhtırayı destekleyen haberler yayımlamaktan geri durmamış, bu haberlere ek olarak, muhtıraya olumsuz tepki gösterenleri de eleştirmiştir. 13 Mart 1971 tarihli *Hürriyet* gazetesinde, muhtıra için, "Bunun Böyle Olacağı Belliydi" başlıklı bir yazı yazılmıştır. *Hürriyet* gazetesi, gerçekleşen askerî müdahaleyi, hükümetin ve parlamentonun yetersizliklerinden dolayı kaçınılmaz ve haklı bir müdahale olarak gördüğünü yazmıştır. Haberin ilk paragrafında, şu ifadeler yer almıştır: "Bir parlamento ki, bir hükümet ki, 'Türkiye uçuruma gidiyor' ihtar ve ikazlarına kulak tıkar, aldırılmaz; ona karşılık elbette ki bir gün sabırlar taşacak, elbette ki bir gün Türk Silahlı Kuvvetleri 'Yeter artık' diyecekti". Üç gün sonra, aynı gazetede yer alan başka bir habere ise "Sunay'ın Millete Mesajı, Yeni Bir Devir Başladı" başlığı atılmıştır. Haberde, dönemin cumhurbaşkanı Sunay'ın, 12 Mart Muhtırası itibarıyla karanlığa giden tehlikeli dönemin geride bırakıldığını ve TSK'nın, kendilerine anayasanın 211. maddesinin yüklediği sorumluluğu yerine getirmiş olduğunu ifade eden radyo konuşmasına yer verilmiştir. Öte yandan *Hürriyet*, darbeye karşı eleştirel bir konum alan Bülent Ecevit'i hedef alan haberlere de imza atmıştır. 23 Mart 1971 tarihli *Hürriyet* gazetesinin manşetinde, "Cumhurbaşkanı ve Orduya Hakaret Ettiği İleri Sürülen Ecevit İçin Tahkikat Açıldı" haberi yer almıştır. Haberin içeriğinde, Ecevit'in, "Yunanistan'da oynanan oyunların Türkiye'de de oynandığını ve komutanların saptırıldığını" iddia ettiği konuşması sonucunda, Ankara Savcılığı tarafından açılan davaya yer verilmiştir. Ecevit'e açılan davanın konu alındığı bu haberin hemen altında, haberle alakalı olarak, "Yazık Çok Yazık" başlıklı bir yazı yer almıştır. Bu yazıda Ecevit hedef alınmış ve 12 Mart Muhtırası'nı dar görüşle ve yanlış değerlendirmekle eleştirilmiştir. *Hürriyet*, bu yazıda Ecevit'i, parti çıkarlarını milletin demokratik çıkarlarının üzerinde tutmakla suçlamıştır. Gazete, aynı günlerde bir diğer

yandan da askerî müdahaleyle göreve gelen Nihat Erim'i destekleyen haberlere de imza atmıştır.

Öte yandan, ele alınan gazetelerin bazılarında, 12 Mart 1971 askerî müdahalesinin dış basında olumlu karşılandığı ve hatta takdir edildiğini haberleştiren yazıların da yer aldığı görülmektedir. Dış basında yayımlanan ve ülkemizdeki askerî müdahaleyi eleştiren herhangi bir habere yer vermeyen dönemin gazeteleri, yabancı basının muhtırayı destekleyen açıklamalarını ise günlerce yayımlamayı tercih etmişlerdir.¹⁹

12 Mart Muhtırası'na en açık destek ise köşe yazarlarından gelmiştir. Bilhassa *Akşam* gazetesi yazarlarından Çetin Altan ve İlhami Soysal, bu konuda öne çıkmaktadır. Öyle ki her iki köşe yazarı da muhtıradan sonra, yapılanın yetersiz bir müdahale olduğu yorumunda bulunmuş ve 27 Mayıs benzeri bir darbeyle idarenin tamamen ele geçirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Soysal'ın (1971, 13 Mart) *Akşam* gazetesinde muhtıranın ertesi günü yayımlanan "Nasılınız? Eyi Misiniz?" başlıklı yazısı esprili bir dille başlamış ve yazı boyunca Soysal, başta Demirel olmak üzere siyasilerin tüm uyarılara rağmen anayasayı değiştirmek, yolsuzluk vb. konulardaki hırslarını sürdürdüklerini, "üç beş oy uğruna vatan bütünlüğünü tehlikeye attıklarını" ve ülkeyi askerî müdahaleye götüren birçok hata yaptıklarını yazmıştır. Soysal (1971, 14 Mart) bir gün sonraki yazısında da Demirel Hükümeti'nin politikaları yüzünden oluşan durum karşısında askerî müdahaleyi gerekli bulduğunu belirtmiş ve derhal seçime gidilmesi gerektiğini öne süren İnönü'yü de sert biçimde eleştirmiştir. Soysal, İnönü'yü, Türkiye'nin mevcut yapısı içinde seçime gidildiğinde farklı sonuçların çıkmayacağını bildiği hâlde seçime gitmek istemekle ve bu nedenle başarısızlığa mahkûm olacağı açık bir oyun oynamakla itham etmiştir. Soysal, bu yazısında, askerî müdahale hâlinin devamını istemiş ve İnönü'ye şu ifadelerle yüklenmiştir:

27 Mayıs sonrasında politika padişahı, Bizans oyuncusu İsmet Efendinin, 'Bir an önce seçimlere gitmekte sayılamayacak kadar çok faydalar mülâhaza etmekteyiz' zokası gibi adamın gırtlığına takılır kalır. Politikacı İsmet Efendinin, 27 Mayıs sonrası milleti sürüklediği seçimlerin, memleketi nereye getirdiği, ortaya çıkan partilerin, parlâmentonun yapısından bellidir.

Soysal, yazısının sonunda, "Hukuki İhtilâl" başlıklı bir bölüme de yer vermiştir. Bu bölümde, 12 Mart Muhtırası'nı, tabi senatör Mucip Ataklı'nın tanımını destekleyerek "hukuki ihtilâl" olarak nitelemiştir. Soysal'a göre bu muhtıra, "henüz kemalini bulamamış, sömürücü ve hâkim sınıflara karşı hâlâ tereddütlü, onların seslerini çıkarıp, oyunlarını oynayıp, fırıldaklarını çevirmeye imkân ve olanak sağlayan bir ihtilâl"dir. Yazısında darbe yerine muhtıra verilmesini, yani reformları gerçekleştirecek bir hükümet kurulması için parlamentoya bir fırsat daha tanınmasını eleştiren Soysal, "partiler, verilen şans değerlendirilemeyecek ve yalnızca Atatürkçülere zaman kaybettirecektir" diye yazmıştır.

---

¹⁹Dış basının muhtırayı destekleyen yayınlarını aktaran bazı haberler için bkz.: *Akşam* (1971, 15 Mart); *Cumhuriyet* (1971, 17 Mart); *Milliyet* (1971,13 Mart; 1971, 14 Mart; 1971, 16 Mart).

Muhtırayı takip eden günlerde yayımlanan başka bir yazısında da Soysal (1971, 16 Mart) Demirel Hükümeti'nin muhtırayla istifa ettirilmesinden sonra hızla seçime gidilmesini isteyen İnönü'yü yine eleştirmiştir. Soysal'a göre seçime gidilirse yönetme vasfı olmayan menfaatçi kişilikler yine parlamentoya gelecek ve halk yine temsilcilerini seçemeyecektir. Yazısının sonunda ise parlamentonun tamamen feshini isteyen şu cümleler yer almıştır: "Parlâmentonun feshi, politikacı makulesinin evine gönderilmesi doğrudur, yerindedir ve lâzımdır. Ama yine aynı aktörlerle oyun kalındığı yerden devam... Bakın bu, bu milleti fazlaca eşek yerine koymaktır."

Soysal (1971, 18 Mart), bir diğer yazısında, 12 Mart Muhtırası'nın, politika çevrelerince çeşitli oyunlarla yozlaştırılmak istendiğini ve bu nedenle, 27 Mayıs sonrasında yaşananların tekrarlanacağını yazmıştır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun bir yazısına referans veren Soysal, 12 Mart Muhtırası'nın önündeki en önemli tehlike olarak yine İnönü'yü göstermiştir. Soysal, yazısının devamında İnönü'yü, Atatürk'ün ölümünden sonra ülkeyi geri kalmış ülkeler seviyesine indirmek, laikliği katletmek ve Atatürk devrimlerinin sonunu getirmekle itham etmiştir.

Muhtıranın istenilen etkiyi yaratmadığını ileri süren Soysal (1971, 20 Mart), muhtıradan günler yayımlanan bir yazısında ise muhtıra için, "çok yürekte, bir an için 'acaba' sevinci yaratan, ama sonunda 'fos' çıkan 12 Mart Muhtırası" ifadelerini kullanmıştır. 12 Mart Muhtırası'nın yetersiz bir müdahale olduğu iddiasını sürdüren Soysal (1971, 10 Nisan), başka bir yazısında, 12 Mart Muhtırası'nı imzalayanları gereğini yapmamakla eleştirmiştir:

Parlâmento, partiler, politika esnafı, basın, polis, jandarma, üniversite hocaları ve öğrencileri, hatta bir ölçüde ordu çevreleri, dinamik güçler <<12 Mart zılgıtı>> nı yaratan güçler olarak, kendi yarattıkları hayûlanın önündeki paniği hâlâ atamadılar. Arada yeni bir hükümet kuruldu. Bir şeyler yapmaya da çalışacak. Çalışacak ama bir şey olmayacağı da muhakkak. Hükümet yaptım oldu diyecek ama olmayacak. Bir süre gelecek ki: sıra 12 Mart muhtırasını verenlerden hesap sormaya gelecek. Bizim merak ettiğimiz de bu. 12 Mart muhtırasını imzalayanlar, imzalarının gereğini yerine getirmezlerse nasıl hesap verecekler.

Akşam yazarlarından Çetin Altan'ın da muhtıra karşısındaki tavrı Soysal'a çok benzerdir. Altan'ın (1971, 14 Mart) muhtıraya ilk tepkisi "Ve Şahmerdan Güm Diye Gitti" başlıklı yazısı olmuştur. Altan, yazısında, Demirel'in muhtıra ile başbakanlıktan istifa ettirilmesinden duyduğu memnuniyeti açıkça dile getirmiş; Demirel ve çevresindekilerin pek çok yolsuzluğa ve usulsüzlüğe bulaştıklarını, uyarılara kulak asmadıklarını ve tüm bunların muhtıraya sebep olduğunu yazmıştır. Altan (1971, 16 Mart), "Halkın Tutsak Olduğu Demokrasi" başlıklı başka bir yazısında ise askerinin müdahalesinin ardından sahte demokrasi sevdahılarının bir takım yalan ve hilelerle, 27 Mayıs sonrasında olduğu gibi devrimci ve zinde kuvvetleri kandırmak isteyeceklerini iddia etmiştir. Altan, yazısının sonunda, muhtırayı eleştirenlere karşı uyarı niteliğinde olan şu cümleleri yazmıştır:

Bunu iyi görmek, ona göre davranmak ve özellikle asla zaman kaybetmemek gerekmektedir. Hele hele olmayan demokrasiyi savunma numaralarına ise hiç mi hiç yatmamak şarttır. Çünkü tuzağın en püf tarafı orasıdır. Dikkat ederseniz kazık daima oradan atılmaktadır.

Altan (1971, 18 Mart), başka bir yerde de politikacıların, ordunun muhtırasını üzerlerine almayacak kadar pişkin olduklarını yazmış ve İnönü'yü de tutarsız tavır almakla eleştirmiştir. Yazısının sonunda, orduyu politikacılara karşı uyarma amacıyla şu cümleleri kaleme almıştır:

Şimdi akılları fikirleri Orduyu bölüp birbirine düşürmek, zaman kazanmak ve onu bunu suçluya suçluya eski oyuna yine devam etmek... Başarıya ulaşamazlar diye temenni edelim, ama en usta oldukları konu da budur onların...

Altan (1971, 27 Mart) başka bir yazısında ise yeni kurulan Erim Hükümeti'ne Orgeneral Batur'un muhtırasını dikkate almalarını önermiştir. Altan, generalin muhtırasında, Türkiye'nin kurtuluşu için ilk adım olabilecek reformların yer aldığı ileri sürmüştür.

Milliyet gazetesi yazarlarının da muhtırayı hızla sahiplendikleri ve övgüyle karşıladıkları görülmektedir. "Düşünenlerin Düşünceleri" köşesinin yazarı İsmail Giritli (1971, 16 Mart) bir yazısında, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir bakıma kendi eserleri olan 1961 Anayasası'na ne pahasına olursa olsun sonuna kadar gösterdikleri bağlılığın son bir ifadesi olan 12 Mart tarihli muhtıra" ifadesini kullanmış ve muhtırayı, askerinin doğal tepkisi olarak karşılamıştır. Dönemin *Milliyet* yazarlarından ve aynı zamanda İnönü'nün damadı olan Metin Toker (1971, 18 Mart) ise bir yazısının başında, "geçenlerde Ankara televizyonunda bir açık oturuma çağırılmışlardı [...] Durumu herkesin işi gücü bırakıp orduya davetiye çıkarmakta olduğu şeklinde özetledim. Allahtan ki dedim, bütün bu çılgınlıklar arasında sadece Ordudur ki, aklını başında tutuyor. Son Olayları en son olaylar takip etti ve Ordunun aklını başında tutan grubu kesin uyarmasını yapmak zorunluluğunu duydu" ifadelerini kullanmıştır. Aynı yazısında Toker, muhtırayı şu ifadelerle savunmuştur:

Türkiye'de yaratılmış olan şartların bu muhtırayı gerektirmediğini hiç kimse iddia edemez. Muhtıranın mahiyeti ise demokratik parlâmenter rejimin koruyucusu Türk Silahlı Kuvvetlerinin özelliğine uygundur. Bu özelliğinin dışına taşılması için yapılan telkinleri, kışkırtmaları, hâttâ girilmiş bâzı tertipleri boşa çıkardığı için muhtıra, yarın pek çok husus daha fazla aydınlığa kavuştuğunda antidemokrasi temayüllerin değil demokrasiye bağlılığın bir vesikası olarak değer kazanacaktır.

Toker (1971, 24 Mart), bir başka yazısında bu kez ülkede yaşanan siyasi ve sosyal sorunların sorumluluğunu parlâmentoya yüklemiştir. Toker, söz konusu yazısının sonunda Cumhurbaşkanı Sunay'ı hedef almış ve şöyle demiştir: "Nihayet bunca ikazlar olurken, ben Başbakana çekil diyemem! Ben Başbakana çekil diyemem diyen Cumhurbaşkanı ordudan

muhtırayı alınca nasılda haydi çekil! Çekilsene efendi! diyiverdi.” *Milliyet* gazetesinin diğer yazarları da tıpkı Toker ve Giritli gibi, muhtırayı destekler yazılar yayımlamışlardır.²⁰

Cumhuriyet gazetesinin önemli yazarlarından İlhan Selçuk ve Sıtkı Ulay ise muhtıra öncesinde de askerî müdahalenin gerekliliğini savunan yazılar yazmışlardır. Selçuk (1971, 10 Şubat), 12 Mart Muhtırası’ndan bir ay önce, Genel Kurmay Başkanı Tağmaç’ın, Cumhurbaşkanı Sunay ile görüşmesinin gazeteye yansıyan kısmına tepki göstermiştir. Tağmaç’ın memlekette durumun 27 Mayıs öncesindeki gibi olduğu konusunda Sunay’ı uyarısını yumuşak bir uyarı olarak değerlendirmiş ve daha sert bir askerî müdahalenin gerekliliğinden dem vurmıştır. Selçuk’un (1971, 5 Mart), yine muhtıra öncesi yayımlanan “Ordunun Varlık Gereçesi” başlıklı bir yazısı da bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Yazısına, ordunun varlık gereçelerini sıralayarak başlayan Selçuk, yazısının devamında, Kurtuluş Savaşı’nın milli pazarı da korumak için ve yer altı ile yer üstü kaynakların sömürülmesini engellemek için de verildiğini belirtmiştir. Selçuk, yazısının sonunda, “Milli pazar yabancıların eline geçtiği zaman ordunun sınırda beklemesinin bir hikmeti kalmaz” ifadelerine yer vermiş ve bu nedenle ordunun, rejime müdahale etmesi gerekliliğine göndermede bulunmuştur.

Cumhuriyet gazetesinin yazarlarından Sıtkı Ulay (1971, 14 Şubat) ise muhtıradan günler önce “Ordu Uyumaz” başlıklı yazısına şu ifadelerle başlamıştır:

Memleketin siyaset çevrelerince yine uçurumun kenarına itildiği şu son günlerde yurdun ve Atatürkçülüğün biricik kurtarıcısı olan Silahlı Kuvvetlerin tutum ve davranışları bütün halkımız ve aydınlarca dikkatle izlenmekte halk toplulukları arasında ordu hakkında çeşitli söylentiler kulaklarımızı tırmalamaktadır.

Aynı yerde, ordunun memleket meselelerine duyarsız kaldığı yönündeki dedikodulardan duyduğu rahatsızlığı kaleme alan Ulay, ordunun, “27 Mayıs Devrimi’ni” gerçekleştiren aynı halkı ordu olduğunu vurgulamıştır.

Muhtıranın gazetede duyurulduğu 13 Mart 1971 itibariyle *Cumhuriyet* gazetesinin müdahaleyi hızla benimseyip destekledikleri görülmüştür. Muhtıranın duyurulduğu gün, *Cumhuriyet* gazetesinde, Nadir Nadi’nin (1971, 13 Mart) “Devrimci Ordunun Sesi” başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Muhtırayı sevinçle karşıladığını ve ordunun müdahalesinin muhtırayla sınırlı kalmamasını temenni ettiğini açıkça yazan Nadi, mevcut anarşik durumu, Atatürkçü bir reform anlayışıyla ve gerçekçi bir şekilde ele alacak yeni bir hükümetin kurulmasını istemiştir. Muhtıradan günler sonra, *Cumhuriyet* başyazarı Nadi’nin (1971, 21 Mart), parlamentoyu 12 Mart Muhtırası’nın esaslarına uymaya davet ettiği bir yazısı yayımlanmıştır. Nadi, bu yazısında şu ifadelerle yer vermiştir: “12 Mart’tan bu yana geçen zaman sürecince muhtıra önünde boyun eğdiğini gördüğümüz parlamento, kendi kendisi ile çelişkiye düşmek istemiyorsa, bundan sonra da davranışlarını muhtıranın esprisine uydurmakla yükümlüdür.”

---

²⁰*Milliyet*’te yayımlanan ve 12 Mart Muhtırası’nı destekleyen köşe yazılarından bazı örnekler için bkz.: Kılış (1971, 23 Mart); Yalvan (1971, 18 Mart).

Cumhuriyet yazarlarından Kemal Aydar (1971, 14 Mart) da ordunun muhtırasından duyduğu memnuniyeti gizlemeyen köşe yazarlarındandır ve yazısına, askerî müdahaleyi destekleyen şu sözlerle başlamıştır:

Ordunun davranışı kuşkusuz, kanuni ve hukukidir. Amacı da, Anayasa içinde kaldığını zannedip davranışlarıyla çoktan raydan çıkmış ve yurdu çoktan anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş bir yönetimi ve onun kayıtsızlığına karşı durmayı becerememiş bir parlamentoyu, kulağından tutup anayasa ve Atatürkçülük yoluna sokmaktır.

İlhan Selçuk (1971, 14 Mart) da muhtıranın verilmesinden hemen sonra *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan “12 Mart Muhtırası” başlıklı yazısında muhtırayı övgüyle karşılamış, “12 Mart bildirisini devrimci çizgide olumlu bir adımdır. Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda, Türk Ordusunun devrimci geleneğine ve yapısına uygun bir tarihî belgedir” diye yazmıştır. Selçuk (1971, 24 Mart) başka bir köşe yazısında ise şu ifadelerle muhtırayı desteklemiştir:

Böylece Mustafa Kemal’den beri zaman zaman siyasi iktidara ağırlığını koymuş olan ara tabakalar tekrar gücünü duyurmuştur. 12 Mart muhtırasını, aydınların, memur ve öğretmen sendikalarının, devrimci derneklerin, meslek odalarının desteklemesi rastlantı değildir. 27 Mayıs’ta benzeri müdahalenin daha kuvvetli bir örneğini yaşamıştık.

Cumhuriyet’te yayımlanan (1971, 16 Mart), *Cumhuriyet* imzalı bir yazıda ise İnönü’nün muhtıraya ilk tepkisi eleştirilmiş ve muhtırayı haklı bir zemine oturtmak isteyen şu satırlar kaleme alınmıştır:

İnönü’nün konuşmasına bakılırsa sanki parlamento hayatı işlemekteymiş de, ordu müdahalesiyle durdurulmuş gibi bir anlam çıkmaktadır. Oysa 12 Mart muhtırasından önce parlamento hayatının felce uğradığı, demokratik mekanizmaların işlemez hâle geldiği ve memleketin büyük bir bunalıma sürüklendiğini bilmeyen yoktur. Zaten devlet hayatının bu gidişle tehlikeye düşmesi üzerine ordu müdahalesi ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet yazarı Cihan Baban’ın da darbeye ilk tepkisi, muhtıra verenlere övgü olmuştur. Baban (1971, 16 Mart), “Zaten Yıkılmıştı” başlıklı bir yazısında, AP Hükümeti’nin siyasi başarısızlıklarından ve ülkeyi kendi hâline terk ettiğinden bahsetmiş ve ardından da, bu şartlar altında ordunun tüm sakıncalarını herkesten iyi bilse de istemeyerek muhtıra vermek zorunda kaldığını yazmıştır. Baban, muhtıraya desteğini, yazısındaki şu ifadelerle açık şekilde ortaya koymuştur: “AP’yi ve onun liderini dört kumandanımızın muhtırası yıkmadı, bu muhtıra verildiği zaman onlar zaten yıkılmıştı. Onları, 27 Mayıs’tan evvelki durumdan ibret almamış olmak yikti.”

Cumhuriyet’te yazan Velidedeoğlu (1971, 17 Mart) da askerî müdahaleyi desteklediğini açıkça belirtmiş ve şöyle demiştir:

Önemli günlerdeyiz. Anayasa’mızın 111. maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu üyelerinden olan Genel Kurmay Başkanı ile üç kuvvet komutanının muhtırasını

12 Mart Cuma günü radyoda dinlediğim zaman, son yıllarda her gün biraz daha kararlı ve karanlıklaşan sosyal ortamda Atatürk'ün – bundan tam 51 yıl önceki o mutsuz günlerde, Ankara Lisesi'nin loş holünde ilk kez işittiğim- iman dolu gür sesini yeniden duyar gibi oldum. Radyodaki bu ses, sanki karanlıklara keskin ışığını tutarak menfaat mahzenlerinin izbe köşelerinde barınan yarasaları şaşkına çeviren Atatürk evlatlarının sesiydi.

Velidedeoğlu (1971, 23 Mart) başka bir yazısında ise 12 Mart Muhtırası'nı “milli irade” ve “hukuk devleti” ihlali konularında eleştirenleri hedef almış ve muhtıranın; uygulanmayan anayasanın, iç sömürüden kurtulmak isteyen aydınların ve huzur isteyen halkın sesi olduğunu iddia etmiştir.

Cumhuriyet'te yazan Oktay Akbal'ın (1971, 17 Mart) da muhtıraya tepkisi farklı değildir. Akbal, yazısında, 12 Mart Muhtırası'nı Atatürk sevgisiyle özdeşleştirmiştir. Muhtırayla birlikte Atatürk'ün yeniden aramıza döndüğünü ve karanlık günlerin geride kaldığını, Atatürk'ü ölmüş sananların yanıldığını yazan Akbal, yazısını “Kapkara bir yaprak kapandı tarihimizde. Aydınlık bir yaprak açıldı yeniden. Tıpkı 27 Mayıs 1960'daki gibi” cümleleriyle bitirmiştir. Aynı Akbal (1971, 26 Mart), başka bir yazısında ise muhtıranın verilmesinden rahatsızlık duyduklarını iddia ettiği gazetecileri çıkarılıkla suçlamıştır.²¹

Muhtıradan önce AP yanlısı bir çizgisi olan *Tercüman* gazetesinin köşe yazarları, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra askerî müdahaleyi destekler bir tavır almışlardır. Tercüman'ın önemli yazarlarından Kabaklı (1971, 14 Mart), muhtırayı takip eden ilk günlerde yayımlanan bir yazısında, muhtıra öncesi yazdıklarıyla ters düşen şu ifadelere yer vermiştir:

Doğrusunu isterseniz Muhtıradaki iyi niyet açıktır. Hatta başka çare bulunmadığı için bu yazılı müdahale zaruri de sayılabilir. Bu Muhtıranın Demokrasiye bir veda belgesi değil, ülkemizi anarşiden kurtarıp Demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için Devlet ve politika adamlarına açılmış bir kapı olduğu da bir bakıma, rahatça söylenebilir.²²

Tercüman yazarlarından Tarık Buğra (1971, 14 Mart) da Kabaklı gibi muhtırayı açıkça destekleyen yazılar kaleme almıştır. “Beklenen Ses” başlığını vermeyi tercih ettiği bir yazısına Buğra, muhtıranın kimse için sürpriz olmadığını, hatta beklenen bir durum olduğunu belirterek başlamış ve yazısının devamında, başıboş bırakılmak istenen ve yıkılması beklenen bir Türkiye Cumhuriyeti olduğunu ve bu koşullarda askerî müdahalenin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Buğra'nın yazısındaki şu ifadeler bilhassa dikkat çekicidir:

Muhtıra [...] Türk Silahlı Kuvvetlerinin ebedi ve ezeli karakterinin önlenemez sonucudur: Türkiye tehlikeye düşünce Türk Ordusu, Türkiye'nin Ordusu, Türkçülüğün öz cevheri görevini başarır bu defa da böyle olmuştur. Muhtıranın

²¹12 Mart Muhtırası'ndan sonra *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan diğer pek çok yazıda da muhtıra ve muhtıra sonrasında ordunun isteğiyle işbaşı yapan Erim Hükümeti desteklenmiştir. Bazı örnekler için bkz.: Akbal (1971, 28 Mart); Baban (1971, 25 Mart); Nadi (1971, 25 Mart; 1971, 28 Mart); Savcı (1971, 31 Mart); Selçuk (1971, 27 Mart; 1971, 30 Mart).

²²Kabaklı, ilerleyen günlerde de muhtırayı destekleyen yazılarına devam etmiştir. Bazı örnekler için bkz.: Kabaklı (1971, 15 Mart; 1971, 20 Mart; 1971, 21 Mart; 1971, 24 Mart).

gönülleri fetheden ve medeni dünyaya parlak bir örnek teşkil eden yönü elbette Anayasa'ya bağlılığın bir vesikası oluşudur [...] Kısacası Türkiye'de çoktandır beklenen yiğit sesi işitilmiştir. Türkiye şimdi rahattır. Bir takım insanlar ve çevreler ya akıllarını başlarına toplayacaklar yahut da yeni bayramlıklar diktirmek için birbirlerini yiyeceklerdir.

Buğra (1971, 15 Mart), *Tercüman*'da yayımlanan başka bir yazısında da muhtırayı eleştirenlere cephe almıştır. Buğra, yazısını şu ifadelerle bitirmiştir:

Kısacası muhtırayı eleştirmek isteyenler, Avrupa ve Amerika baskılı kitaplardan önce yaşamakta olduğumuz gerçekleri ve Türkiye muhtemelleri ile imkânlarını düşünmeleri şarttır; bunları da kendi durumları ile sınırlandırmadan yapmaları, yurtseverliklerini ispat edecek şanslarıdır.²³

Tercüman gazetesi yazarlarından Ergun Göze de açık şekilde 12 Mart Muhtırası'nı desteklemiştir. Göze (1971, 16 Mart), bir yazısında muhtıra için "bazı akımların, özellikle aşırı Sol'un, orduyu kendi gayelerine vasıta kılma çabaları bu hareketle suya düşmüş bulunmaktadır" diye yazmıştır. Bu yazısında Göze, muhtırayı, demokrasiye zarar vermeyen, anarşik sol grupları hedef alan bir hareket olarak görmüş ve desteklemiştir. Göze, yazısını, "bu yol, Demokrasinin işlemlerini engelleyen sol azınlığın ordu tarafından 'opere' edilmesini ve Demokrasiye dönüşü kolaylaştırmaktan ibarettir" cümlesiyle bitirmiştir.

Görsel 4.1. Bedri Koraman'ın 15 Mart 1971 tarihli *Milliyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

²³Buğra'nın 12 Mart Muhtırası'nı destekler içerikteki başka bazı yazıları için ayrıca bkz.: Buğra (1971, 16 Mart; 1971, 21 Mart).

Görsel 4.2. Ali Ulvi'nin, 27 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi

12 Mart Muhtırası gazetelerce desteklenmiş ve günlerce askerinin bu müdahalesini farklı sebeplerle haklı bulan ve destekleyen haber ve köşe yazıları yayımlanmıştır. Dönemin çok okunan gazetelerinin tamamından yoğun destek alan bu askerî müdahaleye yönelik, eleştiren, sorgulayan haber, köşe yazısı veya karikatür olup olmadığı ise sıradaki bölümde konu edilecektir.

4.3. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Gazetelerden Gelen Eleştirel/Sorgulayıcı Tepkiler

12 Mart Muhtırası'nın bir ay öncesinden muhtıraya kadar geçen zaman zarfında yayımlanan gazetelerin manşet haberlerine bakıldığında, askerî müdahale olasılığına karşı herhangi bir eleştirel, sorgulayıcı içeriğin yayımlanmadığı görülmektedir. Aynı şekilde, 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki bir aylık süreçte de gazetelerin manşet haberlerinde, muhtıraya karşı açıktan bir eleştirel tepkiye yer verilmemiştir. Bununla birlikte, özellikle *Ulus* gazetesinin, İnönü'nün özgürlük ve demokrasi konulu tepkilerini manşet haberlerine taşıdığı görülmektedir. İncelenen gazetelerin bazıları ise CHP Genel Sekreteri Ecevit'in muhtıraya tepki gösteren sözlerini de haberleştirmiştir.

Ulus gazetesinde doğrudan doğruya gazetenin tüzel kişiliği ya da yazarlarını bağlayacak biçimde muhtıraya karşı açık bir tepki dile getirilmemiş olsa da, kendileri dışından gelen bu tür tepkileri manşet ve ilk sayfa haberlerinde yer vermeyi tercih etmeleri önemlidir. Örneğin 16 Mart 1971 tarihli *Ulus* gazetesi, "İnönü Konuştu: Demokratik Rejim Dışında Bir Rejim Kabul Etmeyeceğiz," manşet haberiyle çıkmıştır. Haberin açıklamasında, İnönü'nün şu sözleri yer almıştır:

Yüksek Ordu Kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetin kısa vadeli ve uzun vadeli gibi işler yapmaları lâzım geldiğini düşünür, takdir eder ve yapılması lâzım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederse, artık Parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz,, Biz ordu müdahalesi olur diye hiçbir zaman düşünmedik ve hiç birisi ile hiçbir münasebetimiz yoktur. Ne üst kademesi ne alt kademesi ile, müdahale edilir veya Devletin işi tenkit olunur diye bir ilişkimiz olmamıştır.

18 Mart 1971 tarihli *Ulus* gazetesinde bu kez “İnönü Amerikan CBS TV’de Konuştu” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. İnönü, bu mülakatta, demokratik düzene geçmenin yollarını aradığını dile getirmiştir. 20 Mart 1971 tarihli *Ulus* gazetesinde ise Mühendisler Odası ve 1004 avukatın yayımladığı bildiriye konu alan, “Demokrasi Dışında Hiç Bir Düzenin Geçerli Olmayacağını Kabul Ediyoruz,,” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Ayrıca gazetenin 14 Mart 1971 tarihli baskısının manşetinden verilen, “Sunay’a Verilen İkinci Muhtıra” başlıklı haberin içeriğinde, diğer gazetelerce dikkat çekilmeyen, muhtıra ile seçim kanununda değişiklik yapılması neticesinde kimi özgürlüklerin kısıtlanacağı meselesine değinilmiştir.

Hürriyet gazetesi de *Ulus* gazetesine benzer şekilde İnönü’nün askerî müdahale karşıtı sözlerini manşetine taşımıştır. 16 Mart 1971 tarihli *Hürriyet* gazetesi, “İnönü Derhal Seçim İstedi, Parlamento Artık Görev Yapamaz,,” manşetiyle çıkmıştır. Haberde İnönü’nün, “komutanların takdir edeceği veya tenkid edeceği ölçüye göre hükümet kalacak ya da kalmayacak: BÖYLE BİR DÜZEN DEMOKRATİK DÜZEN DEĞİLDİR,,” sözlerine yer verilmiş ve böyle bir düzenin demokratik olmayacağına dair ifadesine özellikle vurgu yapılmıştır. Haberin detaylarında, İnönü’nün, komutanların elinde parlamentonun var olamayacağı ve hemen seçime gidilmesi gerektiğini ifade ettiği konuşmasına yer verilmiştir.

Dönemin önde gelen gazetelerinden *Milliyet*’in, muhtırayı takip eden günlerde Ecevit’in askerî müdahaleyi eleştiren sözlerini haberleştirmesi ve bunun dışında da gazetenin başyazarı Abdi İpekçi’nin Demirel ile mülakatları ve Demirel’in sözlerini ön plana çıkarması da önemlidir. 16 Mart 1971 tarihli *Milliyet* gazetesi, “Kumandanlar Dün Suna’yla Görüştü” manşet haberiyle basılmıştır. Haberin hemen altında, “Partiler Görüşlerini Hazırlıyor” başlıklı bir haber yapılmış ve haberin içeriğinde, İnönü’nün muhtırayla ilgili olarak, “aşırı uçlar parlamento hayatına ordu müdahalesiyle nihayet verilmesini teşvik ve tahrik etmişlerdir. Şimdi adeta sevinçten uçmaktadırlar” ve “kumandanların takdir edeceği veya tenkid edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak. Bu parlamento hayatının işlememesidir” sözlerine dikkat çekilmiştir.

22 Mart 1971 tarihli *Milliyet* gazetesi ise “Ecevit İstifa Etti” manşet haberiyle çıkmıştır. Ecevit’in CHP Genel Sekreterliği görevinden istifade ettiğini duyuran bu manşetin hemen altında, “kumandanların müdahalesini Yunanistan modeline benzeten Ecevit: Hareket, Hükümetten çok, Ortanın Solu’na karşı,, dedi” ifadeleri yer almıştır. Gazetenin 10 Nisan 1971 tarihli baskısında yayımlanan bir haberde ise Ecevit’in, “Erim Aday Olmadan Muhtıraya Karşı Çıktım” sözleri başlık alınmış ve haberde, Ecevit’in askerî müdahaleye sırf demokratik sebeplerle karşı çıktığını ifade ettiği açıklamasına yer verilmiştir. Bir gün sonraki *Milliyet* gazetesinde ise muhtırayla istifa ettirilen Demirel’i konu alan, “AP Genel Başkanı Genel Yönetmenimize Muhtıra İle İlgili Görüşünü Açıkladı. Seçimle Gelen Seçimle Gitmeliydi” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberin içeriğinde, *Milliyet*’in Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi’nin, Demirel’le yaptığı röportajına yer verilmiştir. Haberde, Demirel’in, “gönül rızası ile iktidarı bırakmadık” sözlerine özellikle dikkat çekilmiştir.

Gazetelerdeki köşe yazılarının içeriğine bakıldığında ve darbe öncesi ile darbe sonrasında yazılanlar kıyaslandıklarında, bazı gazetecilerin darbeye karşı olan tepkilerinde belirgin bir değişim dikkat çekmektedir. 12 Mart Muhtırası'ndan önce kimi köşe yazılarının içeriğinde yer alan askerî müdahale karşıtlığının, muhtıradan sonra yerini darbeyi destekleyen yorumlara bıraktığı görülmektedir. Örneğin *Tercüman* gazetesinde, 12 Mart Muhtırası'ndan önce askerî müdahale isteyenleri eleştiren; ancak askerî müdahaleden sonra ise muhtırayı açıktan destekleyen yazılar yayımlanmıştır. *Akşam* gazetesinin köşe yazıları ise 12 Mart Muhtırası'ndan önce veya sonra askerî müdahaleyi eleştiren bir içerik barındırmamaktadır. 12 Mart Muhtırası'nı en açık şekilde eleştiren ve sorgulayan yazıların ise CHP'ye yakınlığıyla bilinen *Ulus* gazetesinin başyazarı A. Haluk Ülman tarafından kaleme alındığı görülmektedir.

Cumhuriyet yazarlarından Emre Kongar (1971, 12 Şubat), muhtıradan bir ay önce yayımlanan bir yazısında, ordunun milli güvenliğe karşı her türlü saldırıya karşı koyacak güçte olduğunu belirtirken, aşırı uçlar diye tanımlanan öğrenci ayaklanmalarının milli güvenlik bakımından bir tehlike yaratmadığını, yaratırsa dahi mevcut hükümetin sorumluluğunda olacağını yazmıştır. Emekli General Refik Tulga (1971, 24 Şubat) ise yine muhtıradan günler önce *Cumhuriyet*'te yer alan bir yazısında, Genel Kurmay Başkanı'nın imzasını taşıyan ve tüm basında yer alan bayram mesajını eleştirmiş ve Milli Güvenlik Kurulu'nun aslen asker olan genel sekreterinin, bir bakanlar kurulu sözcüsü gibi kullanılmasına karşı çıkmıştır. Tulga'ya göre, "Politikacılar hatalarını askerlere temizletirler- alet olunmamalıdır." Yazısının devamında, süreci 27 Mayıs öncesiyle kıyaslayan Tulga, 27 Mayıs Darbesi'nden öncede ordunun, komünist odaklar olarak gösterilen genç ve aydın varlığına karşı komutanlara ateş emri verilerek kullanılmak istenildiğini hatırlatmıştır.

12 Mart Muhtırası'ndan önce iktidar yanlısı bir çizgide yayın yapan *Tercüman*'ın köşe yazarları da askerî müdahale söylentilerine eleştiri sayılabilecek içerikte yazılar kaleme almışlardır. Örneğin Ahmet Kabaklı (1971, 22 Şubat), muhtıradan günler önce yayımlanan bir yazısında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Hacettepe'de gerçekleşen öğrenci protestolarını eleştirmiş ve şöyle demiştir:

Biz polis istemeyiz, ordu gelsin derler. Kışlayı, faşizmi, ihtilâli bağıra bağıra davet ederler? Yollar tutulur, Türkiye'nin ve şehirler trafiği alt üst edilir, milyonlara mal olmuş cânım üniversite binaları yakılır da durur mu halk? Ya görevliler vazifelerini yaparlar yahut millet meşru müdafaaya mecbur olur! Sonu kötüdür bu sivil müdahale ve kalabalık hıncının ama kaç kere söyledik bardağı taşırmayın diye.

Görüldüğü gibi Kabaklı, yazısında yalnızca öğrencilerin askerî darbeyi çağırdıklarını söylemekle kalmamış, aynı zamanda öğrencileri, "halkın meşru müdafa hakkı" gibi sözleriyle açık hedef hâline getirmiştir. Hâlbuki bir önceki bölümde değinildiği üzere aynı Kabaklı, muhtıradan sonra askerî müdahaleyi farklı gerekçelerle olumlayan yazılar kaleme almıştır.

Tercüman'ın köşe yazarlarından Cüneyt Arcayürek (1971, 1 Mart) de öğrenci protestolarında gençlerin polis yerine askerle muhatap olmak istemelerini ve dönemin basınında yer bulan

polis şiddetiyle ilgili haberleri eleştirmiştir. Kamuoyuna, Aydemir'in darbe girişimlerinin bastırılmasında ki başarının yalnızca ordunun üst kademesi ile dönemin Başbakanı İnönü'ye ait olduğu izleniminin verilmesinden duyduğu rahatsızlığı yazan Arcayürek, 22 Şubat darbe girişimi sonrasında Aydemir affedilmiş olmasını da eleştirmiştir. Arcayürek'e göre olaylar, orduya yönelik yeni bir oyundur ve yazısında, o dönemde gerçekleşebilecek bir askerî müdahaleye karşıtlığını şu cümlelerle ortaya koymuştur:

Ordu üst kademesi, eğer bu ülkede gerçekten Anayasa hükümleri ve parlamenter rejim varsa, bir hükümete, ama meşru yoldan gelen hangisi olursa olsun, çekil demeye yetkili değildir. Ordu üst kademesinin, hükümete çekil diyebilmesi, düpedüz Anayasayı bizzat kendisinin ihlâl etmesi demektir. Böyle bir baskıyı, bu Anayasa düzeninde yaratması, darbe yapıyorum anlamına gelecektir. Anayasa'yı, parlamenter rejimi saymadığını, herşeyin üzerinde olduğunu açıkça ifade etmekten başka mânâ taşımayacaktır.

Tercüman'ın 12 Mart 1971 tarihli baskısının "Başyazı" kısmında "Herşey Açık - Açık ve Resmen Söylenmelidir" başlıklı yazıda ise darbe çağrıcıları eleştirilmiştir. Yazıda, Türkiye'de ne zaman işler içinden çıkılmaz hâle gelse, o vakit kafaların hep askere çevrilmesi alışkanlığı tenkit konusu yapılmış ve şöyle denilmiştir:

Ordu ileri gelenleri, kumandanları, Ankara'da olayların bir değerlendirmesini yapmayı düşündükleri zaman ise, ordunun rejime ne zaman son vereceği hesabını ardarda sıralarlar. Sanki ordu, bu memleketin insanların ordusu değildir. Sanki ordu, hürriyetlerin ve Cumhuriyetin ilelebet pâyidar olmasını benliğinde ve bünyesinde yaşatan ordu değildir. Derhal saatler ayarlanır, her sabaha karşı tankların, ordu birliklerinin başkent sokaklarını, resmî dairelerini işgal edeceğine dair çeşitli hikâyeler sıralarlar.

Milliyet'in başyazarı Abdi İpekçi'nin muhtıra öncesi yayımladığı bazı yazıları da askerî müdahale karşıtlığı anlamında önemlidir. İpekçi (1971, 4 Mart), bir yazısında, kimi çevrelerce Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyma zorunluluğunun doğduğundan bahsedilmeye başlandığını belirtmiş ve bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Bu gelişmeler arasında Genelkurmay Başkanının dikkate değer bir konuşma yaptığı haber verilmiştir. Bildirildiğine göre Tağmaç Silahlı Kuvvetlerin politikaya karışmasının sakıncaları üzerinde durmuş, aşırı sağ ve aşırı solun Orduyu ihtilâl yapmaya zorladığını belirtmiş ve bu kıskırtmalara alet olamamak gereğinden söz etmiştir. Genelkurmay Başkanına göre "Türkiye, Afrika ülkelerine benzetilmemeli ve Silahlı Kuvvetlerin müdahalesi ancak Ulusal Güvenlik için başka hiçbir çare kalmadığı zaman düşünülmelidir."

İpekçi, yazısının devamında Tağmaç'a katıldığını belirtirken, ülkede artan anarşi olayları nedeniyle demokratik ilkelere inanların bile otoriter bir rejime ihtiyaç olduğu kanısı taşımaya başladıklarının altını çizmiş ve sadece Silahlı Kuvvetlerin değil politikacıların da rejime yönelik bir askerî müdahalenin sonuçlarını düşünmek zorunda olduklarını yazmıştır. İpekçi'ye göre, aksi takdirde giderek olgunlaştırılan şartlar Genelkurmay Başkanı'nun bahsettiği son çareye mecbur bırakabilir.

Ulus gazetesinde, muhtıradan günler önce, 23 Şubat 1971 tarihinde yayımlanan “Asker Gelsin” başlıklı yazıda ise askerî müdahale söylentileri farklı bir bakış açısıyla eleştirilmiştir. Söz konusu yazıda yer verilen “Sosyete teorileri” bölümünde, devrim nasıl olur sorusuna sosyete solcularının “Sosyalizm iki şekilde gelir.. Ya Halk ayaklanmasıyla, ya da Namluyla! Halk ayaklanmasını sağlamanın yolu gençlik kesiminin dinamik eylemleriyle açılır. Sonra, ordunun devrimci kadroları, feodal- komprador kalıntılarını tank gibi ezer ve yolları açar” cevabını verecekleri yazılmıştır. Bu görüşün kestirme olması ve gençlik heyecanına uygun olması nedeniyle tercih edildiğini, ancak ülkede solcu eylem olarak görülen eylemlerde solcu bir yaklaşım uygulanmadığını, askerın müdahalesi için eylemler yapıldığını yazılmıştır.

12 Mart 1971 Muhtırası’na en açık eleştiriler ise *Ulus* gazetesı yazarlarından, özellikle de başyazardan gelmiştir. *Ulus*’un başyazarı A. Haluk Ülman (1971, 14 Mart), muhtıradan hemen sonra yayımladığı “Olmamalıydı” başlıklı yazısına şu cümlelerle başlamıştır:

Evet olmamalıydı... Anayasayı uygulamak için Anayasa dışına çıkılmamalı, Türkiye’nin sorunları demokratik rejimin olağan yolları içinde çözülmeliydi. Ama bir kere olan oldu... Şimdi el birliği ile zararın neresinden dönebilirsek, silahlı kuvvetlerin politikaya müdahalesini ne kadar geçici ve ne kadar sınırlı tutabilirsek, o kadar kârdır.

Ülman, yazısının devamında, TSK’nın demokratik hukuk düzenine yakışmayan bu davranışını mecbur kaldığı için, istemeyerek gerçekleştirdiğine inandığını ve en kısa zamanda yapılacak seçimle meşru iktidarın işbaşı yapması gerektiğini ifade etmiştir. Yazısının sonunda ise askerın en kısa zamanda politikadan el çekmemesi hâlinde olacaklar konusunda şu tek cümlelik uyarısını yazmıştır: “Aksi hâlde, Türkiye’yi çok zor günler bekliyor demektir”. Ülman (1971, 15 Mart), “Demokrasiden Vazgeçilmez” başlıklı başka bir yazısında ise, kendi deyimiyle, muhtıradan sonra ciddi bir parlamento düşmanlığına girişen sözde devrimcileri eleştirmiştir. Bu çevrelerin, hukuka aykırı şekilde askerî yönetimi demokratik parlamenter düzene tercih ettiklerini yazan Ülman, sözlerine şöyle devam etmiştir: “Ama hepsinin de unuttukları, bir askeri yönetim kurulursa, sol düşüncenin gelişmesini, ekonomik ve toplumsal yapı değişiklikleri isteklerinin bu kadar açıklıkla ortaya çıkmasını sağlayan o beğenmedikleri ‘cici demokrasiyi’ mumla ararlar.”

Ülman (1971, 21 Mart), muhtıradan günler sonra da aynı çizgide yazılar kaleme almaya devam etmiştir. Örneğin, “Bu Ne Biçim Demokrasi” başlıklı bir yazısında, Nihat Erım’e, tepeden inme şekilde hükümet kurma görevi verilmesini eleştirmiştir. Erım tarafından ordu müdahalesi sonucu kurulacak yeni hükümetten duyduğu endişeleri anlatan Ülman, politikadan askeri uzak tutmak için seçimle gelen kuvvetli bir parlamentonun gerekliliğinin altını çizmiştir. Ülman yazısında ayrıca şu ifadelere yer vermiştir:

Demirel hükümetinin Genelkurmay başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından verilen muhtıra üzerine istifa etmesinden sonra Türkiye’de hâlâ demokrasi olduğunu düşünenler, Devlet Başkanı Sayın Sunay’ın, önceki gün, Erım kabinesinin kurulması ile ilgili olarak siyasi partilere gönderdiği mektubu

okuyunca, herhalde büyük bir yanılgı içinde olduklarını açıkça anlamışlardır. Sayın Sunay, bu mektupta, siyasi partilerden, Erim hükümetine 'bir şart ileri sürmeden' katılmalarını ve güven oyu vermelerini istemektedir. Böyle bir istek, tüm parlamenter demokrasi kuralların aykırı olduğu gibi, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet Komutanlarının muhtırasına da aykırıdır.

Ülman (1971, 9 Nisan) muhtıradan yaklaşık bir ay sonra yayımladığı bir yazısında askerî müdahale karşıtlığını bir kez daha göstermiştir. Ülman, 12 Mart Muhtırası'nın önünde en büyük engel olarak parlamentoyu görenleri eleştirmiştir. En başından bu girişimin hiç yapılmaması gerektiğini vurgulayan ve yine "olmamalıydı" diyen Ülman, hızla hükümetin kurularak normal parlamenter demokrasiye dönülmesinin gerekliliğini yazmıştır.

Dönemin gazeteleri incelendiğinde, 12 Mart'tan önce askerî müdahale söylentilerine dikkat çeken ve kamuoyunu uyarıcı nitelikte yazılar yayımlandığı görülmektedir. Bu yazılardan *Milliyet* başyazarı İpekçi'nin yazıları darbe karşıtlığı açısından en dikkat çekenlerdir. Muhtıradan sonra ise *Ulus* gazetesinde, özellikle gazetenin başyazarı Haluk Ülman'ın yazılarında, gerçekleşen askerî müdahaleye yönelik ciddi eleştiriler mevcuttur. Ancak bu eleştiriler, 12 Mart Muhtırası'nı abartılı ifadelerle destekleyen gazete ve gazetecilerin yanında oldukça az sayıda kalmaktadırlar.

4.4. Genel Değerlendirme: 12 Mart Muhtırası ve Gazeteler

12 Mart 1971 Muhtırası, mevcut hükümetin düşürülmesiyle sonuçlanan bir askerî müdahaledir. Bu bölümde, söz konusu müdahaleye basın tepkisi, dönemin çok okunan gazeteleri *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Ulus* ve *Tercüman* gazeteleri üzerinden ele alınmıştır. İncelenen gazetelerde, 12 Mart'tan itibaren muhtırayı destekleyen yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Ele alınan gazeteler arasında CHP'yle yakın bir ilişki içinde olan *Ulus* gazetesi haricindeki diğer gazeteler, askerî müdahaleyi *genel olarak* desteklemişlerdir. Hatta *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerinin bazı köşe yazarları, muhtırayı yetersiz bir askerî müdahale olarak yorumlamış ve parlamentonun tamamen feshedildiği 27 Mayıs benzeri bir darbe yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. *Tercüman* gazetesinin muhtıra karşısındaki tutumu ise daha farklıdır. Muhtıranın verildiği tarih olan 12 Mart 1971'e kadar askerî müdahale ihtimaline karşı demokrasi vurgusu ve sol grupların darbe çığırtkanlığı yaptıkları iddiası üzerinden darbeye karşı eleştirel bir tavır alan gazetede, muhtıranın mecliste okunmasının ardından muhtırayı destekleyen ve onu zaruri bir hareket olarak gösteren haber ve yazılar yayımlanmıştır. İncelenen gazetelerde, 12 Mart müdahalesini hukuk profesörlerinin açıklamalarına dayanarak anayasal olduğu gerekçesiyle savunanlar kadar, 27 Mayıs Darbesi'nden önceki ortamın varlığını gerekçe göstererek mecbur kalınan ve ülkeyi uçuruma sürüklenmekten kurtaran bir müdahale olarak gösterip destekleyen gazeteciler de vardır. Öyle ki kimi gazetecilere göre asker, tarihî görevini bir kez daha yapmış ve tam zamanında siyasilerin kulağını çekmiştir. Muhtıranın gazetelerde haber yapılmaya başlandığı ilk günden itibaren, "beklenen hareket", "Atatürk'ün yeniden duyulan sesi", "çoktandır

beklenen yiğit ses” gibi ifadelerle darbeyi yüceltip alkışlayan yayınlara gazetelerde sıklıkla rastlanmaktadır.

Öte yandan, 12 Mart Muhtırası birçok yönüyle 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerinden farklılık göstermektedir. Parlamento feshedilmemiş, MBK benzeri bir askerî yapılanma doğrudan doğruya yönetime el koymamıştır. Demirel Hükümeti istifaya zorlanmış ve düşürülmüş olsa da siyasi partiler feshedilmemiş ve siyasilere siyaset yapma özgürlükleri tümüyle ortadan kaldırılmamıştır. Dahası, toplumun bir kesiminde muhtıraya karşı açıkça tavır almış öznelerin varlığından bahsedebilmek de mümkündür. Örneğin Behice Boran önderliğindeki TİP, muhtıradan çok önce dahi sürecin nereye gideceğini ve darbenin politik olarak nelere yol açacağını gayet isabetli bir şekilde öngörmüş ve uzun bir süre boyunca bu konuda bir kamuoyu yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca CHP içerisinde bilhassa Bülent Ecevit, muhtırayı ve muhtıra sonrasında ülkeye dayatılan Erim Hükümeti’ni gayet yüksek sesle eleştirebilmiştir. Özetle dönemin gazetelerinin muhtıraya karşı durmak, eleştirel içerikte yazılar yazmak ya da en azından coşkuyla alkış tutmamak için *görelî* bir hareket özgürlüğünün mevcut olduğu söylenebilir –ki bu yönde tutum alan gazeteciler de olmuştur. Buna karşın incelenen gazetelerde görülmüştür ki, askerî müdahaleye karşı duruş sergileyen siyasilere, muhtırayı alkışlama yarışına giren gazetelerin hedefi hâline gelmişlerdir. Muhtıranın sonucunda hükümetin düşürülmesinin ardından hemen seçime gidilmesi gerekliliğine dikkat çeken İnönü, askerî müdahaleyi akamete uğrattığı gerekçesiyle suçlanmış; darbeye ve darbe hükümetine karşı direnmeye çalışan Ecevit ise dar görüşlü olmakla eleştirilmiştir. Muhtıra verilmeden önce ülkede zaten demokrasi olmadığı, bu nedenle yıkılacak bir demokrasinin de zaten mevcut olmadığı gerekçesiyle muhtırayı destekleyen bazı köşe yazarları ise muhtıra öncesi için “cici demokrasi” ifadesini kullanmışlardır. İnceleme konusu edilen gazeteler, 12 Mart Muhtırası’nın dünya basınında olumlu karşılandığı izlenimini uyandırmak için dış basının 12 Mart 1971 Muhtırası’nı konu alan yazıları arasından, sadece darbeyi destekler içerikte olanları yayımlamayı tercih etmişlerdir. Özetle, liberal çoğulcu medya yaklaşımına göre demokrasinin dördüncü kuvveti rolünde olması gereken medyanın, yine bu darbe sürecinde de söz konusu rolden fevkalade uzağa düştüğü görülmektedir. Dönemin çok okunan gazetelerinde demokrasinin askıya alınması, çok yönlü bir şekilde desteklenmiş ve askerinin bu hareketi yüceltilmiştir.

Buna karşın, söz konusu süreçte muhtırayı gazetelerde eleştiren haber ve yorumlar da mevcuttur. İncelenen gazeteler arasından özellikle *Ulus*, İnönü’nün hemen seçime gidilmesi çağrısını ve Ecevit’in muhtıraya karşı eleştirilerini manşetten haber yapmayı tercih etmiştir. Gazetenin başyazarı da, muhtıraya karşı net bir pozisyon alabilmiş ve bunu yüksek sesle dile getirmiştir. Ancak bu tür haber ve yorumlar, dönemin çok okunan gazeteleri arasında azınlıkta kalmaktadır. Yukarıda belirtilen görelî özgürlük alanına rağmen 12 Mart Muhtırası’nın gazetelerden yoğun şekilde destek görmesi, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerine yönelik basından gelen desteğin, salt askerî yönetimin baskısıyla açıklanamayacağını ortaya koyması açısından da önemlidir. Ülkeyi kurtuluşa ancak zinde güçlerin götürebileceği

beklentisi, yükselişe geçen sol hareketlerin zor yoluyla sindirilmesi talebi, mevcut siyasi krizin atlatılarak istikrar ortamının sağlanması arzusu vb. farklı gerekçelerle de olsa, pek çok gazeteci muhtırayı meşru bir hareket olarak görmüştür.

5. BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

Gazetelerin 12 Eylül Darbesi'ne verdikleri tepkinin inceleneceği bu bölümün ilk kısmında, darbenin gelişim sürecine kısaca değinilecektir. Takip eden kısımlarda ise basın söz konusu süreci nasıl gördüğü inceleme konusu edilecektir. Bu bölümde, dönemin tirajı yüksek gazetelerinden *Milliyet*, *Tercüman*, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Günaydın* ve *Hürriyet*, 12 Eylül 1980 tarihinden bir ay öncesi ile bir ay sonrası arasında kalan zaman zarfı kapsamında incelenecek; gazetelerin sürmanşetleri, manşetleri, açık haber içerikleri ve köşe yazıları ele alınacaktır.

5.1. 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Gelişim Süreci

12 Mart 1971 Muhtırası'nı takip eden yıllarda, Türkiye'ye kargaşa ve istikrarsızlığın hâkim olduğu görülmektedir. Bu yıllarda Türkiye'de, hem siyasi hem de iktisadi krizin bir araya geldiğini söyleyebilmek mümkündür. 1970'li yıllara damgasını vuran dünya ekonomik krizi, Türkiye'de uygulanan ithal ikameci sermaye modelinin de tıkanmasına neden olmuştur. İktisadi krizin aşılması ve kapitalizmin restorasyonu yolunda gerçekleştirilen yeniden yapılanma çabaları (en kapsamlısı, 24 Ocak Kararları) ise emek hareketinin yoğun muhalefetine takılmıştır. Yaşanan iktisadi krize, siyasal kriz de eşlik etmiş; bilhassa egemen sınıfların siyasi partilerle olan bağları gevşemiş (ya da kopmuş) ve böylelikle egemen sınıflar adına, askerî müdahaleye kadar sürecek olan bir temsil krizi de ortaya çıkmıştır. Öte yandan söz konusu dönemde, devrimci sosyalist fikirler gençler arasında yaygınlaşmış ve Kürt siyasal hareketi de bu dönemde örgütlenmeye ve strateji geliştirmeye başlamıştır. Kadın hareketleri de yine bu dönemde kitleselleşmiş ve sosyalist kadın örgütleri ortaya çıkmıştır. Anti-liberal, anti-modern söylemlerle, modernleşmenin ekonomik ve kültürel alanlara etkisinden rahatsızlık duyan kesimlere hitap eden İslamcı ve ülkücü siyaset de bu dönemde güç kazanmıştır. Özetle siyasal ideolojilerin çeşitlenmesi ve keskinleşmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir.

Söz konusu süreçte yaşananlar aslında, toplumsal sınıfların, iktisadi, siyasal ve ideolojik krizleri deneyimleme şekilleri ve bunlarla başa çıkmak için verdikleri mücadelelerin bir yansımasıdır. 1970'ler, sınıfsal çıkarların ve sınıfsal çelişkilerin siyasal zemine en açık biçimde yansıdığı bir dönemdir. Bir yanda, büyük özel sermaye kuruluşlarının güçlenerek holdingleşmesi bu dönemde gerçekleşmiş, bu süreçte bilhassa sanayi burjuvazisi güçlenmiştir. Diğer bir yanda da emek hareketleri yükselişe geçmiş; grevler, eylemler ve kitlesel mitingler döneme damgasını vurmuştur. Bir diğer yanda da kentli küçük üretici ve girişimciler, büyük burjuvazinin hegemonyasının dışındaki aranırlara yönelmişlerdir. Toplumdaki sınıf çatışmalarının bu derece keskinleşmesi, doğrudan siyasal arenaya da yansımış; partiler/örgütler arası mücadeleler giderek şiddetlenmiştir. Ayrıca koalisyon hükümetlerini oluşturan partiler arasındaki çekişmeler de yaşanan siyasi krizin temel

nedenlerinden biridir. Bu süreçte tırmanan siyasal şiddet ise 1970'lerin belki de en belirgin özelliği olmuştur. 1970'li yılların sonlarına doğru siyasal cinayet ve şiddet olaylarında büyük bir artış yaşanmış; 1979 yılında siyasal şiddet olaylarında ölenlerin sayısı 1362 iken, 1980 yılının Şubat ayından itibaren bu sayı ayda 200 kişiyi bulmuştur (Ozan, 2015, s. 659-660).

CHP'nin 1975 yılında bastırıldığı "İç Barış ve Kardeşlik İçin CHP" isimli broşürde yalnızca 1970 ve 1971 yıllarında gerçekleşen politik terör olayları ele alınmış olmasına rağmen; bu broşürde tam ellibeş farklı olaydan söz edilmektedir (Kaynar, 2020, s. 155). Dolayısıyla 1970'li yıllar boyunca meydana gelen siyasal şiddet olaylarının burada tek tek anlatılması mümkün değildir. Yine de, 70'lerin Türkiye'sinde sokakları saran siyasal şiddet ve törör olaylarından kısaca bahsetmekte yarar vardır.

1 Mayıs kutlamaları ve Tarih Direnişi gibi hadiseler, işçi sınıfının sağcı grupların saldırılarına hedef oldukları örneklerdir. Sağcı militanların saldırıları yalnızca işçi eylemlerine katılanlar ve sendika önderleriyle sınırlı kalmamış; dini ve mezhepsel hassasiyetler bahane edilerek Alevi vatandaşlara da yönelmiş, bazen de devrimci örgütlenmelere kucak açtığı gerekçesiyle CHP hedef alınmıştır. Sağcı akımlara karşı mesafeli duran dönemin aydın kesimi de sağcı terör odaklarının menziline girmiş ve hedef olmuşlardır. Sosyalizme yakın duran ve sağcı akımlara karşı olan herkese gözdağı vermek isteyen sağcı terör odaklarınca, üniversitelerin öğretim üyeleri, hukukçular, gazeteciler, hatta sağcı akımlara karşı duran emniyet müdürleri dahi suikaste uğramış, katledilmişlerdir. Bu süreçte, Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) ülkücü yapılanmaları ve diğer bazı sağ parti çevrelerinden de alınan destekle Aleviler, CHP'liler ve sosyalistler, Müslümanlık ve milliyetçi değerlerin karşısında konumlandırılarak sokaklardaki şiddetin açık hedefleri hâline getirilmişlerdir. Alevi vatandaşlara yönelik saldırı ve katliamlarda Çorum, Sivas, Malatya, Erzincan ve Maraş başta olmak üzere pek çok ilde onlarca kişi yaşamını yitirmiştir (Ozan, 2015, s. 730-733).

Tüm bu yaşananlara, sol öznelerin de silahlanarak cevap vermesiyle ülke kanlı hesaplaşmaların yaşandığı bir kaos ortamına süreklenmiştir. Neticede, 12 Eylül 1980 sabahı, saat 04:00'da okunan bildiriyle mevcut siyasal sistemin tasfiyesi tüm yurda ve dünya kamuoyuna duyurulmuş; devlet organlarının işlememesi sebep gösterilerek devlet yönetimine ordu tarafından el konulduğu bildirilmiştir. Akabinde, parlamento ve kabine dağıtılmış, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Siyasi partilerin tamamının ve sendikaların çalışmaları durdurulmuştur. Tüm siyasi parti liderleri tutuklanmış ve ülkede olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Ayrıca 12 Eylül darbecileri, kendilerinden öncekilerden de ileri giderek, belediye meclislerini dahi feshetmişlerdir. Bütün yetkiler, 14 Eylül'de devlet başkanı da ilan edilmiş olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) elinde toplanmıştır. Darbeden bir hafta sonrasında ise emekli amiral Bülent Ulusu idaresinde, 27 üyeli bir kabine göreve getirilmiştir. Kabine, bürokratlar ve emekli subaylardan oluşturulmuş, aktif veya eski siyasetçi bulundurulmamıştır. 1 Kasım'da yayımlanan sekiz maddelik programda, gerekli değişiklikler ve düzenlemeler

yapıldıktan sonra yönetimin sivil idareye bırakılacağı bildirilmiş, ancak süre belirtilmemiştir. Darbeyi gerçekleştiren generaller ise hemen her fırsatta, demokrasiyi mevcut siyasetçilerden arındırarak siyasal sistemi kurtarmayı görev edindiklerini söylemişlerdir. Darbecilerin, 1970'lerin siyasal politizasyonunu yok etme isteği öylesine baskındır ki, 1981 yılının Haziran ayında siyasal konuların açık şekilde konuşulması dahi yasaklanmıştır. 16 Ekim 1981'de darbe öncesinin siyasi partileri resmen kapatılmış, mal varlıklarına ve arşivlerine el konulmuştur (Zürcher, 1995, s. 405-410).

Darbe sonrasında hızlı bir tutuklama dalgası da başlatılmıştır. Her kesimden tutuklamalar olmuş, saygın sendikacılar, gazeteciler, hukukçular, üniversite öğretim üyeleri ve öğretmenler dâhil pek çok kişi tutuklanmıştır. Tutuklamalar sonrasında, sorgulamalarda ve haphanelerde işkenceler oldukça yaygın şekilde uygulanmıştır. Öyle ki, 1983 sonrasında siyasal iktidarlar, uluslararası baskı altında, ülkenin bu konudaki kötü sicilini düzeltmek için çalışacaklardır. Darbeyle pek çok hak ve özgürlük kısıtlanmış; bir diğer yandan da hızla, yeni anayasa çalışmaları başlatılmış ve Profesör Orhan Aldıkaçtı'nın başkanlığında kurulan 15 üyeli Anayasa Komisyonu tarafından bir anayasa taslağı oluşturulmuştur. Anayasa'da basın özgürlüğü, sendikal haklar ve kişi hak ve özgürlüklerine sınırlandırmalar getirilmiştir. Aslında haklar ve özgürlükler anayasaya dâhildir ancak ulusal güvenlik, kamu sağlığı ve cumhuriyet düzeninin tehlikede olması gibi durumlarda askıya alınabileceği ve sınırlandırılabilceği taslakta belirtilmiştir. Zürcher'e göre, 12 Eylül darbecilerinin yaptıklarının pek çoğu aslında, 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni gerçekleştiren seleflerinin yaptıklarının ortadan kaldırılmasından ibarettir (Zürcher, 1995, s. 405-410).

Ayrıca MGK'nin yönetiminde kamu kurumları, ticaret odaları ve sendikaların başına, kendilerine geniş yetkiler tanınmış yerel komutanlar getirilmiştir. Bu dönemde, özellikle İstanbul'da gazeteler sürekli kapatılmış ve gazeteciler tutuklanmıştır. Atatürk'ün teşvikiyle 1924'te kurulan *Cumhuriyet* gazetesi dahi bu dönemde bir süreliğine kapalı kalmıştır.

Dolayısıyla 12 Eylül Darbesi'nin beraberinde getirdiği baskı ortamından basın da payını almıştır. 1961 Anayasası ile yürürlüğe konulan ve basına geniş özgürlük alanı tanıyan haklar, 12 Eylül Darbesi sonrası birbiri ardına uygulamaya konulan yasalarla geri alınmış ve basına karşı öncesinden çok daha baskıcı bir tutum izlenmiştir. MGK tarafından, darbenin ilk haftası Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesinde yapılan bir değişiklik, Sıkıyönetim Komutanlığı'na her türlü haberleşmeyi sansürleme hakkı tanınmıştır. Daha sonra, Türk Ceza Kanunu'nun bazı bölümlerinde de yeni düzenlemelere gidilmiş ve basın üzerinde ceza tehdidi arttırılmıştır. Basın üzerindeki tüm bu baskıları yeterli görmeyen askerî yönetim, yeni kararlarla basına yeni kısıtlamalar da getirmiştir. MGK'nin Sıkıyönetim Kanunu'nda farklı zamanlarda yaptığı değişiklikler sonucunda, komutanlara olağanüstü yetkiler tanınmış, yayın yasaklarının kapsamı genişletilmiş ve cezai yaptırım konularının sayısı da arttırılmıştır (Kösedağ, 2019, s. 818).

12 Eylül Darbesi ve sonrasında kapsayan dönem Türk basını için belki de en karanlık ve zorlu süreçtir. 12 Eylül sonrasında askerî yönetimin basına karşı uygulamaya soktuğu baskı uygulamaları, Türk basınının işleyişinde ve içeriğinde önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur (Dündar, 2016, s. 125-128). Bu dönemde gazeteler basın özgürlüğü ve basına sansür gibi kelimeler kullanmamaya özen göstermişlerdir. Darbeden sonra basında görülen eğilim, genellikle dış basından haber yapmak ve magazinleşme yoluna gitmek olmuştur (Kösedağ, 2019, s. 819). Bilindiği gibi, 12 Eylül Darbesi'nin gerçekleştiği dönemde hâkim medya aracı gazetelerdir. Bu nedenle gazete ve gazeteciler yakından izlenmiş, darbe sonrasında 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istenmiştir. Yargılamalar sonucu bu gazeteciler toplamda 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Yine aynı dönemde yüzlerce gazeteci saldırıya uğramış, bunlar arasından 3 tanesi öldürülmüştür. Tonlarca gazete ve dergi imha edilmiştir. Büyük gazetelere ise bu dönemde, toplamda 303 dava açılmıştır (Yüksel, 2011).

5.2. 12 Eylül 1980 Darbesi'ne Gazetelerin Verdiği Destek

12 Eylül Darbesi'nden önceki bir aylık süreçte yayımladıkları haberlere bakıldığında, gazetelerin gündeminde genellikle artan anarşi olaylarının, seçim tartışmalarının, yolsuzluk haberlerinin ve illerde uygulanan sıkıyönetim konularının olduğu görülmektedir. Dönemin AP yanlısı gazetelerinden *Tercüman*, darbeden önce, Demirel Hükümeti'ni ve onun politikalarını destekler nitelikte haberler yayımlamıştır. Darbeye günler kala, gündemde olan seçim tartışmalarında da *Tercüman*, iktidarın erken seçim istemini desteklemiş ve buna karşı çıkan muhalefet partilerini eleştiren haberler yapmıştır.²⁴ *Akşam* gazetesi ise AP iktidarına karşı genellikle muhalif bir çizgi benimsemiş; Demirel başta olmak üzere iktidarı eleştiren haberler yayımlamıştır.²⁵ *Hürriyet* gazetesi ise darbeden önceki yayınlarında MSP lideri Erbakan'ı hedef alan yolsuzluk haberleriyle dikkat çekmektedir.²⁶

Darbeden önceki süreçte incelenen gazetelerin manşet haberlerine bakıldığında, Genel Kurmay Başkanı Evren'in isminin sıklıkla ön planda yer aldığı da görülmektedir. Evren'in siyasete müdahale şeklinde yorumlanabilecek sözleri, dönemin gazetelerinde eleştirilmeden verilmiş, hatta kimi zaman desteklenmiştir.²⁷

12 Eylül 1980 tarihinden itibaren ise gazetelerin, darbe hükümetinin sözcüsü gibi davrandıkları yorumunda bulunmak abartılı olmayacaktır. Manşetlerde daima, Evren başta olmak üzere darbecilerin sözleri ve bildirimleri yer almıştır. *Günaydın* gazetesi, darbeyi, 13 Eylül 1980 tarihli baskısının manşetinden, "Amaç Demokrasiyi Kurtarmak" başlığıyla

²⁴ Bu doğrultudaki haberlere bir örnek için bkz.: *Özyörük* (1980, 9 Eylül).

²⁵ Bu doğrultuda yazılanlara dikkat çekici bir örnek için bkz.: Cılızoğlu (1980, 17 Ağustos).

²⁶ Bu doğrultudaki haberlere bir örnek için bkz.: *Hürriyet* (1980, 27 Ağustos).

²⁷ 12 Eylül 1980 Darbesi'nden önce Kenan Evren'in sözlerinin ve siyasete müdahil oluşunun manşetlerden haber yapılmasının bazı örnekleri için bkz.: *Akşam* (1980, 30 Ağustos); *Günaydın* (1980, 24 Ağustos); *Milliyet* (1980, 31 Ağustos).

duyurmuştur. Aynı tarihli *Hürriyet* gazetesi ise askerî darbeyi, “Terörün Sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyi’nde, Atatürk Yolunda Devam” manşet haberi olarak vermiş; bunun hemen altına yazılan açıklamada ise “Orgeneral Evren demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasa, seçim ve partiler yasalarının değiştirileceğini, seçime gidileceğini açıkladı” diye yazılmıştır.

Gazetelerin, darbecilerin hareketi yücelten ifadelerini manşetlerine taşımaları darbeden günler sonra da devam etmiştir. 17 Eylül 1980 tarihli *Akşam* gazetesinin, “12 Eylül Harekâtının Hedefleri Yeniden Özetlendi” başlıklı bir haberinde şöyle denilmiştir: “[...] Orgeneral Kenan Evren, dün ilk basın toplantısında 12 Eylül hareketinin amaçlarını yeniden şöyle özetlemiştir: Milli birliği korumak, Anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek, Devlet otoritesini hâkim kılma ve koruma [...]” *Milliyet*’in 24 Eylül 1980 tarihli baskısında ise “Türk Demokrasisi, Atatürk İlke ve Devrimlerinin Bazına Oturtulacak, Programda Neler Var?” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, darbe sonrasında kurulan hükümetin programında yer alan ve Atatürk ilkeleriyle uyumlu olduğu öne sürülen maddeler sıralanmıştır. 1 Ekim 1980 tarihli *Günaydın* gazetesinin manşetinde ise “Devlet Başkanı Evren Dedi ki: Ordu Politika Çukuruna Bulaşmamalı” başlıklı haber yer almıştır. Haberin başında Evren’in, “memleketimizi hakiki demokratik kaideler üstüne oturtuktan sonra derhal görevimizin başına döneceğiz” sözlerine ve Kara Harp Okulu öğrencilerine hitap ettiği konuşmasının bir kısmına yer verilmiştir. *Hürriyet* gazetesinin aynı tarihli baskısının manşetinde ise “Evren: ‘Hakiki Demokrasi Kurulacaktır’ Dedi” haberi yer almıştır. 3 Ekim 1980 tarihli *Tercüman* gazetesinin manşetinde, “Org. Evren ‘Bekleseydik Harp Çıkardı,” başlıklı haber yer almış; haberin başında Evren’in, “demokrasi, anarşinin istediğini yapmasına fırsat veren bir rejim değildir” sözüne ve Van’da yaptığı konuşmasında geçen “12 Eylül hareketini hakiki demokrasiyi getirmek için yaptık. Biz devlet idaresini ele alıp senelerce bu memleketi idare etmek niyetinde değiliz” sözlerine yer verilmiştir. Evren’in bu konuşması, aynı günkü *Akşam* ve *Hürriyet* gazetelerinin de manşetinden haber yapmıştır.

Ele alınan gazetelerde, darbenin mecburiyet nedeniyle yapılmış, ama iyi planlanmış ve titizlikle uygulanmış bir girişim olduğuna kamuoyunu ikna etme amacı güden haberler de yer almıştır. Bu haberlerin amacının darbeyi yüceltmek ve darbecilere güveni arttırmak olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin *Akşam* gazetesi, darbeyi incelikle planlanmış ve ne istediği belli bir hareket olarak görmüş ve 13 Eylül 1980 tarihli baskısında, “Yönetime El Koyma Titizlikle Hazırlanmış Planla Gerçekleştirildi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Aynı tarihli *Milliyet* gazetesi de “Ordunun Yönetime El Koyma Harekâtı Titizlikle Hazırlanmış Bir Planla Gerçekleştirildi” başlıklı bir haber yayımlamış; haberde, ordunun sekiz ay önce bazı uyarılarda bulunduğu ve bunların yerine getirilmesini sabırla beklediği, ancak mecbur kalınca titizlikle hazırlanmış bir plan yapılarak yönetime el konulduğu yazılmıştır. Haberin detaylarında, darbenin nasıl hazırlandığı ve darbe sabahı neler yaşandığı yazılmıştır. *Günaydın* gazetesinin 17 Eylül 1980 tarihli baskısında yer alan “Evren’e Sorular ve Cevapları”

başlıklı bir haberde ise Evren'in "Harekâttan, değil Amerika, ailelerimiz bile habersizdi" sözlerine dikkat çekilmiştir.

Darbeyi takip eden günlerde gazetelerde, darbenin oldukça yumuşak ve ağır başlı bir şekilde yapıldığını, darbeden sonra ülkeye huzur geldiğini, ekonomik ve sosyal alanlarda, hatta dış politikada dahi işlerin hızla iyiye gitmekte olduğunu ileri süren haberlere de sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin *Akşam* gazetesinin 14 Eylül 1980 tarihli baskısında, "Ordunun Yönetime El Koyması ile Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorununda Olumlu Gelişmelere Yol Açacağı Bildiriliyor" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. *Akşam*'ın bir gün sonraki manşetinde ise "Ülkede Barış Havası Esiyor" haberi yer almış ve haberde, "Aydın cezaevinde sağ ve sol görüşlü mahkûmlar birbiriyle barışarak voleybol oynadılar" bilgisine yer verilmiştir. *Akşam*'ın 25 Eylül 1980 tarihli baskısında ise "Eylül'ün İlk 11 Gününde Anarşi 84 Can Almıştı, 12 Eylül'den Bu Yana Sadece 9 Kişi Öldürüldü" başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberde, darbenin, anarşi ve terörü önlemede başarı kaydettiği, darbe öncesi dönemle kıyaslanarak ispatlanmaya çalışılmıştır. 10 Ekim 1980 tarihli *Akşam* gazetesinde ise "12 Eylül'den Sonra Bayrak Satışlarında İki Misli Bir Artış Görüldü" başlıklı bir haber yer almış; böylelikle, darbeden sonra milli hislerin çoştugu gösterilmek istenmiştir.

Diğer gazetelerin tutumu da *Akşam*'inkinden farksızdır. 18 Eylül 1980 tarihli *Günaydın* gazetesinde yer alan, "Turistler 'Türkiye'de Askerî Darbe Olduğunun Farkında Bile Değiliz' Dediler" başlıklı bir haberde turistlerin, darbe günlerinde Türkiye'deki hayatın normal akışında olduğunu söyledikleri yazılmıştır. 20 Eylül 1980 tarihli *Tercüman* gazetesinde ise darbeden sonra sinema filmlerine getirilen sansür uygulamalarının desteklendiği, "Artık Aileler De Sinemaya Gidebilecek" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, "sansürden geçmemiş, açık-saçık ahlâk bozucu filmlerin oynatılmasının durdurulması sevinç yarattı" diye yazılmıştır.

Görüldüğü gibi gazeteler, darbeyi, -dış politikadaki gelişmelerden gündelik hayata, toplumsal barışın sağlanmasından milliyetçi duyguların çoşmasına- birçok yönden ülkeye faydalı bir hareket olarak gösterme çabasına girmişlerdir. Ayrıca darbenin, eski siyasetçiler ve önceki dönemlerin darbecileri tarafından da desteklendiği ve takdir edildiğini göstermeye yönelik haberler de yapılmıştır. *Hürriyet*, darbeden iki gün sonraki baskında, "Eski Parlamenterler Konuştu: 'Yeni Yönetim Hayırlı Olsun'" manşet haberine yer vermiştir. Haberin başında, eski parlamenterlerden Mustafa Üstündağ'ın, "hareketin ülke için hayırlı uğurlu olmasını diliyorum", Nahit Mentеше'nin "inşallah devlet bundan güç alır", Fehmi Cumalıoğlu'nun "Türk Silahlı Kuvvetleri idareye efendice, kansız şekilde el koydu" ve Necati Gültekin'in "hareketten Türkes'in haberi olduğunu zannetmiyorum" şeklindeki yorumlarına yer verilmiştir. Benzer muhtevada bir haber, *Akşam*'ın 16 Eylül 1980 tarihli baskısında da yer almaktadır. *Akşam*'ın bu tarihteki manşet haberi şöyledir: "Eski Milli Birlik Komitesi Üyeleri: 'Hareket Zamanında Yapılmıştır.'" Bu haberde, eski MBK Başkanı Özdilek'in, "yeni anayasaya çalışmaları için bir Kurucu Meclise ihtiyaç olacaktır" yorumuna ve eski MBK üyesi Suphi Karaman'ın

“demokratik düzeni asker düzeltiyor, siviller bozuyor” yorumuna yer verilmiştir. *Akşam* gazetesi ayrıca, 27 Mayıs darbecilerinin de 12 Eylül 1980 darbesini desteklediklerini iddia etmiştir. *Günaydın* gazetesinde ise 27 Mayıs Darbesi’yle cumhurbaşkanlığı görevinden uzaklaştırılan ve yargılanan Celal Bayar’ın sözleri konu alınmış; gazetenin 15 Eylül 1980 tarihli baskısında, “Celal Bayar Konuştu” başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberde Bayar’ın, “işin hedefi anlaşıldı, şimdi daha rahatım” ve “endişe duymuyorum” sözlerine dikkat çekilmiştir. Kuşkusuz, Bayar’ın açıklaması kritik bir önemdedir. Çünkü kendisi de darbeye maruz kalmış ve bu nedenle aktif siyasi yaşamı sona ermiş; hatta 27 Mayıs’ın mağdurları arasında sıklıkla gösterilmekte olan bir siyasinin dahi 12 Eylül Darbesi’ni desteklediği gösterilerek, darbenin toplumda meşruiyet kazanma çabalarına katkıda bulunulmuştur.

12 Eylül Darbesi’ni yapanların seleflerinin yaptıkları hatalara düşmedikleri ve dönemin siyasi liderlerine oldukça iyi davranıldığıyla ilgili haberler de dönemin önde gelen gazetelerinin ilk sayfalarında yer almıştır. Gazeteler, tutuklu bulunan siyasi liderlerin, içinde buldukları koşullardan memnun oldukları izlenimini veren haberler yayımlamışlardır. 15 Eylül 1980 tarihli *Günaydın* gazetesi, darbeden sonra Gelibolu’da gözaltında tutulan Demirel ve Ecevit ile yapılan telefon görüşmesini, kinayeli bir dille, “Demirel ve Ecevit Nihayet Bir Araya Geldi” haberiyle duyurmuştur. Telefon görüşmelerinin detaylarının verildiği haberde, her iki liderin de buldukları yerde rahat ettiklerinin anlaşıldığına değinilmiştir. *Milliyet* de tıpkı *Günaydın* gibi, darbecileri, siyasi liderlere iyi davranan ve onların da desteğini alan bir hareket olarak göstermek istemiştir. 15 Eylül 1980 tarihli *Milliyet* gazetesinde, “4 Parti Liderinin Durumu İyi” manşet haberi yer almış ve Alparslan Türkeş haricindeki siyasi parti liderleriyle telefon görüşmesinde bulunduğu bilgisi haberleştirilmiştir. Habere göre, Ecevit kendilerine çok iyi davranıldığını söylerken, Demirel ise “her şey memleketin iyiliği için” demiş; Erbakan ise bir mesaj istenilmesi üzerine “hayırlı olsun” cevabını vermiştir. 15 Eylül 1980 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ise “Ecevit ve Demirel Telefonla Konuştukları Yakınlarına İyi ve Rahat Olduklarını Söylediler” başlıklı bir haber yapılmıştır.

Darbeciler tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ulusu da gazetelerce hızla benimsenmiş ve övgüyle karşılanmıştır. Ulusu’nun demokratik olmayan bir yoldan göreve gelmiş olması, dönemin önde gelen gazetelerinde herhangi bir eleştiriye yol açmamıştır.

Hürriyet’in 22 Eylül 1980 tarihli baskısının manşetinde, “Ulusü Yeni Yönetimin Kadrosunu Seçti” haberi yer almış ve kabine üyeleri tanıtılmıştır. Kabineye alınan bakanların tanıtıldığı bu haberin yanında, *Hürriyet*’in, “Bu Hükümet” başlıklı başka bir haberi de yer almıştır. Gazetenin bu bölümünde, Ulusu Hükümeti’nin, 27 Mayıs Darbesi, 1971 Muhtırası ve 1980 darbelerinin ortak hedefi olan, “çirkinleşen politikacıyı tasfiye” isteğinin sonucu olduğu belirtilmiş ve kamuoyu ve halk tarafından desteklenmesi istenmiştir. *Hürriyet* imzalı bu yazının sonunda, “Ulusü hükümeti, bizi demokrasiye götürecektir hükümettir. Özlenen demokrasiye...” diye yazılmıştır. 23 Eylül 1980 tarihli *Milliyet* gazetesinin ilk sayfasında yer alan “Bugün” köşesindeki “Görev Bölümü” başlıklı ve *Milliyet* imzalı haberde de Ulusu

Hükümeti benzer şekilde desteklenmiştir. *Milliyet*'in bu yazısında, gazete, darbe hükümetine desteğini, “işaret ettiğimiz bu nokta, Silahlı Kuvvetlerin ülkenin düzenini yeniden sağlamak konusundaki kararlılığını göstermektedir” cümlesiyle açıkça ortaya koymuştur. 7 Ekim 1980 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde ise “Kurucu Meclis’te Siyasi Partilere Yer Yok” haberi yer almıştır. Böylelikle Ulusu hükümeti hemen kurucu meclis olarak isimlendirilmeye başlanmış ve *Hürriyet* gazetesince bu hükümette siyasi partinin olmaması, övgüye değer bulunmuştur.

Diğer yandan, bu çalışma özelinde incelenen gazetelerin, 12 Eylül Darbesi’ne ülke dışından gelen sadece olumlu yorumlara yer verdikleri görülmektedir. Hatta gazetelerin bazılarında devamlılığı olan köşeler de oluşturulmuş ve darbeden sonra günlerce, dış dünyanın 12 Eylül Darbesi’ne dair olumlu yorumları aktarılmıştır. *Milliyet* gazetesinin 13 Eylül 1980 tarihli baskısında, “Ordunun Yönetime Gelmesi Dışta Olumlu Karşılandı” başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberin içeriğinde, ülkemizde yaşanan darbenin Fransız radyolarında “ordu şiddete başvurmadan ve kan akıtmadan iktidarı ele aldı” şeklinde duyurulduğu yazılmıştır. Aynı haberde, Brüksel radyosunun, darbeyi, “ülkenin bölünmesini engellemek” olarak yorumladığı bildirilirken; Kıbrıs Türk kesiminde de darbenin memnuniyet yarattığı yazılmıştır. Aynı günkü *Cumhuriyet* gazetesinde ise “Türkiye ile İlgili Haberler Yabancı Ajans ve Radyolarda İlk Sıradaydı” başlıklı bir haber yapılmıştır. Haberde, Paris Radyosu’nda, Türkiye’deki darbenin kansız gerçekleşmesinin “postalların altı kadife ile kaplıydı” yorumuyla sunulduğu aktarılmıştır. Aynı tarihli *Günaydın* gazetesinde yer alan “Dünyadan Yankılar” başlıklı haberde ise Amerikan *AP* ajansının, “Genelkurmay Başkanı Evren’in liberal görüşlü ve olumlu bir kişi olduğu” şeklindeki yorumuna yer verilirken, yine aynı ajansın “Erbakan’ın dinî devlet kurma çabaları ve Türkeş’in politikası askeri endişelendirmekteydi” yorumu da aktarılmıştır. *Günaydın* gazetesinin 13 Eylül 1980 tarihli baskısının başka bir haberine ise “Dünya Radyoları Olayı Nasıl Karşıladı?” başlığı verilmiştir. Haberde Alman *Frankfurt Radyosu*’nun “Hükümet darbesi 27 Mayıs 1960’da olduğu gibi yine kansız olarak yapıldı” yorumu ile Alman *Hassen Radyosu*’nun “askerin halka bu kadar iyi davrandıkları ilk hükümet darbesidir” şeklindeki yorumuna yer verilmiştir. 13 Eylül 1980 tarihli *Hürriyet* gazetesinin aynı sayfasında bulunan, “Dış Basın Ne Diyor?” başlıklı bir haberin başına da “Alman televizyonu: Evren ilerici, ülke sever bir asker” diye yazılmıştır. Haberin içeriğinde yine, dış basının 12 Eylül Darbesi’ne olumlu tepkilerine yer verilmiştir. Habere göre, İngiliz *Reuter* Ajansı, darbeyi “kansız devrim” olarak nitelemiş ve şöyle bir yorumda bulunmuştur: “Ankara’da tanklar ve tam teçhizatlı askerler güvenlik önlemleri alırken çocuklar sokaklarda futbol oynuyordu. Son derece nazik bir şekilde yabancı basın mensuplarına yardımcı olan askerlerin memnuniyeti dikkati çekiyordu.” 23 Eylül 1980 tarihli *Akşam* gazetesinin “Yankılar” köşesinde de “Yeni Hükümet Batıda Olumlu,, Karşılandı” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, *Almanya’nın Sesi* Radyosu’nun, “Türk Milleti Evren’i kısa zaman içinde bir baba gibi benimsemiştir” ve “Türk ekonomisi emin ellere devredilmiştir” yorumlarında bulunduğu bilgisi yer almıştır. Benzer türde haberler, darbeden günler sonra

dahi gazetelerde yer bulmaya devam etmiştir.²⁸ Yabancı basın ve siyasilerin olumsuz ya da şüpheli herhangi bir yaklaşımı ise gazetelerde yer almamıştır.

Dönemin önde gelen gazetelerinin, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerinin darbeyi sevinçle karşılayan bildirimlerine de yer verdikleri görülmektedir. *Cumhuriyet*'in 15 Eylül 1980 tarihli bir haberine, "İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu ve Odalar Birliği Başkanı Evren'e Başarı Telgrafı Gönderdi" başlığı verilmiştir. Haberde, İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun, gerçekleşen darbe için TSK'ye teşekkür ettikleri mesaja yer verilmiştir. 17 Eylül 1980 tarihli *Akşam* gazetesinde de "İşadamları Evren'e Sonsuz Memnuluk Duygularını Belirttiler" başlıklı bir haber yer almış ve haberde, iş âleminin, istikrar programının sürdürülmesinin çok yerinde bir karar olduğu yorumunda buldukları belirtilmiştir. 2 Ekim 1980 tarihli *Tercüman* gazetesinde ise bir Alman televizyonuna demeç veren Sabancı Grubu'nun Başkanı Sakıp Sabancı'nın, "Ordu Demokrasiyi Sağlıklı İşletmek İçin Tarihi Görevi Üstlendi" sözlerini başlık alan bir haber yapılmıştır. Haberde, Sabancı'nın, demokrasiyi kurtarmanın tek seçeneği olarak ordunun kaldığını ve ordunun bu görevi üstlenmek zorunda kaldığını anlatan konuşmasına yer verilmiştir.

Gazetelerin görüşlerini açık şekilde ortaya koyan ve gazetelerin ismiyle imzalanan bazı yazılar da darbeye destek anlamında oldukça çarpıcıdır. Örneğin 16 Eylül 1980 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin *Cumhuriyet* imzalı "Olayların Ardındaki Gerçek" kısmında, "Durum ve Zaman" başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Haberde darbeden övgüyle bahsedilmiş ve başarılı bir girişim olarak tanımlanmıştır. Haberde ayrıca şu ifadeler yer almıştır: "Türkiye'de 12 Eylül'de bir değişiklik gerçekleşti. Ordu yönetime el koydu. Bunca büyük değişikliğin böylesine sessiz, kolay, gürültüsüz biçimde gerçekleşmesi ve bütün kesimlerde onaylanıp benimsenmesi toplumun bekleyişine karşılık vermesi anlamını taşır." Bir gün sonra *Hürriyet* gazetesinde *Hürriyet* imzasıyla yayımlanan ve "Dikkat" başlığı taşıyan bir diğer yazıda da darbecilere yönelik övgüler yer almıştır. Söz konusu yazıda, Evren'in sözleri için, "bu sese, bu sözlere kulak veriniz; Demokrasiyi kaldırmadık, olmayan demokrasiyi kurmak için bu harekâtı yaptık. Bu ses bizim sesimiz, bizim güvencemizdir. Gerçek demokratların kükremesi" yorumu yapılmıştır.

---

²⁸Bu türde haberlere başka bazı örnekler için bkz.: *Günaydın* (1980, 14 Eylül); *Hürriyet* (1980, 16 Eylül; 1980, 17 Eylül; 1980, 15 Eylül; 1980, 18 Eylül); *Milliyet* (1980, 14 Eylül; 1980, 18 Eylül).

Gazetelerde yayımlanan kimi karikatür ve resimler de askerî müdahaleye ve darbe hükümetine övgüler içermektedir.

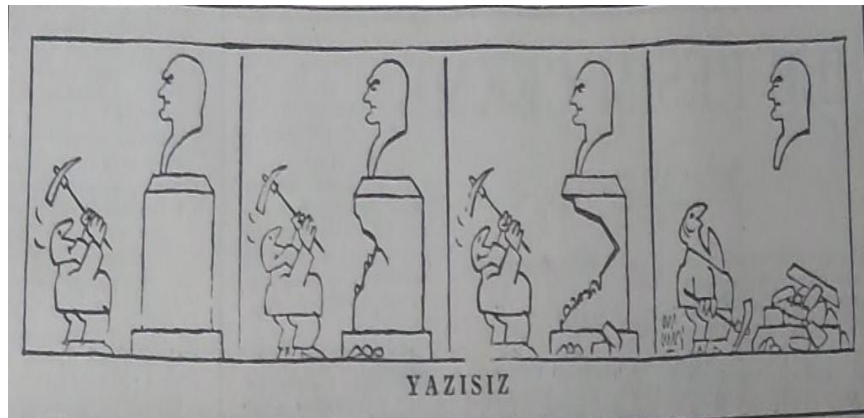
Görsel 5.1. 16 Eylül 1980 tarihli *Günaydın* gazetesinin ilk sayfasında yayımlanan bir karikatür

Görsel 5.2. Karikatürist Nebar Tüblek'in, 18 Eylül 1980 *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir çizimi..

Görsel 5.3. Nebar Tüblek'in, 20 Eylül 1980 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan karikatürü

Görsel 5.4. Ali Ulvi'nin, 21 Eylül 1980 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir karikatürü

Görsel 5.5. 17 Eylül 1980 tarihli *Tercüman* gazetesinin ilk sayfasında yer alan, Mehmet Ünlü'nün objektifinden bir fotoğraf

Görsel 5.6. 4 Ekim 1980 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir fotoğraf. Fotoğrafın altına, Kenan Evren'in gittiği her yerde sevinç gösterileriyle karşılandığı ve Evren'i karşılayanlar arasında çocukların da olduğu yazılmıştır.

Darbe bildirisinin radyoda okunmasından itibaren, gazetelerin köşe yazarlarının da darbeyi övgüyle ve coşkuyla karşıladıkları görülmektedir. İncelenen altı gazetenin hepsinde 12 Eylül Darbesi, anarşinin sonlanması, istikrarın sağlanması, solcu grupların eylemlerinin bastırılması, yeniden demokrasinin kurulması vb. nedenler gerekçe gösterilerek desteklenmiştir.

Milliyet yazarlarından Refik Erduran (1980, 13 Eylül), darbeyle ilgili söylenecek çok şey olduğu hâlde şimdilik sadece olumlu yanına odaklanılması gerektiğini yazmıştır. “Başka ülkelerde yönetim olağanüstü bir yoldan el değiştirirken genellikle kan akar. Bizde ise 12 Eylül 1980, yıllardır kansız geçen ilk gün oldu” diyen Erduran, bu sükûneti korumanın yapılacak en iyi şey olduğu yorumunda bulunmuştur. Erduran (1980, 16 Eylül), başka bir yazısında da darbeden sonra basındaki görüş birliğinden duyduğu memnuniyeti belirtmiş, “ters yönde etkileme, gayretkeşlik ve yılışıklık örnekleri pek az” ifadesini kullanmıştır. Erduran, yazısının devamında şu satırlara yer vermiştir:

Şu noktalarda açık bir görüş birliği oluşmuş bulunuyor: 1. Müdahale koltuk hırsı için yapılmamıştır (Gerçekten de düşünmek gerekir ki General Evren isteseydi aylar önce Cumhurbaşkanı olabilirdi). 2. Gereken düzeltmeler yapılmasından sonra parlamentolu düzene döneleceği vaadi içtendir, ciddidir, güvenilirdir. 3. Bunun için gerekli sürenin olanak oranında kısa tutulmasına çalışılmalıdır. 4. Basın da bu uğurda işbirliği yapmalı, siyasal otopsi tartışmalarını ertelemeli, horozluk gösterilerinden hiç değilse şimdilik vazgeçmeli, yeni yönetimin yabancı gazete ve radyolar tarafından ‘centilmence’ diye nitelenen açık, olgun hoşgörülü tutumunun sürdürülmesini güçleştirecek davranışlardan titizlikle kaçınmalıdır.

14 Eylül 1980 tarihli *Milliyet* gazetesinde, başyazarın kaleminden, “*Milliyet*” imzalı, “Demokrasi için 12 Eylül’ün Başarısı Şarttır” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. *Milliyet*’in bu yazısında, 12 Eylül’ün 27 Mayıs ve 12 Mart askerî müdahalelerinden farklı olduğu iddia edilmiş; Evren’in çok daha köklü değişiklikler planladığı ve hedefinin demokrasinin önündeki tıkanıklıkları açmak olduğu yazılmıştır. 22 Eylül 1980 tarihli *Milliyet* gazetesinde yine başyazarın kaleminden çıkan “Başarı Dilerken” başlıklı yazıda ise Emekli Amiral Bülent Ulusu’ya başbakanlık görevi verilmesi ve hükümetin kurulması konu alınmıştır. *Milliyet*’in bu yazısında, darbe sonrası kurulan Ulusu hükümeti desteklenmiş ve hükümetin yalnızca askerinin değil, kamuoyunun da büyük desteğini aldığı; bu nedenle normal bir politikacıdan daha hoşgörülü karşılanacağı yazılmıştır. *Milliyet*’e göre, “Ulus’unun büyük avantajı, Türk ulusunun 12 Eylül’e karşı beslediği ümittir.” Yazı, “Bülend Ulusu’nun başarısı, hepimizin, demokrasinin başarısı olacaktır. Şansı açık olsun!” cümlesiyle sonlanmıştır. 27 Eylül 1980 tarihli, “Yeni Hükümet ve Programı” başlıklı ve yine *Milliyet* imzalı başka bir yazıda ise Ulusu Hükümeti’nin programının kısa ve orta vadeli hedefler değil, Türkiye Cumhuriyeti’ni kuşaklar boyu etkileyecek değişiklikler içerdiği, bu değişikliklerin parlamentoda yıllardır tartışılan ve karara bir türlü bağlanamayan konuları da içerdiğine değinilmiştir. *Milliyet*’in bu yazısında ayrıca, darbeden parlamenterler sorumlu tutulmuş ve şöyle denilmiştir:

Unutmamıza imkân yok ama, yine de hatırlatmakta fayda var... Ulusu hükümetinin programı, bir olağan hükümet programı değildir. 12 Eylül günü yönetime bütünüyle el koyan Silahlı Kuvvetler'in istekleri, bu programda seslendirilmiştir. Programda ifade edilen pek çok konuyu, Türk parlamenter demokrasisi, kolayca gerçekleştirebilirdi, ne yazık ki bu yapılamadığı gibi, durumu çıkmaza sokan kavga ve kararsızlıklar arasında, rejimin yaşamı da sona erdirildi. Şimdi, ulaşılan noktanın sorumluları, Ulusu hükümetinin programını sessizce izlemek durumundadırlar.

Milliyet gazetesinde yazan tecrübeli gazeteci Burhan Felek (1980, 17 Eylül) ise darbeyi konu aldığı bir yazısının sonunda, "bu naçiz mütalâaları arz ettikten sonra, yeni idareye Allah'ın yardımcı olması duasını tekrarlayarak Türkiye'ye başarı ve barış içinde mutluluklar dileyerek ordunun bize bunu getirmesini canü gönülden dileriz" ifadelerini kullanmıştır. Felek'in (1980, 21 Eylül) başka bir yazısında, diğer askerî girişimler gibi 12 Eylül Darbesi'nin de sivillerin bozduğu idareyi düzeltmek amacıyla yapıldığını ifade eden şu cümlesi dikkat çekmektedir: "Azizim! Dedim. Bu memlekette 10-12 senede siviller işleri bozuyor, ordu gelip düzeltmeye çalışıyor. Galiba bu son hareket üçüncü oluyor. Ne yapalım Türkiye'nin kaderi böyle." Felek (1980, 3 Ekim), başka bir yazısında ise Türkiye'nin cumhuriyet öncesine dayanan bir darbe ve sıkıyönetim geleneği olduğunu hatırlatmış, ancak darbeci hiçbir komutanın Evren'in Harp Okulu konuşmasındaki gibi ordunun yönetime karışmaması gerekliliğini açıkça söylemediğini yazmıştır. 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası'ndan örnek veren Felek, Evren'i "hazretleri" sıfatıyla yüceltmiş ve şöyle demiştir:

Harp Okulu gençlerine konuşurken pek muhterem Devlet Başkanı Kenan Evren Paşa hazretleri kadar açıkça söylememiş, hatta 27 Mayısçıların bazıları artık idareyi sivillere bırakmamak hevesini açıklayacak kadar idareyi benimsemişlerdi. Muhterem Devlet Başkanı Kenan Evren ise, bu idarenin yapılacak bir takım (anarşik ve ekonomik zorluklarla mücadele gibi) fiili ve anayasa tadilatı yaptıktan sonra ordunun kendi işine döneceğini ve bunu en kısa zamanda yapmaya azimli olduklarını söylemişlerdir. Bunun Paşa'nın samimi kanaati eseri olduğu, irticalen söylenmiş olmasından da anlaşılıyordu.

Bir başka *Milliyet* yazarı Feyyaz Tokar (1980, 17 Eylül) da darbeye desteğini açık biçimde göstermiş ve yazısına, "Türk ordusunun yönetime el koymak için fırsat aramadığı, aksine hazırlanan tüm koşulları itelemek yolunda içtenli bir uğraş verdiği, ülke içinde ve dışında tartışılmayan bir gerçektir" cümleleriyle başlamıştır. Tokar'a göre TSK, sivil yönetimi uyarılmış ve sabırla beklemiştir. 27 Mayıs Darbesi'nden 12 Mart Muhtırası'na kadarki bütün süreci yaşamış olan deneyimli kadro, mecbur kalındığı için, başka türlü mümkün olmadığı için 12 Eylül Darbesi'ni gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

Yine *Milliyet* yazarlarından İsmail Giritli'nin (1980, 17 Eylül), "12 Eylül ve Kemalizm" başlıklı yazısında ise darbe, Kemalist ideolojiye uygun bir hareket olarak gösterilmiştir. Giritli, söz konusu yazısında, "12 Eylül'ün ideolojisi Kemalizmdir" ve "Türk Silahlı Kuvvetleri, devleti her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere 'dur' demek, Atatürk ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak için ülke yönetimine el koymak zorunda kalmıştır" diye yazmıştır.

Örsan Öymen de 12 Eylül Darbesi'ni destekler yazılara imza atan bir diğer *Milliyet* yazarıdır. Öymen (1980, 21 Eylül), 27 Mayıs'tan itibaren Türkiye'de demokrasinin bir çeşit asker-sivil koalisyonu çerçevesinde ilerlediğini iddia etmiştir. Öymen'e göre Milli Güvenlik Kurulu'yla ilgili anayasaya koyulan madde, Türkiye'deki demokratik rejimin işbirliğinde asker ve politikacıya, birbirinden soyutlamadan ödev ve görevler yüklemiştir. Uzun süredir bozulmakta olan bu işbirliği, son dönemlerde asker kanadının önerilerinin önemsenmemesi neticesinde iyice bozulmuş ve 12 Eylül Darbesi'ne neden olmuştur. Öymen yazısında ayrıca, darbeyi, "12 Eylül koruma ve kollama hareketi" olarak nitelemiştir.

Milliyet gazetesinde yazan Mümtaz Soysal (1980, 3 Ekim) ise bir yazısında, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin görüşlerini yorumlamış, darbeyle sendikaların kapanmış olmasının çalışan haklarının yok sayıldığı anlamına gelmediğini, haklar gibi tepkilerin de yok sayılmadığını yazmıştır. Soysal'a göre Türkiye'de 12 Eylül Darbesi'nden önceki yönetimler demokratik değildir. Ancak darbe özlenen demokrasiyi getirmelidir.

Milliyet'teki meslektaşları gibi, *Günaydın* gazetesi yazarlarının da darbeyi destekler yazılar kaleme aldıkları görülmektedir. Gazetenin önemli yazarlarından Hüsamettin Çelebi (1980, 13 Eylül), "Silahlı Kuvvetlerin Hakemliğine Herkes Rız Olmalı" başlıklı yazısında, darbeyi, "işin özü, siyasal kadroların beklenen basireti gösteremedikleri ve komutanların, bütün iyi niyetli uyarılarına rağmen sonuç alamayınca yönetime el koymak zorunda kaldıklarıdır" şeklinde açıklamıştır. Çelebi, yazısında, darbeyi halkın da desteklemesini istemiştir. *Günaydın*'ın bir diğer köşe yazarı Teoman Erel'in (1980, 13 Eylül), "Onarımı Yine Asker Üstlendi" başlıklı yazısı da benzer muhtevaya sahiptir. Erel, yazısına 12 Eylül'e açıktan desteğini sunan ve darbeyi, sivillerin beceriksizliğini giderme ve rejimi onarma müdahalesi olarak gördüğünü belirten; "27 Mayıs 1960... 12 Mart 1971... 12 Eylül 1980... Aşağı yukarı on yılda bir Silahlı Kuvvetlerin rejime müdahale etmek zorunda kalmasının başlıca nedeni biz sivillerin beceriksizliğidir" cümlesiyle başlamıştır. *Günaydın* gazetesi yazarlarından Necati Zincirkıran (1980, 21 Eylül) da darbeyi coşkuyla desteklemiş, şu satırları kaleme almıştır:

Aslında tertemiz, halktan ve haktan amaçlarla gerçekleştirilmiş 12 Eylül hareketinin bu akıl hocaların ihtiyacı var mı? Bize göre kesinlikle yoktur. Çünkü 12 Eylül hareketini yapan Türk Silahlı Kuvvetlerinin seçkin kumandanları ne yapacaklarını bilen kişilerdir. Ülke ve dünya sorunlarının içinde yaşamış, yoğurulmuş, okumuş, yetişmiş insanlar olarak her biri yeterince tecrübe sahibi durumundadır. Nitekim Orgeneral Kenan Evren'in gerek ilk konuşmasında söyledikleri, gerek basın toplantısında okuduğu metin ve sorulara irticalen verdiği cevaplar bizim bu izlenimimizi kanıtlar niteliktedir [...] Tertemiz ve bütün milletçe onaylanıp benimsenen hatta alkışlanan bir müdahaleyi leş kargalarının tasallutundan korumak zorundayız. Çünkü, Türkiye'de rejimi köklü bir şekilde yerine oturtacağına inandığımız 12 Eylül askeri hareketi Türkiye Cumhuriyeti için son şanstır.

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Oktay Akbal da gerçekleşen darbeyi destekleyen yazılar kaleme almıştır. Akbal (1980, 13 Eylül), bir yazısında, AP iktidarını her türlü kötülükte parmağı olan, çağdışı görüşleri savunma ve uygulama yoluna sapan bir siyasi parti olarak

nitelemiş ve halkı Atatürk devrimlerinden uzaklaştırmakla suçlamıştır. Akbal'a göre Atatürk ilkelerinin sahipleri böyle bir duruma göz yumamazlardı ve darbe kaçınılmazdı.

Cumhuriyet gazetesinin yazarlarından Uğur Mumcu (1980, 14 Eylül) ise 12 Eylül Darbesi'ni kötü yönetimin doğal bir sonucu olarak değerlendirmiş ve yazısının başında, darbeden sonra huzur ortamının geldiğini anlattığı şu paragrafa yer vermiştir:

Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koymasının daha ikinci günüydü... Yolda, işte, lokantada karşılaştığımız, telefonla konuştuğumuz dostlarımızın, arkadaşlarımızın hemen hepsinden aynı sözleri duyduk ve yüzlerinde aynı huzur ifadesini gördük... Yahu dünya varmış!.. Yaşama özgürlüğü ve özgürlüğün tadı varmış!.. Olaylar, daha bir süre devam eder mi etmez mi bilmiyoruz, amma psikolojik bir güven duygusu işte!.. Yillardır ilk kez ailece huzur içinde yatıp uyuduk... Kulağımız kırıltı, tedirgin büzülmedik yorganın altında!.. Acaba kapımız kırılır da eşkiya gelir, bizi çoluk çocuk öldürür mü korkusunu silip attık içimizden.

Cumhuriyet yazarlarından Mustafa Emekçi de köşe yazılarında, tıpkı Mumcu gibi, darbeden önceki çatışma ortamına ve darbenin beraberinde getirdiği huzur ortamına dikkat çekmiştir. Emekçi (1980, 15 Eylül), bir yazısını, "askerin zorunlu olarak giriştikleri bu eylemin başarıya ulaşması için yardımcı olmak gerektiğine inanıyordu herkes" cümlesiyle bitirmiştir. Emekçi (1980, 18 Eylül), bir başka yazısında ise şu paragrafa yer vermiştir:

12 eylül, önemli bir gün. 12 eylülünden sonra Ankara'da, Türkiye'nin her yerinde, *Cumhuriyet*'i yolda çarşaf gibi açarak okuyanların sayısı çoğaldı, Konya'da Zafer Alanına geçemeyen vatandaşlar, ellerini kollarını sallayarak dolaştılar o gün. Kısa bir süre önce, Zafer Alanını tutmuş olan faşolar, bıyıklarını kesmişler, bir gün içinde ortadan yok oluvermişlerdi.

Cumhuriyet yazarlarından İlhan Selçuk da darbeyi en coşkulu şekilde destekleyen kalemlerdendir. Hatta darbeden 11 gün önceki bir yazısında Selçuk (1980, 1 Eylül), ekonomik gidişatın askerî darbeyi gerektirebileceğini yazmıştır. Selçuk, bu yazısında Turgut Özal'ı hedef almış, "Gölge Başbakan" dediği Özal'ın ekonomi politikasını eleştirdiği yazısının sonunda, "Ne var ki bu kurnazlık 1970'te Türkiye'yi 12 Mart'a götürmüştü... Bu kez bakalım nereye götürecek? 5,5 yıllık AP iktidarına mı; yoksa çok başka yönlere mi?" ifadelerini yazmıştır. Selçuk (1980, 17 Eylül), darbeden sonra kaleme aldığı bir yazısında ise "ülke 12 Eylül'de bir takvim yaprağını da kopardı. Eski rejimin suyu öylesine ısınmıştı ki 12 Eylül'de olmasa bile başka bir günde kaynaması doğaldı" diye yazmış; darbenin sürpriz olmadığını, aksine gerekli olduğunu ifade etmiştir. Selçuk (1980, 28 Eylül), başka bir yazısında ise 11 Eylül 1980 tarihine kadar giderek artan ve ülkede normal yaşamayı olanaksız hâle getiren terör olaylarına dur diyecek etkin bir gücün beklendiğini ve nihayet bu gücün 12 Eylül Darbesi'yle geldiğini yazmış ve daha kalıcı çözümler için sabırlı olunmasını istemiştir.

Cumhuriyet'in bir diğer yazarı Mehmed Kemal (1980, 19 Eylül) de asayişin sağlanmış olmasından halkın çok memnun olduğunu ve darbenin, "Atatürkçü" bir yönelime sahip olduğunu yazmıştır. Kemal, "12 Eylül rejiminin neler yapacağını bekleyip görmek lazım"

dediği yazısında darbecilere, “Atatürk’ün özlediği fakat yaşamında gerçekleştirmek için vakit bulamadığı bazı özlemler ivedilikle rayına oturtulmalıdır” önerisinde bulunmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde yazan bir başka köşe yazarı Bahri Savcı (1980, 29 Eylül) da darbeyi açıktan desteklemiş ve şöyle yazmıştır:

12 Eylül tarihi hareketini yapan Ordu’da, bir temel bilincin var olduğu görülüyor. Bu bilinç harekette görüş birliği, eylem tutarlılığını sağlayan bir ögedir. Onu şöyle özetleyebiliriz: <Türkiye’de esas olan, temel olan demokrasi> dir; demokrasi düzenidir. Onun, Atatürk ilkeleri doğrultusunda, hukuk devleti araçları ile kurulmasıdır, işletilmesidir, verimli kılınmasıdır. Ama, o, işte bu son noktada saptırılmıştır. Şimdi, onu, gene, rayına oturtmak gerekmiştir. Bu nedenle, gerek niyet olarak, gerek doktrin olarak, gerekse eylem olarak, kimse demokrasiyi kaldırmış değildir. Söz konusu olan, demokrasiyi, yeniden, bizzat demokrasinin öteki kuraları ile birlikte işlerliğe kavuşturmadır. İşte bunu diyor <12 Eylül bilinci>.

Hürriyet’in köşe yazarlarının tutumu da incelenen diğer gazetelerle aynı doğrultudadır. *Hürriyet* gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi (1980, 13 Eylül), 12 Eylül Darbesi’nin sorumlusu olarak siyaseti yozlaştıran politikacıları göstermiştir. Evren ve dört Kuvvet Komutanı’nın 27 Aralık 1979 günü, MGK üyesi sıfatıyla dönemin Cumhurbaşkanı Korutürk’e sundukları mektubu hatırlatan Ekşi, yazısını “bütün kamuoyunun beklentilerini dile getiren bu istekleri de savsaklayan siyasilerimiz, bugünkü sonuçtan başka neyi bekliyorlardı?” diyerek bitirmiştir.

Yine *Hürriyet* gazetesinde yazan başka bir isim Hasan Pulur (1980, 15 Eylül) ise bir yazısında, darbeyi ve Evren’in darbe sonrasındaki konuşmasını, “Orgeneral Evren böyle demektedir. Bu ne büyük bir aydınlıktır bilir misiniz?” diyerek desteklemiştir. Pulur, yazısının devamında, Evren’in “el koymak zorunda kaldık” sözlerine dikkat çekmiş ve “bu zorunluluğu yaratanlar kendi kendilerini yargılamalıdır” diye yazmıştır.

12 Eylül Darbesi’ne belki de en coşkulu destek, darbe öncesinde iktidar yanlısı bir çizgide yayın yapan *Tercüman* ve onun köşe yazarlarından gelmiştir. *Tercüman* yazarlarından Ahmet Kabaklı (1980, 13 Eylül), “Devlet ve Millet Hayrına” başlıklı bir yazısında, darbeyi, ülkedeki terörün bitirilmesinde bir çözüm yolu olarak görmüş ve yazısının başında, “12 Eylül Cuma günü tarihe inşallah hayır ve faydalarla geçen bir tarih olacaktır” demiştir. Kabaklı (1980, 15 Eylül), başka bir köşe yazısında ise 12 Eylül ile 27 Mayıs’ı kıyaslamış ve benzerliğin yalnızca şekilsel olduğu sonucuna varmıştır. Kabaklı, bu yazısında, 12 Eylül Darbesi’nin 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden farklı yanlarını sıralayarak övmüş ve yazısını şu şekilde sonlandırmıştır:

12 Eylül müjdesi, devlete ve demokrasiye güç ve işlerlik kazandıracak, vatan ve milletimizin bölünmezliğini, devletin kudretini ayakta tutacak yeni Anayasa, seçim ve partiler kanunu hazırlamaktır. Milli Güvenlik Konseyi’nin nezaket, temkin ve soğukkanlılığı karşısında milletin ümidi odur ki: 12 Eylül, Türk tarihine

kutlu devletimizin ve nurlu demokrasimizin mimarı olarak geçmek azmi gösterecektir.

Kabaklı (1980, 26 Eylül), günler sonra yayımlanan başka bir yazısında da Ulusu hükümetine desteğini sunmuştur. Kabaklı'nın bu yazısında yer alan, "12 Eylül hareketi ile, devletin, gücünü göstermeye, yaşatmaya ve hiç kimseye çiğnetmemeye azimli bir anlayışa geldiği görülüyor" şeklindeki yorumu, yine darbeye ve darbe hükümetine açık bir destek niteliğindedir.²⁹

Tercüman gazetesinin bir başka köşe yazarı Rauf Tamer (1980, 13 Eylül) ise bir yazısında, ordunun işin bu noktaya gelmemesi için çok sabır gösterdiği ve rejimin kıymetinin anlaşılması için darbenin bir ders olması gerektiği görüşüne yer vermiştir. Bu yazısında Tamer, "Ordu, yabancı bir ülkenin değil, bizim ordumuzdur. Bağrımızdan çıkmıştır. Kin, nefret, husumet hattâ dargınlıkları kenara bırakıp, birbirimize sarılacağız" ifadeleriyle 12 Eylül Darbesi'ne destek vermiştir. Tamer (1980, 18 Eylül), bir başka yazısında ise darbeyi, "yolda sarılıp öpüşen insanlara, cezaevlerinde koşuşlarını birleştiren mahkûmlara bakarsanız, bir barış 'Barış harekâtı' bu... Tam bir barış harekâtı" cümleleriyle desteklemiştir. Tamer (1980, 2 Ekim), darbeden günler sonra yayımlanan bir yazısında da ne zaman sivil yönetime geçileceği sorularına tepki göstermiş ve şöyle yazmıştır: "Halk memnun. Halk huzurlu. Halk gözetim altındaki dört siyasi liderine sağlıklı kavuşabilmenin heyecanı ve şuuru içinde, bir süre beklemeye razı." Bu yazısında Tamer, darbe hükümetine "ne zaman gidiyorsunuz?" sorusunu yöneltenleri de "Allah Allah... Kendi ordusuna karşı böylesine kompleks duyan bir başka aydın var mı acaba dünya ülkelerinde?..." diyerek eleştirmiştir.³⁰

Tercüman gazetesinin önemli köşe yazarlarından Mukbil Özyörük (1980, 14 Eylül) ise "Perşembe'nin Gelişi" başlıklı bir yazısında darbenin sürpriz olmadığına değinmiş ve darbe sonrası Kenan Evren'in okuduğu MGK bildirimlerindeki beyanlara aynen katıldığını yazmıştır.³¹ Yine *Tercüman* gazetesi yazarlarından olan Ergun Göze (1980, 14 Eylül) ise "27 Mayıs ve 12 Eylül" başlıklı yazısında, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerini karşılaştırmış ve sonuç olarak 12 Eylül Darbesi'nin daha tarafsız ve daha tutarlı olduğunu yazmıştır.³² Başka bir *Tercüman* yazarı Yavuz Donat (1980, 15 Eylül) ise yazısında, 12 Eylül Darbesi'ni coşkulu ifadelerle desteklemeyi tercih etmiştir. Donat, bütün yazısı boyunca, "bu ihtilâl başka ihtilâl" diyerek başladığı paragraflarında, geçmiş askerî darbelerle kıyasladığı 12 Eylül Darbesi'ni övgüyle yüceltmıştır. Yazısının bir bölümünde, istenilirse devrik Başbakan Demirel'le telefon

²⁹Kabaklı'nın, darbeyi takip eden bir aylık süreçteki yazılarının hemen hepsi darbeyi destekler niteliktedir. Bazı örnekler için bkz.: Kabaklı (1980, 16 Eylül; 1980, 18 Eylül; 1980, 20 Eylül; 1980, 21 Eylül; 1980, 24 Eylül; 1980, 2 Ekim; 1980, 4 Ekim).

³⁰Tamer'in, 12 Eylül Darbesi'ni destekleyen başka bazı yazıları için bkz.: Tamer (1980, 26 Eylül; 1980, 17 Ekim; 1980, 8 Ekim).

³¹Özyörük'ün, darbeyi desteklediği başka yazıları da mevcuttur. Bazı örnekler için bkz.: Özyörük (1980, 15 Eylül; 1980, 20 Eylül; 1980, 22 Eylül; 1980, 25 Eylül; 1980, 29 Eylül).

³²Göze, darbeyi desteklediği yazılarını yayımlamaya ilerleyen günlerde de devam etmiştir. Bazı örnekler için bkz.: Göze (1980, 17 Eylül; 1980, 19 Eylül; 1980, 20 Eylül).

görüşmesi yapılabildiğine dikkat çeken Donat, “Bu ihtilâl başka ihtilâl. Eski müdahalelerde koltuklarından alınan devlet erkanının durumunu düşününüz ve bir de şimdikine bakınız. İsterseniz, telefon kaldırıp, geçen haftaki başbakan Süleyman Demirel’le bir görüşme yapalım. Yok, yok. Şaka değil. Zira.. Bu ihtilâl başka ihtilâl” yazmıştır.

14 Eylül 1980 tarihli *Tercüman* gazetesinin “Başyazı” köşesinde “*Tercüman*” imzalı ve “Allah Yardımcıları Olsun” başlıklı bir yazıda ise TSK’nin müdahalesinin demokrasi rejiminin çökertilmesi gibi anlaşılmaması gerektiği ifade edilmiştir. *Tercüman* gazetesinin başyazarı Cıvaoğlu (1980, 15 Eylül) da 12 Eylül 1980 darbesine açıktan destek vermiş ve bir yazısında şunları kaleme almıştır:

Türk Silahlı Kuvvetleri çok zor bir görevi, çok ağır bir sorumluluğu yüklenmiş bulunuyor. Türk ordusu ve milletin ordusudur. Dünkü Başyazımızda da işaret ettiğimiz gibi, bir sınıfın ya da bir zalimin ordusu değil. Bütün Türk milletinin özlemi olan hedeflerine bir an önce erişmeleri için Allah yardımcıları olsun.

Cıvaoğlu (1980, 17 Eylül), bir başka yazısında ise 1960 Darbesi’nden itibaren Türkiye’deki askerî müdahaleleri gazeteci olarak takip ettiğini ve Albaylar Cuntası döneminde gazeteci kimliğiyle Yunanistan’da da bulunduğunu belirtmiştir. Cıvaoğlu, 12 Eylül Darbesi’nin ilk basın açıklamasında hepsinden farklı “uygar” bir ortam oluştuğunu anlattığı yazısını, “ve Orgeneral Evren’in konuşması da ortamdaki bu uygar görüntüyü tamamlar nitelikteydi. Geçekçi tespitler. Demokrasiyi hedef alan çözüm. Kararlı, tutarlı ve planlı uygulamalar. Ve bütün bunları saran ölçülü bir hoşgörü” yazarak sonlandırmıştır.

Tercüman yazarı Erol Dalli (1980, 17 Eylül) da Cıvaoğlu gibi, Evren’in iç ve dış kamuoyuna yönelik olarak yaptığı basın toplantısındaki konuşmayı övgüyle karşılamıştır. Demokrasi kaldırılmış ve cunta yönetimine girmiş bir ülke görüntüsünün hiç olmadığını kaydettiği yazısında Dalli, “tersine, Türkiye insanı sanki bir kâbustan uyanmış gibi” diye yazmıştır. Aynı gazetede köşesi bulunan Osman Kibar (1980, 17 Eylül) da bir yazısında, darbeye kurulan askerî yönetime herkesin yardımcı olmasını istemiş, darbeye desteğini açıkça belirtmiştir. Kibar’ın söz konusu yazısı şu ifadelerle başlamaktadır: “Geliyor, gelecek derken sonunda parlamento hak ettiği dersi Türk Silahlı Kuvvetleri’nden aldı. Ne erken seçim, ne de normal seçim bu kadar tesirli olamazdı. Sonu hayırlı olsun inşallah.”

Tercüman’ın bir diğer yazarı Nazlı Ilıcak da darbeye ve darbe hükümetine desteğini sunmuştur. Bir sonraki bölümde görüleceği üzere, 12 Eylül Darbesi’ne aslında ilk tepkisi mesafeli olan Ilıcak, ilerleyen günlerde hareketi ve darbecileri yücelten yazılar yayımlamaya başlamıştır. Ilıcak (1980, 16 Eylül), “27 Mayıs ve 12 Eylül” başlıklı bir yazısında, bu iki darbenin çok sık kıyaslandığını, 12 Eylül’ün üstünlüğü kabul edenlerin sayıca fazla olduğunu ve kendisinin de 12 Eylül’ün üstünlüğünü kabul eden tarafta olduğunu belirtmiştir. 12 Eylül Darbesi’nin hedeflerinin, kamuoyunun büyük bölümü tarafından, hatta Demirel tarafından bile arzulandığını yazmıştır. Ilıcak yazısının devamında ise “ümidimiz, memleketimizin birlik ve beraberliğimizin son şansı olan Türk Silâhlı Kuvvetler harekâtının başarı ile

neticelenmesidir” cümlesine yer vermiştir. Ilıcak (1980, 24 Eylül), darbeyi takip eden günlerdeki başka bir yazısına da darbeye, terörün bitirilmesi konusunda destek çıkan şu ifadelerle başlamıştır:

12 Eylül'den önce, Parlamento toplanamıyor, Cumhurbaşkanı seçilemiyordu; siyasi partiler arasında uçurumlar büyümüş, devlet yönetilemez hâle gelmişti; yeni bir Anayasa ve seçim kanunu gerekliydi... Ama en önemli sıkıntı, şiddetini gitgide arttıran terördü. 12 Eylül'ün baş sebebi de, bu bitmez tükenmez kan gölü olmuştur. Başbakan Bülent Ulusu, “Asıl hedefimiz terör odaklarıdır” derken, huzur arayan halkın arzuları istikametinde konuşmuştur.

Bir başka yazısında Ilıcak (1980, 1 Ekim), Ulusu Hükümeti'nin MGK'den güvenoyu almasını konu edinmiş ve yazısını, “Belirsiz günleri geride bıraktık. Hükümet güvenoyu aldı, programını uygulayacak Atatürk'ün mirasına sahip çıkılacak, süratle demokrasiye geçilecektir. Ulusu hükümetine, demokrasiye uzanan bu çetin yolda başarılar dileriz” diyerek sonlandırmıştır. Ilıcak'ın 12 Eylül Darbesi'ni destekleyen başka yazıları da bulunmaktadır.³³

Akşam gazetesinde de darbeyi destekleyen köşe yazıları yayımlanmıştır. 14 Eylül 1980 tarihli *Akşam* gazetesinin “Şeytanın Gör Dediği” köşesinde, “Tevazu” başlıklı ve K. E. imzalı yazıda, “Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu deniliyor ya, valla, bu ‘yönetime’ sözcüğü biraz tevazu gibi geliyor. Ne dersiniz, daha önce ortada yönetim yoktu da!” ifadeleri kullanılmıştır. *Akşam* yazarı Zekai Komşuoğlu (1980, 18 Eylül) ise “Allah Silahlı Kuvvetlere Yardım Etsin” başlıklı yazısında, darbenin, yurdu anarşistlerden ve düzen düşmanlarından kurtarmak için yapıldığını ve yurdun her köşesinde tasvip edildiğini yazmıştır. Komşuoğlu, devamla, darbeyi tasvip etmeyenleri eleştirerek şöyle yazmıştır: “Tasvip etmeyenler de çıkabilir... Ancak biz bunlara TÜRK gözü ile bakamayız. Huzura kavuşmamızı, demokrasinin sağlıklı bir bünyeye kavuşmasını istemeyen bozguncular, Silâhlı Kuvvetlerin gerçekleştirdiği operasyon karşısındaki tepkilerini sadece mırıldanarak ve dedikodu yayarak fısıltı gazetesi yolu ile göstereceklerdir.” *Akşam*'ın bir diğer yazarı E. Muzaffer Yılmaz (1980, 4 Ekim) da darbeyi açıktan desteklemiş ve şöyle yazmıştır: “12 Eylül 1980 günü, Türk Ordusunun hiyerarşik düzen içinde idareye tümüyle elkoyma harekâtı, aydınlık günlerin başlangıcıdır.”

Bu kısımda basın 12 Eylül 1980 Darbesi'ne verdiği destek ortaya koyulmuştur. 12 Eylül darbesi dönemin çok okunan gazetelerinin tamamında desteklenmiş, yüceltilmiş ve darbeciler abartılı ifadeler övülmüşlerdir. Sırada ki bölümde ise bu darbeye yönelik gazetelerden gelen eleştirel/ sorgulayıcı yaklaşımlara yer verilecektir.

5.3. 12 Eylül Darbesi'ne Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler

Bu bölümde, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Günaydın*, *Tercüman* ve *Akşam* gazetelerinde 12 Eylül Darbesi'nin bir ay öncesi ile bir ay sonrası arasında kalan iki aylık zaman zarfında yayımlanan ve darbeye yönelik eleştirel, sorgulayıcı bir içerik barındıran haber ve yorumlara

³³Ilıcak'ın, darbeyi destekleyen içerikteki başka bazı yazıları için bkz.: Ilıcak (1980, 18 Eylül; 1980, 19 Eylül; 1980, 21 Eylül).

yer verilecektir. Aslında söz konusu gazetelerde, özellikle darbeden sonra, darbeyi ve darbecileri açıktan eleştiren herhangi bir manşet haberi veya haber bulunmamaktadır. Bununla birlikte, darbeye karşı mesafeli olarak tanımlanabilecek bazı köşe yazıları mevcuttur.

Yukarıda belirtilen zaman aralığında, *Akşam* ve *Günaydın* gazetelerinde askerî darbeye karşı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde eleştirel bir tavır takınan herhangi bir haber veya yazıya rastlanmamaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinde ise gazetenin tecrübeli köşe yazarlarından İlhan Selçuk'un "Pencere" isimli köşesinde, darbeden tam bir ay önce yayımlanan "Amerika Aklı" başlıklı yazısında, *Akdeniz Ajansı'nın*, Washington kaynaklı bir haber geçtiğinden bahsedilmektedir. Bu haber, Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin, Türkiye'nin o günkü durumunu istismar etmeyi planlandığını ileri sürmektedir. Selçuk, Türk askerinin ABD çıkarları için askerî darbeye sürükleneceğini iddia etmiş ve şu satırları yazmıştır:

[R]aporu hazırlayan Amerikalı şunu söylemek istiyor: Ey Türkiye, çöküntü içerisinde, bugünkü bulunduğun siyasal sistemin (Anayasal sistem) seni Batı blokundan ayırıp Sovyetlerin kucağına itebilir. Oysa İran körfezindeki Amerikan çıkarları için bana gereklisin. İslâm dünyasına dönük operasyonlar için üs görevi göreceksin. Eğer Türk Silahlı Kuvvetleri işe el koyarsa ABD <Hibe şeklinde büyük çapta yardımla> destek olup sorunları çözebilir. Haydi, şu işi yapalım... Amerikan aklı bu... Bu akıl Ortadoğu'da hep çarşafa dolandı; ama, benimseyenler bulunabilir.³⁴

Tercüman yazarlarından Nazlı Ilıcak'ın darbeye karşı ilk tepkisi de darbeden hemen sonra, darbeye mesafeli bir duruş takınmış olması açısından önemlidir. Öyle ki Ilıcak (1980, 14 Eylül), "12 Eylül Harekâtı" başlıklı bir yazısında, darbeyi demokrasinin sonu olarak görmüş ve "kıyamet koşturdu. Dünyanın sonu değilse bile, demokrasinin sonu geldi. Siyasi partilerin faaliyetlerine ara verildi, parlamento feshedildi... Milletvekili ve Senatörlerin dokunulmazlığı kaldırıldı" diye yazmıştır. Yazısının devamında gazeteciler için demokrasinin önemine değinen Ilıcak, "balık ancak suda yaşar, gazeteci çok partili demokraside. Çünkü görevimiz sadece alkışlamak değildir" ifadelerine yer vermiştir. Ilıcak, yazısının sonunda, TSK'nin açıklanan hedeflerinin demokrasinin işleyeceği ortamı sağlamak olduğuna dikkat çekmiş ve "bu ortam ne kadar süratle oluşursa, milletimiz, memleketimiz o kadar çabuk huzura kavuşacaktır" diye yazmıştır. Ilıcak'ın bu yazısı darbeyi en açık şekilde eleştiren yazı olsa da, çalışmanın bir önceki bölümünde görüldüğü üzere, ilerleyen günlerde Ilıcak'ın darbe karşısındaki tutumu çok farklı olacaktır.

---

³⁴İlerleyen günlerde gerçekten de ABD'nin 12 Eylül Darbesi'ne destek verdiği yönünde çeşitli emareler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, darbeden sadece bir gün önce, 11 Eylül'de ABD'den dönmüş ve bu seyahati, darbecilerin ABD tarafından desteklendiğine yönelik kuvvetli bir şüpheye yol açmıştır. Daha da önemli bir emare ise darbeyi Beyaz Saray'a bildiren istihbarat elemanının, olayı, "your boys have done it" diyerek haber vermiş olmasıdır (Birand, 1984, s. 286). Burada ilginç olan ise darbeden günler önce ABD'nin TSK'yi darbe yapmaya zorladığını iddia eden Selçuk'un, bir önceki bölümde gösterildiği üzere, 12 Eylül'den sonra darbeyi destekleyen açıklamalar yapmış olmasıdır.

Milliyet yazarlarından Burhan Felek (1980, 22 Eylül) ise “Bu Sıralarda Gazetecilik...” başlığını verdiği bir yazısında, darbeye yönelik açık bir eleştiri dile getirmiyor olsa da askerî müdahale ve sıkıyönetim zamanlarında gazeteciliğin ip cambazlığına benzediğini, dengede kalmanın çok zor olduğunu ve her ân düşme tehlikesinin bulunduğunu yazmıştır. Felek, darbe sürecini kastederek, bu dönemde bile büyük cesaret isteyen yazılar yazanlar olduğunu ve bu gazetecileri takdir etmekten kendisini alamadığını yazmıştır. Bir gazetecinin özellikle darbe dönemlerinde atacağı kontrolsüz bir adımının, çalıştığı gazeteyi ve gazetenin diğer çalışanlarını da zora sokacağını belirten Felek, yazısının sonunda ise ordunun ülkeyi anarşi ve mezhep kavgasından kurtarmak için geldiğini, gazetecilerin görevinin de “ordunun bu kurtarma hareketine yardımcı olmak” olduğunu yazmıştır. Felek, MGK yetkililerinden, gazetecilerin meslek yapılarından kaynaklanan bu özellikli durumundan dolayı kendilerine yardımcı olunmasını da istemiştir.

Cumhuriyet gazetesi yazarı Uğur Mumcu (1980, 7 Ekim) ise bir yazısında, darbeci iktidarın görevde kalmasını isteyen meslektaşlarını eleştirmiş ve şöyle yazmıştır: “12 Eylül harekâtının lideri, ‘Biz en kısa zamanda yönetimi sivillere terkedeceğiz’ derken, bizim ‘sivil’ meslektaşlarımız da ‘Aman biraz daha kalın’ diye yazılar yazıyorlar.” Mumcu’ya göre bütün sorunların çözümünü her fırsatta geçici olduğunu ifade eden darbe hükümetinden beklemek hatadır, bu sorunların çözümü sivil yönetimdir.

12 Eylül Darbesi’ne basından gelen eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımların ortaya koyulması için ayrılan bu bölümde, açık ve doğrudan bir eleştiri bulunamamıştır. *Tercüman* gazetesi yazarlarından Nazlı Ilıcak’ın darbeye karşı ilk tepkisi olan yukarıda ki yazısı darbe karşıtlığı açısından dikkat çekici bir duruş olmasına karşın, bir önceki bölümde ortaya koyulduğu üzere ilerleyen günlerde Ilıcak’da darbecileri ve icraatlarını desteklemiştir. Bunun dışında, darbeye karşı sorgulayıcı bir bakış açısı olarak değerlendirilen az sayıda köşe yazısına da bu bölümde yer verilmiştir. Sonuçta genel olarak gazetelerde, tamamen demokratik sebeplerle 12 Eylül Darbesi’ne eleştiri içeren bir haber, köşe yazısı veya resim, karikatür yayımlanmamıştır. 12 Eylül Darbesi ve getirdiği süreç Türkiye Siyasal Hayatının en tartışmalı dönemlerindedir ve yılar sonra hem basın hem de siyasilerce yoğun şekilde eleştirilmiştir. Ancak bu çalışma basının darbeye ilk tepkisine dikkat çekilmeyi amaçlamaktadır. Sıradaki bölümde de gazetelerin 12 Eylül Darbesi’nden önceki ve sonraki birer aylık, toplamda bu iki aylık süreçte ki tepkilerine yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

5.4. Genel Değerlendirme: 12 Eylül 1980 Darbesi ve Gazeteler

Bu bölümde, 12 Eylül 1980 tarihli askerî darbeye basının tavrı, dönemin öne çıkan gazetelerinden *Tercüman*, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Günaydın* gazeteleri özelinde incelenmiştir. Konuya dair yapılabilecek en genel değerlendirme, ele alınan gazetelerin tamamının darbeyi ve darbecileri yoğun şekilde destekledikleridir. Bu destek, pasif bir onaylamanın çok ötesine geçmiş; darbenin toplum nezdinde meşru kabul edilmesine yönelik önemli bir katkı niteliğinde olmuştur. Hatta darbeden önce iktidara yakın duran

Tercüman gazetesi dahi, darbenin gerçekleşmesinden sonra eski yönetimi ve siyasileri karalayan yayınlar yapmış ve darbeyi, cumhuriyeti ve demokrasiyi kurtarmak için yapılan mecburi bir hareket olarak sunmuştur. Gazetenin köşe yazarlarından da darbe için “12 Eylül müjdesi” övgüsü, desteklemeyenlere yönelik olarak ise “onlara Türk gözüyle bakamayız” eleştirisi gelmiştir.

İncelenen gazetelerin tamamında darbe, terör ve anarşinin kaçınılmaz bir sonucu olarak formüle edilmiş; devrik iktidarın başarısızlığı nedeniyle ülkenin uçuruma sürüklenişine son vermek için yapılan ulusal bir görev addedilmiştir. Ayrıca darbecilerin karar ve uygulamaları, ülkenin Atatürk yolunda yürüyüşüne devam edişi olarak nitelenmiş ve darbeciler kahramanlaştırılmıştır. Darbenin iktidara getirdiği Bülent Ulusu Hükümeti de dönemin gazetelerinden büyük destek görmüştür.

Dönemin gazetelerinde, tutuklu bulunan siyasilerin mevcut hallerinden ve darbeden memnun olduklarını öne süren haber ve yazılar da yayımlanmıştır. İncelenen gazetelerin hepsi, darbenin ülkeye barış havası getirdiğini yazmış; ideolojik çatışmaların son bulduğunu, sağ ve sol görüşlü mahkûmların barışıp kucaklaştıklarını, hatta bayrak satışlarında artış olduğunu iddia eden haberler yayımlamışlardır. Tüm gazetelerde, 27 Mayıs Darbesi’nin önemli isimlerinin de 12 Eylül Darbesi’ni destekleyen ifadelerine yer verilmiştir. “Siviller bozuyor, asker düzeltiyor” şeklindeki yorumlar, incelenen gazetelerin tamamında mevcuttur. Ayrıca 12 Eylül Darbesi’nin getirdiği bazı yasak ve sansürler de gazetelerce desteklenmiştir. Örneğin *Tercüman* gazetesi, sinemaya getirilen sansürü, “artık aileler de sinemaya gidebilecek” diyerek onaylamıştır. Dahası, başarıya ulaşan diğer askerî müdahalelerde olduğu gibi, darbeye dış siyaset ve basın çevrelerinden destek verildiğini, olumlu karşılandığını içeren haberlere de sıklıkla yer verilmiştir.

İnceleme konusu edilen gazetelerde ayrıca, Kenan Evren’in kişiliğinin bilhassa ön plana çıkarıldığı ve hemen her fırsatta övülerek kahramanlaştırıldığı görülmektedir. Evren’in konuşmaları, “gerçek demokratların kükremesi” olarak nitelenmiştir. Gazetelerde ayrıca, 12 Eylül Darbesi’nin daha önceki müdahalelerle kıyaslanarak, çok daha yüce bir hareket olduğu sonucuna varılması da dikkat çekici bir diğer noktadır.

Ele alınan gazetelerde, 12 Eylül 1980 Darbesi’ne yönelik olarak basından eleştirel, sorgulayıcı herhangi bir tepkinin gelmediğini söylemek yanlış olmaz. Ancak darbeden askerlerin bir an önce kışlaya çekilmesi gerekliliğini dile getiren *Cumhuriyet* yazarı Uğur Mumcu özelinde, darbeye nispeten mesafeli olarak nitelenebilecek az sayıda yazıya da rastlanmaktadır. *Tercüman* yazarı Nazlı Ilıcak’ın, 14 Eylül 1980 tarihli yazısında, 12 Eylül Darbesi’ni “demokrasinin sonu” olarak niteleyen yazısı da bu konuda bilhassa önem arz etmektedir. Ne var ki Ilıcak’ın bu yazısını takip eden günlerdeki tavrı tam tersine dönmüştür. Ilıcak’ın daha sonra, demokrasinin geleceğini 12 Eylül’ün başarısına bağlayan yazılarla darbeyi desteklediği görülmektedir.

Dönemin çok okunan gazeteleri, yakın geçmişte yaşanan darbelerin ülkeye ve demokrasiye etkilerini tecrübe ettikleri hâlde, bu süreçte de yine gücü elinde bulundurandan yana tavır almış ve darbeyi kamuoyuna meşru bir hareket olarak göstermek için adeta yarışa girmişlerdir. Hâlbuki dönemin çok okunan gazetelerinin şiddetle destekledikleri bu darbe, on yıllar sonra dahi arkasında bıraktığı kötü miras ve ülkeye verdiği zararlarla anılacaktır. Buradan çıkan sonuç, inceleme konusu edilen bu süreçte de gazetelerin, kamu yararını yine kendi ekonomik çıkarlarının üzerinde tutmadıklarıdır.

6. BÖLÜM

28 ŞUBAT 1997 MUHTIRASI KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

28 Şubat Muhtırası'na veya diğeri bir ifadeyle 'post-modern darbesi'ne gazetelerin verdikleri tepkinin ele alınacağı bu bölümde, dönemin öne çıkan gazeteleri arasından *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Akşam* ve *Günaydın* gazeteleri incelenecektir. Çalışmanın temel sorunsalları bağlamında bu bölümde öncelikle 28 Şubat Muhtırası'nın gelişim sürecine kısaca değinilecek ve söz konusu süreçte medya ile siyaset arasındaki ilişkilerin niteliğine dair bazı açıklamalarda bulunulacaktır. Takip eden diğeri iki kısımda ise incelenen gazeteler özelinde basının 28 Şubat Darbesi'ne desteği ve eleştirel/sorgulayıcı tepkileri ortaya konacaktır.

28 Şubat Muhtırası'nı, bu çalışmada ele alınan diğeri darbelerden ayıran ve bu çalışma açısından çok daha önemli kılan özel bir yan vardır. Bu darbe, basının sürece en aktif biçimde dâhil olduğu darbedir. Nitekim 28 Şubat Muhtırası'na dair yapılan çalışmalar incelendiğinde de bu çalışmalarda basının rolünün özellikle ön plana çıkarıldığı görülmektedir.³⁵ Bu çalışmanın da ana malzemesi olan gazeteler bu darbede büyük rol üstlenmiş; deyim yerindeyse, bu dolaylı askerî müdahalenin vurucu gücünü medya oluşturmuştur. Bu nedenle bu bölüm, çalışmanın diğeri bölümlerinden daha hacimli ve daha yoğun bir içeriğe sahip olacaktır.

28 Şubat Muhtırası ayrıca, Türkiye'nin başarılı olmuş son askerî müdahalesidir. Dolayısıyla başarılı olmuş bir darbeye basının ne tepki verdiğinin incelenebileceği günümüze en yakın darbe olması nedeniyle de bu çalışma açısından bilhassa önem taşımaktadır.

6.1. 28 Şubat 1997 Darbesi'nin Gelişim Süreci

Literatürde sıklıkla 'post-modern darbe' olarak da adlandırılan 28 Şubat Muhtırası, kendisine yakıştırılan nitelemeden de anlaşılacağı üzere, önceki askerî müdahalelerden oldukça farklıdır. Bu müdahalede, klasik darbe girişimlerinin aksine, asker nispeten geri planda kalmayı tercih etmiş; ama onun yerine medya ve kamuoyunun gücü ön plana çıkarılmıştır. Zaten bu nedenle Batı kamuoyunun bu süreci bir darbe olarak nitelemesi de zaman almıştır (Akın, 2016, s. 37-40).

28 Haziran 1996'da Refah Partisi (RP) ve Doğru Yol Partisi'nin (DYP) oluşturduğu koalisyonunun göreve gelmesi, tartışmaları da beraberinde getirmiş ve ülkeyi 28 Şubat'a götüren sürecin ilk dönüm noktası olmuştur. Bunun sebeplerinden biri, iktidar ortağı olan partiler hakkındaki yolsuzluk davalarıdır. DYP lideri Tansu Çiller'e, yolsuzluk ve zimmetine yüklü miktarda para geçirme suçlamalarıyla mecliste soruşturma açılmış, aynı dönemde 'Kayıp Trilyonlar' davası olarak da bilinen yolsuzluk davaları da RP'lilerle ilişkilendirilmiştir.

³⁵ Bazı örnekler için bkz.: Arıkan (2011); Deniz (2017); Devicioğlu (2019); Soncan (2006).

RP'nin yürüttüğü siyaset sebebiyle siyasal-İslamcı ve laiklik karşıtı kimseleri etrafında toplaması da dönemin tepki çeken meselelerindedir. Mustafa Kemal'e hakaret eden RP'li İstanbul Milletvekili Hasan Mezarıcı, baskı üzerine RP'den istifaya zorlanmış, bir süre hapis yattıktan sonra serbest kalan Mezarıcı, kendisini mesih ilan etmiştir. Bu arada, RP lideri Necmettin Erbakan'ın dinî tarikatlarla yakınlığı da dikkat çekmekteydi. Erbakan, 1997 yılının Ocak ayında, Başbakanlık konutunda, tarikat ve cemaat liderlerine akşam yemeği düzenlemiş, bu hareketi de tepkilere neden olmuştur. Ancak, Refah-Yol Hükümeti'nin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olan asıl olay, devlet adamlarının da karıştığı yasa dışı olayların bir trafik kazasında gün yüzüne çıkmasıdır. Susurluk'ta 3 Kasım 1996'da meydana bu trafik kazasında, kazaya karışan araçlardan birinin içerisinde DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak, uyuşturucu kaçakçısı ve cinayet zanlısı olarak araması da bulunan meşhur ülkücü mafya lideri Abdullah Çatlı ve emniyet amiri Hüseyin Kocadağ çok sayıda silahla beraber bulunmuşlardır. Aranan bir mafya lideri, bir siyasetçi ve bir polisin aynı arabadan çok sayıda silahla beraber çıkmaları ülke gündemine oturmuştur. Bu olayın ortaya çıkması ve medyada yer bulması toplumsal tepkiye yol açmış, özellikle büyük kentlerde kalabalık gösteriler yapılmıştır. Bu gösteriler aylarca devam etmiş, her gece 21:00'de evlerin ışıklarının bir dakika kapalı kalmasını içeren "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemi ise bu döneme damga vuran en özgün protesto olmuştur (Saraçoğlu, 2015, s. 827- 830).

Susurluk kazasında ortaya çıkan karanlık ilişkiler, aşırı İslamcı siyaset anlayışı yüzünden zaten tepki çekmekte olan RP'nin üzerindeki kamuoyu baskısını arttırmıştır. Skandal kaza sonrası çetelerle bağlantısı ortaya çıkan dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ın ve Şanlıurfa Milletvekili Bucak'ın DYP'li olmaları da eleştirilmiştir. Baskılar üzerine Ağar, konuyla ilgisiz bir resmî gerekçe gösterilerek istifa ettirilmiştir. Ancak, ilerleyen günlerde Çiller'in "Devlet uğruna kurşun atan da yiyen de şereflidir" demesi, Susurluk olayında başka boyutları ortaya çıkan çeteleşmelere arka çıkmak olarak yorumlanmış ve tepki çekmiştir. RP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemi için, Alevi vatandaşlara yönelik, kötü niyetli bir dil oyunu ve ahlaksızca bir yakıştırma yaparak "mum söndü oynuyorlar" yorumunda bulunması da tepkilere sebep olan önemli bir hadisesidir. Ayrıca Susurluk kazasıyla ortaya çıkan ilişkiler ve bu ilişkilerin araştırılmasına yönelik kamuoyu baskısı karşısında hükümetin ortaya koyduğu tutum, sistemin çetelerle ayakta kalabildiği izlenimini uyandırmıştır (Saraçoğlu, 2015, s. 831).

31 Ocak 1997'de, Ankara'nın Sincan ilçesinde, ilçenin RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız tarafından, Kudüs'teki İsrail işgaline karşı protesto niteliğinde bir 'Kudüs Gecesi' düzenlenmiştir. Bu geceye davet edilen İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri, konuşmasında laiklik karşıtı beyanlarda bulunarak, Türkiye'de İslami hukukun kurulmasını istemiştir. Bu konuşma esnasında geceye katılan dinleyici grubundan bazı kimseler, İsrail'e karşı silahlı mücadele yürüten İslami gruplar Hamas ve Hizbullah lehine gösteri yapmışlardır. Başkentte gerçekleşen bu mitinge yurt genelinden büyük tepki gösterilmiştir. Bunun üzerine, TSK'den bir uyarı niteliğinde, Sincan'a tanklar gönderilmiştir. Ayrıca Sincan Belediye Başkanı

tutuklanmıştır. İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri ise istenilmeyen kişi ilan edilmiş ve RP'ye karşı da bir soruşturma başlatılmıştır (Ahmad, 2006, s. 220). Bekir Yıldız'ın tepkileri üzerine çekmesinin bir diğer sebebi de sarf ettiği "laiklerin damarına şeriatı şırınga ile zikredeceğiz!" gibi sözleridir. Yıldız, Sincan'da tankların yürütülmesinin ardından sözlerinin yanlış anlaşıldığını ifade etmiş ve şakacı biri olduğunu söylemiştir (Birgün, 2006, 5 Mayıs).

Bütün bu gelişmeleri takiben, 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bir toplantı yapmış ve 18 maddelik bir karar metni imzalanmıştır. Kararlar, devrim kanunlarına uyulması, irtica faaliyetlerinin önüne geçilmesi için yasal düzenlemelerin getirilmesi, temel eğitimin sekiz yıla çıkarılması, imam-hatip okullarının bir kısmının meslek okullarına dönüştürülmesi, dinci kadrolaşmanın engellenmesi, Silahlı Kuvvetlerden ihraç edilenlerin belediyelerde istihdam edilmesinin önüne geçilmesi, dinî kuruluşların yakından takip edilmesi, sakıncalı yayın organlarının izlenmesi gibi başlıkları içermektedir. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kararlara tam destek verdiklerini açıklamışlardır. Söz konusu kararlara beş gün direnebilen Başbakan Erbakan, sonuçta kararları kabul etmiş ve imzalamıştır (Erdoğan, 2007, s. 15-16).

7 Mart 1997'de 28 Şubat MGK bildirisini Erbakan tarafından imzalanmasının ardından, Genelkurmay Başkanlığı'nın isteğiyle dönemin ana akım medyası da zaten yürütmekte oldukları RP karşıtı kampanyayı körüklemişlerdir. Genel Kurmay Başkanlığı, yargı mensupları ve üniversitelerle de sürekli bilgi paylaşmış, hatta bu dönemde 28 Şubat kararlarına uyulmasının denetlenmesi ve islamcı faaliyetler adına bilgi toplanması amacıyla gizli bir birim dahi kurulmuştur. Koalisyon ortaklığının devam etmesinin kendilerine de zarar vereceğini düşünen DYP'liler ise hükümetten çekilme taleplerini açıkça dile getirmeye başlamışlardır (Saraçoğlu, 2015, s. 832).

MGK kararlarını kabul ettikten sonra kendi partisi içerisinde bazı grupların da desteğini kaybeden ve konumu savunmasız hâle gelen dönemin başbakanı Erbakan, 18 Haziran 1997'de istifa etmeye mecbur kalmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel, beklenilen aksine Tansu Çiller yerine Mesut Yılmaz'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Kısa süre içerisinde RP hakkında soruşturma açılmış ve RP, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmış ve mallarına el konulmuştur. Erbakan ve partinin önde gelen isimlerine ise beş yıllık siyaset yapma yasağı getirilmiştir (Ahmad, 2006, s. 221).

28 Şubat Darbesi, kendinden önceki müdahalelerden farklı bir çizgide ilerlemiştir. Fiilî bir askerî hareket veya bir muhtıra metni ile siyasi iktidar düşürülmemiştir. Ancak sonuçları itibarıyla bu askerî girişim hedefine ulaşmıştır. Dönemin hükümeti istifa etmiş, bir siyasi parti yargılanmış ve kapatılmış, aktif siyaset yapan bazı siyasetçiler, siyaset sahnesinden uzaklaştırılmışlardır. Bu nedenle 28 Şubat muhtırası, bu çalışmada, başarılı bir askerî

müdahale olarak değerlendirilmiştir. Sıradaki bölümde, bu sürece basın nasıl dâhil olduğu ve nasıl tavır aldığı detaylı olarak incelenecektir.

6.2. 28 Şubat 1997 Muhtırası'na Gazetelerin Verdiği Destek

Dönemin önde gelen gazetelerinden, özellikle iktidara muhalif çizgide yayın yapanlar, askerinin rahatsızlığını ve askerî müdahale ihtimalini sürekli gündemde tutmuşlardır. 28 Şubat 1997 MGK'sine kadar bu gazetelerin, sivil siyasete uyarılarla müdahale eden askerlerin sözcüsü gibi davrandıkları söylenebilir. Bu süreçte gazetelerin, özellikle dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın sözlerini manşetten veya ilk sayfadan haber yaptıkları görülmektedir. 28 Şubat 1997 tarihinden itibaren ise ele alınan bütün gazeteler, MGK'den çıkan tavsiyeler bildirisinin takipçisi olmuşlar ve bildiriye direnen dönemin iktidar partilerini eleştirmişlerdir.

28 Şubat 1997 Muhtırası'ndan tam bir ay önce, 28 Ocak 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "RP Gerilimi Tırmandırıyor" başlıklı bir habere geniş yer ayrılmıştır. RP'nin tarikatlarla bağlantısının irdelendiği haberde, "Genelkurmay'ın Değerlendirmesi" başlıklı bir bölüm açılmış ve burada *Cumhuriyet* gazetesinin kendi kaynaklarınca ulaştıkları bilgilere yer verilmiştir. *Cumhuriyet*'in bu haberine göre Kuvvet Komutanlarının iç meselelerle ilgilendiklerine, TSK'nin hedef gösterilmesi karşısındaki tepkilerine ve cumhuriyetin yetmiş yıllık geleneği olan çağdaş geleneklerden vazgeçilmesine izin verilmeyeceği yönündeki kesin kararlılıklarına yer verilmiştir.

Muhtıradan günler önce, Ankara'nın Sincan ilçesinde gerçekleşen tanklı gösteriyi dönemin gazetelerinin haberleştirme şekilleri farklılık göstermektedir. Muhalif gazeteler, olayı, askerinin hükümete uyarısı olarak yorumlarken, hükümet yanlısı gazetelerde ise genellikle olayın abartıldığı ve tanklarının yürüyüşünün bir gösteri değil, sıradan bir tatbikat olduğu yazılmıştır. 5 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin manşetinde "Ordu'dan Dört Uyarı" haberi yer almış, Genelkurmay Başkanı Karadayı başkanlığında toplanan Kuvvet Komutanlarının gündeme dair yorumları büyük puntolarla verilmiştir. Haberin başında, "Genelkurmay, şeriatçı örgütlenmenin ivme kazanmasından rahatsız" diye yazılmıştır. Büyük puntolarla "1. Son günlerdeki uygulamalarla hükümet meşru zeminin dışına çıkıyor, 2. Sincan olayı kabul edilemez, Ülkemizin değerleri ayaklar altında, 3. Dur diyecek müesseseler görevini yerine getirmek zorunda, 4. Toplumdaki hareket olumlu ancak insanlar kurumlardan soğutuluyor" diye yazılmıştır. Haberin detaylarında ise RP'li belediye başkanlarının laiklikle örtüşmeyen hareketlerinin Silahlı Kuvvetlerde tartışıldığı bilgisi verilmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın başkanlığında toplanan son Kuvvet Komutanları toplantısının sonucunda, hükümetin, meşru zeminin dışına çıktığı kanısına varıldığı da haberde yer almıştır. Yine *Cumhuriyet*'in 5 Şubat 1997 tarihli baskısında, "Sincan'da Tanklı Protesto" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığına ait 20 kadar tank ve 15 askerî aracın Sincan merkeze getirilmesi gazetede, "Sincan'daki şeriatçı tutum ve davranışlar üzerine askerler şimdiye

kadar görülmemiş bir uyarı mesajı verdi” ifadeleriyle haber yapılmıştır. *Cumhuriyet*’in bir gün sonraki manşetinde de yine tanklı gösteri haberi yer almış ve “Sincan, Hükümeti Salladı” diye yazılmıştır. Haberin başında, “laik cumhuriyete karşı yöneltilen ve hızla tırmandırılmaya yönelik tehditler karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Sincan’dan tankları geçirmesi, Başkent kulislerinde ‘RP’siz hükümet aranıyor’ şeklinde yankılandı” diye yazılmıştır. Gazete, askerlerin Sincan’da yaptıkları protestoyu, olumlu sonuç getiren bir hareket olarak değerlendirmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin, 7 Şubat 1997 tarihli baskısında ise “Tanklar Hafife Alınamaz” başlıklı bir ilk sayfa haberi yer almıştır. Hülya Karabağlı’nın bu haberinde, “RP’nin Taksim ve Çankaya’ya cami, kurban derileri, karayoluyla hac ile kamu kuruluşlarında türban serbestisi konularındaki ısrarlı tutumunun ardından ordunun Sincan’da yaptığı uyarı geçişi DYP’de rahatsızlığı arttırdı” diye yazılmıştır. Karabağlı, söz konusu haberinde, Sincan’da gerçekleşen olayı, hükümetin özellikle laiklik ve liyakat konusundaki olumsuz tavrını etkileyen bir hareket olarak görmüş ve hükümete bir uyarı olarak yorumlamıştır.³⁶

Milliyet gazetesi de tankların Sincan’dan yürütülmesi olayını manşetine taşımış ve 5 Şubat 1997 tarihli baskısı, “Sincan Manevrası İktidarı Sarstı” manşetiyle çıkmıştır. Haberin açıklamasında, “Kudüs Gecesi ile şimşekleri üzerine çeken ilçe, dün palet sesleri ile uyandı. ‘Refahyol dağılıyor mu?’ Tartışması Başladı” diye yazılmıştır. Haberde, olaydan, “ordunun gösterisi” şeklinde bahsedilmiş ve siyasete etkisi olumlu bulunmuştur. Kudüs Gecesi olayının sorumlularından olan Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın görevden alınması ve Ankara’daki siyasal hareketlilik de haberde yer almıştır. *Hürriyet*’in 8 Şubat 1997 tarihli baskısının manşetinde ise “RP’li Başkanın T Dönüşü” haberi yer almıştır. Haberin başında, “Orgeneral Koman’ı 4 gün önce topa tutan Susurluk Komisyonu Başkanı RP’li Elkatmış, tankların Sincan manevrası üzerine ‘T’ dönüşü yaparak, orduya övgü yağdırdı” diye yazılmıştır. *Hürriyet*’in aynı tarihli ilk sayfa haberine de “Ordu Mallarının Satışı Askıya Alındı” başlığı verilmiştir. Haberde, “Sincan’da yürüyen tanklar, RP’ye TURBAN’dan sonra Silahlı Kuvvetlere ait taşınmazların satışı konusunda da geri adım attırdı” diye yazılmıştır.

Görsel 6.1. *Milliyet* gazetesinin 5 Şubat 1997 tarihli baskısının manşet haberinde yer alan fotoğraf

³⁶*Cumhuriyet* gazetesinin manşetine taşıdığı ve askerî müdahaleyi destekleyen bazı manşet haberleri için bkz.: *Cumhuriyet* (1997, 3 Mart; 1997, 7 Mart; 1997, 8 Mart; 1997, 15 Mart).

Sincan'da 4 Şubat 1997'de gerçekleşen tankların yürütülmesi olayını takip eden diğer günlerde de gazetelerin, ordu-siyaset gerilimi hakkında haberler yapmaya devam ettikleri görülmektedir. Özellikle 28 Şubat MGK'sinin yaklaştığı günlerde gazetelerde, MGK'de askerinin hükümeti uyaracağı beklentisi ve askerî müdahale ihtimali gündemde tutulmuştur. Muhtıradan günler önce, 19 Şubat 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinin ilk sayfasından verilen bir habere, "Karadayı'ya Dostluk Gösterisi" başlığı atılmıştır. Erbakan'ın, Letonya Cumhurbaşkanı'nın karşılanma töreninde Karadayı ile samimi görünmesi gazetede, "dostluk gösterisi" olarak yorumlanmış ve haberin başında şöyle yazılmıştır: "Başbakan Necmettin Erbakan, Laiklik karşıtı girişimler nedeniyle rahatsızlık içinde bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gönlünü almaya çalıştı [...] Karşılama töreninde Karadayı'nın yanından ayrılmadı." 21 Şubat 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinde ise "Orduya BM övgüsü" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Eser Ünür'ün bu haberindeki en dikkat çeken bölüm ise ABD'nin Türkiye'de ordunun siyasete karışmasını "demokrasinin dengelenmesi" olarak yorumladığının anlatıldığı şu kısımdır:

BM Genel sekreteri Kofi Annan, dün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin laiklik ve demokrasi konusundaki hassasiyetini övdü. ABD'de bulunan Türk heyeti içindeki Genelkurmay 2'nci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in *Hürriyet*'e yaptığı açıklamaya göre Annan, Bir'e, "Türk Silahlı Kuvvetleri Türkiye'de demokrasiyi çok iyi dengelemektedir" dedi. Bir ise "Türkiye laik bir ülkedir. Böyle de kalacaktır" karşılığını verdi.

27 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Mecliste Hükümete Uyarı Yapılacağı Konuşuluyor. MGK'ye Yakın Bir Kaynak Ordunun Bakışını Şöyle Aktardı: 'Yargı Refah Partisi'ni İzlemiyor" başlıklı bir haber yapılmıştır. 27 Şubat 1997 tarihli başka bir *Cumhuriyet* haberi de "Orgeneral Çevik Bir'in Açıklamaları" başlığıyla sunulmuştur. Haberde, MGK toplantısında şeriatçılık konusunun da ele alınacağı yazılmış ve Bir'in ABD'deki konuşması konu alınmıştır. 28 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ise "MGK'nın Gündemi Rejim" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberin girişinde, "REFAHYOL hükümetinin rejimi hedef alan yönelimleri nedeniyle siyaset ve devlet zirvesindeki gerilim doruk noktaya ulaşırken, bugün toplanacak Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) ana gündem maddesini, başta şeriatçılık olmak üzere, rejime yönelik tehditler oluşturacak" diye yazılmıştır. Haberin devamında ise Susurluk skandalı sonrasında Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'a uyarı içeren dört mektup gönderdiği iddia edilmiştir. *Hürriyet*'in aynı günkü baskısının "Gündem" bölümünde de 28 Şubat MGK'si, "Tarihi MGK Toplantısı" başlığıyla haberleştirilmiştir. Söz konusu haberde, MGK toplantısının normalden farklı bir içerikte olacağından bahsedilmiş, Kuvvet Komutanlarının tümünün 'laiklik' başlığı altında özel bir konuşma yapacakları yazılmıştır. Haberin, "Rapor Masaya Konacak" başlıklı bölümünde ise "TSK'nın komuta kademesi, Başbakan Erbakan'ın önüne detaylı olarak hazırlanan 'kökten dinci akımlar raporunu koyacak" denilmiştir.

28 Şubat Muhtırası, gazetelerde 1 Mart 1997 tarihinde duyurulmuş, incelenen gazetelerin hepsinde manşetten duyurulan muhtıra olumlu bir hareket olarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi, 28 Şubat MGK'sinden çıkan tavsiyeleri, 1 Mart 1997 tarihli baskısının manşetinden, "Muhtıra Gibi Tavsiye" haberiyle duyurmuştur. *Akşam* gazetesi, 1 Mart 1997 tarihli baskısının manşetinde, muhtırayı "Demokrasi Kazandı" başlığıyla duyurulmuştur. Haberde, "MGK Cumhuriyet tarihinin en uzun ve en kritik toplantısını dün yaptı. 9 saat süren ve her şeyin konuşulduğu toplantıda kazanan Türkiye ve demokrasi oldu" diye yazılmıştır. *Akşam*'ın bu baskısında da 28 Şubat muhtırası demokrasi adına olumlu bulunmuştur. 1 Mart 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinin manşetinde, "9 Saatler Zirvede Rejime Ayar" haberi yer almıştır. Haberin açıklamasında, "tarihi MGK'da askeri kanat laiklik, hükümet darbe spekülasyonları üzerinde durdu. Yeni gerginliklerin 'yaptırımlara' yol açacağı bildirildi" diye yazılmıştır. Haberde, yaptırım kelimesinin üzerinde durulmuş ve ilk kez askerî müdahale uyarısının açıktan verildiği bildirilmiştir. 1 Mart 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinde ise MGK'den çıkan kararlar, "Tarihi Karar" başlığıyla manşete taşınmıştır. *Hürriyet*'in bu baskısının ön yüzünde tamamen MGK bildirisi konu edilmiş, bildirinin tam metni yayımlanmıştır. Aynı yerde, bildirinin laik demokrasiyi garanti altına alan bir belge olduğu üzerinde durulmuş, Karadayı'nın yorumlarına yer verilmiş ve dış basına darbe olmayacağı güveninin verildiği yazılmıştır. Aynı tarihli *Hürriyet*'in, "Gündem" kısmında yayımlanan "Rekor MGK'da Tarihi Karar" başlıklı haberde de 28 Şubat MGK'si ve tavsiyeler bildirisi konu alınmıştır. Haberin başında, "Cumhuriyet tarihinin en kritik Milli Güvenlik Kurulu toplantısından, 'Atatürk ilke ve devrimlerinden ödün verilemez' kararı çıktı. Komutanlar, RP'nin laiklik karşıtı uygulamalarını sert bir dille eleştirip, endişelerini dile getirdiler" diye yazılmıştır. Bu haberde de, askerinin siyasilere yönelik sert uyarıları ve uyarılar dikkate alınmazsa yaptırım uygulanacağı tehditleri, laikliğin savunulduğu gerekçesiyle desteklenmiştir.

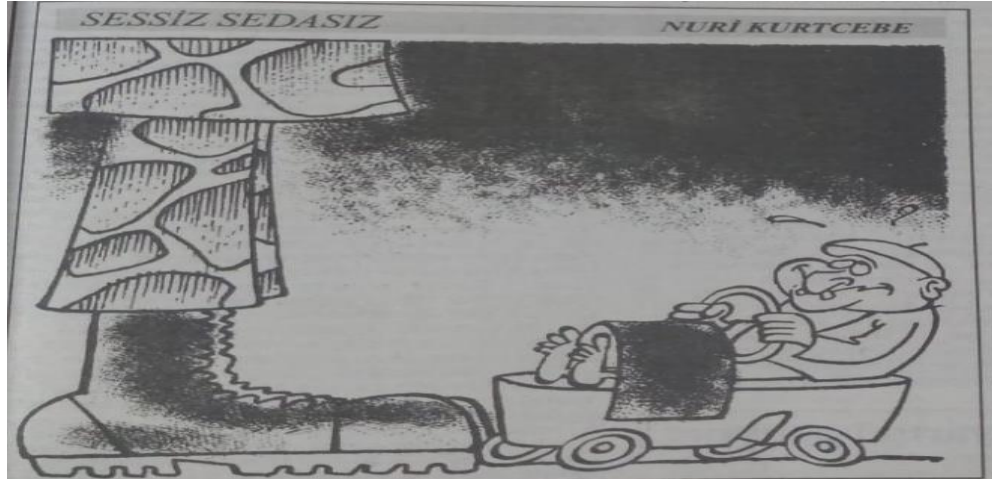
Görsel 6.2. Karikatürist Ali Ulvi'nin, 15 Mart 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer verilen bir çizimi

Görsel 6.3. Musa Kart'ın, 2 Mart 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir karikatürü

Görsel 6.4. Nuri Kurtcebe'nin, 5 Mart 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir karikatürü

Görsel 6.5. Nuri Kurtcebe'nin 7 Mart 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir karikatürü

28 Şubat'ı takip eden günlerde de gazetelerin, askerinin sivil siyasete müdahalelerini destekleyen haberler yaptıkları görülmektedir. MGK'nin asker kanadının hükümete verdiği ultimatomun yerine getirilmediği gerekçesiyle iktidar ortağı olan partiler eleştirilmiş; özellikle de MGK'nin 28 Şubat bildirisini imzalamamakta direnen Erbakan gazetelerde hedef alınmıştır. *Cumhuriyet*'in 2 Mart 1997 baskısında "Hükümete 2. Bildiri" başlıklı bir manşet haberi yer almış ve haberin içeriğinde, "askerler açık ve net konuştu" denilmiştir. Söz konusu haberde, "MGK toplantısında, laik rejimi hedef alan gelişmeler hakkındaki eleştirel görüşlerin açıkça ortaya konulduğu belirtildi. Komutanların açık bir 'müdahale' uyarısında buldukları, MGK'da Karadayı'nın 'Din ahlaktır. Ahlaksız adamın dini olmaz' diyerek dini siyasi istismar konusu yapanları eleştirdiğine dikkat çekildi" diye yazılmıştır. *Cumhuriyet*'in aynı tarihli, başka bir ön sayfa haberine ise "Yapılan Demokrasiye Takviyedir" başlığı atılmış; "Milli Güvenlik Kurulu'nun yayımladığı 4 maddelik ayrıntılı bildiri, hükümette muhtıra niteliğinde uyarı olarak yorumlanırken, Genelkurmay'ın kendi içinde yaptığı değerlendirmelerde, toplantıdan çıkan sonuçlar için "tatmin edici ve demokrasiye takviye olduğu görüşünde birleşildi" diye yazılmıştır. Yine 2 Mart 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin, *Cumhuriyet* imzalı başka bir haberinde ise "Hükümet, MGK'nın hem üstündedir, hem içindedir. MGK'nın aldığı kararlar, hem biçim, hem içerik açısından anayasalıdır. MGK'nın bildirisi, demokrasiye bir katkı niteliğindedir" denilerek, söz konusu müdahale anayasaya uygun gösterilmek istenilmiş ve desteklenmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin 8 Mart 1997 tarihli baskısında yer alan "Hükümet Sorunu" başlıklı ve *Cumhuriyet* imzalı bir haberinde 28 Şubat bildirisini, "bugüne değin MGK'nın çalışmalarında anayasal çizginin dışına bir adım çıkılmamıştır" ifadeleriyle savunmuştur. Haberin devamında yer alan şu ifadelerde ise 28 Şubatçılar övülmüştür:

Bu durumda MGK'nin asker kanadının önünde iki seçenek vardı: 1) Tehlikenin hükümet içinde yuvalandığını gördüğü hâlde irade-i maslahat yolunu tutarak görmezlikten gelmek... 2) Tehlikenin varlığını kurul toplantısında ortaya koyarak önlem alınmasını öngörmek... İkinci yol seçilmiştir

Milliyet gazetesi de sivil siyasete karşı askerinin baskısını desteklemiş ve 28 Şubat'ın sonrası yaşanan gerilimden hükümeti, özellikle RP'yi sorumlu tutmuştur. Gazetenin 3 Mart 1997 tarihli baskısı "Gerilim Arttı" manşetiyle çıkmıştır. Haberde, "MGK'nın bildirisi deprem yarattı... Ordu-Refah gerginliği tırmanıyor. RP'de hükümetin çekilmesi tartışması başladı" diye yazılmıştır. Bu manşet haberinin altında, "Genelkurmay: Erbakan'la Uyum Yok" başlıklı başka bir haber daha yayımlanmıştır. Haberde, Erbakan'ın, "TSK ile uyum içindeyiz" sözlerine karşın Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak'ın, "Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in temel ilkelerini hayata geçirmeye inananlar ve buna gönül verenlerle uyum içindedir. Bunlar dışında hiçbir kimseyle uyum içinde değildir" sözleri yer almıştır. Yine 3 Mart 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinde, "MGK'nın Uyarısı Bir Başlangıç" başlıklı başka bir haber daha yer almıştır. Söz konusu haberde Yavuz Donat, emekli Orgeneral Kemal Yavuz'un, "bu uyarı bir başlangıçtır. Süreci ve sonucu, bu tebliği radikal sağın nasıl algılayacağı ve ne ders çıkaracağı etkileyecektir" sözlerine yer vermiştir. Takip eden günlerde

de askerin müdahalesini olumlayan haberleri *Milliyet*'in sıklıkla manşetine taşıdığı görülmektedir.³⁷

Görsel 6.6. Bedri Koraman'ın, 4 Mart 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinin ön sayfasında yer alan bir çizimi

Tümgeneral Özkasnak'ın "Erbakan'la uyum yok" şeklindeki sözleri, 3 Mart 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinde manşetten haber yapılmıştır. *Hürriyet*'te yine aynı gün yayımlanan "Darbe Gerekirse Destekleriz" başlıklı bir haber ise başlığı kadar içerik olarak da dikkat çekicidir. Burada, Türk-İş Genel Sekreteri Şemsi Denizer'in şu açıklamaları haberleştirilmiştir: "Darbe gerekirse destekleriz. Rejim tehdit altında. Ancak teminatı bizleriz. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri ile sivil toplum kuruluşları birlik ve beraberlik içindedir. Eğer darbe gerekirse, Silahlı Kuvvetler devreye girer. Biz de bunu destekleriz.". 5 Mart 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinin manşetinde, "Altı Milyon İmza" haberi yer almıştır. Haberin, başında "30 milyonluk bir kitleyi temsil eden 6 milyon üyeli, Türkiye'nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu, Milli Güvenlik Kurulu kararlarına tam destek verdi" açıklaması yazılmıştır. Haberde, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK), Türk-İş ve DİSK'in, MGK kararlarını "laik ve çağdaş demokrasi tehlikede" diyerek desteklemeleri haber yapılmıştır. Bir gün sonraki *Hürriyet* gazetesinde de "Ordu Görevini Yapıyor" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Bu haberle, Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden'in 28 Şubat MGK bildirisini onaylayan açıklamalarına gazete geniş yer vermiştir. Haberin içeriğinde, Özden'in, "Silahlı Kuvvetler'in olağan görev sınırları içinde

³⁷*Milliyet* gazetesinin, askerî müdahaleyi destekleyen diğer manşet ve sürmanşet haberleri için özellikle bkz.: *Milliyet* (1997, 4 Mart; 1997, 13 Mart; 1997, 14 Mart).

bulunduğu, bundan şaşmadığı, Anayasal bir kurum olarak bundan evvel ne yaptıysa bu kez de onu yaptığı kanısındayım” açıklamaları yer almıştır.

9 Mart 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan “1 Mart’ta Darbe Yapıldı” başlıklı haberde ise Demokrat Türkiye Partisi Lideri Hüsamettin Cindoruk’un açıklamaları yayımlanmıştır. Habere göre Cindoruk, “1 Mart 1997’de Türkiye’de darbe yapılmıştır” demiş ve bildiriye uyulmazsa yaptırım uygulanacağını hatırlatmıştır. *Hürriyet*’in 11 Mart 1997 baskısındaki “Askerler İngilizce mi Konuşsun?” başlıklı haberi de bu anlamda dikkat çekicidir. Haber, bağımsız milletvekili Ayseli Göksoy’un, “acı ilaç” dediği darbenin yaklaşmış olmasına rağmen milletvekillerinin umursamaz tavır takındıkları ve artık silkelenip kendilerine gelme vakitlerinin geldiği açıklamalarıyla başlamıştır. Haberde Göksoy’un, “askerin yaptığını minnetle anıyorum. Asker İngilizce mi konuşsun? Herhalde askerin söylediğini bazılarının anlaması için bir tercüman ve megafon lazım” ifadelerine dikkat çekilmiştir. Ne kadar bu ifadeler yalnızca Göksoy’a ait olsalar da gazetenin bu açıklamalara hiçbir eleştiri getirmeksizin yayınlaması dikkat çekicidir.

Günaydın gazetesinde de 28 Şubat müdahalesinden sonra müdahaleyi destekler içerikte haberler yer almıştır. 2 Mart 1997 tarihli *Günaydın* gazetesinin manşetinde, 28 Şubat MGK’sinin sonuçlarını konu alan, “Çok Yönlü Muhtıra” başlıklı bir haber yer almıştır. Haberin başında, “tarihi MGK toplantısında askerler, Kıbrıs sorunundan tekkelere, AB’ye girişten, pompalı tüfek satışına kadar her konuda kesin tavır koydu” diye yazılmıştır. Ayrıca *Günaydın*’ın bu haberinin detaylarında, “bu defa ‘tavsiye’ değil, ultimatom” diye yazılmış ve 28 Şubat MGK’sinin normal bir MGK gibi tavsiyeler sunmadığına dikkat çekilmiştir. *Günaydın*’ın bir gün sonraki baskısı ise “MGK’dan Çıkan Muhtıra Tek Ama... Rivayetler Muhtelif” manşetiyle çıkmıştır. Haberin başında, “MGK’yı ‘Ayağınızı denk alın, yaptırım uygulamam’ diye muhtıra verme noktasına kadar getiren siyasi kadroların hiç biri, yapılan açık uyarıları üzerine kondurmuyor” diye yazılmıştır. Haberde siyasileri suçlayan şu ifadeler de yer almıştır: “Şeriatçılardan, AB karşıtı güç odaklarına ve federasyon için rapor hazırlatan işveren kuruluşlarına kadar pek çok kesim son muhtıradan nasibi aldı. Ancak fırça yiyenler, kendilerine yapılan uyarıyı duymazdan gelip, rakibine yapılan uyarıları dile getirmeye başladı.” *Günaydın* gazetesi, 28 Şubat’ı, ekonomik faktörleri gerekçe göstererek de desteklemiştir. *Günaydın*’ın 6 Mart 1997 tarihli baskısında yer alan “Kriz Ekonomiyi Fena Vurdu” başlıklı haberde, “Başbakan Erbakan’ın 20 maddelik MGK yaptırımlarını imzalamaması nedeniyle Ankara’da yaşanan kriz, ekonomiye büyük darbe indirdi” ifadeleriyle, ekonomik krizden, MGK’nın asker kanadının hükümete verdiği uyarıları içeren bildiriye geç imzalayan Erbakan sorumlu tutulmuştur. Gazete, 15 Mart 1997 tarihli ve manşetten verdiği “Gözü Yaşlı Muhtıra” haberinde, muhtıraya desteğini oldukça farklı bir boyuta taşımıştır. Haberde, Atatürk’ün Harbiye’ye girişinin 98. yıl dönümünde, komutanların Harbiyelilerle birlikte Harbiye Marşını okurken ağlamaları konu alınmış ve haberin başında, “Harbiye marşını söylerken, paşaların gözlerinden süzülen yaşlar, durumun ciddiyetini ve askerin ne kadar dolu olduğunu ortaya koydu” diye yazılmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı

Orgeneral Hikmet Köksal'ın gözü yaşlı fotoğrafının da yayımlandığı haberde, "Silahlı Kuvvetlerin 'rejimi tehlikeye sokan' irtica, bölücülük gibi birçok faaliyet konusunda son derece hassas ve dolu oldukları, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hikmet Köksal'ın gözyaşlarından anlaşılıyordu" diye yazılmıştır. Haberin detaylarında da askerinin, 28 Şubat MGK bildirisinin uygulanması için Mart sonuna kadar bekleyecekleri bilgisi yer almıştır.

Akşam gazetesinin 28 Şubat Muhtırasına desteğini de Muhtıradan sonra yayımladığı haberlerin içeriklerinde açıkça koyulmuştur. *Akşam*'ın 5 Mart 1997 tarihli baskısının manşetinde yer alan "Süre 15 Gün" başlıklı haberin başında ise "Genelkurmay, MGK'da irticaya karşı alınan kararın uygulanabileceği yönünde bir işaret almak için 20 Mart'a kadar bekleyecek" diye yazılmış ve haberde, RP'nin, MGK'nin irticayla ilgili tavsiyelerini üzerine almamasından dolayı ordunun komite kademesinin rahatsız olduğu belirtilmiştir. Bir gün sonraki *Akşam* gazetesinin manşeti ise "Çiller İkna Etti" şeklindedir. Haberde, Erbakan'ın 28 Şubat MGK bildirisini imzalamayacağını açıklamasından sonra çıkan krizin son bulduğu bildirilmiştir. Erbakan'ın MGK bildirisini imzalamış olması, *Akşam* gazetesinde, "kriz çözüldü" olarak yorumlanmıştır. 26 Mart 1997 tarihli *Akşam* gazetesinin "Güncel" isimli köşesinde, "MGK Gündemden Düşmüyor" başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberin başında, "Milli Güvenlik Kurulu'nda alınan kararların uygulanması konusunda asker hâlâ somut bir adım beklerken, hava giderek elektrikleniyor. Hükümet, bir yandan uyum tabloları çizerken diğer yandan kararların uygulanması konusunda fikir ayrılıklarına düşüyor" diye yazılmıştır. Haberin detaylarında da 28 Şubat MGK'sinde alınan tavsiye kararlarında, özellikle de sekiz yıllık kesintisiz eğitim, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na uyum ve Kuran kurslarının denetlenmesi konularında hızla somut adımlar beklenildiği, ancak hükümetin fikir ayrılıkları yüzünden asker ile hükümet arasında gerilimin yeniden tırmandığı belirtilmiştir. *Akşam*'ın bu haberinde de MGK tavsiyelerinin uygulanması konusunda hükümete baskı yapılması desteklenmiştir.

Gazetelerde, 28 Şubat 1997 tarihinden önce Türkiye'de gerçekleşecek olası bir askerî müdahalenin Avrupa ve ABD'li yetkililer ve basın kuruluşları tarafından destekleneceği iması taşıyan bazı haberlerin yayımlandığı görülmüştür. 6 Şubat 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinde, Sema Emiroğlu'nun, "Dış Basın" başlıklı bir haberi yayımlanmıştır. Haberde, ABD'nin önemli finans ve siyaset gazetesi olan *The Wall Street Journal*'da yayımlanan bir habere dikkat çekilmiştir. Söz konusu haberde, Türk ordusunun, "İslamcı hükümetin" Başbakanı Necmettin Erbakan'a olan kızgınlığını en güçlü şekilde göstermek amacıyla, önceki gün Sincan'a tank gönderdiği aktarılmıştır. Habere göre ayrıca *The Wall Street Journal*'da, NATO'nun ABD'den sonra ikinci büyük gücünü oluşturan TSK'nin Türkiye'nin en güçlü kurumu olduğu yazılmış ve "ordu mensupları kendilerini laik ideolojinin koruyucusu olarak görüyor ve 60'dan bu yana üç hükümet devirdi" diye yazılmıştır. 14 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer bulan "Türkiye'yi Yakından İzliyoruz" başlıklı haberin başında da, "Clinton yönetimi laikliğin korunması için her hareketi destekleyeceğini bildirdi" denilmiş, haberin içeriğinde ise Clinton yönetiminin laiklik konusundaki uyarılarına değinilmiştir.

28 Şubat'ı takip eden günlerde de gazetelerin, Türkiye'de gerçekleşen askerî müdahale sürecinin dış basın ve siyaset çevrelerince olumlu bulunduğuna yönelik haberler yayımladıkları görülmektedir. *Hürriyet*'in 2 Mart 1997 tarihli ilk sayfa haberine, "Dış Yorumlar: Erbakan'a Ciddi Uyarı" başlığı verilmiştir. Habere göre, Türkiye'deki darbe söylentileriyle çalkalanan gündemi yakından izleyen dış basında, 28 Şubat MGK'si sonrasında, "askerler, Erbakan'ın kulağını çekti. Refahiyol hükümeti ciddi şekilde uyarıldı" şeklinde yorumlar yapılmıştır. 28 Şubat müdahalesinin yabancı kamuoyu tarafından da desteklendiğine dair haberlerin, incelenen gazetelerde günler boyunca devam ettiği görülmektedir.³⁸

Gazetelerin 28 Şubat müdahalesine desteği en net şekilde köşe yazarlarında görülmektedir. Özellikle iktidara muhalif gazetelerdeki köşe yazıları bu anlamda dikkat çekicidir. Refah-Yol koalisyonunun politikalarını destekleyen gazetelerdeki köşe yazarlarının ise 28 Şubat 1997 MGK'sinden sonra, askerî müdahalesini haklı bir zemine oturtmak isteyen yazılara imza attıkları görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Ataol Behramoğlu'nun (1997, 1 Şubat), muhtıradan günler önce yayımlanan "Ordu ve Marksizm" başlıklı bir yazısı bu anlamda önemlidir. Bu yazıda, TÜSİAD tarafından hazırlanan Demokrasi Raporu'na MGK'nin sert tepkisini konu alınmıştır. Bahramoğlu, "Türkiye'de sivil iktidar gerçekten sivil (uygar) olmadıkça, yaşanmış bunca acı deneye rağmen ordu toplumun en çok güven duyduğu kurum olmaya devam edecektir" ifadelerini kullanmıştır. Yine *Cumhuriyet* yazarı Hikmet Çetinkaya da muhtıradan önce askerî müdahale iması taşıyan yazılar yazmış, 28 Şubat'tan sonra da askerî müdahaleyi açıktan desteklemiştir. Çetinkaya (1997, 12 Şubat), muhtıradan günler önce yayımlanan bir yazısında, "bir emekli askerle konuşuyorum... Diyor ki: 'Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şeriatın ayak seslerini duyduğu kesin. Sincan'da tankların geçişi darbe için değil, toplumun demokratik, dinamik kesimlerine 'uyanın' mesajı vermek içindi" ifadelerine yer vermiştir. Çetinkaya (1997, 1 Mart), muhtıradan hemen sonra yayımlanan yazısına ise "Demokrasi Dersi..." başlığını vermiş ve söz konusu yazısında şu ifadeleri kullanmıştır: "Söylenenler apaçık ortadaydı. Günlerdir kamuoyuna yansıyan haberler, Demirel'in açıklamaları, Karadayı'nın İsrail dönüşü sözleri, MGK toplantısının içeriğini yansıtıyordu. Komutanların tümü dün MGK'de Başbakan Necmettin Erbakan'a demokrasi dersi veriyordu."

Çetinkaya (1997, 3 Mart) başka bir yazısında da, MGK bildirisi olarak kendini gösteren askerî müdahaleyi destekleyen şu ifadelere yer vermiştir: "Türk Silahlı Kuvvetleri hem Hükümeti hem de TBMM'yi gözaltına alıyor. Ülkede olup bitenleri 'şeriatçı yapılanmaların' laik, demokratik cumhuriyeti yıkmak için REFAHYOL'u kullandığını üstü kapalı değil açıkça belirtiyor." Çetinkaya (1997, 8 Mart), ayrıca muhtırayı demokrasiye aykırı olduğu gerekçesiyle eleştiren bazı kesimleri de hedef almıştır. Bu kimselerin 12 Eylül Darbesi'nde

---

³⁸ Bazı örnekler için bkz.: *Cumhuriyet* (1997, 28 Şubat); *Hürriyet* (1997, 1 Mart; 1997, 5 Şubat).

Kenan Evren'i destekleyen kesimden olduklarını yazmış ve 28 Şubat'a karşı tavırlarının çıkarılıktan kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür.

Cumhuriyet'in bir başka yazarı Mehmed Kemal de askerî müdahaleye destek verenlerdendir. Kemal'in (1997, 8 Mart), dönemin siyasal krizleri ve Susurluk Komisyonu gibi konuları ele aldığı bir yazısı yayımlanmıştır. Söz konusu yazısında Kemal, "Sincan Belediyesi; becerisini tanklar, tüfeklerle göstermiştir. Sincan bir sabah uyanmıştır ki kasabada tanklar var. İran büyükelçisiyle belediye başkanı ortada yok. Şeriat kentten gitmiş. Vakitsiz öten horozun sesi kesilmiş" ifadelerini kullanmıştır. Kemal'in (1997, 12 Şubat) "Tank Sesleri" başlıklı başka bir yazısı, 28 Şubat'ın yaklaştığı günlerde oldukça ilginç bir içeriğe sahiptir. Kemal, yazısına, Ankara'nın darbelere ve tanklara aşına olduğunu yazarak başlamış ve daha önceki askerî müdahalelerden bahsetmiştir. Yazısının devamında ise şu ifadeler yer vermiştir:

[...] Sonuncusu Sincan darbesiydi. Tanklar yürümeye başlamıştı. Bunu DYP gurubuyla birlikte emekli orgeneral Güreş de görmüştü. Güreş soruyordu; 'Tankların Sincan'da Atatürk anıtının önünden geçmesini bir rastlantı mı sanıyorsunuz? Tankların geçişi askerinin rahatsızlığını gidermek içindir. Bir subap görevi görüyor. Onların sabrını zorlamamak gerekir. Kimse iki adım ileri bir adım deneyine dayanarak yol almaya çalışmasın, 'üç adım atılır' görüşünü kimse benimsemesin. Kilis Milletvekili ve eski Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş bunları söylerken çok önemli bir noktaya parmak basıyor. Buna parmak basmak denmez 'Tankların ayak sesi' denir.

Cumhuriyet yazarlarından Semih Günver'in (1997, 10 Şubat), "Yumruk ve Tanklar" başlıklı yazısı da Kemal'in yazıları gibi olası bir askerî müdahaleye duyulan sempatiyi içermektedir. Günver'in söz konusu yazısında geçen şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

Silahlı Kuvvetler kendilerini haklı olarak Atatürk'ün çocukları, cumhuriyetin, devrimlerin, laikliğin savunucuları olarak görürler. Demokrasiye inanırlar, insan haklarının korunmasını isterler. Kendileri idareye alınca memleketin bütün sorunlarını çözemeyeceklerini, ülkenin içeride ve özellikle dış dünyada büyük itibar kaybına uğrayacağını ve yalnız bırakılacağını bilirler. Fakat, bıçak kemiğe dayandığı zaman, ülkenin parçalanmasını, rejimin ve laikliğin çiğnenmesini önlemek gayesi ile geçici olarak, pusulayı kaybetmiş, iplerini koparmış bir sivil iktidarı, sözden anlamayınca, zorla söküp atmaya göze alabilirler. Meslek hayatım boyunca bu tür askerî müdahaleleri birkaç defa yaşadım. Aslında hiçbir müdahalede tam bir başarıya ulaşılamadı. Bununla beraber, anarşi, iç çatışmalar, irtica hareketleri, yolsuzluklar bir süre için önlendi. Askerler kısa süre içinde iktidara yine sivil partilere iade ettiler, kendileri tarihe mal oldular. Sivil partiler isim değiştirdiler, eski sorumlu liderleri muhafaza ettiler ve ne yazık ki olanları çok çabuk unuttular ve geçmişten ders almadılar. Son günlerde, Türkiye'de çok olumsuz gelişmelere şahit oluyoruz. Silahlı Kuvvetler büyük huzursuzluk içindedir. Bunu her vesile ile açıklamaya çalışıyorlar. Sıkıntı ve endişeler sadece askerler tarafından değil, bütün aydın çevrelerce de yaşanmaktadır.

Cumhuriyet'in tecrübeli kalemlerinden İlhan Selçuk'un yazıları da aynı minvaldedir. Selçuk (1997, 18 Şubat), muhtıradan 10 gün önce yayımlanan "Demokrasi, Kilise ve Cami" başlıklı yazısında ordunun Cumhuriyet Devrimi içindeki yerini anlatmış ve "bugün

Türkiye’de askerin işe karışmasını istemeyenler, dini siyasetin dışında tutmak ilkesinde uzlaşmak zorundalar. Bu uzlaşma gerçekleşmeden ne ‘demokrasi’ye ne de ‘istikrar’a kavuşmak olanağı vardır. Orduya saldırıp, şeriatçılarla uzlaşmaya çalışarak demokrasiye kavuşmak olanaksızdır” diye yazmıştır. Selçuk, şeriat taraftarı eylemler arttıkça, askerin siyasete müdahalesinin devam edeceğini vurgulamıştır. Başka bir yazısında da Selçuk (1997, 26 Şubat), “düşünelim siviller istemeden darbe olur mu?.. Hem yaşadığımız tarihsel olay öylesine köklü bir sorunu içeriyor ki askerî darbenin lafı bunun yanında önemsiz kalır” ifadelerini kullanmıştır. Muhtıradan günler sonra yayımladığı başka bir yazısında ise Selçuk (1997, 13 Mart), gündemdeki şeriat ve ordu tartışmalarını konu almış ve şöyle demiştir:

Ordu, Türkiye’de en iyi işleyen kurumlarının başında geliyor. Yapısında disiplin var. Yaptıkları da halkın çoğunluğu tarafından sızılıtsız benimseniyor. Hiç kimse kendi kendisini aldatmasın, Anadolu halkı şeriatçılardan çok askerini benimser. İleride bir hesaplaşma gündeme girdiğinde, toplum, yobazlar ordusunu değil, laik cumhuriyet ordusunu benimseyecektir. Molla ordusunun beli kırıldığında omurganın eklemleri uzun süre toparlanamaz.

Cumhuriyet yazarı Cüneyt Arcayürek de askerî müdahaleyi destekleyen yazılar kaleme almıştır. Arcayürek (1997, 13 Şubat), Sincan’da tankların yürütülmesini “askerin tarihsel sorumluluğu” olarak savunmuş ve şunları yazmıştır:

Takkeli’nin bir yüzü TSK’yi “gözbebeğimiz” diye göklere çıkarıyor. Takkeli’nin öteki yüzü, Bitlis Milletvekili Zeki Ergezen ile Sincan’a tankları gönderen komutanın “derhal açığa alınmasını” istiyor. Hiç hesap ediliyor mu? Tankların güzergâh değiştirerek Sincan’dan geçmesine ya komuta kadrosu karar verdiyse? Takkeli’nin öteki yüzü başka Genelkurmay Başkanı, dört kuvvet komutanıyla, emri uygulayan general ise ile subayların ‘derhal açığa alınmasını’ isteyebilecek mi acaba? RP’nin bir tanecik anayasa profesörü Mustafa Kamalak ise RP’den yükselen çatlak sesli koroya ‘darbelerden korkumuz yok’ diye katılıyor. ‘Askerler görevini yapsın’ diyor. Oysa tarihsel sorumluluğu olan bir kurum, ‘asker görevini yapıyor!

Arcayürek (1997, 22 Şubat), başka bir yazısında ise ABD’nin ve BM genel sekreterinin Türkiye’de orduyu denge unsuru olarak kabul eden yorumlarına ve Çevik Bir’in “demokrasinin teminatı biziz” açıklamalarına dikkat çekmiştir. Arcayürek, dünyanın hiçbir yerinde demokrasi için askere teminat gösterilmeyeceğini, ülkemizdeki durumun nedeninin parlamentonun itibarının alaşağı edilmesi olduğunu yazmış ve “doğal sonuç: Demokrasiye güvence görevini TSK üstleniyor” demiştir. Arcayürek (1997, 27 Şubat), başka bir yazısında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Askerler ‘bugün’ rejimin içine düştüğü bunalımdan demokratik yol ve yöntemlerle çıkılmasını istiyorlar. Ama parlamento bir çıkış yolu bulmazsa... Yarını kim bilebilir? Zaten askerler ‘darbeye’ karar verip uygulamaya geçse, o sırada Bilkent’teki görkemli konutunda ABD ve buradaki gayrimenkulleri, paracılarını saymakta olan şaibeli ile ünlü kocasının olan biteni ruhları bile duymaz.

Cumhuriyet'in bir diğere yazarı Şükran Soner (1997, 1 Mart) de muhtırayı bir yazısında açık şekilde desteklemiş ve 12 Eylül gibi sert bir darbeyle değılse de 12 Mart benzeri yumuşak bir hükümet darbesiyle iktidarın düşürülmesinin kazanım olacağını yazmıştır. Yine *Cumhuriyet*'in köşe yazarlarından olan Orhan Erinç ise muhtıradan yakınmıştır. Ancak şikayetinin konusu, onun yeterince sert olmadığıdır. Erinç (1997, 3 Mart), 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonra yapılan açıklamaları DYP ve RP yöneticilerinin üzerine alınmadığına dikkat çekmiş ve 12 Mart Muhtırası'nı örnek göstererek, "Sonu benzemesin, 12 Mart Muhtırası'nda da böyle olmuş ve sonunda 'muhtırasının TBMM'nin çaycısına verildiği' bile şaka yollu ileri sürülmüştü" diye yazmıştır. *Cumhuriyet*'in başka bir yazarı Türkel Minibaş ise bir yazısında muhtırayı farklı bir veriyle olumlamıştır. Minibaş (1997, 9 Mart), "Enflasyonun Devirdiğini Darbe Yere Serdi" başlıklı yazısında, MGK kararlarının borsa üzerindeki olumlu etkilerine değinmiş ve bunun üzerinden 28 Şubat'ı desteklemiştir.³⁹

Hürriyet gazetesinde de 28 Şubat sürecinde askerî müdahaleyi destekleyen köşe yazıları yayımlanmıştır. Gazete yazarlarından Sedat Ergin (1997, 2 Şubat), 28 Şubat'tan günler önce yayımlanan "Ordu Ne Yapacak?" başlıklı yazısında, o güne kadar askerî bir müdahale olmamasını dönemin Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın sabırla demokrasiye inanmasına ve Cumhurbaşkanı Demirel'in denge unsuru olmasına bağlamıştır. Yazısındaki şu ifadeler ise gerçekleşecek müdahaleye çağrı niteliğindedir:

Askerin rahatsızlığı "demokratik sabır" eşliğini geçmiş midir? Rejimin sekteye uğramaması için gösterilen tahammül Cumhuriyet kurumlarının onarılamayacak bir şekilde yara almasına yol açıyorsa, farklı bir duruma mı gelmek gerekir? Doğrusunu söylemek gerekirse, alınan işaretler bu eşige yaklaşıldığı izlenimini vermektedir.

Hürriyet yazarlarından Bekir Coşkun (1997, 6 Şubat) ise Başbakan Erbakan'ı eleştirdiği bir yazısında, bir generalle askerî müdahale konusunu konuştuğunu ve komutanın kendisine şunları dediğini aktarmaktadır:

Niye illa darbe diye tutturuyorsunuz... Müdahalenin çeşitli kademeleri vardır... İma, ikaz, sözlü uyarı, yazılı uyarı, muhtıra, darbe, ihtilal... Askerlikte kademe esastır... Mutlaka darbe olacak diye bir şey yok... 12 Mart, muhtıradır mesela... 12 Eylül'den önce sözlü, sonra yazılı uyarılar vardır...

Coşkun (1997, 27 Şubat), 28 Şubat'tan bir gün önce yayımladığı yazısında ise 28 Şubat'ta toplanacak MGK'nin, gazetelerde, parlamentodaki görüşmelerden daha fazla gündem olmasına değinmiştir. Yazısının başında geçen şu ifadeleri, müdahaleye destek niteliğindedir:

Tanklarla demokrasimize "Balans ayarı" yapıldı mı? Yapıldı... Bu yüzden asker ağırlıklı MGK, Parlamento'dan daha önem kazandı görüyorsunuz... Önceki gün gen soru oylaması yapılan Parlamento, yarın yapılacak MGK kadar medyada yer almıyor. Ülkenin en can alıcı sorunları açık-seçik halk tarafından seçilen Meclis

³⁹*Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarının askerî müdahaleye destek içerikli kaleme aldığı yazılar yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Başka bazı örnekler için ayrıca bkz.: Arcayürek (1997, 28 Şubat); Atabek (1997, 10 Şubat); Engin (1997, 5 Şubat); Kışlalı (1997, 26 Şubat); Som (1997, 6 Mart).

yerine, işte böyle gizli-kapaklı MGK toplantılarında ele alınabiliyor... Balans sorunu bu... Çünkü parlamento, parlamento değil.

28 Şubat'tan önce yayımlanan bir yazısında Ertuğrul Özkök (1997, 26 Şubat), "gözler 28 Şubat'taki MGK toplantısında. Çünkü, rejimin temel sıkıntısı orada görüşülecek" ifadelerine yer vermiştir. Bu yazısında, Ecevit'in, "konunun görüşüleceği yer meclis olmalıydı" sözlerini de "haklı" diyerek hatırlatan Özkök, "rejimle inisiyatifi bu kadar elinden kaçırmış bir Meclis'in, askerlerin sözlerine karşı çıkmaya ne hakkı var?" diye yazmıştır.

Özkök (1997, 7 Mart), 28 Şubat 1997 tarihinden günler sonra yayımladığı bir yazısında ise Erbakan'ı MGK kararlarını meclise taşıma isteği nedeniyle eleştirmiş ve bu isteğin iyi niyetli olmadığını iddia etmiştir. Özkök yazısında, "acaba, amaç Silahlı Kuvvetler'i iyice hırpalayıp, ondan sonra MGK kararlarını işlemez hâle getirmek mi?" sorusunu sormuş ve MGK bildirisinin, ülkenin yüzde 90 çoğunluğunun yaşam tarzını ifade ettiğinin altını çizerek, bildiriye, irticaya karşı "çoğunluğun müdafaası" olarak yorumlamıştır.

Hürriyet'in başka bir köşe yazarı Oktay Ekşi de yazılarında askerinin müdahalesini desteklemiş ve meşru bir hareket olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ekşi (1997, 2 Mart), MGK'ye laik cumhuriyetin geleceğini tehdit eden gelişmelere karşı önlem alma yetkisini anayasanın verdiğini ve MGK'nin anayasal açıdan meşru bir organ olduğunu belirtmiştir. Ekşi'ye göre, MGK'den böyle bir karar çıkması, laik cumhuriyeti korumada hükümetin yetersiz kaldığı bir ortamda oldukça doğaldır. *Hürriyet* yazarlarından Mümtaz Soysal da Ekşi ile benzer bir bakış açısına sahiptir. Soysal (1997, 7 Mart), 28 Şubat MGK bildirisini, diğer askerî müdahalelerden anayasaya uygunluğuyla ayırmıştır.

Yine *Hürriyet*'in yazarlarından Emin Çölaşan (1997, 13 Mart) ise muhtıradan beş gün sonraki yazısında, MGK kararlarının derhal uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Çölaşan yazısında ayrıca şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Kendi ordusuna, komutanlarına ve vatan kurtaran ulusal kahramanlarına sövenler, dünyanın hiçbir yerinde iktidar olmaz. Olursa ya adam gibi davranır, milleti germez, din sömürsü ve din ticareti yapmaz. Ya da işleri iyice sarpı sardırır. Sonra ne olacağı hiç belli olmaz.⁴⁰

Bu çalışmada inceleme konusu edilen süre zarfında, *Günaydın* gazetesinde de askerî müdahaleyi destekleyen yazılar kaleme alınmıştır. *Günaydın* yazarlarından Nahit Duru (1997, 5 Mart), muhtıradan sonra yayımlanan bir yazısında, 12 Eylül 1980 Darbesi'nden bir ay önce dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in, dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e mektup vermesi hatırlatmıştır. Duru, 1979'da Evren'in mektubunu üzerine alınmayan siyasetçilerin, 1997 yılında da hâlâ siyasi parti liderliği yaptıklarına dikkat çekmiş ve 28 Şubat MGK'sinden çıkan bildirinin de siyasi parti liderleri tarafından sahiplenilmediğinden yakınmıştır.

⁴⁰*Hürriyet* gazetesinde askerî müdahaleyi destekler nitelikte kaleme alınan köşe yazıları yukarıda gösterilenlerden ibaret değildir. Başka bazı örnekler için ayrıca bkz.: Çölaşan (1997, 28 Şubat); Ekşi (1997, 26 Şubat; 1997, 6 Mart; 1997, 7 Mart); Tınç (1997, 24 Şubat); Uluengin (1997, 4 Mart).

Günaydın'ın bir başka köşe yazarı Yazgülü Aldoğan (1997, 5 Mart) ise askerinin MGK'de hükümeti uymasını demokratik geleneğe yakışır bulmadığını ifade etse de, muhtırayı, hükümetin anayasayı çiğnemesi ve iş göremez hâle gelmiş olması gerekçesiyle desteklemiştir. Aldoğan yazısında, demokrasi uğruna din sömürüsüne ve gericiliğe göz yumulamayacağını da altını çizmiş ve şu ifadelerle 28 Şubat MGK'sini desteklemiştir:

Milli Güvenlik Kurulu'nda Cumhurbaşkanı ve 'zinde güçlerin' hükümeti Anayasa'ya uyması konusunda uymasının demokratik gelenek açısından ne kadar 'şık' olduğu belki de ince bir tartışma konusudur ama bırakın devrim yasalarını, Anayasa'yı, laiklik gibi temel ilkeleri, hükümet üyeleri artık neredeyse adli ceza yasalarını çiğner durumdadır.

28 Şubat sürecinin çok okunan gazetelerinden *Akşam*'da da askerî müdahaleyi destekler içerikte köşe yazıları yayımlanmıştır. Örneğin, *Akşam*'ın köşe yazarlarından Rıza Zelyurt (1997, 2 Mart) "Güzel Bir Sonuç" başlıklı yazısında, "günlerdir dedikodusu yapılan son Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı, Türkiye açısından övünülecek demokrasi göstergesi olmuştur" diye yazmış ve muhtırayı övgüyle karşılamıştır. *Akşam* yazarlarından Aykut Işıklar (1997, 8 Şubat) ise "Asker Hakkında Atıp Tutunlar Tankları Görünce Sevindi" başlıklı yazısında, 12 Eylül Darbesi'nden sonra her kötülüğün askerî ara rejimden kaynaklandığını ileri sürerek askeri kötüleyen aşırı sol ve aşırı sağcı uçların, Sincan'daki tanklı gösteriden dolayı mutlu olduklarını yazmıştır. Aşırı uçlarda olan bu kimselerin görüşlerinde, Sincan'daki tanklı gösteri sonrasında belirgin bir değişiklik olduğunu iddia eden Işıklar, söz konusu kimselerin artık orduyu demokrasinin ve halkın tek güvencesi olarak görmeye başladıklarını yazmıştır. Işıklar, yazısını şöyle sonlandırmıştır:

Hani her fırsatta ordumuzu eleştiren, atıp tutan gazeteciler, TV yorumcuları; Sincan'daki tankların geçişi hakkında düşüncelerinizi yazsanıza. Siz ki yasalara sonuna kadar bağlı, her şeyin yasalarla çözülmesine inanmış kişilersiniz. Tankların işi ne Sincan'da? Sorsanız? Soramazsınız değil mi? Çünkü tankları Sincan'da görünce mutlu oldunuz. O ortaçağ karanlığında kalan inşalara ancak Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve içindeki Atatürk sevgisinin dur diyeceğini artık biliyorsunuz.

Milliyet, 28 Şubat sürecinde askerî müdahaleye köşe yazılarıyla en yoğun şekilde destek veren gazetelerden biri olmuştur. *Milliyet* yazarlarından Yalçın Doğan (1997, 6 Şubat), muhtıradan günler önce kaleme aldığı bir yazısına, "askerler halk tarafından 'bi-lin-me-si-ni' istiyor. Neyin? Üç noktanın" diyerek başlamış ve bu üç noktayı şu şekilde izah etmiştir: İlki, askerinin, rejim bunalımına çözümün demokratik yollarla bulunmasını istediğidir. İkincisi, askerinin sabırla beklediği, ancak Sincan'da tankların yürütülmesiyle sabrının bir sınırı olduğunu gösterdiğidir. Üçüncü nokta ise askerinin Çiller'e güveninin kalmadığıdır. Doğan, yazısında, "normal demokratik bir ülkede herhangi bir iktidarın karşılaştığı olaylara hukuk devleti içinde vermesi gereken tepkiyi vermeyince, 'asker devreye giriyor" ifadesine yer vermiş ve "Muhtıra Bu Sefer Tankla!" başlıklı ayrı bir bölümde de şöyle demiştir: "askerler bu kez yazılı muhtıra yerine, tank seslerini tercih ediyor. Tank sesleriyle, hükümetin by-pass

edilmesi ‘iktidar kaymasının’ ta kendisi!.. Umarız, burada kalır!.. DSP’nin verdiği gensoru, bu demokratik umudu içeriyor.”

Melih Aşık (1997, 5 Şubat) ise *Milliyet*’teki köşesinde yayımlanan “Askerler Rahatsız mı?” başlıklı yazısında, bir televizyon programında, emekli bir generale ısrarla “ordu darbe yapacak mı?” ve “askerler durumdan rahatsız mı?” sorularını yönelten gazeteciye eleştirmiş ve şöyle yazmıştır:

Bu soruları ortalık güllük gülistanlıkmiş da ordu ‘hobi’ olarak darbe yapmayı düşünüyormuş havasında soran yıldız televizyoncuya, General’in bir an bunalıp söyle demesi beklenmiyor değil. Mesela: Peki kardeşim sen rahat mısın? Sen bu memleketin vatandaşı değil misin? Gazete okumuyor musun? Adamlar ülkeyi adım adım şeriatla götürüyor. Farkında değil misin? Askerler de elbette diğer vatandaşlar gibi demokrasinin ve anayasal düzenin geleceğinden endişeli. Sivil güçler demokrasiyi korumakta üzerine düşen görevi yapmıyor. Üstelik bazıları bu görevi askerlerden bekliyor. Sen gidip parti liderlerine: neden rahatsız değilsiniz diye soracağına bize gelip rahatsız mısınız?’ diye soruyorsun. Sen niye rahatsız değilsin? Reytingden başka derdin olmadığı için mi?

Milliyet gazetesinin bir diğer köşe yazarı Güneri Cıvaoğlu (1997, 6 Şubat) ise bir yazısında, Genelkurmay’a ülkenin her yerinden laiklik karşıtı tavır ve eylemlerden duyulan rahatsızlıkları içeren faks ve mektuplar geldiğini ileri sürmüştür. Yazısında, “ordu siyasetin dışında kalmak istiyor” diyen Cıvaoğlu, Sincan’da tank ve zırhlı birliklerin yürütülmesinin ise “anlayana bir mesaj” olduğunu yazmıştır.

Yazılarını *Milliyet*’te yayımlayan Sami Kohen (1997, 7 Mart) ise “Darbe Üstüne Darbe” başlıklı bir yazısında, Sincan’ın dışa yansıyan iki yönünden bahsetmiştir. İlki, “dinî faktör” olan Kudüs Gecesi olayıdır. Kohen, bu olayı Susurluk olayı ve yolsuzluklardan sonra dış itibarımızı sarsan yeni bir olay olarak yorumlamış ve ABD’nin Türkiye’ye laik demokrasi konusunda güvenmek istediğini belirtmiştir. Sincan’ın dışa aksayan ikinci yönü ise “askerî faktör”dür. Kohen bu konuda şunları yazmıştır:

Tankların Sincan sokaklarından geçişi, dünya TV ekranlarına ve gazetelerine yansınca, bir süredir zaten Türkiye’de dedikodusu yapılan ‘darbe’ konusunu da uluslararası platforma taşımış oldu. Yabancı medya bunu, laikliği korumayı görev sayan ordunun bu düzeni yıkmak isteyen dinci kesime karşı bir uyarısı olarak gösterdi. Türkiye’yi yakından izleyen çevrelerde Türk Komutanlarının iktidarı ele geçirmek niyetinde bulunmadığı kanısı hâkim. Bunu batılı diplomatlardan ve analistlerden bir kez daha duyduk. Hatta bu çevreler bu nedenle Türk askeri liderlerini demokrasiyi yaşatmak kararlılıkları için övüyorlar. Sincan’daki askeri gövde gösterisini de “akıllıca bir taktik” olarak nitelendiriyorlar.

Milliyet yazarlarından Yavuz Donat (1997, 4 Mart) ise bir yazısında iktidarın muhtırayı dikkate almamasından duyduğu rahatsızlığı kaleme almıştır. Donat, söz konusu yazısında, 28 Şubat MGK bildirisi için, “demokrasi kokulu” ifadelerini kullanmış ve şöyle yazmıştır:

Aradan dört gün geçti. Ve MGK bildirisi “alıcısı olmayan mektup” hâline geliverdi. Bildiride “çok laf var.” Başta hükümet olmak üzere “herkese çok laf var.” Aşırı

dincilere de laf var, demokrasi dışı çözüm arayanlara da. MGK bildirisi demokrasi kokulu. Yapılması gereken “bu bize ders olsun” demek. Ama ders alması gerekenler, bildiriye getiren postacıya kapıyı açmamakta direniyorlar.

Oktay Akbal da *Milliyet* gazetesinde yayımlanan yazılarında askerî müdahaleyi desteklemiştir. Akbal (1997, 9 Şubat), bir yazısında şöyle demiştir:

Türk halkı bir kez daha ikili bir tercih önündedir. Ya şeriatçı bir siyaset takımının buyruğuna boyun eğecek, Cumhuriyet yönetimine bambaşka bir biçim ve anlam verilmesini sineye çekecek, yani “yurttaş” olmaktan çıkıp “kul” olacak ya da Anayasa’nın, Atatürk devrim ve ilkelerinin koruyucusu ve savunucusu Silahlı Kuvvetler’in yönetime el koymasını kabul edecek... Bunun dışında başka yol var mı dersiniz, elbet var! Siyaset çıkmazını ortadan kaldıracak bir yol, o da sağduyulu bir bölük parlamento üyesinin akıllarını başlarına toplamaları...

Akbal (1997, 27 Şubat), başka bir yazısına ise Türkiye’de en güvenilir kurumun meclis, partiler veya politikacılar değil, TSK olduğunu belirterek başlamıştır. Yazısının devamında da Çevik Bir’in ABD’deki konuşmasını eleştirenleri hedef almış ve Türkiye’deki askerî müdahalelerin hatalı tarafları olsa da her zaman Atatürk devrim ve temel ilkelerini korumak amacıyla yapıldığı, darbelerin sebeplerinin de her zaman kötü politikacılar olduğu yorumunda bulunmuştur. Akbal’a göre tüm askeri müdahalelerden sonra askerin amacı parlamenter siteme dönüp yaşatmak olmuştur.

Milliyet’in bir diğer köşe yazarı Orhan Tokatlı (1997, 10 Mart) da “MGK Kararları Hükümet-Ordu Bunalımına Dönüştü” başlıklı bir yazısında, sivil-asker gerginliğini endişeyle takip ettiğini kaydetmiş ve ülkenin içine düştüğü durumdan, Refah-Yol Hükümeti’ni sorumlu tutmuş ve “Refahyol hükümetinin Milli Güvenlik Kurulu kararları nedeniyle Silahlı Kuvvetler’i karşısına alması ve “komutanları yıpratma” politikası ülkenin geleceğini tehlikeye sokuyor” yorumunu yazmıştır. Tokatlı, bu yazısında 28 Şubat’ı demokrasiye aykırı olduğu gerekçesiyle benimsemeyenleri de samimiyetsiz davranışlarda bulunanlar olarak nitelenmiştir. *Milliyet*’te yazan Şükrü Elekdağ (1997, 3 Mart) da askerî müdahaleyi desteklemiş, MGK’nın askerî kanadının siyasete dahil olmasının sorumlusu olarak meclisin görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesini göstermiştir:

MGK toplantısında cereyan edenler apaçık ortada. Askerler, hükümeti resmen sigaya çekmişler ve hesap sormuşlardır. Sonra da, bir hayli terlettikleri iktidarın iki ortağına “mea culpa” (suçun kabulü) niteliğinde bir bildiri imzalatmışlardır. MGK’nın hükümeti denetleme yetkisi yok. Bu yetki [...] TBMM’ye aittir. Ne var ki meclis sorumluluğunu yerine getiremeyince, sistemin sahipliğini ve rejime yönelik tehditleri önleme görevini üstlenmek MGK’ya, daha doğrusu MGK’nın asker kanadına, düşmüştür.

Milliyet’in tecrübeli yazarlarından Metin Toker (1997, 7 Mart) ise “Komutanlar İçin Serin Kanlı Olma Zamanı” başlığını verdiği bir yazısında, askerin 28 Şubat’ta MGK aracılığıyla verdiği tavsiye bildirisini “tamamile anayasal bir kurum olan Milli Güvenlik Kurulu bunun kaldıracağını oluşturmaktadır” diyerek desteklemiştir. Toker, yazısının devamında da Erbakan ve Çiller’i şöyle eleştirmiştir:

Siyasetin başlıca iki cambazı -Erbakan ile Çiller- durumu dejenere etmek için teşebbüse geçmekte gecikmemişler. Anayasadan habersiz Başbakan sanki girişim demokrasiye karşı bir darbeymiş ve TBMM'nin haklarına kısıtlama konuluyormuş gibi bir cihat açmak istemiştir. Fakat yanında, muhalefetten kimseyi bulamamıştır.

Yine *Milliyet* yazarlarından Hasan Pulur (1997, 9 Mart) ise “12 Mart ve 28 Şubat” başlığını verdiği yazısında 12 Mart ve 28 Şubat süreçlerini karşılaştırmış; 28 Şubat MGK'si sonucunda çıkarılan tavsiyeyi, anayasal olması ve MGK'de üç bakan ve Başbakan'ın da bulunduğu gerekçesiyle savunmuştur.⁴¹

Bu bölümde incelenen gazetelerin tamamında, 28 Şubat'ı takip eden günlerde MGK'nin asker kanadının hükümete “tavsiyeler” metni denilerek dayattığı yaptırımlar desteklenmiş; bu yaptırımlara dönemin iktidarlarının direnmesi ise eleştirilmiştir. 28 Şubat'ı meşru gösterme yarışı başlamış, askerinin sivil siyasete müdahalesinin gerekçeleri sıralanmıştır. 28 Şubat 1997 tarihini takip eden günlerde gazetelerin, MGK'nin asker kanadının sözcüsü gibi hareket ettikleri görülmüştür. Karadayı'nın ve ordunun önde gelen isimlerinin, tavsiyelere uyulmazsa darbe yapılacağı iması taşıyan sözleri manşetten verilmiş veya ön sayfada haber yapılmıştır. Buna karşın, özellikle 28 Şubat 1997 tarihinden önce askerinin sivil siyasete müdahalelerini eleştiren haberler ve köşe yazıları da yayınlanmıştır. 28 Şubat'tan sonra ise darbeye karşı mesafeli durmayı tercih eden, açıktan eleştirmese de belli başlı olumsuzları ön plana çıkaran köşe yazarları vardır. Sırada ki bölümde bu tür haber ve köşe yazıları ele alınacaktır.

6.3. 28 Şubat 1997 Muhtırası'na Gazetelerden Gelen Eleştirel/ Sorgulayıcı Tepkiler

28 Şubat Muhtırası'ndan önce, özellikle iktidar yanlısı çizgide yayın yapan gazetelerde askerinin sivil siyasete dolaylı müdahalelerini ve darbe söylentilerini eleştiren yazılar mevcuttur ve bazı gazeteler, siyasilerin ve komutanların, askerî müdahale olmayacağına yönelik açıklamalarını manşet ve ilk sayfa haberlerinde özellikle öne çıkarmışlardır. Sayıları azınlıkta kalmakla birlikte, muhtıradan sonra da askerî müdahaleyi çeşitli nedenlerle sorgulayan ve bu müdahalenin sertleşerek devam etmesinin olası sonuçlarına karşı kamuoyunu uyarıcı haberler de yayımlanmıştır. Ayrıca 28 Şubat Muhtırası'na karşı bazı siyasilerin askerî müdahale ve yaptırımları eleştiren demeçleri de gazetelerde zaman zaman haberleştirilmiştir. Bu tür haberler, gazete ve gazetecilerin doğrudan doğruya askerî müdahaleye yönelik eleştirileri olmamakla birlikte, 28 Şubat sürecinde gazetecilerin eleştirel fikirleri nispeten (örneğin 12 Eylül sürecine kıyasla) özgürce gazete sütunlarına taşıyabildiklerini göstermektedir. Gazetelerin ve gazetecilerin 28 Şubat sürecindeki tutumunu genel olarak değerlendirirken bu görece özgürlük ortamını bilhassa dikkate almak gerekmektedir.

---

⁴¹*Milliyet*'te yayımlanan ve askerî müdahaleye destek içeren köşe yazıları yukarıda gösterilenlerden ibaret değildir. Başka bazı örnekler için bkz.: Akyol (1997, 4 Mart); Bila (1997, 3 Mart); Heper (1997, 4 Mart); Sirmen (1997, 7 Mart).

İktidara yakınlığıyla bilinen *Günaydın* gazetesinde, 28 Şubat'a giden süreçte, DYP lideri Çiller'in açıklamalarının bilhassa ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu kapsamda örneğin 3 Şubat 1997 tarihinde, gazetenin manşetinde, "Devletin Koruyucusuyuz" başlıklı bir haber yer almıştır. Haberin açıklaması şöyledir: "Silahlı Kuvvetler'in, demokrasinin teminatı olduğunu ve kimsenin orduyu siyasete alet etmemesi gerektiğini söyleyen Çiller, 'Laik rejimin koruyucusuyuz' dedi." Söz konusu haberin detaylarında ise Çiller'in, "ordumuz, demokrasiyi korumanın en büyük teminatıdır. Kimse orduyu kullanmasın, sivilleşme adına yanlış öneriler ortaya çıkmasın" açıklamalarına yer verilmiştir.

Günaydın'ın 22 Şubat 1997 tarihli baskısının ilk sayfasında ise "Darbe Ne Yapana, Ne Ülkeye Yarar Getirir" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, eski DYP'li siyasetçi Saadettin Bilgiç'in, "bugün müdahaleyi tahrik etmek, fevkalade yanlıştır, zararlıdır" şeklindeki açıklamasına yer verilmiştir. *Günaydın*'ın yine aynı tarihli baskısında, "Ders Alınmayan Darbeler" başlıklı başka bir haber daha yayımlanmış ve bu haberde, Talat Aydemir'in iki darbe girişimi konu edilmiştir. Engin Konuksever imzalı söz konusu haberde, Aydemir'in darbe girişimleri sonrası orduda büyük değişiklikler yapıldığı da hatırlatılmıştır. Konuksever, Aydemir'in darbe girişimlerini konu alan yazılarını dizi hâlinde yayımlamaya, gazetenin 23, 24, 25 ve 26 Şubat 1997 tarihli baskılarında da devam etmiştir.

27 Şubat 1997 tarihli *Günaydın* gazetesinde ise "Darbeyi Kafalarına Koymuşlar" başlıklı ve bu çalışmanın konusu açısından oldukça dikkat çekici bir haber yayımlanmıştır. Haberde, Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir'in ABD'deki açıklamaları ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya'nın "Şeriat PKK'dan tehlikelidir" şeklindeki açıklamasına karşı siyasilerin eleştirilerine yer verilmiştir. CHP'li Milletvekili Mahmut Işık'ın, "darbeyi kafaya koymuşlar. Gerekece arıyorlar" yorumuna özellikle dikkat çekilen haberde, ANAP İstanbul Milletvekili Güneş Taner'in "darbe söylentileri demokrasiye zarar verir" şeklindeki açıklamasına da yer verilmiştir.

Günaydın gazetesinde, 28 Şubat'ı takip eden günlerde yayımlanan bazı haberlerde de siyasilerin, askerî müdahaleyi ve müdahalenin sertleşeceği söylentilerini eleştiren açıklamalarına manşetten ve ilk sayfadan yer ayrılmıştır. 6 Mart 1997 tarihli *Günaydın* gazetesinde yer alan "Bildiri Rejime Müdahale" başlıklı haberin içeriğinde, ANAP'ın TBMM grubunun, 28 Şubat MGK bildirisini rejime müdahale olarak değerlendirdiklerine ve bildiri nedeniyle hükümetin istifa etmesinin demokrasiye uygun olmayacağı yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir. *Günaydın*'ın 8 Mart 1997 tarihli baskısında ise "Güzel: Bu Bir Cunta Yönetimidir" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haber, Yeniden Doğu Partisi'nin (YDP) Genel Başkanı Hasan Celal Güzel'in, 28 Şubat MGK'sinde alınan kararlar için "rejime dayatma ve Anayasa'ya aykırı" şeklindeki yorumuna ve "Türkiye'de rejimin adını koymak lazım. Bu, antidemokratik cunta rejimidir. Şu anda hükümet ve meclis meşru değildir" şeklindeki eleştirisine yer verilmiştir. Habere göre Güzel, iktidar partilerini ve muhalefeti askerî müdahaleye karşı gelmedikleri için korkaklık etmekle suçlamıştır. *Günaydın*'ın 19 Mart 1997

tarihli baskısında da “Yılmaz Darbe Çıgırtkanı” başlıklı dikkat çekici bir haber daha yayımlanmıştır. Zeynep Salmanlı'nın söz konusu bu haberinde, ANAP liderinin “durum çok ciddi. Bu hükümet devam ederse kesin darbe olur” açıklamaları, darbe çıgırtkanlığı olarak eleştirilmiştir.

Dönemin önemli gazetelerinden *Akşam* da *Günaydın* gazetesi gibi 28 Şubat öncesinde iktidarın politikalarını destekleyen içerikte haberler yayımlamıştır ve buna paralel şekilde, siyasi isimlerinin darbe olmayacağına yönelik açıklamalarını manşetinden duyurmayı tercih etmiştir. 3 Şubat 1997 tarihli *Akşam* gazetesinde, “Yazıcıoğlu: Ordu Maceraya Girmez” başlıklı bir haber yayımlanmış ve haberde, Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun, darbe çıgırtkanlığı yapanlara yönelik sert eleştirilerde bulunduğu yazılmıştır.

5 Şubat 1997 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde, “Ulusa çağrı” başlıklı haber yer almış ve haberde, ordunun Sincan'daki tanklı gösterisi duyurulmuştur. Haberin başında, “milletçe tarihi bir sorumlulukla karşı karşıyayız. Gün, tahriklere kapılmadan, birlik ve beraberlikle, sorunları Mecliste çözme günüdür” diye yazılmıştır. Diğer birçok gazetenin aksine *Akşam*, Sincan olayını, “Tanklar Resmî Geçiş Yaptı, Sincan'da Tatbikat” haber başlığıyla duyurmuştur. *Akşam*'ın 11 Şubat 1997 tarihli baskısında da Türkiye'de darbe olacağı söylentilerinin ABD'de kötü karşılandığını anlatan, “Beyaz Saray Darbe İstemiyor” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, MGK Danışmanı Prof. Köni, ABD yönetiminin Türkiye'de bir darbeye karşı olduğunu bildirdiği ve ABD'nin RP'den rahatsızlık duymadığını açıkladığı yazılmıştır. Oysa bir önceki bölümde görüldüğü üzere, bazı gazetelerin 28 Şubat'ı takip eden günlerdeki yayınlarında, gerçekleşen askerî müdahalelerin ABD tarafından olumlu bulunduğu, hatta olası bir doğrudan müdahalenin de destekleneceğini iddia eden haberler yayımlanmıştı. *Akşam* gazetesi, 28 Şubat 1997 tarihine kadar incelendiğinde, Demirel ve Erbakan başka olmak üzere önde gelen siyasetçilerin, Türkiye'de bir darbe daha olmayacağını içeren açıklamalarına sık yer vermiştir.⁴²

Ancak *Akşam* gazetesi 28 Şubat 1997 tarihinden itibaren incelendiğinde ise gazetenin haber içeriklerinde muhtıraya karşı açık bir eleştirinin yer almadığı görülmektedir. Buna karşın, gazetede, MGK'de çıkan kararların hükümetin lehine olduğu yönünde bir izlenim vermek isteyen haberler yayımlanmıştır ve diğer gazetelerin aksine *Akşam*'da, 28 Şubat MGK'si bir muhtıra olarak yorumlanmamıştır. Örneğin, 2 Mart 1997 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde yer alan ve 28 Şubat MGK'sini konu alan, “Zirvenin Perde Arkası” başlıklı haberde, MGK toplantısının ve toplantıdan çıkan tavsiyelerin Refah-Yol Hükümeti'nin lehine olduğu izlenimi verilmek istenmiştir. “MGK'nın rejim üzerine endişe bulutlarının dağıtan toplantısında komutanlar irtica ve darbe çıgırtkanlığından yakınırken Çiller, Erbakan'ı savundu” yazılarak giriş yapılan haberde, MGK sonrasında “muhtıra geliyor” iması vererek spekülasyon yaratan basın kuruluşlarının şaşkına döndüğü iddia edilmiştir. 31 Mart 1997 tarihli *Akşam* gazetesi ise “Çiller: Asker Siyaset Yapmamalı” manşet haberiyle basılmıştır.

⁴² Bkz.: *Akşam* (1997, 6 Şubat; 1997, 7 Şubat; 1997, 12 Şubat; 1997, 27 Şubat; 1997, 28 Şubat).

Haberin detaylarında, ordunun hükümetin istifasını istediği iddialarına yönelik olarak Tansu Çiller'in, "Ordu'nun siyaset yapması yanlıştır. Bizim ordumuz da siyaset yapmaz" cevabına yer verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde, özellikle 28 Şubat öncesinde yayımlanan bazı haberlerin başlık ve içerikleri de askerin müdahalesine tepki barındırmaktadır. Örneğin, 5 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfasında yer alan bir habere, dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in, "Darbeler Çözüm Değil" sözleri başlık alınmıştır. Haberde, Demirel'in, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak 12 Eylül Darbesi'ni gösterdiğine ve "herkes darbe tartışması yapıyor, bırakın hukuk işlesin. Müdahaleler hiçbir meselemizi çözmemiştir. İçinde bulunduğumuz durumun sorumlusu askerî darbelerdir" sözlerine yer verilmiştir. *Cumhuriyet*'in 8 Şubat 1997 baskısında da İstanbul Haber Ajansı'ndan alınan bir habere "Darbeler Kaderimiz Olamaz" başlığı verilmiştir. Haberde, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şube Başkanı Ercan Kanar'ın gündemdeki tartışmaları konu edinen konuşmasına yer verilmiştir. Kanar'ın konuşmasında geçen, "insanlara Sincan olayları gibi sunî gündemler bahane edilerek yasaklar rejiminin dayatılmak istendiğini savunarak, 'Gerekçe ne olursa olsun askeri darbeler kaderimiz olamaz'" sözlerine dikkat çekilmiştir. Kanar'ın konuşmasının devamı da gazetede yorumsuz şekilde yayımlanmıştır. 27 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ise "Darbeye Önlem Çağrısı" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde, Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın, "rejimi kurtarmak için fedakârlık" şeklindeki açıklamalarına yer verilmiştir. Yılmaz'a göre 12 Eylül Darbesi'nin nedenlerinden biri de siyasi partilerin uzlaşmaya varamamalarıdır.

Ele alınan gazetelerde, darbe söylentilerini ve siyasete müdahaleye askeri davet edenleri eleştiren köşe yazıları da yayımlanmıştır. 28 Şubat sonrasındaki bazı köşe yazılarında da, müdahaleden dolayı demokrasinin zarar gördüğü iddia edilmiş ve daha önceki askerî müdahalelerin getirdiği olumsuzluklar hatırlatılmıştır.

Cumhuriyet'in 28 Şubat'tan günler önceki bir baskısında, Şükran Soner'in (1997, 8 Şubat) "Alay ve Tahrik Var" başlıklı yazısında darbe söylentileri eleştirilmektedir. Soner, bu yazısında, Refah-yol iktidarının desteğindeki şeriatçı ve karanlık amaçları olan yapılanmaların demokratik güçleri kasten tahrik ettiğini iddia etmiştir. Soner, "bizim 12 Mart'ları, 12 Eylül'leri yeniden yaşamama, demokrasi, hukuk düzenine açılma kararlılığımız, bize karşı, şeriata ödünler verilmek üzere çok kötü kullanılıyor" diye yazmıştır. Yazısının devamında Soner, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinden demokrasi adına dersler çıkarıldığını, bu nedenle darbe yapılmayacağını; ancak şeriata amaçlayan kesimlerin farklı konuları kullanarak askeri tahrik ettiklerini belirtmiştir.

Cumhuriyet'in bir diğer yazarı Aydın Engin'in (1997, 3 Mart), muhtıradan sonra yayımlanan "Biz Bu Filmi Gördük Müydü?" başlıklı yazısı, askerî müdahaleye karşı uyarı niteliğinde ifadeler içermektedir:

Olup bitenler bana daha önce izlediğim bir filmi anımsatıyor. Bir daha asla ve asla izlemek istemediğim bir filmi. 12 Mart 1971’de de bu günkü MGK bildirisini anımsatan bir bildiri dinlediydik. İlk günün şaşkınlığı ile kimileri bildiriye övgüler düzmekte yarışa kalktıydı. Daha sonraki aylarda da bu destek bildirilerini yayımlayanlar yaptıklarının doğruluğunu, yanlışlığını, siyasal anlamını tartışmak için askerî hapishane ranzalarında bol bol zaman buldular.

Hürriyet gazetesi köşe yazarlarından Fatih Altaylı (1997, 5 Şubat) ise Sincan’daki tanklı gösteriyi takip eden günlerde yayımladığı “Askerlerden Rica” başlıklı yazısına, “TÜRK Silahlı Kuvvetleri’nin şerefli mensupları” diyerek başlamış ve rejime yönelik tehditlerin 12 Eylül Darbesi öncesinden çok daha fazla olduğunun herkesçe malum olduğuna dikkat çekmiştir. Altaylı, yazısının devamında, Silahlı Kuvvetlerden bu kez darbe yapılmaması için ricacı olmuştur:

Bu millet her başı sıkıştığında size başvurdu. Ama bu kez sizden şans tanımanızı istiyoruz. Siz elinizi bu pisliklere bulamayın. Biz Türk milleti, bu vatanın sahipleri, bu ülkenin evlatları, bu şerefsizlerin hakkından geleceğiz. Bizim sesimiz de tank sesleri kadar gürdür. Merak etmeyin.

Hürriyet’in başka bir köşe yazarı Oktay Ekşi (1997, 5 Şubat) de Sincan’daki tanklı yürüyüşü konu edinen bir yazı kaleme almış ve söz konusu yazısında, olayı sevinçle karşılayanlara yönelik şöyle bir eleştiride bulunmuştur: “Önce belirtelim: Sincan sokaklarından geçen tanklar hiç kimseyi sevindirmesin... Çünkü o tanklar bir kere yürüyünce kimi ezeceği belli olmaz.”

Hürriyet yazarlarından Yavuz Gökmen’in (1997, 5 Şubat) “İranlılar’dan Öğütler” başlıklı bir yazısı da olası bir darbeye karşı öğütler içermektedir:

Aklıma, Türkiye’de şeriat özlemcilerinin askeri darbeyi CHP’lilerden daha fazla isteyebilecekleri ihtimali bile geldi. Öyle ya, bizzat bunlar askeri darbeyi kaşıyor; askeri darbe olursa, bir süre sonra tek başına ve kanlı bir iktidarı garanti görüyor olabilirler. Bütün bu ihtimaller karşısında soğukkanlı olmak, toplumsal paranoyaya düşmemek gerekiyor. Türkiye maceraya gitmemelidir... Darbe ya da baskı çözüm olamaz tek çözüm yeniden yapılanmadır. Tek çözüm tam, çağdaş ve gerçekten laik demokrasidir.

Gökmen’in (1997, 28 Şubat), “Darbe Olsa Daha İyi” başlıklı başka bir yazısı ise dönemin siyasal ortamında, darbe söylentilerine karşı basından gelen en ciddi eleştirilerden biridir. Yaşamı boyunca darbelere hep karşı çıktığını belirten Gökmen, askerî darbenin yapılmasından yana taraf olan aydın kesimi için “aydın bozuntusu” ifadesini kullanmış ve “darbe mi bekliyorsunuz, darbe yapıldı bile diyen demokrat aydınlarımıza (!) şiddetle sinirleniyorum” diye yazmıştır. Darbe tehdidiyle yaşamının zorluğuna değinen Gökmen, “darbe tehditsiz bir hava ve darbe tehditsiz bir su özledim” diye yazmıştır. Muhtıradan sonra yine *Hürriyet*’teki köşesinde yayımlanan “Demokrasi Ya Da Hiç” başlıklı yazısında ise Gökmen (1997, 15 Mart), ülkeyi 28 Şubat sürecine götüren bunalımın, mecliste çok daha erken ve güzel bir şekilde atlatılması ihtimali varken, siyasilerin ülkeyi darbe ortamına sürüklediğini yazmıştır. Gökmen’e göre siyasi parti liderleri Erbakan’ın düşüncelerine katılmasalar bile bu

muameleye maruz kalmasına engel olmalı, Erbakan'ı desteklemeliydiler. MGK kararlarının da mecliste tartışılarak hükümete güvenoyu verilmesi sağlanmalıdır. Sonra istenirse Erbakan Hükümeti, yine TBMM'de düşürülmeli ve yeni bir hükümet kurulmalıdır. Gökmen'e göre "böylece ipler tamamen TBMM'nin eline geçer ve asker gölgesinde demokrasi oyununa son verilirdi." Görüldüğü gibi Gökmen'in bu yazısı, askerinin sivil siyasete müdahalesine ve siyasilerin bu müdahalelere sessiz kalmasına gerçek anlamda bir eleştiridir.⁴³

Günaydın gazetesinin bazı köşe yazarları da 28 Şubat'ın yaklaştığı günlerde ve sonrasında askerî müdahaleye karşı eleştiri ve uyarı niteliğinde yazılar kaleme almışlardır. Gazete yazarlarından Yaşar Özışık (1997, 26 Şubat), bir yazısında, hükümetin doğru politikalarla ülke sorunlarını çözdüğünü ileri sürmüş, Refah-yol'un güven ortamı sağlayan politikalarını içine sindiremeyen bazı basın kuruluşlarının da darbe çıkırtkanlığı yaptıklarını yazmıştır. Bazı kimselerin kasıtlı olarak asker ve hükümeti karşı karşıya getirmek istediğini ifade eden Özışık, yazısında, basınla beraber Cumhurbaşkanı Demirel'i de eleştirmiştir.

Günaydın'ın bir diğer yazarı Ahmet Güner de askerî müdahale taraftarlarını eleştirmiştir. Muhtıradan bir ay önce yayımlanan bir yazısında Güner (1997, 28 Ocak), şöyle demiştir:

Askeri çağırınların, bu çağırılar gerçekleştiğinde en fazla sopa yiyenler olduğunu hatırlayınca, 'Hiç mi ders almamışlar' diye mırıldanıyoruz, amma, demek ki birbirimize duyduğumuz kin, 'Ben iki tokat yer, birkaç ay yatarım, amma onun da iktidarı elinden gider' pazarlığını bile göze alacak şiddette...

Güner (1997, 27 Şubat), muhtıradan bir gün önce yayımlanan yazısında ise Mesut Yılmaz'ı, Tansu Çiller'i iktidardan uzaklaştırmak uğruna darbe kışkırtıcılığı yapmakla eleştirmiş ve şöyle demiştir:

Mesut Bey, Sincan'daki tanklardan söz ederken, hükümete "Gaflet içindeler, Sincan'a giren tankları bile göremiyorlar" derken bir siyasi parti genel başkanına yakışmayan, affedilemez bir demokrasi düşmanlığı ve darbe kışkırtıcılığı sergiledi. Bu sözleri, parti içinde de büyük tepki aldı.

Güner (1997, 24 Mart 1997), 28 Şubat'tan günler sonra yayımlanan başka bir yazısında eski gazete haberlerinden derlediği ve 27 Mayıs darbesini destekleyen yazıları "suçüstü belgeleri" diyerek ifşa etmiştir. Güner, *Cumhuriyet*, *Vatan* ve *Ulus* gazetelerinin tekrar darbe olduğu takdirde yine aynı tepkilerle darbecileri destekleyeceklerini iddia ettiği yazısının sonunda, Hitler'in, Münih darbesinden önce darbenin fikriyatını ve teorisini önceden hazırlayalım diyenlere verdiği "Ben darbeyi yapayım, onun haklılığı ve gerekliliğini izah edecekler nasıl olsa çıkacaktır" cevabını hatırlatmıştır.

Akşam'ın başyazarı Can Aksın (1997, 29 Ocak) ise "Ordumuzu Yıpratmayalım" başlıklı yazısında, askerinin bilinçli olarak siyasetin içine çekilmek istendiğini iddia etmiş ve Refah-Yol

---

⁴³*Hürriyet* gazetesinde askerî müdahale söylentilerini ve 28 Şubat müdahalesini yukarıdaki örneklere benzer savlarla eleştiren içerikte başka köşe yazıları da yayımlanmıştır. Bunlardan öne çıkan bazıları için bkz.: Dinç (1997, 23 Şubat); Koray (1997, 9 Şubat).

Hükümeti'ni mecliste değiştiremeyeceklerini anlayanların, bu iktidarı anti-demokratik şekilde düşürmenin yollarını aradıklarını ve bu yolda basından kimselerin de yardımcı olduğunu yazmıştır. Aksın (1997, 6 Şubat), "Demokrasi Feda Edilemez" başlıklı başka bir yazısının başında da şu satırları kaleme almıştır:

Laiklik uğruna demokrasiden vazgeçmek, aklın alacağı, vicdanın kabul edeceği bir iş değildir. Ne laiklikten vazgeçelim, ne de demokrasiden. Ne laik cumhuriyet feda edilebilir, ne de kör total yürütmeye çalıştığımız demokrasi. Basın Karteli'nin en yüksek tirajlı üç gazetesi askere açıktan davetiye çıkarıyor. Allahtan Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı başta olmak üzere, ordunun üst düzey komutanları, laikliğin üzerine titredikleri kadar, demokrasinin de üzerine titriyorlar.

28 Şubat'a giden süreçte de Aksın'ın yazılarının içeriği değişmemiştir. Muhalefet partilerini darbe çığırkanlığı yapmakla eleştirdiği bir yazısında Aksın (1997, 13 Şubat), RP tabanının silahlandığı iddiaları üzerinden gerilimi tırmandırmakla suçladığı muhalefet partisi liderlerini hedef almıştır. 28 Şubat'tan kısa süre önce "Demokrasiden Vazgeçilemez" başlıklı bir yazısı yayımlanan Aksın (1997, 26 Şubat), bu yazısında da basında ve siyasi çevrelerde darbe çığırkanlığı yapanlar olduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu yazısında Aksın ayrıca, ANAP lideri Yılmaz'ın, "Askerler geliyor bunu bile göremiyorlar" sözlerini de eleştirmiştir. Aksın (1997, 7 Mart), 28 Şubat'ı takip eden günlerde yayımladığı bir yazısında ise yaptıkları yayınlarla Türkiye'yi olduğundan başka şekilde göstermeye büyük çaba harcayan basını, "askeri darbe tetikçisi yazarlar" diyerek hedef almıştır. Yazısında ayrıca, 28 Şubat MGK kararlarının mecliste tartışılması fikrine karşı çıkanları da eleştirmiştir.

Akşam yazarlarından Nazlı Ilıcak (1997, 2 Şubat) ise gündemdeki siyasi tartışmaları konu aldığı bir yazısında, "Darbe İhtimali" başlıklı bir bölüme yer vermiş ve burada, askerlerin tavrını ve darbeye çağrı niteliğinde haberler yapan basın mesnuplarını sorgulayan şu paragrafı kaleme almıştır:

Bazı gazeteler, "Ordu rahatsız" diye manşet atıyor. Adeta bu rahatsızlığı haklı görüyor, destekliyor ve bir netice bekliyor. Üniversitelere kızlar başı örtülü girecek diye ordunun rahatsız olmaya ne hakkı var? Daha doğrusu, rahatsız olabilir de, bunun gazete manşetlerine yansıtılması farklı bir anlam doğuruyor. Mesela, Anayasa Mahkemesi Başkanı da, başörtülülerin üniversiteye girmesini onaylamıyordur, ama kimse, "Yekta Güngör Özden rahatsız" diye manşet atmıyor.

Ilıcak (1997, 5 Şubat), "Demokrasiye Darbe Vurmayın" başlıklı yazısında ise RP'ye olan tepkinin darbeye neden olmaması gerektiğini ve RP'nin seçime gitmeye hazır olduğunu tabanına duyurduğunu belirtmiştir. Ilıcak (1997, 7 Şubat), "Prociemento ve Türkiye" başlıklı yazısında ise gerçekleşen askerî müdahaleyi başka bir dille eleştirmektedir. Bu yazısında Ilıcak, Sincan'daki tanklı gösteri sonrasında yaşananları konu edinmiş ve söz konusu müdahaleyi, Fransız bilim insanı Maurice Duverger'in bir kitabında yer verdiği, askerinin darbe yapmadığı ama sonunda askerinin dediğinin olduğu "prociemento" yönetimine benzeterek eleştirmiştir. Ilıcak'a göre Türkiye'de de böyle bir uygulama vardır ve Sincan'daki yürüyüş

sonrası Sincan Belediye Başkanı'nın görevden alınması ve İran Büyükelçisi'nin uyarılmasıyla da kısmen başarıya ulaşmıştır. Türkiye'deki *prociementonun* asıl hedefi ise Refah-Yol Hükümeti'ni düşürmektir.

“Demokrasi Muhtırası” başlığını verdiği başka bir yazısında ise Ilıcak (1997, 26 Şubat), Genelkurmay 2'inci Başkanı Çevik Bir'in Sincan'daki tanklı gösteri için, “demokrasiye balans ayarı yaptık” şeklindeki sözlerini eleştirmiş ve 28 Şubat'tan günler sonra yayımlanan başka bir yazısının sonunda yer verdiği “Demokrasinin Ayıbı” başlıklı kısımda ise 28 Şubat MGK bildirisini ve bildiriye karşı bir duruş göstermedikleri gerekçesiyle siyasilere şöyle eleştirmiştir:

Milli Güvenlik Kurulu'nun kararlarına, partiler, birbirini suçlamak yerine, ilke olarak karşı çıkmalıydı. Toplantı sırasında, hem Erbakan hem de Çiller, daha kişilikli davranmalıydılar. Televizyon ekranlarında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin bildiriye imzalatma çabasını görünce yüzüm kızardı. Muhtıranın gizli saklı bir tarafı kalmadı. Takke düştü kel göründü. Parlamentonun bekâreti bozuldu (Ilıcak, 1997, 7 Mart).

Ilıcak (1997, 27 Mart), muhtıradan yaklaşık bir ay sonra yayımlanan “MGK Meclisin Üstünde mi?” başlıklı yazısında da Karadayı'nın, “Milli Güvenlik Kurulu kararları herkesin riayet etmesi gereken kararlardır” sözlerine dikkat çekmiş ve MGK'nin anayasa gereği sadece tavsiye sunabileceğini belirtmiştir. Ilıcak'a göre özellikle eğitim konusu ve dini eğitim alanların üniversitelere yerleşmesi konuları askerin gündemi olmamalıdır. Yazısında, Cumhurbaşkanı Demirel'i de eleştiren Ilıcak, “askerin gölgesinin düştüğü demokrasiye ‘azıcık hamile demokrasi’ denildiğini biz Demirel'den öğrendik. Acaba o unuttu mu?” diye yazmıştır.

Akşam'ın bir diğer köşe yazarı Şakir Süter'in (1997, 4 Şubat) muhtıra öncesinde kaleme aldığı “Sadece Ordu Mu Rahatsız?” başlığıyla yayımlanan yazısında da askerî müdahale söylentilerine yönelik eleştiriler vardır. Önceki askerî müdahalelerin Türkiye'ye çok pahalıya mâl olduğunu hatırlatan Süter, yazısının devamında şu satırları kaleme almıştır:

Askeri yönetimlerin yanlışlarını sivil otoriteler demokrasi içinde kalıp düzeltmekte gecikince, bir sonraki askerî darbe yaşandı, bir önceki darbenin yanlışlarını sarmak üzere! Oysa bütün bu yanlışların tek ilacı var; demokrasi. Eğer bir seçimle çözüme ulaşamadıysak, bir sonraki seçim, tekrar seçim, seçim. Seçimlerde kararı bizzat millet veriyor. Oysa askerî darbelerde kararı veren, beş ya da bilemediniz on general.

Süter (1997, 6 Şubat), “Karadayı'ya Açık Mektup...” başlıklı başka bir yazısında ise Genelkurmay Başkanı Karadayı'ya yönelik olarak, Sincan'daki tanklı gösteri hakkında, “darbe eşiğinde Türkiye izleniminin, bu ülkeye ne kadar zarar verdiğini takdirlerinize bırakıyorum” diye yazmıştır. Yazısının devamında, batı toplumlarında askerî müdahaleler yaşanmamasını örnek göstermiş ve şöyle demiştir:

Gelişmiş Batı toplumlarında da büyük ordular var. Ama hiç biri böylesi girişimlerde bulunmuyor. Bu ülkeler de de orduyu rahatsız edecek densizlikler yaşanmıyor mu? Tabii ki yaşanıyor. Ama 1958'de Fransız ordusunun

başarısızlıkla sonuçlanan 'darbe girişimi' dışında, gelişmiş Batı toplumlarının hiçbirinde bizdeki gibi örnekler yok!

Akşam yazarlarından Emin Pazarıcı (1997, 6 Mart) da "Bir Garip Demokrasi Anlayışı" başlıklı yazısında, 28 Şubat MGK bildirisini, "demokratik sürece bir müdahale" olarak görüp eleştirmiştir. Yine *Akşam* yazarlarından Rıza Zelyurt (1997, 7 Mart) ise bir yazısında yer verdiği "Her Darbe Kötüdür" başlıklı kısımda, "Dünya'da şimdiye kadar iyi darbe görülmemiştir" diye yazmıştır. Yazısının bu kısmında, sendikaların darbe destekçiliği yapmalarını, "darbe çağrılarını sivillerden gelmemeliydi" diyerek eleştirmiştir.⁴⁴

Milliyet, dönemin iktidarına muhalif çizgide yayın yapan gazeteler arasındadır. Bir önceki bölümde görüldüğü üzere gazete, 28 Şubat sürecine desteğini de gizlememiştir. Buna karşın *Milliyet*'te yazan köşe yazarlarının, askerî müdahaleyi eleştiren veya darbeden doğacak sonuçlara karşı kamuoyunu uyaran yazılar yayımladıkları da görülmüştür. Gazetenin köşe yazarları, askerî müdahalesinden dolayı iktidarı suçlamışlar; ancak demokrasi vurgusu yapan, askerî darbeleri bu anlamda eleştiren yazılar da yayımlanmışlardır. Örneğin, gazete yazarlarından Taha Akyol (1997, 7 Şubat), RP'nin yanlış politikalarının yurt içinde tehlikeli bir kutuplaşmaya neden olduğunu altını çizmiş, ancak her şeye rağmen askerî bu süreçteki siyasi gidişata karışmasını yanlış bulduğunu yazmış ve şöyle demiştir:

Buna tepki olarak tank yürütmek yanlıştı... Buna tepki olarak hükümeti ve bu işlerin görüşüleceği yasal yer olan Milli Güvenlik Kurulu'nu aşarak Genelkurmayda Dışişleri Müsteşarına "İran Büyükelçisi'ni ülkesine gönderin" demek de kutuplaşma ve istikrarsızlık görüntüsünü arttıran yanlış bir davranıştır. "Türkiye'de darbe mi olacak" şeklinde gerçeğe ama çok zararlı bir görüntü, dünya basınının diline düşmüştür!

Milliyet'in bir diğer yazarı Hasan Pulur (1997, 10 Şubat) ise "Darbe Münecimliği!" başlıklı yazısında, 27 Mayıs ve 12 Mart'taki askerî müdahaleleri basının, pek çok meslek örgütünün, üniversitelerin ve sendikaların övgüyle karşıladığını; ancak günler sonra pişman olduğunu belirtmiştir. *Milliyet* yazarı Derya Sazak (1997, 28 Şubat) ise bir yazısında, MGK'nin askerî kanadından beklentisi olanları eleştirmiştir. Sazak, yazısının sonunda, "Meclis'teki muhalefet rejimi müdahale baskısından kurtarmak istiyorsa kendilerini bekleyen uzlaşmayı bir an önce gerçekleştirebilmelidir. Orduyu kurtarıcı görmesinler! Çözüm için adres MGK değil TBMM'dir" diye yazmıştır.

Milliyet'in bir diğer yazarı Altan Öymen (1997, 1 Mart) ise "Asker ve Sivil" başlıklı yazısına "askerî darbenin faydasına, askerler dahil, inanan var mıdır? Yarım yüzyıl içinde birçok tecrübeden geçtik. Artık asker dahil, kimse böyle bir şey istemiyor" diyerek başlamıştır. Öymen, yazısının devamında, yalnızca askerî darbelere değil, seçimle gelenlerin yapabilecekleri sivil darbelere karşı da uyanık olmayı önermiştir.

⁴⁴*Akşam*'ın köşe yazarları, 28 Şubat öncesinde askerî müdahale yapılacağı söylentilerine ve askerî rahatsızlığını ön plana çıkaranlara yönelik, 28 Şubat sonrasında ise MGK bildirisini ve onu destekleyenlere yönelik eleştiriler barındıran başka yazılar da kaleme almışlardır. Öne çıkan bazı örnekler için bkz.: Aksın (1997, 25 Şubat; 1997, 19 Mart; 1997, 29 Mart); Altaylı (1997, 25 Şubat); Bayraktaroğlu (1997, 5 Şubat).

Milliyet'te yazan Zülfü Livaneli (1997, 1 Mart) de bir yazısında darbelerin siyasete olumsuz etkilerine değinmiş ve şöyle demiştir: "Türkiye'yi merak eden yabancı dostlara 'darbe olmayacağı inancımı' tekrarlayıp duruyorum. Umarım yanılmıyoruz. Türkiye artık sorunlarını darbesiz çözebilecek düzeye gelebilmeli. Daha önceki üç darbeden alınabilecek en büyük ders bu." *Milliyet* yazarlarından Nail Güreli'nin (1997, 7 Mart) 28 Şubat'ı takip eden günlerde yayımlanan bir yazısı ise dönemin siyasal olaylarına köklü bir eleştiri niteliğindedir. Yazısına, "bırakın efendim darbeyi, muhtırayı, müdahaleyi bir yana. Yirmi maddelik 'yapılması gereken işler' paketiyle maketiyle boşuna uğraşmayın. Öncelikle yapılacak tek bir iş var: Yargı bağımsızlığını sağlamak ve hukuk devletini kurmak" cümleleriyle başlayan Güreli, yazısının devamında, 28 Şubat MGK'sini de demokrasinin yara aldığı gerçeği üzerinden şu şekilde eleştirmiştir: "Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat toplantısından çıkan sonuç -yasal kılıfı bir yana- demokratik yönden 'faul'dür. Ve ortaya çıkan sonuç şudur: Siyasal irade zedelenmiştir. Ya da geniş boyutuyla söylenirse, yürütme erki çignenmiş, yasama erki yara almıştır."⁴⁵

Ele alınan gazetelerde 28 Şubat 1997 Muhtırası'nı açıktan eleştiren içerikte az sayıda köşe yazısı olsa da, dolaylı yoldan, darbelerin götürdüklerini hatırlatarak veya siyasilerin darbe olmayacağını, olmaması gerektiğini ifade eden konuşmalarını ön plana çıkararak farklı bir yerde duran gazeteciler de vardır. Ancak dönemin ana akım medyasında, 28 Şubat'a net bir karşı duruş yer almamıştır.

6.4. Genel Değerlendirme: 28 Şubat 1997 Muhtırası ve Gazeteler

28 Şubat Darbesi, 28 Şubat 1997'de yayımlanan MGK bildirisi ile en net hâlini alan; ancak bu tarihin öncesi ve sonrasında da siyasete askerî dolaylı bir şekilde müdahalelerde bulunduğu sürecin adıdır. Bu sürecin, başarılı olmuş diğer askerî müdahalelerden en önemli farkı, ordu tarafından iktidarın doğrudan doğruya alaşağı edilmemiş olmasıdır. Ordunun üst düzey generallerinin, basın ve bazı sivil toplum kuruluşlarının da desteğiyle hükümet üzerinde bir baskı kurarak, dolaylı yoldan hükümeti istifaya zorlaması söz konusudur.

28 Şubat 1997 tarihinin bir ay öncesinden itibaren incelendiğinde, gazetelerin bazılarının, askerlerin rahatsızlığını öne sürerek ve laiklik ilkesinin ortadan kaldırılmakta olduğu ve/ya hükümetin gayri meşru bir azınlığın eylemlerine payanda olduğu gerekçesiyle, askerî müdahaleyi çağırın haber ve köşe yazıları yayımladıkları görülmektedir. Askerî müdahaleyi destekleyen yayınların en dikkat çekicileri, gazetelerin 5 Şubat 1997 tarihli baskılarında; Sincan'daki tanklı gösteriyi haberleştirme ve yorumlama şekillerinde görülmektedir. Sincan'da tankların yürütülmesini, "demokrasiye balans ayarı", "askerler görevini yapıyor" ve benzeri yorumlarla sunan çok sayıda haber ve köşe yazısı yayımlanmıştır. Gazetelerde ayrıca, Refah-Yol Hükümeti'ne karşı 12 Mart Muhtırası'na benzer bir muhtıranın verilmesi gerektiğini açıkça kaleme alan köşe yazarlarının bulunduğu da görülmektedir. Bu süreçte,

⁴⁵*Milliyet*'te, yukarıdaki örneklere benzer şekilde, 28 Şubat öncesinde askerî müdahale söylentilerini, 28 Şubat sonrasında ise askerî müdahaleyi eleştiren başka köşe yazıları da mevcuttur. Öne çıkan bazı örnekler için bkz.: Kohen (1997, 1 Mart); Sazak (1997, 24 Şubat).

ordunun önde gelenleri ile emekli generallerin açıklamalarına gazetelerde sıklıkla yer verilmiş; askerî müdahale yapmaya kararlı olduğu yönünde bir görüntü çizilmiş ve özellikle Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir'in isimleri ön plana çıkarılmıştır. İncelenen gazetelerde ayrıca, vatandaşların şeriat ile darbe arasında kalmaları durumunda askerleri seçeceklerini iddia eden yazılar da yayımlanmıştır.

Çalışma kapsamında inceleme konusu edilen gazetelerde 28 Şubat Darbesi'ne dair yapılan tüm haber ve yorumlar bir bütün olarak değerlendirildiklerinde, hükümetin istifa etmesiyle başarıya ulaşmış olan bu askerî müdahaleyi gazetelerin *genel olarak* desteklediklerini söyleyebilmek mümkündür. Zaten muhtıradan önce askerî müdahaleyi çağıran gazetecilerin, 28 Şubat'tan sonra da bu süreci destekleyen haber ve yazılar yayımlamaya devam ettikleri görülmektedir. Muhtıradan önce diğer gazete ve gazetecileri darbe çığırkanlığı yapmakla suçlayan haber ve yazıları yayımlayan gazeteler ise muhtıradan sonra, gerçekleşen müdahaleyi destekler şekilde yayınlar yapmaya başlamışlardır. İncelenen bütün gazetelerde, MGK'nin asker kanadı tarafından hükümete sunulan ve uyulmadığı takdirde daha sert bir askerî müdahaleyle karşılaşılacağı tehdidini içeren 20 maddelik bildirinin demokratik olduğunu, MGK'nin anayasal bir kurum olması üzerinden savunan yazılar bulunmaktadır. MGK'nin bildirisini imzalamamak için direnç gösteren Başbakan Erbakan ise gerilimi tırmandırdığı gerekçesiyle yoğun şekilde eleştirilmiştir. Ele alınan gazetelerin özellikle hükümete muhalif olanlarındaki köşe yazılarında, "MGK Bildirisi demokrasi kokulu", "28 Şubat Bildirisini eleştirenler, 12 Eylül'ü destekleyenlerdir" ve benzeri yorumlar yapıldığı görülmektedir. Dahası, gazetecilerin birçoğunun 28 Şubat müdahalesine karşı tavrı, gerçekleşen askerî müdahaleye basit bir olumlamanın çok ötesindedir. Zira müdahaleyi meşru, zaruri ve demokratik göstermek ve hükümeti istifaya zorlamak için yoğun bir çaba harcanmıştır. Dönemin çok okunan gazetelerinin, sürece askerî müdahale yanlısı bir şekilde ve aktif olarak dâhil oldukları 28 Şubat 1997 müdahalesi, eleştirel medya çalışmalarında dikkat çekilen, medyanın kamuyu kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda bilgilendirmesi ve yönlendirmesi konusuna mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Dönemin çok okunan gazetelerinde gazete ve gazetecilerin, baskı sonucu hükümetin istifa etmesine sadece aracı değil; bir özne olarak bilfiil müdahil oldukları görülmektedir.

Bununla birlikte, inceleme konusu edilen gazetelerin ve bu gazetelerde köşeleri bulunan tüm yazarların, 28 Şubat Darbesi'ni *oybirliğiyle* ve *tereddütsüz* bir biçimde desteklediklerini söylemek, tamamen doğru bir yorum olmayacaktır. Çünkü müdahalenin hem öncesinde hem de sonrasında, askerî müdahaleleri eleştiren, sorunların çözüm yeri olarak TBMM'yi işaret eden ve demokrasi vurgusu yapan yazılar, incelenen gazetelerin tümünde mevcuttur. Dolayısıyla 28 Şubat süreci, bu askerî müdahaleye yöneltilen eleştiriler açısından da diğer birçok müdahaleden farklılık göstermektedir. İncelenen gazetelerin iktidara muhalif olan ve müdahaleye desteğini açıkça ortaya koyanlarında dahi, askerî müdahaleleri eleştiren köşe yazıları yer almıştır. Bu yazılarda demokrasinin darbelerle zarar gördüğüne vurgu yapılmış,

daha önceki askerî müdahalelerin kötü sonuçları hatırlatılmıştır. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerindeki bazı yazılar bu anlamda oldukça dikkat çekicidir.

27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerinde olduğu şekilde doğrudan doğruya askerî bir yönetimin kurulmadığı ve hatta 12 Mart 1971'deki gibi sert bir muhtırayla hükümetin düşürülmediği bu süreçte, gazetecilerin görece bir özgürlük ortamı içerisinde hareket ettiklerini söyleyebilmek mümkündür. Bu açıdan, gazetelerin söz konusu darbe sürecine verdikleri destek ve bilhassa da hükümete yakın gazete ve gazetecilerin muhtıra sonrasındaki tavır değişiklikleri, diğer darbelerde olduğundan çok daha düşündürücüdür. Ancak bölümün ilgili kısımlarında gösterildiği üzere, 28 Şubat 1997 askerî müdahalesine karşı en başından beri eleştirel bir tavır takınan ve muhtıradan sonra da aynı çizgide yazılar kaleme almaya devam eden az sayıda köşe yazarı da vardır.

7. BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ KARŞISINDA GAZETELERİN TAVRI

15 Temmuz darbe girişimi, pek çok açıdan önceki askerî müdahalelerden farklılık göstermektedir. Söz konusu farklardan biri ise yeni ve geleneksel medya araçlarının bu darbe girişimi ve sonrasında oldukça aktif bir şekilde sürece dâhil edilmesidir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla gelişen yeni iletişim teknolojileri, hem darbe girişiminin araçlarını hem de sivil siyasetin direniş biçimlerini değiştirmiştir. Diğer yandan, geleneksel medya; yani gazete ve dergiler de süreç boyunca önemini korumuştur. Bu bölümde, Türkiye tarihinin son askerî darbe girişimi olan 15 Temmuz (2016) darbe girişimi ele alınacaktır. Bölümün ilk kısmında darbenin gelişim süreci ana hatlarıyla özetlendikten sonra, dönemin çok okunan gazetelerinden *Hürriyet*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Zaman* ve *Sabah* gazeteleri özelinde, basının darbe girişimine verdiği tepki inceleme konusu edilecektir. Diğer darbe ve darbe girişimlerinden farklı olarak bu ana bölüm, dört değil, üç kısımdan oluşacaktır. Zira incelenen gazetelerde 15 Temmuz darbe girişimine doğrudan ya da dolaylı şekilde destek veren herhangi bir haber ya da köşe yazısı yayımlanmamıştır.⁴⁶

7.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Gelişim Süreci

15 Temmuz 2016 tarihinde, akşamüstü saatlerinde, TSK içerisindeki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) üyesi bir grup subay tarafından Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda darbe girişimi başlatılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı ve TRT Genel Müdürlüğü, örgüt üyesi subaylar tarafından, girişimin ilk saatlerinde ele geçirilmiştir. Aynı saatlerde, İstanbul'da Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüleri darbeci askerler tarafından geçişe kapatılmıştır. Ankara'da, Gölbaşı'nda bulunan bir polis özel harekât eğitim merkezinin bombalanmasının ardından, dönemin başbakanı Binali Yıldırım, televizyon kanallarına canlı yayınlara bağlanarak açıklama yapmıştır. Yıldırım, açıklamasında, "bir kalkışma girişimi" yaşandığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2016, 15 Temmuz).

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ın bir grup darbeci asker tarafından rehin alındığı kamuoyuna bildirilmiş ve gece yarısı, TRT'yi işgal eden askerler tarafından darbe bildirisi okutulmuştur. Darbe bildirisinin okunmasından kısa bir süre sonra TRT'nin yayın akışı durdurulmuştur. Darbeci askerlerce, TRT yayınlarını kesen TÜRKSAT'a ve Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne askerî helikopterler ve uçaklarla taciz ateşi açılmıştır. Bu sırada, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bir televizyon kanalına canlı bağlantı gerçekleştirerek bu girişime tepki göstermiş ve tüm halkı, darbecilere karşı koymak üzere meydanlara davet etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın çağrısı üzerine ülkenin pek çok yerinde hükümet yanlıları sokaklara çıkıp, darbe girişimine karşı tepki göstermişlerdir.

⁴⁶Buna *Zaman* gazetesi de dâhildir. Çünkü Gülen Cemaati'yle bağlantılı olduğu kanıtlanan basın kuruluşu Feza gazeteciliğe kayyum atanması, *Zaman* gazetesinin yönetim kadrosunun da darbe girişiminden aylar önce değişimine neden olmuştur.

Bu sırada, Diyanet'in çağrısıyla, 81 ilde selâlar okunmaya başlamıştır. Tüm bu kargaşaya rağmen, gecenin ilerleyen saatlerinde, TBMM Genel Kurul Salonu açılmış, milletvekilleri salonda yerlerini almışlardır. 15 Temmuz gecesi boyunca, darbe girişiminde bulunanlar ile hükümete bağlı birlikler arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Darbe girişimi, ancak sabaha doğru tüm yurttaki kontrol altına alınabilmiştir. Bu kalkışmanın sonucunda Türkiye genelinde, sivil vatandaşlar da dâhil olmak üzere 161 kişi hayatını kaybetmiş, 440 kişi de yaralanmıştır (Sözcü, 2020, 15 Temmuz).

Darbe girişiminin bastırılmasının ardından, Eski Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Akın Öztürk ve Korgeneral Metin İyidil hakkında vatana ihanet suçundan işlem başlatılmıştır. İlerleyen günlerde, ülke çapında gözaltı ve tutuklamalar yaşanmış; böylelikle, TSK haricinde birçok kamu kurumunda da geniş bir tasfiye süreci başlatılmıştır. Danıştay ve Yargıtay üyelerine gözaltılar ve tutuklamalar gerçekleştirilmiş; çok sayıda hâkim de görevden alınmıştır (Kurumsal İletişim Başkanlığı, 2020, s. 6-25).

15 Temmuz kalkışması, daha önceki darbe girişimlerine benzer şekilde duyurulmuştur. TRT Ankara stüdyolarına baskın düzenleyen darbeci askerler, gece yarısı haber spikerine darbe bildirisini zorla okutmuşlardır. Söz konusu bildiri, daha önceki darbe bildirimlerine benzer bir içerikte hazırlanmıştır. Bildiride özetle, Atatürk tarafından kurulan cumhuriyetin tehlikede olduğundan ve demokrasinin kurtarılması için darbenin gerçekleştirildiğinden bahsedilmiştir. Ancak bu darbe girişimini daha önceki darbe girişimlerinden ayıran önemli farklar da bulunmaktadır. 15 Temmuz'dan önceki dolaylı ve doğrudan müdahalelerin hepsinde, sürecin başında bulunan isimler her aşamada açıklanmış ve sorumluluğu üstlenmişlerdir. 15 Temmuz gecesi ise süreci yönetenlerin isimleri açıklanmamış; yalnızca "Yurtta Sulh Konseyi" (YSK) olarak isimlendirdikleri bir konseyin varlığı bildirilmiştir (Alkan, 2016, s. 254). Bu özelliği aslında, 15 Temmuz darbe girişiminin diğer darbelerle arasındaki bir diğer farkla ilişkilidir: Bu darbenin arkasında, doğrudan doğruya dinî bir tarikat yapılanması bulunmaktadır.

Türkiye'de kırk yılı aşkın bir süredir faaliyet gösteren Fethullah Gülen tarikatı, öğrencilere konaklama imkânı tanıyan dinî bir cemaat örgütlenmesi şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle son yıllarda, pek çok alanda geniş bir hareket özgürlüğüne sahip bulunan örgüt, söz konusu faaliyetlerini yine bu dinî tarikat görüntüsü arkasında gerçekleştirmiştir. FETÖ'nün faaliyetleri arasında, özel yaşamı ifşa eden görüntülerle şantaj yapılması, yasa dışı dinlemeler, siyasi ortamın tanzim edilmeye çalışılması, televizyon ekranlarından örtülü veya açık bir şekilde medyanın kontrol edilmesi vb. suçlar yer almıştır. Örgüt, önemli pozisyonlara getirdiği üyeleri sayesinde hemen her yere uzanabilmiş, devlet birimlerinde görev yapan ve örgütün eylemlerine engel olmaya çalışan kişiler korkutularak sindirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca amacına uygun olarak montaj yapılmış ses ve görüntü kasetleriyle yapılan şantajlarda, önemli siyasi isimler hedef alınmıştır. FETÖ, yargı ve emniyetteki gücünün zirvede olduğu dönemde, örgütün karşısında duran birçok bürokrat, asker, siyasetçi, gazeteci ve iş insanına

karşı düzmece davalar açarak bu kişilerin cezaevine girmelerine neden olmuştur. Bu davalardan sahte gizli belgeler ve tanıklarla şişirilen Ergenekon, Balyoz, Fenerbahçe Şike Davası, Askeri Casusluk Davası, 17-25 Aralık iddianameleri öne çıkanlardır. Masum olduklarına inanılan pek çok kişi, bu davalar yüzünden uzun süreler özgürlüklerini ve mesleklerini kaybetmişlerdir. Devletin farklı kademelerine personel ve üniversitelere öğrenci sağlayan kritik sınav soruları, örgütün olası militanlarına servis edilmiştir. Haksız yolla göreve getirilen bu örgüt üyelerinden, zamanı geldiğinde hizmet beklenmiş ve tam bir militanlık istenilmiştir. Bu kişilerden ayrıca, her ay, maaşlarının bir kısmını örgüte bağışlamaları istenmiştir. Zaten 'himmet' ve 'bağış' adı altında gönüllü veya zorla toplanan paralar, FETÖ'nün ekonomik gücünün de ilk ayağını oluşturmuştur. Yurt ve derneklerde şişirilmiş faturalarla kara para akladığı bilinen örgüt, devlet ihalelerinde de büyük yolsuzluklara karışmıştır. Örgütün açık kaynaklarını ise sağlık, eğitim, finans, medya ve dernekler oluşturmuştur. 15 Temmuz gecesi yaşanan darbe girişiminden sonra FETÖ'ye maddi katkı sağlayan tüm kurum ve kuruluşlar kamuya devredilmiştir (Demir ve Çağlar, 2017, s. 12-19).

FETÖ'nün medya ayağını ise Kaynak Holding bünyesinde bulunan 86 şirket oluşturmaktaydı. Bu şirketler, örgütün fikrî ve ideolojik alt yapısını oluşturan eserlerin yayımlanıp dağıtılmasında rol oynamışlardır. Bu yayınlardan *Sızıntı* dergisi, örgütün en eski dergisidir. 15 Temmuz sonrası OHAL kararlarıyla bu derginin yayınlarına son verilmiştir. Ayrıca örgütün Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanan başka dergileri ve FETÖ'ye çıkar sağlayan birçok televizyon kanalı ve gazete de bulunmaktaydı. Türkiye'de yayın yapan ve örgütle bağlantısı bulunan medya kuruluşlarına, darbe girişimi sonrası kayyum atanmış ve kapatılmışlardır (Demir ve Çağlar, 2017, s. 20-23).

15 Temmuz darbe girişimi, bu çalışmanın konusu bakımından oldukça önemlidir. Çünkü darbe girişimi öncesinde ve darbe girişiminin bertaraf edilmesi sürecinde basın, oldukça önemli bir rol oynamıştır. Yukarıda, örgütün medya ayağından bahsedilmişti. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmaya başlamasının, hem darbe girişiminin hem de darbe karşıtı direnişin merkezinde olduğu görülmektedir. Darbe girişimi, Genelkurmay Başkanlığınca görev verilmiş gazetecilere gönderilen bir e-posta ile duyurulmuştur. Darbe kalkışmasının duyurulmasından dakikalar sonra, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın televizyon yayınına canlı bağlantı yaparak halkı sokaklarda direnişe çağırması ve vatandaşların da sosyal medya ağlarıyla haberleşerek meydanları doldurmaları, Türkiye'de bir darbe sürecinde ilk kez gerçekleşen gelişmelerdir. Darbe girişimin ilk saatlerinden itibaren hem darbeciler hem de hükümet tarafından, geleneksel ve yeni medya mecraları kullanılarak psikolojik üstünlük elde edilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde üstünlük iktidardan yana olmuştur (Devran ve Özcan, 2016, s. 78-91).

15 Temmuz Darbe Girişimi'ne katılanlara yönelik dönemin çok okunan gazetelerinden doğrudan veya dolaylı destek içeren herhangi bir haber, yazı, resim veya karikatüre

rastlanmamıştır. Buna karşın 15 Temmuz Darbe Girişimi ve bu girişime katılanlar incelenen gazetelerin tamamında yoğun şekilde eleştirilmiş, gazetelerde günlerce demokrasi vurgusu yapılmış ve darbeye kalkışanlar lanetlenmiştir. Sırdaki bölümde basından gelen bu eleştirilerin en dikkat çeken örnekleri ortaya koyulacaktır.

7.2. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine Gazetelerden Gelen Eleştirel/Sorgulayıcı Tepkiler

15 Temmuz 2016 tarihinin bir ay öncesinden itibaren incelenen gazetelerde, darbe girişiminden önce FETÖ yapılanmasını konu alan haber içerikleri üretilmiş; ancak olası bir askerî darbe ise gündeme getirilmemiş, bu konuya dair herhangi bir haber veya yazı yayımlanmamıştır. Yalnızca bazı gazetelerde, Ergenekon ve Balyoz gibi, TSK içerisinde bir kesimin tasfiyesiyle sonuçlanan kumpaslardan örgütün sorumlu tutulduğunu bildiren haberler yer almıştır.⁴⁷ 15 Temmuz 2016 akşamı başlatılan darbe girişiminin ardından ise dönemin çok okunan gazetelerinin sürmanşet, manşet, haber ve köşe yazılarının içeriklerinde darbe girişimi yoğun şekilde eleştirilmiştir.

Söz konusu dönemde iktidara muhalif çizgide yayın yapan gazetelerden biri olan *Cumhuriyet*, 15 Temmuz darbe girişimini takip eden günlerde, darbeye kalkışanları ve FETÖ'yü eleştiren birçok haber yayımlamıştır. Darbeden bir gün sonraki *Cumhuriyet* gazetesinin sürmanşetinde darbe girişimi, “Çözüm Demokrasi” haberiyle duyurulmuş ve haberin başında, “askerî ya da sivil her darbeye karşıyız” ve “ne askerin tankı tüfeği ne de AKP'nin anayasayı yok sayması” diye yazılmıştır. Haberin detaylarında ise darbe girişimin yaşandığı 15 Temmuz gecesine dair detaylar aktarılmıştır. Aynı tarihli gazetede, ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun açıklamaları, “Darbelere Çok Çektik” başlığı altında verilirken, muhalefet partileri olan MHP ve HDP liderlerinin, “darbeye karşıyız” şeklinde ortak açıklamada buldukları kaydedilmiştir.

Cumhuriyet'in 17 Temmuz 2016 tarihli baskısında yayımlanan “Tek Çıkış Yolu Demokrasi” başlıklı haberde ise darbe girişiminin ardından çok sayıda sivil toplum kuruluşu, meslek örgütü ve sendikanın yaptıkları açıklamalarda, “darbeye ve tek adam rejimine karşıyız” vurgusunun öne çıktığı yazılmıştır. Gazetenin bir gün sonraki baskısında yayımlanan, “Darbe Girişimi Geçen Asırdan Kalma” başlıklı haberde ise 15 Temmuz darbe girişimine dünya basınının tepkisi konu edilmiş ve darbenin, “dünyayı da şaşkına çevirdi[ğinden]” bahsedilmiştir. Habere göre, dünyanın önde gelen haber ajanslarından *Reuters*, ülkemizdeki darbe girişimini, “tuhaf bir biçimde 20. yüzyıldan bir darbeydi, 21. yüzyıl teknolojisi ve insanlarına yenildi” şeklinde özetlemiştir.

Darbe girişimi ve ona gösterilen tepkiler, günler boyunca *Cumhuriyet*'in gündemini oluşturmaya devam etmiştir. Gazetenin 31 Temmuz 2016 tarihli “Darbeye karşı tek ses”

---

⁴⁷Bazı örnekler için bkz.: *Akşam* (2016, 8 Temmuz; 2016, 10 Temmuz); *Zaman* (2016, 10 Temmuz; 2016, 11 Temmuz).

başlıklı haberinde, “Türkiye’nin dört bir yanında demokrasi eylemleri sürüyor. İstanbul’daki belediyeler de 15 Temmuz kanlı darbe girişiminin ardından birçok etkinlik düzenlendi. Bazı belediyeler ortak bir bildiriyle darbe girişimini kınarken, kimi belediyeler de yürüyüşlerle darbe girişimini protesto etti” diye yazılmıştır. *Cumhuriyet*’in 25 Temmuz 2016 tarihinde manşetinden verdiği “Taksim Birleştirdi” haberinde ise “Türkiye’nin demokratik güçleri CHP’nin çağrısıyla darbeye karşı birlikte mesaj verdi” denilmiştir. Haberde ayrıca, “CHP’nin düzenlediği ‘Cumhuriyet ve Demokrasi’ mitinginde yüzbinler hep bir ağızdan ‘Darbeye hayır’ dedi” diye yazılmıştır.

Darbe girişimine *Hürriyet*’in tavrı da nettir. *Hürriyet*, manşet ve ilk sayfa haberlerinde darbe girişimini lanetlemiş ve darbecileri eleştirmiştir. Gazetenin 17 Temmuz 2016 tarihli manşetinde, “Demokrasinin Zaferi” başlıklı haber yer almıştır. Haberin başında, “darbe girişimine vatandaşlar sokağa dökülerek yanıt verirken, ortak imzalı tarihî bir açıklama yapan 4 siyasi parti ‘TBMM tek yürek hâlinde görevinin başındadır’ dedi” diye yazılmıştır. Haberin devamında ise siyasilerin darbeyi lanetleyen açıklamalarına yer verilmiştir.⁴⁸ *Hürriyet*’in, aynı günkü bir diğer haberinin başlığı ise “Darbeciler, Hürriyet’i Böyle Bastı” şeklindedir. Haberde, darbeci askerlerin *Hürriyet* ile Doğan TV Center binalarını basmaları ve *Hürriyet* gazetesinin baskıya girmesine engel olmaları yer almıştır. 18 Temmuz 2016 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir habere de “Genelkurmay Başkanlığı: Hainler Etkisiz Hâle Getirildi” başlığı verilmiştir. Genelkurmay’dan yapılan açıklamaların yer aldığı haberin başında, darbe girişimde bulunan askerlerden, “çete mensubu terörist hainler” olarak bahsedilmiştir. Aynı tarihli *Hürriyet* gazetesinde Deniz Zeyrek’in, “Başbakan’dan Komutana: Vur” başlıklı haberinin başında, 15 Temmuz gecesinden “TSK içinde bir grubun Türkiye’ye dehşet yaşattığı kanlı gece” olarak bahsedilmiştir. Haberde darbecilerin ordu içerisinde en yüksek kademelere kadar sızmış oldukları bilgisi ile 15 Temmuz gecesini darbe girişimini Akıncı Hava Üssü’nden takip ettikleri ve yönettikleri bilgisi verilmiştir.

Görsel 7.1. 17 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin manşetinden verilen “Demokasi Destanı” başlıklı haberde yer alan fotoğraflar

⁴⁸Siyasi parti liderlerinin bir araya gelerek darbeye karşı ortak bir açıklama yapmaları ve vatandaşların sokaklarda darbeye karşı nöbet tutmaları, *Sabah* ve *Milliyet* gazetelerinin 17 Temmuz 2016 tarihli baskılarında da “Demokrasinin Zaferi” manşetiyle haber yapılmıştır.

Hürriyet'in 20 Temmuz 2016 tarihli ve "Hepsi imzaladı" başlıklı haberinde ise sanat dünyasının önde gelenlerinin, darbe girişimine tepki olarak, "Darbeye hayır" bildirisini imzaladıkları bilgisi yer almıştır. Aynı tarihli *Hürriyet* gazetesinde, "365 Oda ve Borsadan Ortak Açıklama: Demokrasi Varsa Hepimiz Varız" başlıklı bir haber daha yayımlanmıştır. Haberde, Odalar ve Borsalar Birliği'nin, 365 oda ve borsadan aynı anda okunan bir bildiriyle darbelerle karşı birlik ve beraberlik çağrısı yapmaları konu alınmıştır.⁴⁹

Darbe girişimi, *Akşam* gazetesinde de yoğun şekilde ve günlerce eleştirilmiştir. 17 Temmuz 2016 tarihli *Akşam* gazetesinin sürmanşetinde, "15 Temmuz Destanı" başlıklı haber yer almıştır. Haberde, darbe girişiminde hayatını kaybeden vatandaşlar, "demokrasi şehidi" olarak anılmıştır. 19 Temmuz 2016 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinde ise "Sizin Çocuklar Başaramadı" başlıklı haber yer almıştır. Haberin başında, "12 eylül'de 'bizim çocuklar başardı' diye darbeyi kutlayan ABD'den 15 Temmuz kalkışması sonrası FETÖ'cü militanları kollayan açıklamalar geldi" diye yazılmıştır. 20 Temmuz 2016 tarihli *Akşam* gazetesi ise "Erdoğan'ı Öldür, MİT Müsteşarı Ol" manşet haberiyle basılmıştır. Manşet haberine göre, FETÖ'cü cuntanın atama listesi *Akşam* gazetesinin eline geçmiştir ve listeye göre Cumhurbaşkanı'nı öldürmesi emredilen darbeci askere, dönemin MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın koltuğu vaat edilmiştir. Haberin devamında, darbecilerin başarılı olmaları hâlinde uygulamaya koyacakları atama listesindeki isimlerin bazıları aktarılmıştır.

Akşam'ın 22 Temmuz 2017 tarihli baskısında ise "Akşam İhanet Şebekesinin Hain Planını Açıklıyor: 40 Kilo Altınla İtibar Suikastı" manşet haberi yer almıştır. Haberin girişinde, "darbe girişimine katılan askerler 15 Temmuz gecesi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ele geçirmeyi başarabilselerdi Erdoğan'ı, 40 kilo altınla beraber fotoğraflayarak, altınlarla kaçarken yakalanmış imajı verip itibarını yok edeceklerdi" diye yazılmıştır. *Akşam*'ın 26 Temmuz 2016 tarihli manşetinde ise "Sınır Ötesi Alçaklık" başlıklı bir haber yer almış ve haberin girişinde, "darbecilerin kalkışma için düğmeye basmasının ardından Riyad, Kuveyt ve Lizbon gibi bazı büyükelçiliklerde de ihanet fitilinin ateşlendiği ortaya çıktı" diye yazılmıştır. Haberin içeriğinde ise darbe girişiminin ülke sınırlarıyla sınırlı kalmadığı, bazı askerî ataşelerin yurt dışından darbe girişimine ortaklık ettikleri yazılmıştır. Söz konusu ataşelerin, darbe girişiminin amacın ulaşamayacağı belli olduktan sonra elçiliklerden kaçtıkları bilgisi de haberde yer almıştır.

22 Temmuz 2016 tarihli *Akşam* gazetesinin ilk sayfadaki haberlerinden birinde, "Cesur Yürekler" başlığı altında, 15 Temmuz'da darbe girişiminin yaşandığı saatlerde kahramanca davranışlar sergiledikleri iddia edilen kişilerin hikâyelerine yer verilmiştir. Aynı tarihli *Akşam*

---

⁴⁹*Hürriyet* gazetesinde, 15 Temmuz darbe girişimini takip eden bir ay boyunca, darbecileri ve darbeyi eleştiren daha pek çok haber yayımlanmıştır. Bunlar arasından öne çıkan bazı haber başlıkları şu şekilde sıralanabilir: "Cuntanın Sonu" (*Hürriyet*, 2016, 17 Temmuz); "Darbecinin Malına El Konulacak" (*Hürriyet*, 2016, 22 Temmuz); "Asker Elbisesi Giymiş Alçakları, Yılanları Temizleyeceğiz" (*Hürriyet*, 2016, 25 Temmuz); "Türk Halkı ve Liderleri Destansı Bir Duruş Sergiledi" (*Hürriyet*, 2016, 7 Ağustos); "Demokrasi Çıkarması" (*Hürriyet*, 2016, 8 Ağustos).

gazetesinin 15 Temmuz darbe girişimini konu alan diğer haberleri ise “15 Temmuz Şehitleri Anma Günü Olacak” ve “Gazetecileri Kurşuna Dizeceklerdi” başlıklarını taşımaktadır.

Sabah gazetesi de darbe girişimine günlerce manşet ve ilk sayfa haberlerinden yer vermiştir. 18 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin manşetinde, “Büyük Temizlik” haberi yer almıştır. Haberde, asker, polis ve yargı başta olmak üzere kamu kurumlarına yerleşen örgütçüler için “hain” ifadesi kullanılmıştır. Haberde ayrıca, Akın Öztürk’ün, tutuklu hâldeki ve yüzü yaralı fotoğrafı, “darbecinin sonu” notuyla yayımlanmıştır. Aynı tarihli *Sabah* gazetesinde yayımlanan bir ilk sayfa haberine de “Dalga Dalga Temizlik” başlığı atılmış ve Akın Öztürk de dâhil olmak üzere darbe girişimine karışan askerlerin tutuklu hâldeki fotoğrafları yayımlanmıştır.

Görsel 7.2. 18 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin ön sayfasında yer alan bir fotoğraf

20 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin ilk sayfa haberlerinden birine ise “Darbeye Karşı Omuz Omuz” başlığı verilmiştir. Haberde, sanat dünyasından önemli isimlerin meydanlarda darbeyi lanetleyen konuşmalar yaptıkları aktarılmıştır. Aynı tarihli *Sabah* gazetesinde, “Hain FETÖ’cü Yaver Çözüldü” başlıklı başka bir haber daha yayımlanmış ve darbe girişimine katılan askerler, “hain” olarak anılmıştır.

Görsel 7.3. 25 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin manşetinde yer alan “Nöbette Kararlıyız” haberine eşlik eden fotoğraflar

23 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin ön sayfasında yer alan bir haber ise “Demokrasi Destanı” başlığını taşımaktadır. Haberde, gazetenin bir ‘demokrasi eki’ yayımlayacağı bilgisi verilmiş, 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı gece Cumhurbaşkanı’nın çağrısına uyan vatandaşların sokağa çıkarak darbe karşıtı protestolar yapmaları, “demokrasi destanı” olarak nitelenmiştir. Yine aynı tarihli *Sabah* gazetesinde “Cuntacı Albay Gardıropta Yakalandı” başlığıyla, darbeci bir komutanın yakalanmasının haberi verilmiştir. Haberde, “15 Temmuz gecesi Boğaziçi Köprüsü’nü kapatan ve Çengelköy’deki katliama karışarak 4 kişiyi öldürdük. Sıkıntı yok’ mesajı atan FETÖ’cü hain kurmay Muammer Aydar, saklandığı gardıropta kısıvrak yakalandı” diye yazılmıştır.

Sabah’ın 26 Temmuz 2015 tarihli manşetinde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın iktidar ve muhalefet partileri liderlerini Beştepe’deki Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde ağırlaması konu edilmiş ve haber, “Beştepe’de Milli Duruş” başlığıyla verilmiştir. Bu manşet haberinin başına, “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Başbakan Yıldırım, Kılıçdaroğlu ve Bahçeli ile tarihî buluşmasından hain darbeye karşı demokrasi kararlılığı çıktı” diye yazılmıştır. Haberin detaylarında ise 15 Temmuz darbe girişimi için “kanlı darbe girişimi” ifadesi kullanılmıştır. 28 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinin manşetinde ise darbe girişimi sonrası TSK’den ihraç edilen 149’u general ve amiral olmak üzere 1684 asker konu alınmış ve “Büyük Temizlik” başlıklı bir haber yapılmıştır. Aynı tarihli *Sabah* gazetesinin ilk sayfasında yer alan bir haberde, 15 Temmuz gecesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Marmaris’te kaldığı otelde ele geçirilmesinde görevli darbeci askerlerin, darbe girişiminden günler sonra Marmaris’in ormanlık alanında ele geçirilmeleri konu alınmış ve habere “Alçakların Sonu” başlığı verilmiştir. Haberde “7 hain suikastçı Marmaris’te yakalandı” diye yazılmış ve yakalananlar arasında FETÖ’cü örgütün önde gelen isimlerinden olan Çiğli İmamı Astsubay Zekeriya Kuzu’nun da olduğu bilgisi verilmiştir. 27 Temmuz 2016 tarihli *Sabah* gazetesinde ise darbe girişimi sonrasında haklarında yakalama kararı çıkarılan gazetecilerden Nazlı Ilıcak ve Bülent Mumay’ın gözaltına alınmaları haber yapılmıştır.

15 Temmuz darbe girişimden aylar önce kayyum atanan ve yönetim kadrosu değişen *Zaman* gazetesi de günlerce darbe girişimini eleştiren haberler yayımlamıştır. 17 Temmuz 2016 tarihinde, “Kanlı Darbeyi Millet Bastırdı” sürmanşetiyle basılan *Zaman* gazetesi, aynı tarihli baskısında, “Cuntacılar İdam Edilsin” manşet haberine yer vermiştir. *Zaman*’ın bu baskısında “TBMM Darbeye Karşı Tek Ses” ve “Milletine Ateş Açanlar PKK’dan Daha Alçaktır” başlıklı haberler de yayımlanmıştır.

19 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinin manşetinde ise darbecilerin acımasızlığını vurgulayan “Geçirmeyin, Ateş Serbest” başlıklı haber yer almıştır. Bu manşet haberinin başında ise şöyle yazılmıştır:

15 Temmuz darbecilerinin haberleşmede kullandığı Whatsapp grubundaki yazışmalarda, halkı doğrudan hedef aldıkları ortaya çıktı. Gecenin ilk saatlerinde ‘Kalabalıklara ateş açın’, ‘Vatan Emniyeti vurun’, ‘10-15 Kişi pert. İnisiyatif

kaybetme yok' konuşmaları geçiyor. Darbeciler yaklaşık iki saat sonra başarısız olduklarını anlayınca da 'Teslim olun ya da kaçın!' ifadelerini kullanıyorlar.

19 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinin ilk sayfasını kaplayan bu manşet haberinin devamında darbeci askerlerin diğer konuşmaları aktarılmış ve askerlerin köprü üzerinde sivillerle çatışmalarını gösteren bir fotoğraf yayımlanmıştır.

Görsel 7.4. 19 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinin ilk sayfasında yer alan bir fotoğraf

Zaman gazetesi, Fethullahçı örgütün, yakın tarihin siyasi hatalarının ve faili meçhul cinayetlerinin de sorumlusu olduğunu ileri süren haberler de yayımlamıştır. Gazetenin 20 Temmuz 2016 tarihli manşetinde yer alan "Her Taşın Altından FETÖ Çıkıyor" başlıklı haberde, darbe girişimine karışan subayların, yakın geçmişte yaşanan Hrant Dink cinayeti, Muhsin Yazıcıoğlu'nun uçağının düşürülmesi, Balyoz kumpası gibi olaylara karıştıkları iddiası yer almıştır. Yine bu haberde, darbe girişiminden kısa süre önce yaşanan ve Rusya ile Türkiye arasında krize neden olan Rus uçağının düşürülmesi olayından da söz konusu darbeci subayların mesul olduğu yazılmıştır. Aynı tarihli *Zaman* gazetesinde ayrıca "Hainlerin Cenaze Namazı Kılınmayacak" başlıklı bir haber daha yer almıştır. Habere göre darbeci askerler vatan hainidir ve bu nedenle cenaze namazları da kılınmayacaktır.

Zaman gazetesinde ilerleyen günlerde de darbeyi ve darbecileri eleştiren haberler yayımlanmaya devam etmiştir. 23 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinin ilk sayfasından verilen bir haberde, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra sokaklarda demokrasi nöbeti tutanların bir görüntüsüne yer verilmiş ve habere, "Halk Bir Haftadır Nöbette" başlığı atılmıştır. Haberde "FETÖ'nün askerlerince başlayan darbe girişimini sokaklara gömen halk, meydanlardaki demokrasi nöbetini büyüttü. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla hayata geçirilen gösteriler bir haftasını doldurdu" diye yazılmıştır. Gazetenin 27 Temmuz 2016 baskısında yer alan bir habere ise "Hain Yüzbaşı O Mezarlıkta" başlığı atılmıştır. Haberde, "Hainler Mezarlığı" yazılı tabelanın olduğu bir alanın görüntüsüne yer verilmiş ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Pendik'te bir alana, darbeci askerlerin gömülmesi için hainler mezarlığı yaptırdığı bilgisi aktarılmıştır.

26 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinde ise darbe girişiminden sonra İstanbul Başsavcılığınca başlatılan soruşturma kapsamında 42 gazeteci hakkındaki tutuklama kararı verildiği manşete taşınmıştır. “Darbeci Medya Firarda” manşetiyle basılan *Zaman* gazetesinde, hakkında yakalama kararı çıkarılan 42 gazeteciden beşinin yakalandığı, üçünün ise 15 Temmuz öncesi yurt dışına kaçtıkları bilgisi verilmiştir. *Zaman*, gazeteci Nazlı Ilıcak’ın firari olmasına dikkat çekmiş; Ilıcak’ın, Balyoz kumpasından sorumlu tutulan FETÖ’cü Savcı Zekeriya Öz ile aynı karedeki fotoğraflarına yer vermiştir. 28 Temmuz 2016 tarihli *Zaman* gazetesinde de aynı konu manşete taşınmış ve gazete, “Cuntanın Medya Ayağına Gözaltı” manşetiyle basılmıştır. Haberde, FETÖ operasyonları kapsamında hakkında tutuklama kararı çıkan gazeteci sayısının 42’den 47’ye çıktığı bilgisi ile bu gazeteciler arasında *Zaman* gazetesinin eski Genel Yayın Yönetmeni Abdülhamit Bilici, yazarları Ali Bulaç, Ahmet Turan Alkan ve Mümtazer Türköne’nin de bulunduğu bilgisi aktarılmıştır. Haberin başında ise “Zaman’ı kayyum el koymadan önce terör örgütü üssü gibi kullanmışlar” diye yazılmıştır.

Öte yandan, 15 Temmuz darbe girişiminin bertaraf edilmesini takip eden günlerde, yukarıda adları anılan gazetelerin hepsinin başyazar ve köşe yazarlarının da söz konusu darbe girişimini eleştiren yazılar kaleme aldıkları görülmektedir. Bunların bir kısmı, sadece 15 Temmuz’daki darbe girişimini değil; bu darbe girişimi vesileyle, ülkenin tüm bir darbe sicilini eleştiren metinler kaleme almışlardır. Örneğin, *Cumhuriyet*’te yer alan köşesinde Emre Kongar (2016, 17 Temmuz) “Terör, Darbe Ve Norveçli Baba” başlıklı bir yazısında şöyle demiştir: “Bu satırları yazarken şiddetin, terörün ve darbenin ya da darbe girişiminin faşizme hizmet ettiğini, bu toplumun, bu kadar tecrübeden sonra bile, hâlâ anlamamış olmasına şaşırıyorum.” Yine *Cumhuriyet* yazarlarından Ali Sirmen (2016, 17 Temmuz) de sivil veya askerî bütün darbelerin ülkeye zarar vereceğini yazmış ve yazısının başında şu ifadelerle yer vermiştir:

Şöyle bir durup düşünelim, eğer darbeler demokrasiyi kurtarmaya, ülkeyi güçlendirmeye yarasalardı, bu kadar darbeyi yaşamış olan Türk demokrasisi örnek bir sağlamlığa, Türkiye herkesi kışkandıracak bir güce erişmiş olurdu. Durum böyle olmadığına göre, 15 Temmuz askerî darbe girişimcilerinin hareketi meşru göstermek amacıyla açıkladıkları gerekçelere itibar etmemek, 15 Temmuz girişiminin önlenmesine sevinmek gerek. Evet, darbeler demokrasiye yarar sağlamaz, zarar verir.

18 Temmuz 2016 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin manşetinden verilen ve darbe girişimini konu alan haberin hemen yanında, “Çözüm Demokrasi Dedik ve Hep Diyeceğiz” başlıklı, *Cumhuriyet* imzalı yazıda da 15 Temmuz vesilesiyle Türkiye’nin darbeler sicili tartışma konusu edilmiştir:

Askerî darbeler bağlamında yaşanan acı deneyimler, toplumun hemen her görüşten çok büyük bir kesiminin kategorik olarak askerî darbelere karşı çıkacağı bir demokrasi bilinci de yarattı. Bu kuşkusuz sevindiricidir ve demokrasi için güvencedir. Siyasal çizgilerini, ideolojik tercihlerini, uygulamalarını beğenmesek, benimsemesek, karşı olsak ve hatta demokratik sistem açısından yaşamsal bir yanlış olarak görsek bile seçilmiş siyasal iktidara yönelik bir askerî darbeyi

kabullenmek, onaylamak, darbe girişimi karşısında suskun kalmak savunduğumuz, inandığımız demokrasiye aykırı bir tutumdur. Kaldı ki darbeler başarılı olduğunda sadece siyasal iktidarı ve sahiplerini değil, demokrasinin tüm kurumlarını tasfiye eder, demokratik siyasal alanı tümüyle yok eder. Ülke bir dikta rejiminin pençesine düşer.

Cumhuriyet'in tecrübeli kalemlerinden Hikmet Çetinkaya (2016, 17 Temmuz) ise "Fethullahçı Darbe Girişimi" başlıklı bir yazısında, Fethullahçı askerlerin ordu içerisinde kadrolaşmasının engellenememesini eleştirmiştir. Çetinkaya, kendisinin de 1999 yılında yine *Cumhuriyet* gazetesinde "Fethullah Gülen'in Gerçek Yüzü" başlıklı bir yazı dizisi yayımladığını; ancak söz konusu metnin bugünlere ışık tutacak bir yazı olduğu hâlde hiç dikkate alınmadığını belirtmiş; darbeler hakkında ise "darbeler bu ülkeyi hep geriye götürdü" diye yazmıştır. Çetinkaya (2016, 19 Temmuz), "Darbeye, Baskıya, Şiddete Hayır" başlıklı başka bir yazısında ise darbe girişiminin önceden engellenememesini, istihbarat birimlerinin ve iktidar sahiplerinin bu konuda yetersiz kalmasını eleştirmiştir. Söz konusu darbe girişimi için de "bu alçak, hain darbe girişimi gerçekleştirilemedi. Tüm medya üzerine düşeni yaptı, darbe girişimine karşı çıkıp iyi bir sınav verdi..." diye yazmıştır.

Çetinkaya (2016, 28 Temmuz), darbe girişiminden günler sonra *Cumhuriyet*'te yayımlanan başka bir yazısında ise şöyle demiştir:

15 Temmuz gecesini anımsadıkça, içim kararıyor, umutlarım darmadağın oluyor... Uçurumun kıyısından dönen bir toplum, kendi halkının üzerine tankları süren, insanlarımızın üzerine mermi yağdıran asker giysili gözü dönmüş darbeciler. Katliamı durduran, tankların önüne yatan, kurşun yağmuru altında yiğitçe direnen insanlarımız... Fethullahçı darbe girişimi bir katliamdı.⁵⁰

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Ceyda Karan (2016, 20 Temmuz) ise darbe girişimi bertaraf edilmesine rağmen demokrasiyle ilgili endişelerinin geçmediğini, gelecek günlerde izlenecek politikaların kötüye gidişi artırabileceğini belirtmiştir. Karan, aynı yerde, "askerî darbelerin Türkiye'ye yaptığı kötülüğün haddi hesabı yok", "darbeciler en büyük kötülüğü bu memleketin demokrasisi için çabalayan insanlara yaptılar" diye yazmıştır.

Cumhuriyet'in bir diğer yazarı Ahmet İnsel (2016, 23 Temmuz) ise bir yazısına "menfur darbe girişimi ağır bir insani bedel ödenerek bastırıldı ama batan geminin geride bıraktığı anaför gibi, ardında büyük bir kargaşa, tedirginlik ve birçoğunun yerindeliği şüpheli karşı önlem furyası bıraktı" ifadeleriyle başlamıştır. İnsel yazısının devamında ise şöyle demiştir: "Darbe başarılı olsaydı akacak kanı hatırlatmaya gerek yok. Hayatta kalmış olanlar bugün bunları ne konuşuyor ne de yazabiliyor hâlde olacaktı."

---

⁵⁰Hikmet Çetinkaya'nın, *Cumhuriyet*'teki köşesinde darbe girişimini eleştiren başka yazıları da bulunmaktadır. Bunlardan öne çıkan bazı örnekler için bkz.: *Cumhuriyet* (2016, 23 Temmuz; 2016, 26 Temmuz; 2016, 30 Temmuz).

Cumhuriyet yazarlarından Can Dündar (2016, 29 Temmuz) ise darbe girişimi başarılı olsaydı yaşanacakları sıraladığı yazısında, OHAL kararı alınmasını eleştirmiştir. Yazısının devamında Dündar şu ifadelerle yer vermiştir:

Bir uçurumun kenarından döndük. Darbeciler kazansaydı: Sıkıyönetim ilan edip ellerindeki listelere göre kendilerine yakın komutanlar, rektörler, valiler, hâkimler atayacak, hukuku ayaklar altına alacaklardı. Bir cadı avında darbeye direnen herkesi hapse atacaklardı [...] Çok şükür ki kazanamadılar.⁵¹

Darbe girişimi takip eden günlerde *Hürriyet* gazetesinde de söz konusu girişimi eleştiren ve demokrasi vurgusu yapan çok sayıda köşe yazısı yayımlanmıştır. Gazetenin köşe yazarlarından Ertuğrul Özkök (2016, 16 Temmuz), her kesimden insanın, siyasi görüşleri ne olursa olsun, sokaklara dökülerek darbeye kaşı koymalarını; tüm muhalefet partilerinin samimiyetle darbeye karşı çıkmış olmalarını ve özel televizyonların hiç birinin bu askerî darbe girişimine destek vermemelerini sevindirici bulduğunu yazmıştır. Yazısının “ey darbeci gördün mü ülkemizi ne hâle getirdiğini” başlıklı kısmında ise darbe girişimine karışanları şöyle eleştirmiştir:

Otuzaltı yıldır silmeye çalışıyorduk darbe imajını... Seçimler yaptık... Siyasilermiz seçimlerle geldi, seçimlerle gitti. Otuzaltı yıldır, artık o dönem kapandı gururuyla yaşıyorduk. Bak gördün mü ülkemizi ne hâle getirdiğini... Bizi yine darbeler yapılan bir üçüncü dünya ülkesi hâline getirdiniz tekrar... Bu millet sizi hiç affetmeyecek...

Özkök (2016, 17 Temmuz), “Kanla, İrfanla Koruduk Biz Demokrasiyi” başlıklı başka bir yazısında ise “bir zamanlar darbelerin sembolü olan tank, bu defa demokrasinin altında kaldı” diye yazmıştır. Özkök, gazetenin 19 Temmuz 2016 tarihli baskısında yayımlanan “O Uçakta Geçen Bir Saat 40 Dakikayı Düşünün” başlıklı yazısında da şöyle demiştir:

Kendimi yerine koyamayacağım, koymayacağım ve affetmeyeceğim tek grup, bu uğursuz darbeyi planlayanlardır. Bugüne kadar hayatımda sadece Hırant Dink’i katledenler için ‘hain’ kelimesini kullandım. İkinci olarak bu uğursuz adamlar için kullanıyorum... Bu adamlar vatan hainidir... Bu darbe hepimize karşı yapılmıştır. Ülkemize, vatanımıza karşı yapılmıştır.

Hürriyet’in bir diğer yazarı Abdulkadir Selvi (2016, 17 Temmuz) de söz konusu darbe girişimi için, “demokrasi tarihine kara leke olarak geçen 15 Temmuz gecesi” ifadesini kullanmıştır. Selvi (2016, 18 Temmuz), takip eden günlerdeki başka bir yazısında da şöyle demiştir: “Darbeler büyük tahribat yapar fakat hiyerarşi dışı darbe girişimlerin tahribatı daha korkunç olur. İşte 15 Temmuz cuntasının yarattığı korkunç tahribat...” Selvi yazısının devamında, 15 Temmuz darbe girişiminin orduda ve yargıda yarattığı tahribata değinmiştir. Selvi (2016, 27 Temmuz), takip eden günlerde yayımladığı başka bir yazısında ise 15

⁵¹*Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarının 15 Temmuz darbe girişimine yönelik eleştirel içerikteki diğer yazıları için ayrıca bkz.: Aydıntaşbaş (2016, 17 Temmuz); Kepenek (2016, 18 Temmuz); Manisalı (2016, 26 Temmuz); Mert (2016, 18 Temmuz); Ö. Mumcu (2016, 20 Temmuz).

Temmuz darbe girişimden “15 Temmuz’dan 16 Temmuz’a geçmeye çalışılıyor. 15 Temmuz karanlığının içinden aydınlık Türkiye inşa edilmeye çalışılıyor” şeklinde bahsedilmiştir.

Hürriyet gazetesinde yazan Fatih Çekirge’nin (2016, 16 Temmuz), “Demokrasi... Demokrasi... Demokrasi...” başlıklı yazısı ise darbelere karşı demokrasi vurgusu yapan şu cümlelerle başlamıştır: “Bu bir son çırpınıştır. Darbeci cuntanın, kalkışması... İhanetin son çırpınışı... Bu ülkede seçilmiş bir Cumhurbaşkanı var... Bizim için asıl olan demokrasidir. Darbeciler elbette başaramayacaklar. Çünkü hep birlikte haykıracağız: Demokrasi... Demokrasi... Demokrasi...”

Yine *Hürriyet* yazarlarından Ahmet Hakan (2016, 17 Temmuz) ise “Darbe Gecesinin Kahramanları” başlıklı yazısında, kahramanlar olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Yıldırım, Melih Gökçek, Ahmet Davutoğlu, Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli’yi işaret etmiştir. Hakan’ın bu yazısında yer alan ve siyasi olmayan tek isim ise Org. Ümit Dündar’dır. Hakan’a göre Dündar, yürekli tutum sergilemiş ve açıklamalarıyla darbeci askerlerin moral açısından çöküşünü sağlamıştır. Hakan, yazısında, “Saat 01:15’te yazdığım yazı” başlıklı bir bölüme de yer vermiş ve bu bölümde, sürecin nasıl sonuçlanacağı henüz belli değilken gazetenin isteği üzerine bir yazı yazdığını anlatmış ve bu yazısını da yayımlamıştır. Hakan’ın darbe girişiminin gerçekleştiği gece saat 01:15’te kaleme aldığını iddia ettiği yazısı şöyle başlamıştır: “Gün demokrasiden yana olma günüdür. Durum henüz muğlak... Ve ben bu satırları işte bu muğlak ortamda yazıyorum. Tavrım net. En kötü sivil yönetim bile darbeden daha iyidir.” Hakan söz konusu yazısının devamında ise askerî idarenin kabul edilemeyeceğini, hükümetin sadece sandıkta yenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵²

15 Temmuz Darbe Girişimi, incelenen gazetelerin tamamında yoğun şekilde eleştirilmiştir. Yukarıda örnekleri ortaya koyulan *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Zaman* gazetelerinde olduğu gibi *Milliyet*, *Akşam* ve *Sabah* gazetelerinde de darbe girişimi eleştirilmiştir. Özellikle köşe yazarlarının yazılarında girişim ağır şekilde eleştirilmiştir. Ancak, bu eleştirilerin pek çoğu benzer muhtevaya sahiptir ve birbirini tekrarı niteliğindedir. Bu nedenle ele alınan gazetelerin hepsinin köşe yazarlarının yazdıklarına burada yer verilmemiştir.

15 Temmuz 2016 tarihli bu darbe girişimine karşı dönemin basını ortak ve kararlı bir duruş sergilemiş, darbe girişimi bütün basın çevrelerince eleştirilmiştir. Basının bu darbe girişimine karşı aldığı kesin ve kararlı karşı duruşa ve bu duruşun nedenlerine yönelik genel bir değerlendirmeye de sıradaki bölümünde yer verilecektir.

7.3. Genel Değerlendirme: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ve Gazeteler

Bu çalışmada incelenen tüm askerî müdahaleler arasında 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, basının en net ve en kararlı şekilde darbe karşıtı bir tavır aldığı askerî müdahale girişimidir.

⁵²*Hürriyet* gazetesinde, darbe girişimini eleştiren köşe yazıları yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Başka bazı örnekler için bkz.: Akif (2016, 3 Ağustos); Bila (2016, 5 Ağustos); Birsal (2016, 20 Temmuz); Çekirge (2016, 19 Temmuz); Hakan (2016, 18 Temmuz); Ortaylı (2016, 24 Ağustos); Özgentürk (2016, 17 Temmuz); Selvi (2016, 3 Ağustos; 2016, 8 Ağustos).

Söz konusu darbe girişiminin bir ay öncesi ile bir ay sonrası arasında kalan iki aylık zaman zarfında incelenen gazetelerde, askerî müdahaleyi çağıran, destekleyen herhangi bir haber ya da köşe yazısı yayımlanmamıştır. Ele alınan gazetelerin manşetlerinde, haber içeriklerinde ve köşe yazılarında, söz konusu darbe girişimi deyim yerindeyse lanetlenmiştir. Darbe girişimine kalkışanlar, vatan haini ilan edilmiş; 15 Temmuz gecesinden “karanlık gece” olarak bahsedilmiştir. Meydanları dolduran vatandaşların görüntüleri günlerce gazetelerde yayımlanmış, ünlü sanatçıların ‘darbeye hayır’ konserleri haberleştirilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının ve siyasilere darbe karşıtı açıklamaları günler boyunca gazetelerin sütunlarını doldurmuştur. Darbe girişiminin bertaraf edilmesi, demokrasi zaferi olarak görülmüş; incelenen gazetelerin tamamında demokrasi vurgusu yapan haberler ve yazılar yayımlanmıştır. Darbe girişimi sırasında hayatını kaybeden sivil vatandaşlar ‘şehit’ olarak anılırken, hayatını kaybeden darbeci askerler için hain mezarlıkları hazırlanması gazetelerde takdirle karşılanmıştır.

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997’deki askerî müdahalelerde, söz konusu müdahaleler başarıya ulaştığında, müdahale öncesinde hükümetin politikalarını destekleyen gazete ve gazetecilerin bir bölümünün darbeyi ve darbecileri destekleyen yayınlar yapmaya başladıkları, çalışmanın önceki bölümlerinde gösterilmişti. Bu durumun en uç örneği, muhtemelen 27 Mayıs Darbesi sürecinde görülmüştür. Darbeden önce iktidara en yakın duran gazeteler, 27 Mayıs’tan sonra DP iktidarını en şiddetli şekilde eleştiren yayınlarda başı çekmişlerdir. Eğer 15 Temmuz darbe girişimi başarıya ulaşıyorsa, tıpkı 27 Mayıs’ta olduğu gibi bu darbe sürecinde de gazetelerin tavrında topyekûn bir değişim söz konusu olur muydu? Basındaki bazı kurum ve kişilerin daha önceki süreçlerdeki hızlı dönüşleri göz önünde bulundurulduğunda, 16 Temmuz sabahı basında herkes nasıl bir tavır almışsa, alternatif bir gerçeklikte de aynı yerde duracağını iddia edebilmek zordur. Ancak böyle bir soruyu ampirik açıdan test edebilmek ve spekülasyondan fazlaca öteye gidebilmek elbette mümkün değildir.

Öte yandan 15 Temmuz darbe girişimini, Türk siyasi tarihinin bir diğer darbe girişimleri olan Talat Aydemir darbeleriyle kıyaslamak, basının darbeler karşısında nasıl bir tavır aldığı tartışmasına önemli katkılar sağlayabilir. Bu kıyaslama evvela, basın ve darbeler ilişkisine dair şu tür kestirmece sonuçlara ulaşmanın sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır: Basın, bir darbe girişimi eğer başarılı olursa onu alkışlar; ama başarısız olursa o darbe girişimini şiddetle eleştirir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 15 Temmuz’daki askerî darbe girişiminin başarılı olduğu alternatif bir senaryoda, gazetelerin buna ne tepki vereceklerini kesin olarak bilebilmek elbette mümkün değil. Ancak yaklaşık yarım yüzyıl önceki Aydemir darbe girişimlerinin, 15 Temmuz’daki darbe girişiminde olduğu şekilde eleştirilmediği de açıktır. Gerçi Aydemir’in darbe girişimlerine de basından çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir; ama bunların en sertlerinde dahi, Aydemir hareketi, o dönem “27 Mayıs Devrimi” olarak anılan 27 Mayıs Darbesi’nin getirdiklerine zarar verdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca, dönemin basınında Aydemir’in girişimlerini bir ölçüde destekleyen, daha doğrusu; onları haklı

çıkarmak gerekçeler ortaya koyan veya Aydemir ile arkadaşlarının 27 Mayıs Darbesi'ni yapanlarla aynı kökten geldiklerini ve bu nedenle bir ölçüde mazur görülmeleri gerektiğini kaleme alan gazete yazıları da vardır. Özetle basın darbelere konusundaki tavrının zaman içerisinde değişmeyen, sabit bir öze sahip olduğunu ('darbe girişimi başarılı olursa basın alkışlar; tersi durumda ise o girişimi eleştirir' gibi) savlayabilmek mümkün değildir. Aydemir'in ve bilhassa da Harp Okulu öğrencilerinin, FETÖ'cü askerlere kıyasla, Türkiye kamuoyunun geneli açısından daha sempatik kişilikler olarak görülmeleri, basının söz konusu iki darbeye yaklaşımındaki farklılıkları belki bir dereceye kadar açıklayabilir. Üstelik darbe girişiminin başlamasından biraz sonra, söz konusu girişimin ordu içerisindeki bir grup subayın bir icraatı değil; on yıllardır varlığını sürdüren yasadışı bir örgütün eylemi olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Aydemir'in darbe girişimleri ile 15 Temmuz'a verilen tepkilerin farklılığında kuşkusuz bu faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Ama diğer yandan, 1962'den 2016'ya; yaklaşık yarım yüzyıllık zaman zarfında yaşanan deneyimler sonucunda, basının darbelere karşı çok daha duyarlı hâle geldiğini de kaydetmek gerekir. Nitekim 15 Temmuz darbe girişimine yönelik gazetelerdeki eleştirilerin çoğu örnekte, salt bu darbe girişimiyle sınırlı tutulmayı; Türkiye'nin askerî darbeler sicilinin topyekûn bir eleştirisi şeklinde formüle edildiği görülmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi, ülke yönetiminin tamamen asker eline geçtiği son darbe olan 12 Eylül Darbesi'nden tam 36 yıl sonra gerçekleşmiştir. Geçen süre zarfında, vatandaşlarda ve gazetecilerde darbe karşıtlığının arttığını söyleyebilmek mümkündür. Bunun nedenleri arasında, seksenli yıllardan itibaren dünyayı ve Türkiye'yi etkilen neoliberalizmin yol açtığı ideolojik sonuçları (sivil toplumculuk gibi) saymak gerekir. AK Parti'nin, iktidara geldiği günden itibaren yürüttüğü 'askerî vesayet karşıtı' söylemler de kamuoyunda kuşkusuz belirli bir etki yaratmıştır. Türkiye kamuoyunda belirgin bir darbe karşıtlığının oluşmasının en önemli nedenlerinden birisi de, önceki askerî darbelerin arkalarında bıraktıkları kötü miraslardır. 15 Temmuz darbe girişimi, bütün bu nedenlerle, basında tam anlamıyla darbe karşıtı bir tavırla karşılaşmıştır denilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de gazetelerin darbeler ve darbe girişimleri karşısındaki tepkilerinin incelendiği bu çalışmada ortaya çıkan en temel sonuçlardan biri, gazetelerin, amacına ulaşabilmiş tüm askerî müdahale teşebbüslerini destekledikleridir. Zira doğrudan askerî müdahalelerin (27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerinin) tümüyle, dolaylı askerî müdahalelerin (12 Mart 1971 ve 28 Şubat 1997 darbelerinin) ise ekseriyetle gazetelerde desteklendikleri görülmektedir. Buna karşın, Türkiye siyasi tarihindeki darbe girişimlerine; yani amacına ulaşamayan askerî müdahale teşebbüslerine (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 Talat Aydemir darbe girişimleri ile 15 Temmuz 2016’daki darbe girişimine) ise basın tarafından destek verilmemiştir.

Üstelik, gazetelerin darbelere verdikleri desteğin pasif bir onaylamayla sınırlı kalmadığı da görülmektedir. Bu çalışmada inceleme konusu edilen gazetelerde, darbeleri topluma meşru gösterme amacı güden yayınlar yapılmış; darbeyle yerlerinden edilen devrik iktidarlar yoğun şekilde eleştirilmiş ve hatta aşağılanmış ve darbeciler birer kurtarıcı gibi sunularak kahramanlaştırılmışlardır. Darbeden önce iktidara yakın duran, iktidarın politikalarını destekler nitelikte yayınlar yapan gazeteciler dahi darbeden hemen sonra, askerî müdahaleyi meşrulaştırmak için -deyim yerindeyse- canhıraş bir çaba içerisine girmişlerdir. Örneğin 27 Mayıs Darbesi’nden hemen önce DP iktidarına yakın duran gazeteler, çoğu hiçbir zaman kanıtlanmayan, hatta pek çoğu dava konusu bile olmamış haberleri (DP döneminde muhalif öğrencilerin infaz edildikleri, dondurucularda bekletildikleri, hayvan yemi ve kıyma yapıldıkları vb. sansasyonel iddiaları) sürekli gündemlerine taşıyarak, darbeyi haklı bir zemine oturtmak istemişlerdir. 27 Mayıs Darbesi’ni ‘devrim’ olarak gösteren gazeteler, darbenin yaşandığı günün bayram olarak kutlanmasını desteklemiş ve darbecilerin fotoğrafları ve demeçleri, gazetelerin ilk sayfalarını süslemiştir. Aynı şekilde, 12 Eylül Darbesi’nden sonra da darbeciler, basın tarafından, anarşiyi ve iç savaşı engelleyen kahramanlar olarak gösterilmişlerdir. 12 Eylül’den hemen önce iktidara yakın duran gazetelerin dahi, 27 Mayıs sürecinde yaşananlara benzer şekilde bir anda söylem değiştirerek darbecileri destekledikleri, darbenin meşruiyetini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Zaten Türkiye’de darbeler, dönemin hâkim medya organlarınca ‘darbe’ olarak değil, ‘ihtilal’, ‘devrim’, ‘harekât’ vb. isimlendirilmelerle sunulmakta; ‘darbe’ terimi daha ziyade, darbe teşebbüslerini nitelemek amacıyla kullanılmaktadır. Yani bir askerî müdahale girişimi başarısızlıkla sonuçlandığında buna ‘darbe’ adı verilmekte; aksi durumda ise darbeye ‘darbe’ değil, ‘ihtilal’, ‘devrim’ vb. isimlendirmeler yakıştırılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, gazetelerin askerî müdahaleleri destekleyen tutumları, iktidara doğrudan el konulmayan müdahalelerde de görülmektedir. 12 Mart 1971 ve 28 Şubat 1997 müdahalelerinden sonra gazetelerde sıklıkla, askerinin aslında müdahale yapmak ve siyasete karışmak istemediği; ancak cumhuriyetin temel niteliklerini korumak için buna mecbur kaldığı yazılmıştır. Söz konusu darbelerden sonra gazetelerdeki haber ve yorumlarda,

parlamento yetersiz kalmakla suçlanmış ve darbenin nedeni olarak siyasilerin bu yetersizlikleri ve sorumsuz davranışları gösterilmiştir. 28 Şubat müdahalesinden önce iktidara yakın olan ve hatta olası bir askerî müdahale söylentilerini eleştiren gazeteler dahi, müdahaleden hemen sonra, “demokrasi kazandı” vb. manşetler atmışlardır.

Özetle başarıya ulaşmış her askerî müdahaleden sonra gazeteler ve gazeteciler (12 Mart ve 28 Şubat muhtıralarına tepki gösteren bazı istisnai isimler haricinde), söz konusu müdahaleyi Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması için yapılan yüce bir hareket olarak nitelmişler; askerinin müdahalesini anayasal bir vazife olarak göstermişlerdir. Darbeciler, gazeteler tarafından, demokrasiye zarar vermekle eleştirilmemişler; aksine, ‘demokrasiyi yozlaştıran politikacılardan ülkeyi kurtarmış olmak’, ‘demokrasiyi rayına oturtmak’, ‘demokrasiye balans ayarı yapmak’ vb. ifadelerle desteklenmişlerdir.

Dolayısıyla medyanın siyasal ve toplumsal işlevlerine ilişkin geleneksel yaklaşımların vazettiğinin aksine; Türkiye’de medyanın, demokrasinin dördüncü kuvveti olmak ya da demokrasinin bekçisi rolünü oynamaktan çok uzak olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun, sadece Türkiye’deki medya kuruluşlarının bir problemi olduğunu iddia edebilmek de mümkün değildir. Zira eleştirel medya çalışmalarının ortaya koyduğu üzere; tüm dünyada sermaye güçlerinin önemli bir bileşeni olarak medya kuruluşları genellikle, kendi tikel çıkarları veya bir bütün hâlinde sermaye çevrelerinin çıkarlarını savunan bir pozisyonda konum almaktadırlar. Üstelik büyük oranda holdingleşen medya kuruluşları sadece piyasadaki istikrarsızlık eğilimlerine karşı değil; aynı zamanda, iktidar/güç sahiplerinden gelecek etkilere karşı da bugün çok daha hassas, çok daha kırılgan bir nitelik kazanmışlardır -ki bu durum da onların, güçlünün yanında durma eğilimlerini katmerlendirmektedir-.

Öte yandan, bir askerî müdahale teşebbüsü başarıya ulaşırsa onun medya tarafından desteklendiği ve bir başarısızlık durumunda ise medyanın iktidarın yanında yer aldığı şeklindeki bir formülasyon, meseleyi fazlasıyla basitleştirmek anlamına gelecektir. Zira kuvveden fiile geçmiş, ancak başarıya ulaşamamış askerî müdahaleler karşısında basın, hep aynı netlikte bir tavır ortaya koymadığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihli Aydemir darbe girişimleri ile 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi, basın tarafından desteklenmeyen müdahalelerdir. Ancak Aydemir’in darbe girişimlerine dönemin basınının verdiği tepki ile 15 Temmuz 2016’daki darbe girişimine verilen tepki arasında önemli farklar bulunmaktadır. 15 Temmuz’daki darbe girişiminde bütün gazeteler tarafından ortaya konulan darbe karşıtı net tavır, sadece darbecilerin kimliğiyle (FETÖ’cü olmalarıyla) ilişkili değildir ve ülkenin tüm bir darbe siciline yönelik bütünsel bir eleştiriye de içermektedir. Ancak Aydemir’in darbe girişimlerine yönelik eleştirilerde açığa çıkan tavır ise belirgin bir askerî darbe karşıtlığı içermemektedir. Aydemir’in girişimlerinden sonra gazetelerde ortaya konulan eleştirel tavrın içeriği genellikle, söz konusu girişimlerin, 27 Mayıs Darbesi’nin getirdiklerine zarar verdiği üzerinedir. Üstelik inceleme konusu edilen gazetelerde az sayıda da olsa Aydemir’in

girişimlerini haklı bir zemine oturtmak isteyen, onları mazur gören, darbecilerle empati kurmaya çalışan ve onları bir yandan eleştirirken diğer yandan da anlayışla karşılayan yazılar da yayımlanmıştır. Zaten Aydemir'in ikinci darbe girişimini kınayan yazılara imza atan gazeteciler, söz konusu girişimden sadece altı gün sonra, 27 Mayıs Darbesi'nin sene-i devriyesini coşkuyla kutlamışlardır.

Aydemir'in darbe girişimleri ile 15 Temmuz'daki darbe girişimine verilen tepkilerin farklılığı (söz konusu darbe girişimlerine gösterilen tepkilerin sadece sertliği açısından oluşan farklar değil, aynı zamanda verilen tepkilerin muhtevasındaki farklılıklar), yıllar içerisinde Türk medya sektöründe -bir ölçüde- bir askerî müdahale karşıtlığının oluştuğu argümanına destek sağlamaktadır ve bu, çalışmanın bir diğer temel argümanı olarak formüle edilebilir. Hatta bunun ilk izlerini, 28 Şubat Darbesi'nde de kısmen görebilmek mümkündür.

Türk medyasının askerî müdahaleler karşısında kısmen daha duyarlı hâle gelmesinde, birbiriyle ilişkili birkaç faktör rol oynamış olmalıdır. En temelde, neoliberalizmin beraberinde getirdiği ideolojik motiflerin, Türkiye'deki darbe karşıtlığına bir ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir. Sınırlı devlet, sivil toplumculuk, demokrasi vurgusu vb. ideolojik motifler kamuoyunda yaygın bir kabul hâline geldikçe, askerî darbelerin meşruiyet temelleri az ya da çok aşınmış gibi gözükmektedir. AK Parti iktidarı ve onun kamuoyundaki destekçilerinin 'askerî vesayet karşıtlığı' söylemi üzerinden yıllar boyunca yaptıkları propagandalar da, olası bir darbenin toplumda meşruiyet kazanabilmesi ihtimalini kayda değer oranda düşürmüş olmalıdır. Türkiye'de darbe karşıtlığının yıllar içerisinde yükselmesine yol açan faktörlerden bir diğeri (ve belki de en önemlisi) ise daha önceki darbelerin arkalarında bıraktıkları kötü mirastır. 27 Mayıs'tan 28 Şubat'a, gerçekleşen her bir askerî darbe (bilhassa da 12 Eylül Darbesi) toplumda derin izler bırakmış; romanlar, filmler, televizyon dizileri, anı yazıları ve kulaktan kulağa anlatılan hikâyelerle bu izler, Türk toplumunun kolektif hafızasında belirgin bir yer edinmiştir. Tüm bu faktörler, birbirleriyle de ilişkilenererek, genel olarak kamuoyunun ve özel olarak basınının darbelere karşı bugün çok daha duyarlı hâle gelmesine yol açmış olmalıdır.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı, Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarda medya sektöründe artan tekelleşme eğilimleri ve medya tekellerinin siyasal iktidara olan ekonomik bağımlılıklarıdır. Bu açıdan, 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminin hızla kontrol altına alınması ya da en azından kontrol altına alınacağına kısa sürede anlaşılmış olması da, söz konusu darbe girişiminde medyanın darbe karşıtı bir tutum almasının önemli bir nedeni olabilir. Dolayısıyla 15 Temmuz darbe girişimi eğer başarılı olsaydı, gazetelerin buna ne tepki verecekleri sorusu elbette tartışmaya açıktır. Bu darbe girişimi amacına ulaşmış olsaydı ve böylelikle mevcut siyasal iktidar devrilseydi, bugün her biri çok büyük sermaye kuruluşlarına dönüşmüş olan gazetelerin darbe karşıtı bir tutum sergileyeceklerini iddia etmek oldukça güç gözükmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, büyük oranda holdingleşen ve piyasanın önemli bir parçası hâline gelen bugünkü medya kuruluşları,

iktidarlardan (sivil ya da askerî) gelebilecek her türlü olumsuz etkiye karşı bugün çok daha kırılğan bir hâledirler. Bu nitelikleriyle, bir iktidar değişikliği karşısında ya da örneğin olası bir vergi affı veya karşılıklarına çıkarılacak ciddi bir vergi borcu karşısında, kendi pozisyonlarını değiştirmemek adına direnebilmeleri oldukça güç gözükmektedir. Zaten Türkiye siyasi tarihinde, siyasi iktidara yakın duran ve iktidarın politikalarını şiddetle destekleyen medya kuruluşlarının, darbeden bir gün sonra hızla taraf değiştirdiği pek çok örnek de mevcuttur. Üstelik bugün de önemli medya organlarında yer alan kimi gazetecilerin, daha önceki yıllarda gerçekleşen darbeleri destekler yazıları da bulunmaktadır. Örneğin, 27 Mayıs 2022 tarihli *Sabah* gazetesinde, “Kahrolsun Darbe, Yaşasın Demokrasi” başlıklı bir yazısı yayımlanan Yavuz Donat’ın, 28 Şubat Muhtırası gerçekleştiğinde bu müdehaleye verdiği tepki çok farklıydı. 27 Mayıs 2022’de, 27 Mayıs Darbesi’nin yıl dönümü dolayısıyla yazan Donat, “27 Mayıs 1960... Milli iradenin sırtına öyle bir hançer saplandı ki... 62 yıl geçti... Yara, hâlâ kanıyor” diye yazmış ve sözlerini şöyle sürdürmüştü: “Siyaset treni, yoldan öyle bir çıkarıldı ki... Bir türlü rayına oturtulamıyor... Sık sık arıza oluyor... Muhtıra... Darbe girişimi...” Oysa aynı Donat, 4 Mart 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayımlanan yazısında, “MGK bildirisini demokrasi kokulu. Yapılması gereken bu bize ders olsun demek. Ama ders alması gerekenler [darbeye maruz kalan hükümet kastediliyor], bildiriye getiren postacıya kapıyı açmamakta direniyorlar” diyerek, 28 Şubat Muhtırası’na desteğini sunmuştu. Çalışma boyunca gösterildiği üzere, yukarıdaki gibi örnekler fazlasıyla çoğaltılabilir. Üstelik şu hususu ısrarla hatırlatmakta fayda vardır ki, Türkiye’de basın kuruluşları bugün itibarıyla, daha önceki hiç bir dönemde olmadıkları kadar holdingleşerek büyük sermaye grupları hâline gelmiş durumdadırlar. Bu durum, onları, iktidar sahipleriyle ilişkilerinde çok daha bağımlı ve kırılğan bir hâle getirmiştir ve bu nedenle, olası herhangi bir iktidar değişikliğinde (askerî müdahalelerle gerçekleşebilecek olanlar da dâhil), iktidar sahipleriyle aralarındaki ilişkilerinin bozulmaması konusunda çok daha duyarlı olacakları öngörülebilir.

Çalışmanın yukarıda belirtilen temel argümanlarına getirilebilecek muhtemel bir eleştiri, darbe süreçlerinde basın özgürlüğünün de ortadan kalktığı; gazetecilerin darbeyi ve darbecileri eleştirecek yorumlar yapmalarının olanaksız olduğu ve bu açıdan, söz konusu süreçlerde kaleme aldıkları metinlerin gerçek anlamda onların düşüncelerini yansıtmayabileceğidir. Bilhassa doğrudan askerî müdahalelerin beraberinde getirdiği baskıcı ortamda (dolaylı askerî müdahalelerde gazeteciler adına *görelî* bir özgürlük ortamı olduğu, çalışmanın ilgili bölümlerinde gösterilmişti), darbeye yöneltilecek eleştiriler gerçekten de gazetelerin kapatılmasına ve hatta gazetecilerin yargılanmasına neden olabilirdi. Bu açıdan, gazetecilerin hemen her zaman gerçekten akıllarından ve kalplerinden geçenleri kaleme aldıklarını söyleyebilmek zordur. Ancak burada, kişilerin öznel niyetleri ile onların eylemlerinin yol açtıkları ideolojik, siyasal ve toplumsal sonuçlar arasında bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir. Çalışma boyunca adları anılan gazetecilerin en azından bir bölümü, gerçek fikirlerini metinlerine aksettir(e)memiş olabilirler; ancak bu durum, Türkiye’de on yıllar boyunca varlığını sürdüren bir darbe geleneğinin var olmasında medyanın çok önemli

bir paya sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü medya, kamuoyunu yönlendirmede muazzam bir araçtır ve dolayısıyla Türkiye’de bu kadar sıklıkla darbe yapılmasına olanak sağlayan bir kabul/onay/rıza mekanizması toplumda oluşmuşsa, bu sonuçta medyanın da çok büyük bir etkisi vardır. Üstelik çalışma boyunca gösterildiği üzere birçok gazeteci, daha darbeler gerçekleşmeden önce askerî müdahaleyi çağırın yayınlar yapmışlardır. Dolayısıyla Türk medyasının bugüne kadar darbelere verdiği destek, basitçe, darbelerin beraberinde getirdiği baskı ortamının bir sonucundan ibaret olarak görülemez. Dahası, yine çalışma boyunca gösterildiği üzere, gazetelerin darbelere verdikleri destek, pasif bir onaylamanın çok ötesindedir. Gerçekleşen askerî müdahalelerin toplum tarafından meşru kabul edilmeleri için birçok gazete ve gazeteci, büyük çabalar sarf etmişlerdir. “Askerin elindeki makineli tüfek o gün bir müzik aleti kadar ince ve güzeldi” veya “postalların altı kadife ile kaplıydı” gibi abartılı ifadelerle darbelerin savunulması, hiçbir zaman kanıtlanmayan ve hatta darbecilerin dahi dile getirmediği sansasyonel iddiaların (muhaliflerin hayvan yemi yapıldığı iddiası gibi) günlerce gazete sütunlarında yayımlanması, gazetelerin ve gazetecilerin tercihleridir. Bunlar basitçe, darbelerin beraberinde getirdiği baskı ortamının kaçınılmaz bir sonucu olarak görülemezler. Dolayısıyla Türkiye’de gerçekleşen askerî müdahaleler toplumun kayda değer bir kesimi tarafından on yıllar boyunca meşru kabul edilmişse, bu sonucun ortaya çıkmasında en büyük pay sahiplerinden birisi medyadır.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Akşam (27.04.1960 - 27.06.1960); (23.01.1962 - 24.03.1962); (21.04.1963 - 21.06.1963); (12.02.1971 - 11.04.1971); (12.08.1980 - 12.10.1980); (28.01.1997 - 31.03.1997); (15.06.2016 - 14.08.2016).

Cumhuriyet (27.04.1960 - 27.06.1960); (23.01.1962 - 24.03.1962); (21.04.1963 - 21.06.1963); (12.02.1971 - 11.04.1971); (12.08.1980 - 12.10.1980); (28.01.1997 - 31.03.1997); (15.06.2016 - 14.08.2016).

Günaydın (12.08.1980 - 12.10.1980); (28.01.1997 - 31.03.1997).

Hürriyet (27.04.1960 - 27.06.1960); (23.01.1962 - 24.03.1962); (21.04.1963 - 21.06.1963); (12.02.1971 - 11.04.1971); (12.08.1980 - 12.10.1980); (28.01.1997 - 31.03.1997); (15.06.2016 - 14.08.2016).

Milliyet (27.04.1960 - 27.06.1960); (23.01.1962 - 24.03.1962); (21.04.1963 - 21.06.1963); (12.02.1971 - 11.04.1971); (12.08.1980 - 12.10.1980); (28.01.1997 - 31.03.1997); (15.06.2016 - 14.08.2016).

Sabah (15.06.2016 - 14.08.2016).

Tercüman, (12.02.1971 - 11.04.1971); (12.08.1980 - 12.10.1980).

Ulus (27.04.1960 - 27.06.1960); (23.01.1962 - 24.03.1962); (21.04.1963 - 21.06.1963); (12.02.1971 - 11.04.1971).

Yeni İstanbul (27.04.1960 - 27.06.1960).

Zaman (15.06.2016 - 14.08.2016).

GAZETE YAZILARI (KÖŞE YAZILARI, GAZETE MAKALELERİ, HABERLER)

Abadan, Y. (1960, 17 Haziran). İnkılâpların meşruluğu. *Ulus*, 2.

Abadan, Y. (1963, 28 Mayıs). Atlatılan tehlike ve siyasi partilerimiz. *Milliyet*, 2.

Adil, F. (1960, 5 Haziran). Bayramlık. *Yeni İstanbul*, 1.

Akbal, O. (1971, 17 Mart). Önderimiz Atatürk. *Cumhuriyet*.

Akbal, O. (1971, 26 Mart). Tutmaz bu boya. *Cumhuriyet*.

Akbal, O. (1971, 28 Mart). Umudu yaşatmak. *Cumhuriyet*.

Akbal, O. (1980, 13 Eylül). Yeni bir tarih yaprağı. *Cumhuriyet*, 2.

Akbal, O. (1997, 9 Şubat). Gaflet hatta hıyanet. *Milliyet*, 17.

Akbal, O. (1997, 27 Şubat). Önce meclis, sonra ordu. *Milliyet*, 21.

Akif, B. (2016, 3 Ağustos). Tankların üstünde ortak final. *Hürriyet*, 17.

Aksın, C. (1997, 29 Ocak). Ordumuzu yıpratmayalım. *Akşam*, 3.

Aksın, C. (1997, 6 Şubat). Demokrasi feda edilemez. *Akşam*, 3.

Aksın, C. (1997, 13 Şubat). Aklınızı başınıza alın. *Akşam*, 3.

Aksın, C. (1997, 25 Şubat). Orayı çok kaşımayın. *Akşam*, 3.

- Aksın, C. (1997, 26 Şubat). Demokrasiden vazgeçilemez. *Akşam*, 3.
- Aksın, C. (1997, 7 Mart). Hepsi yalan. *Akşam*, 3.
- Aksın, C. (1997, 19 Mart). Laiklik ve demokrasi şansı, *Akşam*, 3.
- Aksın, C. (1997, 29 Mart). Türkiye'ye yazık etmeyin. *Akşam*, 3.
- Akyol, T. (1997, 7 Şubat). RP rejimi. *Milliyet*, 13.
- Akyol, T. (1997, 4 Mart). Demirel'in görevi. *Milliyet*, 14.
- Aldoğan, Y. (1997, 5 Mart). Bu millet, kul olmayacak. *Günaydın*, 9.
- Allah yardımcıları olsun [Başyazı] (1980, 14 Eylül). *Tercüman*, 1.
- Altan, Ç. (1960, 7 Mayıs). Eski hatıralar. *Milliyet*, 2.
- Altan, Ç. (1960, 27 Mayıs). Büyük gün. *Cumhuriyet*, 2. Baskı, 2.
- Altan, Ç. (1960, 28 Mayıs). Bugün canım yazı yazmak istiyor. *Cumhuriyet*, 2.
- Altan, Ç. (1971, 14 Mart). Ve Şahmerdan güm diye gitti. *Akşam*, 2.
- Altan, Ç. (1971, 16 Mart). Halkın tutsak olduğu demokrasi. *Akşam*, 2.
- Altan, Ç. (1971, 18 Mart). Yüz sürat Hacı Murat. *Akşam*, 2.
- Altan, Ç. (1971, 27 Mart). İnisyativ kabinede olmalı. *Akşam*, 2.
- Altaylı, F. (1997, 5 Şubat). Askerlerden rica. *Hürriyet*. 1.
- Altaylı, F. (1997, 25 Şubat). Uluorta konuşandan korkmayın. *Hürriyet*. 1.
- Arcayürek, C. (1971, 1 Mart). Yeni oyun. *Tercüman*, 3.
- Arcayürek, C. (1997, 13 Şubat). Geçmiş unutulabilir. *Cumhuriyet*, 10.
- Arcayürek, C. (1997, 22 Şubat). İşte öyle, işte böyle. *Cumhuriyet*, 1, 17.
- Arcayürek, C. (1997, 27 Şubat). Yutturmaca. *Cumhuriyet*, 1, 19.
- Arcayürek, C. (1997, 28 Şubat). Demokrasimiz teskere alır mı? *Cumhuriyet*, 1, 19.
- Asker gelsin (1971, 23 Şubat). *Ulus*, 5.
- Aşık, M. (1997, 5 Şubat). Askerler rahatsız mı? *Milliyet*, 15.
- Atabek, E. (1997, 10 Şubat). Gulu gulu dansını kim yapıyor? *Cumhuriyet*, 4.
- Atlatılan tehlike (1962, 24 Şubat). *Akşam*, 1.
- Avcıoğlu, D. (1960, 15 Haziran). Günün konuları. *Ulus*, 2.
- Aydar, K. (1971, 14 Mart). Açık, düz bir yol. *Cumhuriyet*, 1.
- Aydıntaşbaş, A. (2016, 17 Temmuz). Darbe sonrası güvercin tedirginliği. *Cumhuriyet*, 11.
- Baban, C. (1960, 28 Mayıs). Atatürk'ün ruhu. *Ulus*, 1.
- Baban, C. (1963, 22 Mayıs). Türk milletine büyük geçmiş olsun. *Ulus*, 1.
- Baban, C. (1963, 23 Mayıs). Büyük milletin büyük ordusu. *Ulus*, 1, 7.
- Baban, C. (1963, 24 Mayıs). Bağımsızlığın teminatı ve hürriyetimizin bekçisi Türk ordusu. *Ulus*, 1, 7.
- Baban, C. (1963, 25 Mayıs). Şehitlerimizin ardından. *Ulus*, 1, 7.

- Baban, C. (1963, 29 Mayıs). Türk milleti adaletin ve ahlakın koruyucusudur. *Ulus*, 1, 7.
- Baban, C. (1963, 10 Haziran). İsyanın fikri muhtevası. *Ulus*, 1, 7.
- Baban, C. (1963, 12 Haziran). Efkârı umumiye kuvveti. *Ulus*, 1, 7.
- Baban, C. (1971, 5 Mart). Erim ve Ecevit. *Cumhuriyet*, 2.
- Baban, C. (1971, 16 Mart). Zaten yıkılmıştı. *Cumhuriyet*, 2.
- Baban, C. (1971, 20 Mart). Demirel AP başkanlığından çekilmelidir. *Cumhuriyet*, 2.
- Behramoğlu, A. (1997, 1 Şubat). Ordu ve marksizm. *Cumhuriyet*, 4.
- Banarlı, N. S. (1960, 11 Haziran). Ordunun çevresinde. *Hürriyet*.
- Başarı dilerken (1980, 22 Eylül). *Milliyet*, 1.
- Başbakanın dünkü temasları (1962, 1 Şubat). *Milliyet*, 1.
- Başkurt, C. F. (1962, 20 Şubat). İnönü'nün telaşı yersiz değildir. *Cumhuriyet*, 1.
- Bayraktaroğlu, M. (1997, 5 Şubat). Galiba kaşınıyoruz. *Akşam*, 6.
- Bekata, H. O. (1960, 30 Mayıs). Büyük ve asil millet. *Ulus*, 2.
- Beki, A. (2016, 3 Ağustos). Tankların üstünde ortak final. *Hürriyet*, 17.
- Beklenen hareket, beklenen sonuç (1963, 22 Mayıs). *Milliyet*, 1.
- Bila, F. (1997, 3 Mart). Genelkurmay: Erbakan'la uyum yok! *Milliyet*, 10.
- Bila, F. (2016, 5 Ağustos). 15 Temmuz dersleri. *Hürriyet*, 16.
- Bila, H. (1997, 3 Mart). RP ve İran. *Milliyet*, 2.
- Birse, G. (2016, 20 Temmuz). Herkes elindeki hareketi yavaşça yere bıraksın. *Hürriyet*, 20.
- Bugünlere nasıl gelindi? (1980, 13 Eylül). *Günaydın*, 1, 4.
- Buğra, T. (1971, 14 Mart). Beklenen ses. *Tercüman*, 3.
- Buğra, T. (1971, 15 Mart). Kuvvetli ve inandırıcı. *Tercüman*, 3.
- Buğra, T. (1971, 16 Mart). Büyü çıkmazın hikâyesi. *Tercüman*, 3.
- Buğra, T. (1971, 21 Mart). Neden bahsediyorsunuz siz? *Tercüman*, 3.
- Cılızoğlu, T. (1980, 17 Ağustos). Zulüm eden iktidar. *Akşam*.
- Cıvaoğlu, G. (1997, 6 Şubat). Var mı? *Milliyet*, 1.
- Cıvaoğlu, N. G. (1980, 15 Eylül). Tercüman taraftır. *Tercüman*, 3.
- Cıvaoğlu, N. G. (1980, 17 Eylül). İlk intiba en iyi intiba. *Tercüman*, 3.
- Coşkun, B. (1997, 6 Şubat). Gulu gulu dansı. *Hürriyet*, 3.
- Coşkun, B. (1997, 27 Şubat). Düzen balans tutmuyor. *Hürriyet*, 3.
- Coşkun, B. (1997, 12 Mart). Kesit. *Hürriyet*, 3.
- Coşkun, B. (1997, 29 Mart). Ey darbe geldiysen üç defa. *Hürriyet*, 3.
- Çekirge, F. (2016, 16 Temmuz). Demokrasi... demokrasi... demokrasi. *Hürriyet*, 20.

- Çekirge F. (2016, 19 Temmuz). Bir soru: O gece neden siz de insanları sokağa çağırmadınız. *Hürriyet*, 25.
- Çelebi, H. (1980, 13 Eylül). Silahlı Kuvvetlerin hakemliğine herkes razı olmalı. *Günaydın*.
- Çelik, E. F. (1960, 2 Haziran). Soruşturma açılırken. *Akşam*, 1.
- Çeşitli cereyanlara dikkat (1962, 22 Şubat). *Akşam*, 1.
- Çetinkaya, H. (1997, 12 Şubat). Ödlekler. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (1997, 1 Mart). Demokrasi dersi. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (1997, 3 Mart). Kaygısızlar. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (1997, 8 Mart). Salih Gök kimdir? *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 17 Temmuz). Politika günlüğü. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 19 Temmuz). Darbeye, baskıya, şiddete hayır. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 23 Temmuz). Darbe Gülen'in kursağında kaldı. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 26 Temmuz). Darbeye karşı demokrasi. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 28 Temmuz). Laiklik demokrasinin temelidir. *Cumhuriyet*, 5.
- Çetinkaya, H. (2016, 30 Temmuz). Darbeye karşı demokrasi ve özgürlük. *Cumhuriyet*, 5.
- Çölaşan, E. (1997, 28 Şubat). Hükümet komedisi. *Hürriyet*, 1, 27.
- Çölaşan, E. (1997, 13 Mart). Tribünler ayakta. *Hürriyet*, 5.
- Çözüm demokrasi dedik ve hep diyeceğiz (2016, 18 Temmuz). *Cumhuriyet*, 1.
- Dakika dakika 15 Temmuz: Darbe girişiminde ne oldu ve ne yaşandı? (2021, 15 Temmuz), *Cumhuriyet*. Erişim tarihi: 22.12.22. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dakika-dakika-15-temmuz-darbe-girisiminde-ne-oldu-ve-neler-yasandi-1852640>
- Dallı, E. (1980, 17 Eylül). Açık ve samimi. *Tercüman*.
- Demirel'in istifa mektubu (1971, 13 Mart). *Hürriyet*.
- Demokrasi için 12 Eylül'ün başarısı şarttır (1980, 14 Eylül). *Milliyet*, 1.
- Derbil, S. (1960, 30 Mayıs). Seçkin devrim. *Ulus*, 2.
- Derman, İ. (1960, 28 Mayıs). Boş yere ölmediler. *Akşam*, 4.
- Dinç, F. (1997, 23 Şubat). Washington tavrını koydu: laik demokratik Türkiye. *Hürriyet*, 16.
- Doğan, Y. (1997, 6 Şubat). İktidar kayması. *Milliyet*, 15.
- Doğanalp, M. (1962, 26 Şubat). 22 Şubat olayını huzur için yaptık fakat. *Milliyet*, 3.
- Donat, Y. (1980, 15 Eylül). Demirel'le bir telefon sohbeti. *Tercüman*.
- Donat, Y. (1997, 4 Mart). Mektup ve Türkçe. *Milliyet*, 14.
- Duru, N. (1997, 5 Mart). MGK kararları kim için alındı? *Günaydın*, 9.
- Duru, O. (1963, 23 Mayıs). Aydemir, o kurşuna dizilecektir dedi. *Ulus*, 1.
- Dündar, C. (2016, 29 Temmuz). Düşmanına benzeyen savaşı kaybeder. *Cumhuriyet*, 3.
- Ecevit, B. (1960, 28 Mayıs). Günaydın. *Ulus*, 1.

- Ecevit, B. (1960, 30 Mayıs). DP'nin durumu. *Ulus*, 1.
- Ecevit, B. (1960, 1 Haziran). Paylaşılan sorumluluk. *Ulus*, 1.
- Ekşi, O. (1980, 13 Eylül). Oh olsun demeli mi? *Hürriyet*.
- Ekşi, O. (1997, 5 Şubat). Ankara manzaraları. *Hürriyet*, 25.
- Ekşi, O. (1997, 26 Şubat). Erbakan yerini belli etsin. *Hürriyet*, 1, 27.
- Ekşi, O. (1997, 28 Şubat). Sağduyuya çağrı. *Hürriyet*, 1, 27.
- Ekşi, O. (1997, 2 Mart). Etme bulma dünyası. *Hürriyet*, 1, 27.
- Ekşi, O. (1997, 6 Mart). Bunlar da yeni demokratlar. *Hürriyet*, 1, 25.
- Ekşi, O. (1997, 7 Mart). Beyhude çırpınış. *Hürriyet*, 1, 25.
- Elekdağ, Ş. (1997, 3 Mart). Çıkar yol. *Milliyet*, 15.
- Emekçi, M. (1980, 15 Eylül). Otobüste yer verdiler. *Cumhuriyet*, 5.
- Emekçi, M. (1980, 18 Eylül). Anılar. *Cumhuriyet*, 5.
- Engin, A. (1997, 5 Şubat). Fragmanları izlediniz. *Cumhuriyet*, 5.
- Engin, A. (1997, 3 Mart). Biz bu filmi gördük müydü? *Cumhuriyet*, 5.
- Engin, İ. (1960, 19 Haziran). Huzur ve güven. *Hürriyet*, 2.
- Erdoğan, A. (1963, 1 Haziran). Sıkıyönetim hukuku. *Milliyet*, 2.
- Erduran, A. R. (1980, 13 Eylül). Serinkanlılıkla. *Milliyet*, 2.
- Erduran, A. R. (1980, 16 Eylül). Fırsatlar. *Milliyet*, 2.
- Erel, T. (1980, 13 Eylül). Onarımı yine asker üstlendi. *Günaydın*, 5.
- Ergin, S. (1997, 2 Şubat). Ordu ne yapacak? *Hürriyet*, 20.
- Erinç, O. (1997, 3 Mart). Günün sofuları. *Cumhuriyet*, 2.
- Felek, B. (1960, 28 Mayıs). Vazifemiz. *Cumhuriyet*, 3.
- Felek, B. (1980, 17 Eylül). Sistem devam ediyor. *Milliyet*, 2.
- Felek, B. (1980, 21 Eylül). Gömlek yıkamak. *Milliyet*, 2.
- Felek, B. (1980, 22 Eylül). Bu sıralarda gazetecilik. *Milliyet*, 2.
- Felek, B. (1980, 3 Ekim). Bir hürmet borcu. *Milliyet*, 2.
- Fincancı, Y. (1963, 22 Mayıs). Aldatılanların isyanı ezildi. *Cumhuriyet*, 1.
- Giritli, İ. (1971, 16 Mart). Ordunun muhtırası. *Milliyet*, 2.
- Giritli, İ. (1980, 17 Eylül). 12 Eylül ve Kemalizm. *Milliyet*, 5.
- Gökmen, Y. (1997, 5 Şubat). İranlılar'dan öğütler. *Hürriyet*, 24.
- Gökmen, Y. (1997, 28 Şubat). Darbe olsa daha iyi. *Hürriyet*, 26.
- Gökmen, Y. (1997, 15 Mart). Demokrasi ya da hiç. *Hürriyet*, 22.
- Göksel, H. (1962, 22 Şubat). Uyarı. *Ulus*, 3.
- Göksel, H. (1962, 1 Mart). Son olayın sağladığı. *Ulus*, 3.

- Göze, E. (1971, 7 Mart). Mehmetçiğe kurşun. *Tercüman*, 5.
- Göze, E. (1971, 8 Mart). Apaçık. *Tercüman*, 5.
- Göze, E. (1971, 16 Mart). Aydınlığa doğru. *Tercüman*, 5.
- Göze, E. (1980, 14 Eylül). 27 Mayıs ve 12 Eylül. *Tercüman*, 6.
- Göze, E. (1980, 17 Eylül). Tebrik telgrafı mı, beraat hükmü mü? *Tercüman*, 6.
- Göze, E. (1980, 19 Eylül). Adalette sür 'at anarşiyi bitirmekte de sürattir. *Tercüman*, 6.
- Göze, E. (1980, 20 Eylül). Sendika ağları. *Tercüman*, 6.
- Güner, A. (1997, 28 Ocak). Bir şeyler olmalı. *Günaydın*, 4.
- Güner, A. (1997, 27 Şubat). Mesut değıller. *Günaydın*, 4.
- Güner, A. (1997, 24 Mart). Darbe vezninden. *Günaydın*, 9.
- Güner, A. (1997, 27 Mart). Nereden nereye. *Günaydın*, 9.
- Günver, S. (1997, 10 Şubat). Yumruk ve tanklar. *Cumhuriyet*, 12.
- Gürel, N. (1997, 7 Mart). Önce bağımsız yargı. *Milliyet*, 21.
- Hakan, A. (2016, 17 Temmuz). Darbe gecesinin kahramanları. *Hürriyet*, 6.
- Hakan, A. (2016, 18 Temmuz). Darbecilerin 10 salaklığı. *Hürriyet*, 4.
- Hakan, M. (1960, 29 Mayıs). Merhaba aydınlık. *Ulus*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 28 Mayıs). Ne mutlu sana Atam. *Akşam*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 29 Mayıs). Hepimizin omuzlarında. *Akşam*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 30 Mayıs). Bana kalırsa. *Akşam*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 1 Haziran). Vazifeye devam. *Akşam*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 3 Haziran). Bilim ve ordu. *Akşam*, 2.
- Hekimoğlu, M. (1960, 4 Haziran). Bu gün ve yarın. *Akşam*, 2.
- Herper, D. (1997, 4 Mart). Müdahale ve sonuç. *Milliyet*, 14.
- Herşey açık – açık ve resmen söylenmelidir [Başyazı]. (1971, 12 Mart). *Tercüman*.
- İlcak, N. (1980, 14 Eylül). 12 Eylül harekâtı. *Tercüman*, 1, 9.
- İlcak, N. (1980, 16 Eylül). 27 Mayıs ve 12 Eylül. *Tercüman*, 1.
- İlcak, N. (1980, 18 Eylül). Cumhuriyeti koruma kollama harekâtı. *Tercüman*, 1, 12.
- İlcak N. (1980, 19 Eylül). Zaman. *Tercüman*, 1, 12.
- İlcak, N. (1980, 21 Eylül). Acı tebessüm. *Tercüman*, 1, 12.
- İlcak, N. (1980, 24 Eylül). Teröre karşı ordu millet elele. *Tercüman*, 1.
- İlcak, N. (1980, 1 Ekim). Ordu-siyaset ve demokrasi. *Tercüman*. 1.
- İlcak, N. (1997, 2 Şubat). Gündemdeki tartışmalar. *Akşam*, 9.
- İlcak, N. (1997, 5 Şubat). Demokrasiye darbe vurmayın. *Akşam*, 1.
- İlcak, N. (1997, 7 Şubat). Prociemento ve Türkiye. *Akşam*, 1, 9.

- İlicak, N. (1997, 26 Şubat). Demokrasi muhtırası. *Akşam*, 1, 9.
- İlicak, N. (1997, 27 Mart). MGK meclisin üstünde mi? *Akşam*, 1, 9.
- İşıklar, A. (1997, 8 Şubat). Asker hakkında atıp tutanlar tankları görünce sevindi. *Akşam*, 2.
- İhtilâl formülü [Başyazı]. (1962, 22 Şubat). *Milliyet*, 1.
- İnönü'nün hesabı [Başyazı]. (1962, 2 Şubat). *Milliyet*, 1.
- İnsel, A. (2016, 23 Temmuz). Otokrasi riski ve direnme imkânları. *Cumhuriyet*, 11.
- İpekçi, A. (1960, 4 Haziran). Bu bir ihtilâl değildir. *Milliyet*, 1.
- İpekçi, A. (1960, 4 Haziran). Dikkatli olalım. *Milliyet*, 1.
- İpekçi A. (1962, 22 Şubat). Saat 11. *Milliyet*, 1.
- İpekçi, A. (1962, 24 Şubat). Hareketin nedeni. *Milliyet*, 1.
- İpekçi, A. (1962, 4 Mart). 22 Şubat 1962'yi hazırlayanlar 27 Mayıs'ı yapanlardır. *Milliyet*, 3.
- İpekçi, A. (1971, 4 Mart). Tağmaç'ın hatırlattıkları. *Milliyet*, 1.
- İpekçi, A. (1971, 5 Mart). Gerillacılık ve gerçekler. *Milliyet*, 1.
- İpekçi, A. (1971, 12 Mart). Ordu ve rejim. *Milliyet*, 1.
- Kabaklı, A. (1971, 22 Şubat). 10 bin kişi. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1971, 14 Mart). Temennimiz şu ki. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1971, 15 Mart). Gülünçlük etmesinler. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1971, 20 Mart). Sebebin sebebi. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1971, 21 Mart). Perde aralanıyor. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1971, 24 Mart). Düzen değişti. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 11 Eylül). Düdükçü. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 13 Eylül). Millet hayrına. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 15 Eylül). Türkiye ve 12 Eylül. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 16 Eylül). Merih'ten gelmediler. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 18 Eylül). İyi niyet otoritesi. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 20 Eylül). Teminat millettir. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 21 Eylül). Kahramanların Roması. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 24 Eylül). Şanslı bir hükümet. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 26 Eylül). Güçlü ve milli devlet. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 2 Ekim). Politikaya bulaşmamak. *Tercüman*, 2.
- Kabaklı, A. (1980, 4 Ekim). Teminat. *Tercüman*, 2.
- Karaca, R. (1960, 28 Mayıs). Varol ey şanlı ordu. *Akşam*, 4.
- Karakuş, E. (1960, 2 Haziran). Ankara mektubu: Korku dağları bekliyor. *Hürriyet*, 4.
- Karakuş, E. (1960, 3 Haziran). İşte böyle gidersen. *Hürriyet*, 2.

- Karan, C. (2016, 20 Temmuz). Sorulan baki, tablo karanlık. *Cumhuriyet*, 13.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1962, 14 Şubat). Bazı yayınlara dair. *Ulus*, 1.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1962, 20 Şubat). Anayasaya saygı. *Ulus*, 1.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1962, 24 Şubat). Demokrasimiz imtihandan geçti. *Ulus*, 1.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1962, 28 Şubat). Bir radyo konuşmasının ışığında. *Ulus*, 1.
- Kemal, M. (1980, 19 Eylül). İvedi işler. *Cumhuriyet*.
- Kemal, M. (1997, 12 Şubat). Tank sesleri. *Cumhuriyet*, 10.
- Kemal, M. (1997, 8 Mart). Alan belli satan da. *Cumhuriyet*, 2.
- Kemal, Y. (1960, 5 Haziran). Gerilikçilik. *Cumhuriyet*, 3.
- Kemal, Y. (1960, 12 Haziran). Zulüm. *Cumhuriyet*, 3.
- Kepek, Y. (2016, 18 Temmuz). Önce demokratikleşme. *Cumhuriyet*, 13.
- Kılış Y. (1971, 23 Mart). Mart'tan sonra. *Milliyet*, 2.
- Kışlalı, A. T. (1997, 26 Şubat). İşaretler çoğalıyor, alanlarda. *Cumhuriyet*, 3.
- Kibar, O. (1980, 17 Eylül). Yardımcı olalım. *Tercüman*, 6.
- Kohen, S. (1997, 1 Mart). Ne darbe, ne şeriat. *Milliyet*, 18.
- Kohen, S. (1997, 7 Mart). Darbe üstüne darbe. *Milliyet*, 14.
- Komşuoğlu, Z. (1980, 18 Eylül). Allah Silahlı Kuvvetlere yardım etsin. *Akşam*.
- Kongar, E. (1971, 12 Şubat). Milli güvenlik ve aşırı uçlar. *Cumhuriyet*, 2.
- Kongar, E. (2016, 17 Temmuz). Terör, darbe ve Norveçli baba. *Cumhuriyet*, 2.
- Koray, C. (1997, 9 Şubat). Darbe söylentileri. *Hürriyet*, 9.
- Kusursuz organizasyon (2006, 5 Mayıs). Birgün. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/kusursuz-organizasyon-7912>
- Levend, A. S. (1963, 27 Mayıs). 27 Mayıs milli bayramı. *Ulus*.
- Livaneli, Z. (1997, 1 Mart). Seçimde keramet vardır. *Milliyet*, 5.
- Manisalı, E. (2016, 26 Temmuz). FETÖ, din ve emperyalizm. *Cumhuriyet*, 16.
- Medya Derneği: Gazeteci darbeye karşıdır (2011, 18 Şubat). *Milli gazete*, 1. Alıntılama tarihi: 18. 11. 22. Erişim Adresi: <https://www.milligazete.com.tr/haber/1128578/medya-dernegi-gazeteci-darbeye-karsidir>
- Mert, N. (2016, 18 Temmuz). Lanetli gecenin ardından. *Cumhuriyet*, 5.
- Minibaş, T. (1997, 9 Mart). Enflasyonun devirdiğini darbe yere serdi. *Cumhuriyet*, 6.
- Mumcu, Ö. (2016, 20 Temmuz). Darbelerin panzehiri. *Cumhuriyet*.
- Mumcu, U. (1980, 14 Eylül). Bundan sonra. *Cumhuriyet*, 1,9.
- Mumcu, U. (1980, 7 Ekim). Erteleme. *Cumhuriyet*, 1, 9.
- Nadi, N. (1960, 22 Mayıs). Fikirden korkma. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1960, 28 Mayıs). Dönüm noktası. *Cumhuriyet*, 1.

- Nadi, N. (1960, 30 Mayıs). Bardağı taşıran son damla. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1960, 1 Haziran). Ağır başlı olalım. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1960, 4 Haziran). İlk hedef seçim olmalı. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1960, 14 Haziran). Geçici Anayasaya selam. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1971, 13 Mart). Devrimci ordunun sesi. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1971, 18 Mart). Kuşku günleri. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1971, 21 Mart). Dar boğaz. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1971, 25 Mart). Sayı ve öz. *Cumhuriyet*, 1.
- Nadi, N. (1971, 28 Mart). Güç görev. *Cumhuriyet*, 1.
- Nesin, A. (1960, 28 Mayıs) Sabık değil sabıkalı, *Akşam*, 3.
- 15 Temmuz'da ne oldu ve neler yaşandı? Dakika dakika 15 Temmuz darbe girişiminde yaşananlar. (2020), Sözcü. Alıntılama tarihi: 28.12.2022. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/15-temmuzda-ne-oldu-ve-neler-yasandi-dakika-dakika-15-temmuz-darbe-girisiminde-yasananlar-5933335/>
- Ordunun vazife şuru [Başyazı]. (1960, 29 Mayıs). *Yeni İstanbul*.
- Ortaylı, İ. (2016, 24 Temmuz). Pazar buluşması. *Hürriyet*, 10.
- Osten, N. (1960, 12 Haziran). 27 Mayıs hareketinin hukuki tahlili. *Ulus*, 2.
- Öymen, A. (1997, 1 Mart). Asker ve sivil. *Milliyet*, 16.
- Öymen, Ö. (1980, 21 Eylül). İşbirliği. *Milliyet*.
- Özertim, S. N. (1960, 31 Mart). Özgürlük, ekmekten tatlı. *Ulus*, 2.
- Özgentürk, J. (2016, 17 Temmuz). Darbe ekonomiye de darbe! *Hürriyet*, 17.
- Özışık, Y. (1997, 26 Şubat). El insaf. *Günaydın*, 4.
- Özkök, E. (1997, 26 Şubat). Rejiminin direnç sınavı. *Hürriyet*, 1, 27.
- Özkök, E. (1997, 7 Mart). Genel görüşme mi, maraza mı? *Hürriyet*, 1, 23.
- Özkök, E. (2016, 16 Temmuz). Darbeciler kimseyi yanında bulamadı. *Hürriyet*, 17.
- Özkök, E. (2016, 17 Temmuz). Kanla, irfanla koruduk biz demokrasiyi. *Hürriyet*, 17.
- Özkök, E. (2016, 19 Temmuz). O uçakta geçen bir saat 40 dakikayı düşünün. *Hürriyet*, 23.
- Özyörük, M. (1980, 9 Eylül). Nasıl oy isteyeceksiniz? *Tercüman*, 6.
- Özyörük, M. (1980, 14 Eylül). Perşembe'nin gelişi. *Tercüman*, 4.
- Özyörük, M. (1980, 15 Eylül). Devletin revizyonu. *Tercüman*, 4.
- Özyörük, M. (1980, 20 Eylül). Köklü çözüm yolları. *Tercüman*, 6.
- Özyörük, M. (1980, 22 Eylül). Düşündükçe. *Tercüman*, 6.
- Özyörük, M. (1980, 25 Eylül). Yeni hükümet ve bakanlarımız. *Tercüman*, 6.
- Özyörük, M. (1980, 29 Eylül). Yeni anayasa hakkında demeçler. *Tercüman*, 6.
- Palur, H. (1997, 10 Şubat). Darbe müneccimliği!. *Milliyet*, 3.
- Payzın, N. (1960, 1 Haziran). DP meclis grubunun mesuliyet ve günahı. *Hürriyet*, 3.

- Payzın, N. (1960, 15 Haziran). 27 Mayıs Marşı nasıl yazıldı, kim yazdı?. *Hürriyet*, 5.
- Pazarıcı, E. (1997, 6 Mart). Bir garip demokrasi anlayışı. *Akşam*, 7.
- Pulur, H. (1980, 15 Eylül). İflas masasında bir kadro. *Hürriyet*.
- Pulur, H. (1997, 10 Şubat). Darbe müneccimliği. *Milliyet*, 3.
- Pulur, H. (1997, 9 Mart). 12 Mart ve 28 Şubat. *Milliyet*, 3.
- Savcı B. (1971, 31 Mart). Program yapılırken. *Cumhuriyet*, 2.
- Savcı, B. (1980, 29 Eylül). Evet biz bir demokrasiyiz. *Cumhuriyet*.
- Sazak, D. (1997, 24 Şubat). Çankaya notları. *Milliyet*, 12.
- Sazak, D. (1997, 28 Şubat). Gözler MGK'da. *Milliyet*, 16.
- Selçuk, İ. (1963, 16 Mayıs). Vahim ve kritik. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1963, 24 Mayıs). İlk düşünceler. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 10 Şubat). Erdelhunizm'den sakınmak. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 5 Mart). Ordunun varlık gerekçesi. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 14 Mart). 12 Mart muhtırası. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 18 Mart). Önemli noktalar. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 21 Mart). Söylentilere değin. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 24 Mart). Durum. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 27 Mart). Olumlu bir sabır. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 30 Mart). İlk şart. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1971, 9 Nisan). Demirel'in istediği subaylar. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1980, 12 Ağustos). Amerika aklı. *Cumhuriyet*.
- Selçuk, İ. (1980, 1 Eylül). 5,5 yılı kapan da kaçır mı?. *Cumhuriyet*.
- Selçuk, İ. (1980, 17 Eylül). Geçmişin çürümüşlüğü geleceğin zorluğu... *Cumhuriyet*.
- Selçuk, İ. (1980, 28 Eylül). Terör sorununun çözümlenmesi. *Cumhuriyet*.
- Selçuk, İ. (1997, 18 Şubat). Demokrasi, kilise ve cami. *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1997, 26 Şubat). Darbe olur mu? *Cumhuriyet*, 2.
- Selçuk, İ. (1997, 13 Mart). Şeriat ve ordu?. *Cumhuriyet*, 2.
- Selvi, A. (2016, 17 Temmuz). Darbe gecesinin kader anları. *Hürriyet*, 22.
- Selvi, A. (2016, 18 Temmuz). Tahribat. *Hürriyet*, 22.
- Selvi, A. (2016, 27 Temmuz). Uygun görüş dönemi. *Hürriyet*, 22.
- Selvi, A. (2016, 3 Ağustos). Genelkurmay imamı Başbakanlık Özel Kalem'den çıktı. *Hürriyet*, 18.
- Selvi, A. (2016, 8 Ağustos). Demokrasinin resmini yaptı. *Hürriyet*, 18.
- Sevig, V. R. (1960, 30 Mayıs). Özlenen rejim. *Hürriyet*, 1.
- Sevig, V. R. (1960, 3 Haziran). Baskıya karşı meşru müdafaa hakkı. *Hürriyet*, 3.

- Sirmen, A. (1997, 7 Mart). Aferin molla. *Milliyet*, 20.
- Sirmen, A. (2016, 17 Temmuz). Önlenebilir darbe. *Cumhuriyet*, 4.
- Som, D. (1997, 6 Mart). Demokrasinin ayak bağlarından ikisi. *Cumhuriyet*, 13.
- Soner, Ş. (1997, 8 Şubat). Alay ve tahrik var. *Cumhuriyet*, 9.
- Soner, Ş. (1997, 1 Mart). İşin sırrı. *Cumhuriyet*, 9.
- Soysal, E. (1960, 14 Haziran). Anlıyamadılar. *Ulus*, 3.
- Soysal, İ. (1971, 13 Mart). Nasılsınız? Eyi misiniz? *Akşam*, 7.
- Soysal, İ. (1971, 14 Mart). Kuvvetli ve inandırıcı. *Akşam*, 7.
- Soysal, İ. (1971, 16 Mart). Yeni bir dönem. *Akşam*, 7.
- Soysal, İ. (1971, 18 Mart). Son numara. *Akşam*, 7.
- Soysal, İ. (1971, 20 Mart). Olmayacak duanın âmini. *Akşam*, 7.
- Soysal, İ. (1971, 10 Nisan). Yaptım oldu. *Akşam*, 7.
- Soysal, M. (1960, 11 Haziran). Şehitlerin arkasından. Yeni İstanbul.
- Soysal, M. (1980, 3 Ekim). Yok Saymak. *Milliyet*.
- Soysal, M. (1997, 7 Mart). Hedef şaşkınlık. *Hürriyet*, 9.
- Suad, F. (1963, 22 Mayıs). Harbiyeli aldandı, hem de çok kötü aldandı. *Ulus*, 3.
- Suad, F. (1963, 23 Mayıs). Haince tecavüz hareketi. *Ulus*, 3.
- Suad, F. (1963, 28 Mayıs). 17 sayılı tebliğin düşündürdükleri. *Ulus*, 3.
- Süter, Ş. (1997, 4 Şubat). Sadece ordu mu rahatsız?. *Akşam*, 7.
- Süter, Ş. (1997, 6 Şubat). Karadayı'ya açık mektup. *Akşam*, 7.
- Talu, E. (1963, 16 Mayıs). Bir oyun var. *Akşam*, 3.
- Talu, E. (1963, 22 Mayıs). Harbiyeli aldanır. *Akşam*, 3.
- Tamer R. (1980, 13 Eylül). Demokrasi bitmez. *Tercüman*, 2.
- Tamer R. (1980, 17 Ekim). Duyuyor musunuz? *Tercüman*, 2.
- Tamer R. (1980, 18 Eylül). Bazı notlar. *Tercüman*, 2.
- Tamer, R. (1980, 24 Eylül). Sür'at. *Tercüman*, 2.
- Tamer, R. (1980, 26 Eylül). Edirne'den Kars'a kadar. *Tercüman*, 2.
- Tamer R. (1980, 2 Ekim). Ne Zaman?. *Tercüman*, 2.
- Tamer, R. (1980, 8 Ekim). Tecrübe macera. *Tercüman*, 2.
- Tanju, S. (1960, 9 Haziran). Put. *Ulus*, 3.
- Tevazu (1980, 14 Eylül). *Akşam*. 1.
- Tınç, F. (1997, 24 Şubat). Seçilmişlerin sorumluluğu. *Hürriyet*, 16.
- Tokar, F. (1980, 17 Eylül). Türkiye'de demokrasiye dönüş için. *Milliyet*.
- Tokatlı, O. (1997, 10 Mart). MGK kararları hükümet-ordu bunalımına dönüştü. *Milliyet*, 21.

- Toker, M. (1971, 18 Mart). En son olaylar. *Milliyet*.
- Toker, M. (1971, 24 Mart). 1971, ders alma saati. *Milliyet*.
- Toker, M. (1997, 7 Mart). Komutanlar için serin kanlı olma zamanı. *Milliyet*, 17.
- Tulga, R. (1971, 24 Mart). Yersiz çabalar. *Cumhuriyet*, 2.
- Turhan, S. (1962, 26 Şubat). Ulus'tan okura. *Ulus*, 3.
- Ulay, S. (1971, 14 Şubat). Ordu uyumaz. *Cumhuriyet*, 2.
- Uluengin, H. (1997, 4 Mart). Hayat tarzı. *Hürriyet*, 16.
- Ulunay, R. C. (1963, 22 Şubat). Demokrasiyi kurtaran adam. *Milliyet*, 2.
- Ülgen B. (1960, 5 Haziran). Radyo ve milli eğitim. *Akşam*, 3.
- Ülman, H. (1971, 14 Mart). Olmamalıydı. *Ulus*, 1.
- Ülman, H. (1971, 15 Mart). Demokrasiden vazgeçilmez. *Ulus*, 1.
- Ülman, H. (1971, 21 Mart). Bu ne biçim demokrasi. *Ulus*, 1.
- Ülman, H. (1971, 9 Nisan). Erim'i bekleyen güçlükler. *Ulus*, 1.
- Ünal, V. (1960, 29 Mayıs). Asla diktatör olmayacağım. *Akşam*, 2.
- Ünal, V. (1960, 30 Mayıs). Yaşasın idealizm. *Akşam*, 2.
- Ünal, V. (1960, 1 Haziran). Ayaklar baş olursa. *Akşam*, 2.
- Ünal, V. (1962, 24 Şubat). Kızıl tehlike. *Akşam*, 2.
- Ünal, V. (1963, 14 Mayıs). Açık rejim ve SDK! *Akşam*, 2.
- Ünal, V. (1963, 22 Mayıs). Yeter artık, yeter. *Akşam*, 2.
- Varoğlu, H. (1960, 28 Mayıs). Hem nalına, hem mihına. *Cumhuriyet*, 2.
- Varoğlu, H. (1960, 30 Mayıs). Hayır o değil bu. *Cumhuriyet*, 2.
- Velidedeoğlu, H. V. (1971, 17 Mart). Dikkat gerektiren önemli günler. *Cumhuriyet*, 2.
- Velidedeoğlu, H. V. (1971, 23 Mart). Muhtıra ve milli irade. *Cumhuriyet*, 2.
- Vurgeç, D. (1963, 29 Mayıs). Şerefsiz maceraperestler. *Ulus*, 2.
- Yalvan, M. E. (1971, 18 Mart). Yeni bir milli misak devri. *Milliyet*, 2.
- Yeni hükümet ve programı [Başyazı]. (1980, 27 Eylül). *Milliyet*, 1.
- Yılmaz, E. M. (1980, 4 Ekim). Aydınlik günlere doğru. *Akşam*, 2.
- Yine huzur meselesi [Başyazı]. (1962, 3 Şubat). *Milliyet*, 1.
- Yücel, H. A. (1960, 20 Haziran). Birinci Cumhuriyetin son günleri. *Cumhuriyet*, 2.
- Yüzeğe çıkan gerçek [Başyazı]. (1962, 23 Şubat). *Milliyet*, 1.
- Zelyurt, R. (1997, 2 Mart). Güzel bir sonuç. *Akşam*, 11.
- Zelyurt, R. (1997, 7 Mart). Darbeciler ve kışkırtıcılar revaçta. *Akşam*, 13.
- Zincirkıran, N. (1980, 21 Eylül). Akıl hocalarına gerek var mı? *Günaydın*, 3.

KİTAP, BİLİMSEL MAKALE ve LİSANSÜSTÜ TEZLERİ

- Adaklı, G. (2014). Neoliberalizm ve medya: dünyada ve Türkiye’de medya endüstrisinin dönüşümü. *Mülkiye dergisi*, 34 (269), 67-84.
- Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akarcalı, S. (2006). Medyanın siyasallaşması. *Türk Harb-İş dergisi* (220), 26-32.
- Akbayır, M. (2018). *Darbe dönemlerinde Türk medyası: 27 Mayıs, 12 Eylül ve 15 Temmuz örnekleminde medya-demokrasi ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdağ, M. (2020). Medya siyaset etkileşimi bağlamında Türkiye’de siyasetin medya alanındaki düzenlemeleri. *Erciyes iletişim dergisi*, 7 (2), 1173-1197.
- Akın, Ş. (2016). Darbeler ve batı medyası: 28 Şubat darbesi üzerinden bir analiz. *Liberal düşünce* (84), 35-56.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz’u anlamak: parametreler ve sonuçlar. *Bilig* (79), 253-272.
- Arikan, N. (2011). *28 Şubat sürecinde medya*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Aslaner, M. (2022). İki darbe arasında Türkiye’de demokrasi (1960-1980). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi*, 12 (2), 579-607.
- Aşkın, A. C. (2016) Dezenformasyonun kürselleşmesi: bir örnek olarak batı basınında NATO’nun Kosova hareketi. (Ed.) M. Bostancı, *Eleştirel medya çalışmaları* içinde (s. 261-308). İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi dergisi*, 19 (1), 223-238.
- Atılğan, G. (2007). *Behice Boran: siyasal ve entelektüel bir biyografi*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atılğan, G. (2008). *Yön-devrim hareketi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2015a). Sanayi kapitalizminin şafağında. (Ed.) G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, *Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de siyasal hayat* içinde (s. 521-662). İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2015b). Tarımsal kapitalizmin sancağı altında. (Ed.) G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, *Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de siyasal hayat* içinde (s. 393-510). İstanbul: Yordam Kitap.
- Aydoğan, B. (2019). *15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminin Türk basınındaki yankıları* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Basın İlan Kurumu (2016). *15 Temmuz Manşetler* (Yayın no. 9789751967435). Erişim Tarihi: 18.08.2022. <https://bik.gov.tr/wp-content/uploads/yayinlar/15-temmuz-ve-mansetler.pdf>
- Başaran, D. (2016). *Darbeler ve tepkiler*. (Ed.) B, Karagöz Yerdelen, *12 Mart Muhtırası ve Türk demokrasisi, 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu* içinde (s. 112-131). Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Başkan, F. (2004). Medya-demokrasi-siyasi iktidar ilişkisi: AKP örnek olayı. *Kültür ve iletişim dergisi*, 7 (13), 101-124.
- Bilgiç, B. (2019). *Türk basınının ‘28 Şubat Post Modern Darbesi’ ve ‘15 Temmuz Darbe Girişimi’ne yaklaşımı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül saat: 04:00*. Ankara: Karacan Yayınları.

Bora, T. ve Cantek, L. (2009). Köşe yazarlığındaki değişim ve politik düşünce vasatı: şu köşeden bu köşeye. (Ed.) T. Bora ve M. Gültekingil, *Modern Türkiye’de siyasî düşünce - cilt 9: dönemler ve zihniyetler* içinde (s. 879-901). İstanbul: İletişim.

Bostancı, N. (2006). Modern zamanların üçgeni: siyaset, halk ve medya. *Türk Harb-İş dergisi* (220), 22-25.

Bostancı, M. ve Akmeraner, Y. (2016). Neoliberal politikaların tahribakata uğrattığı iletişim arenasını doğru analiz edebilmenin yolu: eleştirel medya okuryazarlığı. (Ed.) M. Bostancı, *Eleştirel medya çalışmaları* içinde (s. 168-186). İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Budak, G. (2017). *Osmanlı’dan 12 Eylül’e ordu-siyaset ilişkisi ve Türk basınında 12 Eylül 1980 darbesi*. (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulunmaz, B. (2012). Türk basın tarihi içerisinde Demokrat Parti dönemi ve sansür uygulamaları. *Öneri Dergisi*, 10 (37), 203-214.

Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İletişim Başkanlığı (2020). *15 Temmuz darbe girişimi ve milletin zaferi*. (Yayın no: 978-605-06570-7-4). İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Çağlar, A. ve Doğanay T. C. (2017). Medya ve siyaset. (Ed.) D, A. Arslan ve M. Çağlayandereli, *Dünyada ve Türkiye’de siyasetin sosyolojik temelleri* içinde (s. 214-250). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Çakmur, B. ve Kaya, R. (2013). Siyaset bilimi ve medya çalışmaları. (Ed.) G Atılğan ve E. A. Aytekin, *Siyaset bilimi: kavramlar, ideolojiler, disiplinler* (3. Baskı) içinde (s. 567-578). İstanbul: Yordam Kitap.

Çetin, B. (2017). *12 Eylül 1980 darbesinin Konya basınına yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, A. (2010). *28 Şubat’tan 27 Nisan’a ordu-siyaset ilişkisi: Hürriyet gazetesi incelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, T. S. ve Çağlar İ. (2017). FETÖ’nün ve 15 Temmuz darbe girişiminin stratejisi. Erişim Tarihi: 12.06.22. http://www.setav.org/assets/uploads/2017/06/Rapor_FETO_Iletisim_Stratejisi.pdf

Demir, Y. (2006). Albay Talat Aydemir’in darbe girişimleri. *Çağdaş Türkiye tarihi araştırmaları*, 5 (12), 155-171.

Deniz, M. (2017). *28 Şubat Sürecinde medya ve siyaset ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devecioğlu, E. (2019). *28 Şubat sürecinde medya ve siyasal İktidar*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devran, Y. ve Özcan Ö. F. (2016). 15 Temmuz darbe girişimi: gelenekselden yeniye iletişim teknolojilerinin kullanımı. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 7 (25), 71-92. DOI: 10.5824/1309-1581.2016.4.004.x

Dink, H. (2006). Medya kimi zaman çukur ayna kimi zaman tümsek ayna gibi davranıyor. *Türk Harb-İş dergisi* (220), 55.

Doğaner, Y. (2017). İhtilâlin mantığı. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye’nin 1960’lı yılları* içinde (s. 99-115). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dündar, L. (2016). 12 Eylül 1980 Darbesi’nin basına etkileri. *Tarihin peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar dergisi* (16), 125-154.

Ercebe, Ö. (2017). Siyasetin nezaretinde medya. (Ed.) K. Alemdar, *Türkiye’de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* (Cilt: 2) (2. Baskı) içinde (1037-1052). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.

Erdin, M. (2010). *Silahsız kuvvetler: medya*. İstanbul: Destek Yayınevi.

- Erdoğan, İ. (1999). Dördüncü gücün iletildiği: Amerikan örneği. (Ed.) K. Alemdar, *Medya gücü ve demokratik kurumlar* içinde (s. 33-43). İstanbul: Afa Yayınları.
- Erdoğan, M. (2007). 28 Şubat darbesi. (Ed.) A. Dilipak ve A. Tanrıverdi, *28 Şubat post modern bir darbenin sosyal ve siyasal analizi* içinde (s. 5-20). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ertem, S. (2021). *27 Mayıs 1960 darbesinin basındaki yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Çankırı: Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eryaman, A. (2020). Darbe girişimleri esnasında kitle iletişim araçlarının rolüne bir örnek: Talat Aydemir olayı ve radyo. *Atatürk yolu dergisi* (7), 215-239. DOI: 10.46955/ankuayd.850479
- Gerger, M. E. (2004). *İnönü-Menderes mücadelesi: iktidar-muhalefet-medya-darbe*. İstanbul: Kaşmir Ajans.
- Gezgin, E. (2013). *Öncesi ve sonrasında 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Türk basınındaki yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Gezgin, S. (2016). Sosyo-kültürel bağlamda iletişimde bilgi kullanımına eleştirel bakış. (Ed.) M. Bostancı, *Eleştirel medya çalışmaları* içinde (s. 15-32). İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Girgin, A. (2003). *Yazılı basında haber ve habercilik etik'i* (2. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gurnaz, H. (2019). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'deki darbe teşebbüsleri ve basın* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güz, N. (2011). Türkiye'de medya ve siyasi partiler. *Düşünce dünyasında Türkiz dergisi*, 2 (8), 77-88.
- İşık, M. (2013). Medya ve demokrasi paradoksu: Medya yoluyla demokrasinin tehdit edilmesi. *Selçuk iletişim dergisi*, 3 (4), 114-121.
- İlgen, A. (2021). 15 Temmuz darbe girişiminin yerel basında sunumu: Diyarbakır örneği (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnekçioğlu, K. (2021). *27 Mayıs Darbesi'nin Sakarya basınına yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İrvan, S. (2022). Gazetecilik etiği: zor ama mümkün. *Çağdaş gazetecilik derneği*. Alıntılama tarihi: 21.11.2022. <https://cgd.org.tr/cagdas-dergi/cagdas-dergi-yazilar/2022/04/13/gazetecilik-etigi-zor-ama-mumkun-cagdas-dergi-4/>
- Karaduman, İ. C. (2018). Geleneksel medyanın kamu politikaları üzerindeki etkisi: medya, hükümet ve kamuoyu arasındaki ilişkiler. *Social sciences studies journal dergisi*, 14 (4), 479- 487.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. R. (1985). *Kitle iletişim sistemleri: basın, radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi*. Ankara: Teori Yayınları.
- Kaya, E. (2019). *27 Mayıs 1960 Darbesi'nde basın* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayıran, V. (2011). Medya - siyaset bağımlılığı ve toplum üzerindeki etkileri (medya - siyaset ilişkilerine bakış). *Düşünce dünyasında Türkiz dergisi*, 2 (8), 97-106.
- Kaymas, D. S. (2008). Devlet ve sermaye sarmalında Türkiye medyası: ekonomik krizler, medya ve demokrasi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (8), 77-107.
- Kaynar, M. K. (2020). Türkiye'nin yetmişli yılları üzerine bazı notlar. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 1970'li yılları* içinde (s. 21-55). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kılıç, Y. (2006). Medyada amacın araca dönüşmesi/dönüştürülmesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 155- 162.
- Koçak, M. H. (2015). Ellili yıllarda emek rejimi ve emek hareketi. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li yılları* içinde (s. 69-96). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kösedağ, M. S. (2019). Darbe dönemlerinde basın alanında yapılan yasal düzenlemelerin gazetelere yansımaları. *Turkish studies - social sciences*, 15 (3), 803-824.
- Neziroğlu, İ. (2003). *Türkiye'de askeri müdahaleler ve basın (1950-1980)*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Ozan, E. D. (2015). İki darbe arasında kriz sarmalı. (Ed.) G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de siyasal hayat* içinde (s. 663-745). İstanbul: Yordam Kitap.
- Örtülü, E. (1966). *Üç ihtilalin hikâyesi* (5. Baskı). Konya: Milli Ülkü Yayınları.
- Özcan, G. (2015). Ellili yıllarda dış politika. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li yılları* içinde (s. 97-150). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1997). Siyasal tarih (1960-1980). (Ed.) S. Akşin, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980* içinde (s. 190-264). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öztan, B. ve Ataman Çelik, Z. (2017). 27 Mayıs'ın gölgesinde bir albay: Talat Aydemir'in darbe girişimleri. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı yılları* içinde (s. 155-177). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parıltı, B. (2021). *1960 ve 1980 Darbelerine yönelik Cumhuriyet gazetesi üzerinden karşılaştırmalı bir içerik analizi* (Yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pamukçuoğlu, M. (2017). *Medyanın toplumsal algı yönetimindeki rolü* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saç, S. (2017). İlimli mücadeleden radikal önlemlere. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 60'lı yılları* içinde (s. 77-97). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraçoğlu, C. (2015). Tank paletiyle neoliberalizm. (Ed.) G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de siyasal hayat* içinde (s. 753- 876). İstanbul: Yordam Kitap.
- Savcı, G. (2006). *Türkiye'de askeri darbeler ve basının tavrı (1946-1997)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soncan, E. (2006). *28 Şubat sürecinde medya*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Söğüt, M. (2013). *Darbeleri kalemler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Söylemez, A. (1997). Medya Ekonomisi Üzerine. *Ekonomik yaklaşım*, 8 (27), 209-230.
- Şimşek, S. S. (2018). *Darbelere giden süreçte medyanın algı inşası: 27 Mayıs 1960 ve 15 Temmuz 2016'nın karşılaştırmalı analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, S. (2009). Medya-siyaset-iktidar üçgeninde medya gerçeği. *Selçuk İletişim dergisi*, 6 (1), 124-143.
- Şenol Cantek, F. (2015). Ellili yıllar Türkiye'sinde basın. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li yılları* içinde (s. 423-450). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tan, A. (2019). 15 Temmuz darbe girişiminde medya (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşçı, N. C. (1996). Siyasetin öznesi ve nesnesi olarak medya. *Yeni Türkiye dergisi*, 1 (11), 784-789.

- Taşkıran, N. Ö. (2007). *Medya okuryazarlığına giriş* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tek, H. (2006). *Darbeler ve Türk basını*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Tekelioğlu, O. (2018). *Türkiye’de askeri darbelerin ve darbe girişimlerinin bürokrasi üzerine etkileri* (1909-1980). (Yüksek lisans tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokgöz, O. (1994). *Temel gazetecilik* (3. baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Türk, G. D. (2013). Demokrasinin dördüncü kuvveti yeni medya teknolojileri. *XVIII. Türkiye’de internet konferansı, İNETD*, 9-11 Aralık, 55-60, İstanbul Üniversitesi.
- Uslu, A. (2015). Çok partili hayata dönüş dönemi (1945-1950). (Ed.) G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, *Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de siyasal hayat içinde* (s. 347-392). İstanbul: Yordam Kitap.
- Varel, A. (2020). İsmail Nihat Erim. (Haz.) M. K. Kaynar, *Türkiye’nin 1970’li yılları içinde* (s. 121-126). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaylagül, L. (2019). Eleştirel ekonomi politik bakış açısından medyada tekelleşme sorunu. *İletişim, kuram ve araştırma dergisi*, (48), 404-418.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) ve basın. *Ankara Üniversitesi SBF dergisi*, 51 (1), 492- 499. DOI: 10.1501/SBFder_0000001897.
- Yıldız, V. (2019). *15 Temmuz darbe girişiminin Türk yazılı basınındaki yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, M. (2013). Medya ve siyaset ilişkilerinin kamuoyu üzerindeki etkileri: KKTC Örneği. *İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi*, 2 (2), 230-252.
- Yurdigül, A. ve Yurdigül, Y. (2009). Yeni medya yapılanmasında ekonomik krizlerin etkisi medyanın ekonomik krizi aşma politikaları. Alıntılama tarihi: 19.12.22.
<http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12194/116.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Yüce, Ş. K. (1996). *Basının kamuoyu oluşturmadaki rolü ve Türkiye’de basının askeri müdahaleler öncesi ve sonrasındaki tutumu* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, E. (2006). Sizce bugün ülkeyi ilgilendiren en önemli sorun nedir? *Türk Haber-İş dergisi* (220), 36-39.
- Yüksel, O. (2011). 12 Eylül 1980’den günümüze Türkiye. *Politik Akademi*. Alıntılama tarihi: 06.06.2022.
<http://politikakademi.org/2011/09/12-eylul-1980den-gunumuze-turkiye/>

